

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного
розвитку Національної академії правових наук України
Кафедра земельного та аграрного права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Спілка підприємців Харківської області

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА СПРИЯННЯ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Збірник наукових праць
за матеріалами III круглого столу
м. Харків, 25 червня 2020 р.

ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ И СОДЕЙСТВИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Сборник научных трудов
по материалам III круглого стола
г. Харьков, 25 июня 2020 г.

**Харків
2020**

УДК 346.5 (477)

*Рекомендовано до публікації Вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 5 від 1 липня 2020 р.)*

Редакційна колегія:

М. В. Шульга – доктор юридичних наук, професор;

С. В. Глібо – кандидат юридичних наук, доцент.

Рецензенти:

І. Б. Чайкін – кандидат юридичних наук, суддя Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області;

О. О. Семчик – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник.

Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами III круглого столу (м. Харків, 25 червня 2020 року) / редкол. М. В. Шульга, С. В. Глібо. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 318 с.

ISBN 978-617-7806-28-7

У збірнику подаються тези доповідей і повідомлень науковців і викладачів наукових та освітніх закладів, практичних працівників, а також студентів, що взяли участь у III круглому столі «Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах», який було проведено Національною академією правових наук України, Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України, кафедрою земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Спільною підприємців Харківської області 25 червня 2020 року у м. Харкові.

Круглий стіл проведено з метою обміну практичними і теоретичними напрацюваннями й підготовки рекомендацій учасників щодо розвитку бізнес середовища в умовах економіко-соціальної кризи, актуальних проблем інституційного розвитку й підтримки підприємництва в умовах карантину (COVID-19), актуальних питань земельного, аграрного та екологічного права, проблем ведення господарської діяльності в сільському господарстві, інновації та інтелектуальна власність, професійний розвиток працівників як передумова розвитку держави в умовах нових світових викликів.

Збірник буде цікавим для науковців, аспірантів, студентів та всім, хто цікавиться проблемами розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах.

Друкується в авторській редакції

Відповідальна за випуск: О. О. Гречко

Адреса редакційної колегії: 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Тел.: (057) 700-06-64

E-mail: ndipzir@gmail.com

Сайт: ndipzir.org.ua

ISBN 978-617-7806-28-7

© НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020

ЗМІСТ

Андрошук Геннадій Олександрович

Патентний аналіз технологічних трендів цифрової трансформації
світової економіки 7

Бабічев Анатолій Валерійович, Хрипунова Дар'я Михайлівна, Лю Цзеюй

Комунікаційна компонента як важливий аспект управління інноваціями
у розрізі розробки та впровадження стратегій смарт спеціалізації 21

Бакай Юлія Юріївна

Щодо питань державної підтримки розвитку бджільництва 29

Борисов Ігор Вячеславович

Фірмове найменування як засіб індивідуалізації суб'єктів підприємницької
діяльності 35

Вапнярчук Наталія Миколаївна

Особливості правового регулювання професійного зростання
працівників: досвід зарубіжних країнах 41

Внукова Наталія Миколаївна

Розвиток фінансового технологічного бізнес середовища
в умовах кризи 45

Гомон Марина Володимирівна

Оцінка реалізації пільгового оподаткування інноваційної діяльності
підприємств 52

Гордєєв Володимир Іванович

Проблеми переоформлення права постійного землекористування
фермерських господарств 61

Глібко Сергій Васильович

Особливості нормативно–правового визначення ризиків розрахунків
в платіжних системах 69

Гречко Ольга Олександрівна

Компетенція органів місцевого самоврядування щодо забезпечення
інноваційного розвитку 77

Дмитрик Ольга Олександрівна

Сучасні тенденції податково-правового регулювання 83

Золотарьова Дар'я Михайлівна

Особливості об'єкта правовідносин у сфері користування землями
для проведення розвідувальних робіт 88

Кашук Тетяна Олегівна	
Здійснення господарської діяльності при забудові земель рекреації	92
Колісник Анна Сергіївна	
Законодавчі нововведення для бізнес-середовища в Україні в умовах карантину.	99
Коритін Денис Сергійович	
Підтримка малого та середнього підприємництва щодо науково-технічної діяльності в Україні	106
Корнієнко Ганна Сергіївна	
Агробізнес як економіко-правова категорія.	115
Корнієнко Валентина Миколаївна	
Окремі правові питання виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні	122
Котяй Тетяна Вікторівна	
Правові питання узгодження принципів відкритої науки та комерціалізації результатів науково-технічної діяльності.	126
Кульчій Інна Миколаївна	
Євроінтеграція та сільськогосподарська кооперація: правові перспективи	133
Курман Тетяна Вікторівна	
Правові проблеми сталого ведення агробізнесу у сучасних умовах	138
Лісова Тетяна Вікторівна	
До питання про відновлення земель при здійсненні господарської діяльності	144
Луньова Вікторія Анатоліївна, Багмат Петро Дмитрович	
Інноваційний потенціал персоналу підприємства як фактор забезпечення конкурентоспроможності	149
Любич Анна Миколаївна	
Законодавчі пропозиції щодо підвищення ефективності виконання функцій з ведення лісового господарства підпорядкованими лісгоспами	157
Малойван Вікторія Віталіївна	
До питання визначення ознак інноваційної інфраструктури	162
Малохліб Олена Сергіївна	
Земельно-правові питання багатоквартирної житлової забудови	167
Марченко Юлія Іванівна	
Оплата праці як основний спосіб забезпечення достатнього рівня життя громадян	173

Оганова Карина Олександрівна

Правовий статус суб'єктів використання та охорони земель енергетичної системи України 177

Панченко Вікторія Валеріївна

Деякі організаційно-правові питання конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України 184

Пасмор Юлія Вікторівна

Імперативи розвитку технологій open science та open access: pro at contra 188

Петришина Марина Олександрівна

До проблеми правового забезпечення надання публічних послуг органами місцевого самоврядування суб'єктам господарювання 195

Подрез-Ряполова Ірина Валеріївна

Окремі завдання щодо удосконалення державного регулювання інноваційних процесів в регіоні 202

Ревягіна Анна

Правові гарантії при житловій забудові 207

Родченко Володимир Борисович, Прус Юлія Ігорівна

Організаційні засади формування політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні 213

Савельєва Олена Миколаївна

До питання про земельно-правовий інтерес як об'єкт правової охорони 220

Самсонова Яна Олексіївна

Поняття інклюзивної моделі розвитку сільського господарства: теоретико-правовий аспект 224

Семенова Марина Володимирівна, Панфілова Дар'я Андріївна

Вдосконалення способів забезпечення компенсації збитків туристам 230

Сорока Олена Павлівна

Щодо інституту відшкодування моральної шкоди в законодавстві України 236

Станіславський Валерій Петрович

Правові проблеми захисту прав суб'єктів агробізнесу в умовах земельного реформування 241

Статівка Анатолій Миколайович

Економіко-правові фактори впливу на ефективність сільського господарства в Україні 249

Стріжкова Алла Володимирівна	
Роль цифрового землеробства у цивілізованому відкритті ринку землі в Україні	256
Токарєва Катерина Олегівна	
«Доступні кредити 5-7-9 %» як вид фінансової підтримки суб'єктів підприємництва	264
Туєва Оксана Миколаївна	
Окремі аспекти правового регулювання якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції рослинництва	271
Хомінець Світлана Володимирівна	
Особливості застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення	277
Циліорик Римма Анатоліївна	
Актуальні правові проблеми реалізації принципів органічного землеробства	281
Чирік Альона Олегівна	
Окремі питання припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку	285
Шарапова Світлана Володимирівна	
Окремі аспекти забезпечення та досягнення сталого землекористування	290
Шульга Михайло Васильович	
Особливості бізнес-середовища у сфері земельних відносин	294
Єфремова Катерина Вікторівна	
До питання застосування штучного інтелекту у сфері фінансових послуг	300
Водорєзова Сусанна Робертівна	
Застосування заходів впливу за правопорушення в інформаційній сфері	305
Кобильнік Дмитро Анатолійович	
Нові правила оподаткування господарської діяльності в контексті закріплення податково-правового статусу контрольованих іноземних компаній	311

Андрощук Геннадій Олександрович
кандидат економічних наук, доцент,
головний науковий співробітник
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України
ORCID: 0000-0003-0781-9740

ПАТЕНТНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРЕНДІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

На основі патентної статистики Європейського патентного відомства проаналізовано стан та тенденції розвитку технологій цифрової трансформації економіки. Зростання цифрових технологій відбилося в значному збільшенні кількості заявок на реєстрацію з США, Китаю і Південної Кореї. Заявки на патенти з 38 країн ЄПВ також ростуть. Це підтверджує позицію Європи як ключового ринку для наступної хвилі цифрової трансформації світової економіки

Ключові слова: винахід, патентний аналіз, тренд, інтелектуальна власність, цифрова трансформація.

Androshchuk Gennady
PhD, Associate Professor, Chief Researcher of the Research Institute
of Intellectual Property of the NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0003-0781-9740

PATENT ANALYSIS OF TECHNOLOGICAL TRENDS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE WORLD ECONOMY

Based on the patent statistics of the European Patent Office, the state and trends of digital transformation of the economy are analyzed. The growth of digital technologies has been reflected in a significant increase in the number of applications for registration from the United States, China and South Korea. Patent applications from 38 EPO countries are also growing. This confirms Europe's position as a key market for the next wave of digital transformation of the world economy

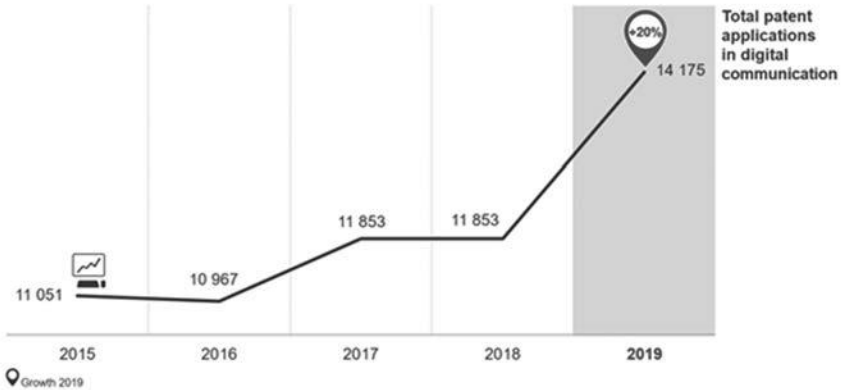
Keywords: invention, patent analysis, trend, intellectual property, digital transformation

Останнім часом важливим інструментом прогнозно-аналітичних досліджень, стратегічного планування стає аналітика інтелектуальної власності (Intellectual property analytics (*IPA*)). Вона дозволяє на основі прогнозу тенденцій розвитку науково-технічних областей та об'єктів техніки обґрунтовувати цільові критерії ефективності та вимоги до продукції, оцінювати її технічний рівень. Прогнозні патентні дослідження також підтримують генерування конкурентоспроможних об'єктів інтелектуальної власності, що безпосередньо впливає на економічну ефективність результатів НДДКР, оскільки інтелектуальна власність формує більшу частину додаткової вартості наукоємної продукції, і забезпечує дохід від продажу патентів і ліцензій [1].

У міру того, як відбувається четверта промислова революція (4IR), розумнішими стають не тільки наші міста, підприємства, а й наші будинки, лікарні, побутова техніка, автомобілі і носимі пристрої. У 2019 р. цифровий зв'язок став новим провідним напрямом патентних заявок в Європейському патентному відомстві (ЄПВ), в той час як комп'ютерні технології стали другими за темпами зростання. Ці дві технічні області дозволяють 4IR надавати інструменти для перетворення технічних додатків в інших областях в інтелектуальні пристрої. Вони також сприяють подальшим розробкам в таких областях, як штучний інтелект (AI) і технології 5G. При більш глибокому розгляді цих областей виникають питання: які тенденції розвитку стоять за сплеском? З яких регіонів надходять заявки? А хто є ключовими гравцями? З використанням патентної статистики Європейського патентного відомства проаналізуємо ці питання більш докладно [2,3,4].

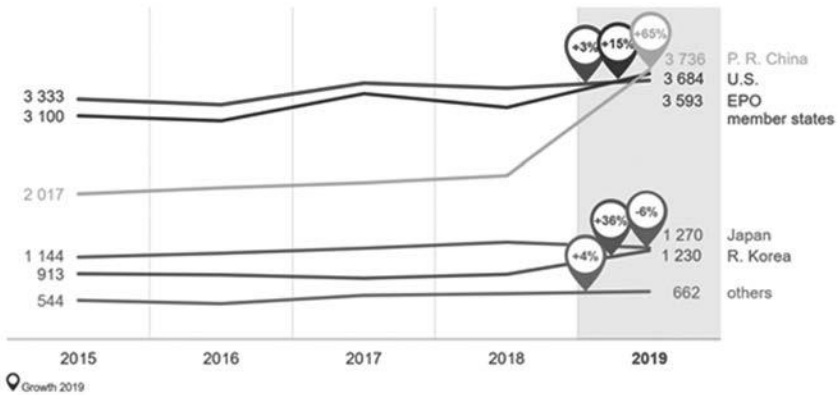
Цифровий зв'язок. Цифровий зв'язок – це технологічна область, в якій переважають телекомунікації та комп'ютери з незліченними технічними додатками. Винаходи в цій області – будь то мобільні мережі або Інтернет – дозволяють нам залишатися на зв'язку, працювати ефективно і жити більш безпечним і здоровим життям. У 2019 р. заявки на патенти в цій області у ЄПВ різко зросли (+ 20%).

Total European patent applications² in digital communication

Зростання числа заявок на патенти з Азії - Європи, США і Китаю тепер нарівні. Підйом в цифровому зв'язку був викликаний зростанням з декількох країн з великими обсягами патентних заявок, зокрема з Китаю (+ 65%), США (+ 15%) і Південної Кореї (+ 36%). Заявки від країн-членів ЄПВ були порівняно помірними, але високого рівня.

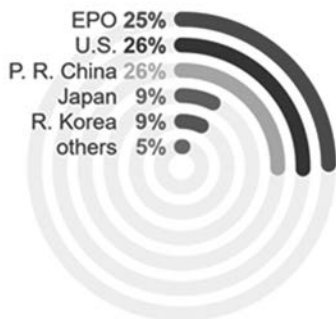
China, US and Europe now neck and neck – European patent applications in digital communication by country of origin³

Європа є привабливим ринком для інших учасників і активним інноваційним регіоном. Це підтверджується часткою патентних заявок з цифрового зв'язку: держави-члени ЄПВ, США і Китай подали приблизно чверть всіх заявок на місцях.

Who's filing the most patent applications? Countries of origin³ of European patent applications in digital communication

2019

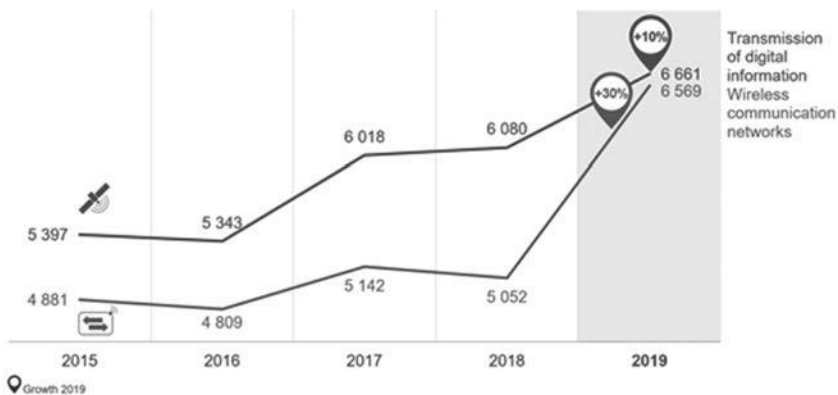

2015

5G як драйвер зростання. Аналізуючи глибше патенти в області цифрового зв'язку, виділяються дві швидкозростаючі області: передача цифрової інформації та мережі бездротового зв'язку.

High-growth areas – European patent applications² in subfields of digital communication

Американські заявники подали майже третину всіх заявок на передачу цифрової інформації, за ними слідує країни-члени ЄПВ (27%) і Китай (24%). У мережах бездротового зв'язку 30%-ва частка заявок Китаю привела до того, що країни-члени ЄПВ – 23%, а США – 21%. Мережі бездротового зв'язку є важливими елементами підтримки 5G і його більш високих швидкостей передачі даних, скороченого часу затримки і підвищеної щільності для інтелектуальних пристроїв. У мережах бездротового зв'язку помітно зросла кількість заявок на патенти, пов'язані з управлінням бездротовими ресурсами, розподілом ресурсів і плануванням. Розподіл ресурсів - це механізм для інтелектуального управління і розподілу ресурсів радіомережі серед споживачів, таких як мобільні абоненти.

Ключові гравці [2]. Багато з тих же компаній конкурують як в передачі цифрової інформації, так і в мережах бездротового зв'язку. З першої десятки претендентів в обох списках фігурують вісім компаній, що представляють собою великий набір заявок з Європи, США та Азії.

Transmission of digital information

Top applicants 2019

Company	2019
1 Huawei	754
2 Qualcomm	431
3 Ericsson	321
4 LG	198
5 Samsung	131
6 ZTE	113
7 Nokia	88
8 Intel	76
9 Sony	75
10 NTT DoCoMo	47

Wireless communication networks

Top applicants 2019

Company	2019
1 Huawei	357
2 Oppo	158
3 Ericsson	142
4 Qualcomm	142
5 LG	122
6 NTT DoCoMo	90
7 Sony	73
8 Samsung	68
9 Nokia	53
10 Sharp	41

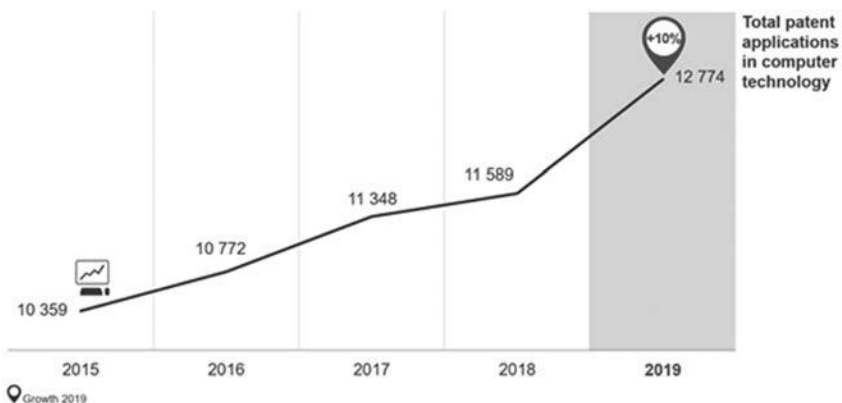
Oppo: Guangdong OPPO Mobile Telecommunications

Комп'ютерні технології. У міру того, як 4IR отримує подальший розвиток в 2019 р. в ЄПВ відбулося також різке зростання числа заявок на видачу патентів в області комп'ютерних технологій. Однак існують нові розробки: зростання в цій галузі обумовлене різними галузями, і не всі гравці є ІТ-фірми. Транспортні компанії,

постачальники автомобільної промисловості та медичні фірми знаходяться в грі, з інноваціями в галузі безпеки, медичної візуалізації та управління рухом, які сприяють збільшенню числа заявок на винаходи в області комп'ютерних технологій.

Друге місце за темпами зростання в ЄПВ. Зі збільшенням патентних заявок на 10% комп'ютерні технології в 2019 р. стали другою найбільш швидко розвиваючою технологічною областю в ЄПВ.

Sharp rise – Total European patent applications² in computer technology

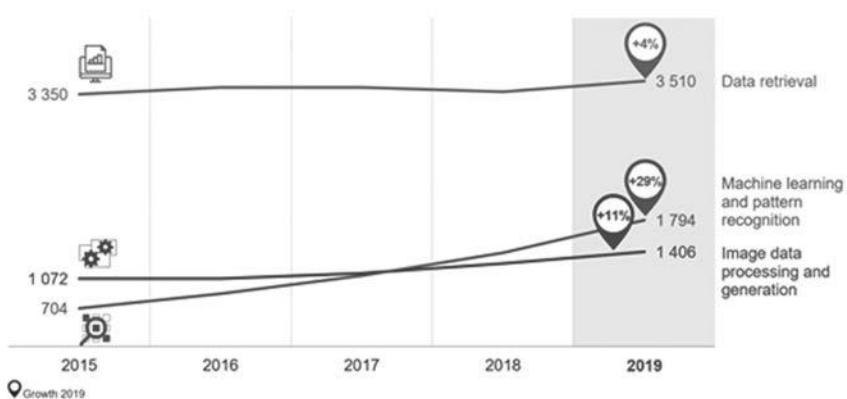

Зростання було обумовлено в основному патентними заявками з Китаю (+ 19% до 2018 р.), США (+ 14%), а також з країн-членів ЄПВ (+ 9%). Частка патентних заявок в області комп'ютерних технологій залишалася відносно стабільною протягом п'яти років, причому основна частина заявок надходила з США і країн-членів ЄПВ.

Повстання машин. Вивчаючи області комп'ютерних технологій, картина починає змінюватись. Межі між полями починають стиратися, наприклад, коли медичні фірми розробляють технологію машинного навчання для кращої діагностики. Або логістичні компанії, що поліпшують обробку зображень, щоб машини могли краще ідентифікувати, упакувати і провести інвентаризацію на

складі. Автовиробники вступають в сферу ІТ-компаній, винаходячи інтелектуальні технології, що полегшують перехід до автономного водіння. Зокрема, три підполя - машинне навчання і розпізнавання образів; обробка та генерація даних зображень; і пошук даних - сприяють збільшенню числа заявок на патенти в області комп'ютерних технологій. За останні п'ять років машинне навчання і розпізнавання образів суттєво зросли. У період з 2018 по 2019 рік ЄПВ зареєструвало збільшення на 29% кількості заявок на винаходи в цій області. Що стосується пошуку даних, в 2019 р. Бюро отримало на 4% більше заявок на патенти порівняно з попереднім роком. Заявки з обробки і генерації даних зображень також зросли. У період з 2018 по 2019 роки в цю область надійшло на 11% більше заявок на винаходи.

Sparking growth – European patent applications² in sub fields of computer technology

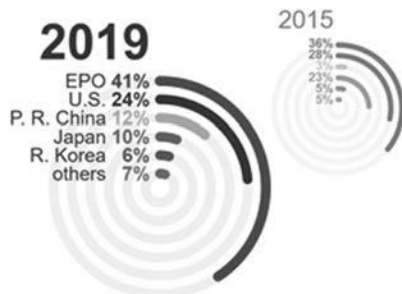

Машинне навчання та розпізнавання образів. Що стосується машинного навчання і розпізнавання образів, заявки на патенти тільки з країн-членів ЄПВ виросли на 55% і мали найбільшу частку заявок (41%), випередивши США (24%). Європейські фірми увійшли в число перших претендентів з трьома компаніями - Bosch, Siemens і Philips – увійшли в першу десятку.

Machine learning and pattern recognition

Countries of origin of European patent applications

Top applicants 2019

Company	2019
1 Alphabet	123
2 Robert Bosch	84
3 Samsung	66
4 Siemens	55
5 Intel	37
6 Baidu	36
7 Sony	32
8 Royal Philips	29
9 Oppo	27
10 Idemia	27

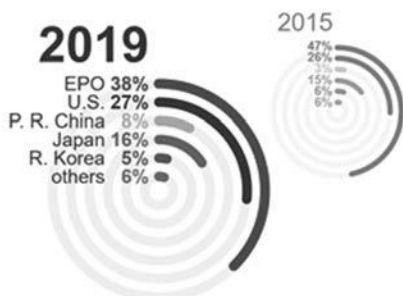
Oppo: Guangdong OPPO Mobile Telecommunications

Обробка і генерація даних зображень. В обробці і генерації даних зображень найбільшу частку в патентних заявках знову склали держави-члени ЄПВ (38%) і США (27%). Philips і Siemens були провідними компаніями в цій галузі, ще раз продемонструвавши важливу роль Європи в розробці нових технологій.

Image data processing and generation

Countries of origin of European patent applications

Top applicants 2019

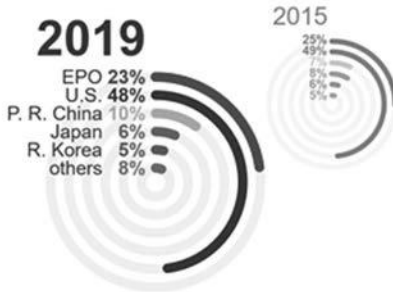
Company	2019
1 Royal Philips	103
2 Siemens	59
3 Sony	59
4 Alphabet	43
5 Samsung	43
6 Canon	36
7 Intel	30
8 Interdigital	28
9 Microsoft	28
10 Imagination Technologies	23

Пошук даних. У пошуку даних заявники з США лідирують за часткою (48%), в той час як країни-члени ЄПВ (частка 23%) продовжують неухильно впроваджувати інновації в цій області. Кращі кандидати представляють різні технологічні області, що охоплюють медицину, логістику, напівпровідники, мобільні пристрої і візуалізацію.

Data retrieval

Countries of origin of European patent applications

Top applicants 2019

Company	2019
1 Microsoft	247
2 Alphabet	214
3 Samsung	149
4 Huawei	133
5 Siemens	100
6 Intel	98
7 Royal Philips	57
8 Alibaba	53
9 Qualcomm	53
10 HP	40

Oppo: Guangdong OPPO Mobile Telecommunications

Хоча ці дані показують дуже сильну позицію азіатських і американських фірм у боротьбі за лідерство в ключових цифрових технологіях, вони також підкреслюють інноваційний потенціал європейських технологічних компаній, які стоять на своїх позиціях в ряді швидкозростаючих областей. Області цифрового зв'язку і комп'ютерних технологій явно являють собою «набір інструментів» для технічних додатків і інновацій в більшості інших десяти провідних технологічних областей ЄПВ. Вони, в свою чергу, складають значну частину промислових секторів, в яких впроваджуються технології четвертої промислової революції і які вже були предметом дослідження патентного ландшафту, проведеного ЄПВ в 2017 році. У міру розвитку ЄПВ підготує в кінці цього року нову версію дослідження.

Зростання цифрових технологій відбилосся в значному збільшенні кількості заявок на реєстрацію з США, Китаю і Південної Кореї, а також заявок на патенти з 38 країн ЄПВ також ростуть. Це підтверджує позицію Європи як ключового ринку для наступної хвилі цифрової трансформації світової економіки [2].

Зростання патентів 5G і AI означає переломний момент в області цифрових технологій. Європейське патентне відомство (ЄПВ) в 2019 р. отримало заявки на винаходи 181000 записів, за допомогою цифрових технологій, беручи на себе провідну роль в документах, поданих в перший раз за більш ніж десятиліття. Згід-

но «Патентному індексу ЕРО 2019» стрімке зростання числа заявок на винаходи в області цифрових технологій було викликане 5G і штучним інтелектом (AI). Заявки на патенти з цифрового зв'язку, які включають технології, що мають вирішальне значення для реалізації бездротових мереж 5G, вирости в 2019 р. на 19,6% до 14 175 заявок, обігнавши медичні технології (зростання на 0,9% до 13 833 заявок), які були найбільш активними технологіями з 2006 року. Тим часом, друга за темпами зростання в ЕРО область - комп'ютерні технології - збільшилася на 10,2% до 12774 заявок. Зростання обумовлене збільшенням кількості заявок, пов'язаних з AI, особливо в областях машинного навчання і розпізнавання образів, обробки і генерації даних зображень, а також пошуку даних. Президент ЄПВ Антоніу Кампінос додав, що швидке зростання цифрових технологій є найбільш яскравою тенденцією в індексі 2019 року.

«Цифрова трансформація економіки тепер повністю відображена в патентних заявках, що надходять в ЄПВ», – зазначив Кампінос. «Важливо, щоб компанії і дослідники в Європі, які прагнуть захистити свої винаходи, знайшли рівні умови для своїх конкурентів з Азії і США і змогли зберегти сильні позиції на світовому ринку технологій».

Сплеск заявок в Китаї. Збільшення на 4% всіх патентних заявок в ЄПВ в 2019 р. викликано головним чином значним збільшенням обсягів подачі заявок з Китаю (збільшення на 29,2% в порівнянні з 2018 р.), США (5,5%) і Південної Кореї (14, 1%). За останнє десятиліття кількість заявок на патенти з Китаю збільшилася майже в шість разів: в 2019 р. було подано 12 247 заявок у порівнянні з 2061 заявою в 2019 р. Китайські компанії внесли основний внесок в зростання числа заявок на патенти в області цифрового зв'язку, збільшившись на 64,6%, а американські (15%) і південнокорейські фірми (36,1%) з них приклад. Компанія Huawei займає перше місце. Китайська телекомунікаційна компанія Huawei в 2019 р. вибила німецький конгломерат Siemens на перше місце з подачі заявок на патенти, отримавши 3524 заявки. У минулому році ЄПВ повідомило, що в 2018 р. Siemens подав 2493 патенти в юрисдикцію, що на вісім більше, ніж Huawei. У 2019 р. Samsung вийшла на друге місце, а LG посіла третє місце.

Наступними за цими двома південнокорейськими фірмами слідує американська компанія United Technologies і Siemens на п'ятому місці. В першу десятку входять чотири компанії з Європи, дві з Південної Кореї, дві з США і по одній від Китаю і Японії [3].

Заявки на патенти з 38 країн ЄПВ в 2019 р. зросли незначно (1,1%). У відносному вираженні це означає, що частка заявок на патенти з Європи продовжувала знижуватися, знизившись з 51% в 2009 році до 45% в 2019 р., так як все більше гравців з-за меж Європи прагнуть захистити свої винаходи. Що стосується країн-учасниць, Німеччина залишалася головною країною Європи, де стабільне зростання складо 0,5% після двох років поспіль. У Франції (-2,9%) і Нідерландах (-2,6%) спостерігалось зниження в минулому році, в той час як заявки на патенти з Великобританії (6,9%) і Швейцарії (3,6%) продовжували значно зростати. Швеція (8%) була «чемпіоном зростання», цьому сприяло збільшення кількості заявок, пов'язаних з цифровим зв'язком і комп'ютерними технологіями. Серед європейських країн з великими обсягами найбільше збільшення заявок припали на Швецію, Великобританію і Швейцарію. Подача заявок з Німеччини залишалася стабільною, і в Італії спостерігався помірний ріст, в той час як у Франції та Нідерландах спостерігалось зниження. Що стосується країн із середнім об'ємом патентування, то в Іспанії спостерігається найбільше зростання числа заявок. Також було збільшення заявок з Бельгії та Австрії. Подальше значне зростання спостерігалось у компаній в Португалії, Ірландії та Норвегії, хоча і при невеликих загальних обсягах патентування. Заявки на патенти, подані в ЄПВ в 2019 р., також вказують на становище Європи в якості ключового ринку для наступної хвилі технологій цифрового перетворення [4].

Стан в Україні. Річного звіту відомства на сайті Укрпатенту і досі не має. Нещодавно Україна входила до 20 країн-лідерів за кількістю патентів у сфері революційних технологічних інновацій: 3-D друку (11 місце) і робототехніки (17 місце), блокчейн-технологій. Проте непродумані дії уряду зводять нанівець ці досягнення. Постановою Кабінету Міністрів України № 496 від 12 червня 2019 р. в черговий раз збільшено розмір зборів за подання заявок та підтримання чинності об'єктів інтелектуальної власності. За подання

заявки на винахід/корисну модель (формула до трьох пунктів) плату збільшено з 800,00 грн. до 1600,00 грн. для винаходів до 2400,00 грн. на корисну модель. Раніше збір за підтримання дійсності патенту починався від 300 гривень і досягав 3800 після п'ятнадцятого року, а нині ця сума починається від 600 і доходить до 30 400 гривень на двадцять п'ятий рік володіння патентом. З 12 липня 2019 р. нові розміри зборів набули чинності. За підсумками 2019 р. зменшилась загальна кількість заявок винаходи і корисні моделі. Співвідношення між заявками на винаходи, поданими національними та іноземними юридичними й фізичними особами кричуще: серед національних заявників частка юридичних осіб перевищує 56 % (майже половина заявок оформляється на фізичних осіб), серед іноземних є більшою ніж 95%. Можна прогнозувати подальше падіння рівня винахідницької активності національних заявників та негативний вплив на інноваційний розвиток держави. Це вже підтверджують статистичні показники. Згідно даних Укрпатента у I кварталі 2020 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року знизилась активність в поданні заявок майже на всі об'єкти промислової власності Загальна кількість поданих заявок зменшилась більше ніж на 16 %: на винаходи – на 26,7 %, на корисні моделі – на 34,3 %.

Кабінет Міністрів ухвалив оновлену програму діяльності, в якій цифровізація країни визначена, як один із пріоритетів Уряду. Цифрова трансформація країни є одним із ключових завдань, поставлених Президентом України В.Зеленським, в якому Міністерство цифрової трансформації (Мінцифри) має сьогодні результати найбільш відчутні для громадян – мобільний застосунок Дія та портал державних послуг із кабінетом громадянина [5]. Послуги, пов'язані зі створенням ФОП, на порталі Дія стали доступними для всіх українців у квітні. Стати бізнесменом можна не виходячи з дому, за 10 хвилин. За три місяці ФОП через портал відкрили 16,1 тис. разів, що становить практично 45% від усіх ФОП, зареєстрованих за цей час в Україні. Ще на початку створення Мінцифри було поставлено цілі: оцифрувати усі державні послуги, навчити щонайменше 6 млн українців цифрової грамотності та залучати до 10% ІТ у ВВП України. Принципово важливим завданням також є покриття

95% транспортної інфраструктури, населених пунктів та їхніх соціальних об'єктів високошвидкісним якісним Інтернетом. Пріоритетною є цифровізація галузей митниці, податкової, містобудування, земельних відносин, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та пенсійного забезпечення, судочинства та захисту інформації. Ці галузі мають найвищий ризик корупції та водночас є найбільш затребуваними. Мінцифри працює над централізацією та взаємодією державних реєстрів, створює надійні системи захисту інформації. Для громадян трансформують електронні послуги, пов'язані із народженням дитини, записом до дитячого садочка, школи, зміною місця проживання, вступу та навчання в університеті, реалізацією виборчих прав, шлюбу, працевлаштування та призначення пенсії. Ці послуги мають надаватися онлайн без жодних довідок, черг та інших незручностей. Для бізнесу запроваджується отримання ліцензій та дозволів онлайн. Для цього в міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, обласних держадміністраціях створено посади CDTO (Chief Digital Transformation Officer) – відповідальних за цифровізацію, електронні реєстри, процеси та послуги. Нині CDTO вже працюють у Міністерстві охорони здоров'я, Міноборони, Держаудиті та у Херсонській обласній держадміністрації. Іншими пріоритетами діяльності є створення віртуальної бізнес-країни Дія Сіті, легалізація віртуальних активів, запровадження Е-резиденства та місцева інформатизація [5]. Мінцифри розробило проєкт Концепції розвитку сфери штучного інтелекту в Україні, яку виносно на публічне обговорення. Концепція передбачає: розвиток людського капіталу та акцент на освіті розробників у сфері ШІ (їхні зарплати на ринку вдвічі вищі, чим звичайних програмістів); розвиток підприємництва з використанням ШІ; активне впровадження технологій ШІ в державному секторі та основних індустріях країни; необхідність дотримання права на конфіденційність і прайвасі людини (з врахуванням європейського досвіду планується розробити Етичний Кодекс використання ШІ). Особливу увагу приділено використанню ШІ у сфері кібербезпеки та оборони. Завдяки розвитку ШІ в Україні та його інтеграції в економічно важливі сектори передбачається збільшити частку інтелектуально містких продуктів і увійти в топ-10

рейтингу розвитку III у світі (AI Readiness Index by Oxford Insights, AI Index by Stanford University) [6].

Створення цифрової держави – потреба часу, яка має вивести Україну у світові лідери із залучення інвестицій, протидії корупції та зайвої бюрократії, а найголовніше – зручності та комфорту взаємодії людини із державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г. О., Кваша Т. К. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: сфера озброєння та військової техніки. *Наука, технології, інновації*. 2019. №4 (12). С. 28-40.

2. Digitalisation triggers patenting growth. URL: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/2019/digitalisation-triggers-patenting-growth.html>.

3. Welcome to the Patent Index 2019. URL: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/2019.html>.

4. Expert analysis: The key patenting trends. URL: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/2019/key-patenting-trends.html>.

5. Цифрова трансформація – один з пріоритетів Уряду. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-odin-z-prioritetiv-uryadu>.

6. Повідомлення про проведення публічного громадського обговорення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/povidomlennya-pro-provedennya-publichnogo-gromadskogo-obgovorennya-proyektu-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-konceptiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini>.

REFERENCES

1. Androshchuk, G.O, Kvasha, T.K. (2019). Patent landscape as a tool for forecasting global technological trends: the field of armaments and military equipment. *Science, technology, innovation - Science, technology, innovation, 4 (12)*, 28-40 [in Ukrainian].

2. Digitalization triggers patenting growth. URL: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/2019/digitalisation-triggers-patenting-growth.html> [in English].

3. Welcome to the Patent Index 2019. URL: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/2019.html> [in English].

4. Expert analysis: The key patenting trends. URL: <http://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics/2019/key-patenting-trends.html> [in English].

5. Digital transformation is one of the Government's priorities. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-odin-z-prioritetiv-uryadu> [in Ukrainian].

6. Notice of public discussion of the draft order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of development of artificial intelligence in Ukraine». URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations/povidomlennya-pro-provedennya-publichnogo-gromadskogo-obgovorennya-proyektu-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-konceptiytu-rozvit Ukraine> [in Ukrainian].

Бабічев Анатолій Валерійович

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри управління та адміністрування

ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID: 0000-0002-7587-4824

Хрипунова Дар'я Михайлівна

аспірант кафедри управління та адміністрування

ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ORCID: 0000-0003-2016-5120

Лю Цзеюй

аспірант кафедри управління та адміністрування

ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**КОМУНІКАЦІЙНА КОМПОНЕНТА ЯК ВАЖЛИВИЙ
АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ У РОЗРІЗІ
РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ СМАРТ
СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ**

В епоху стрімкого інноваційного розвитку технологічні інновації розглядаються як головне джерело економічного зростання та являються ключовими ланками в національних науково-дослідних, технологічних та інноваційних програмах розвитку. Наявний досвід у створенні та управлінні інноваціями у європейських країнах зміщує акцент на активне поширення використання шкали рівнів технологічної готовності (TRL) як інструменту планування управління інноваціями. Існує необхідність у чіткому розумінні процесів комунікації у розрізі шкали TRL, щоб забезпечити ефективне використання даного інструменту у подальшому плануванні політики досліджень, технологій та інновацій, а також пов'язаних з ними програм фінансування, що є актуальним для інноваційної екосистеми України.

Ключові слова: управління інноваціями, рівні технологічної готовності, інноваційні програми розвитку, стратегії smart спеціалізації.

Babichev Anatoliy

*Ph.D., lecturer of the Department of Management and Administration
Education and research institute Karazin business school
V. N. Karazin Kharkiv National University*

Khripunova Daria

*PhD student of the Department of Management and Administration
Education and research institute Karazin business school
V. N. Karazin Kharkiv National University*

Liu Jiei

*PhD student of the Department of Management and Administration
Education and research institute Karazin business school
V. N. Karazin Kharkiv National University*

**COMMUNICATION COMPONENT AS AN IMPORTANT
ASPECT OF INNOVATION MANAGEMENT
IN CONSIDERATION OF DEVELOPMENT
AND IMPLEMENTATION OF SMART SPECIALIZATION
STRATEGIES**

Because of the rapid innovative development, technological innovation is considered to be the main source of economic growth and is a key link in national research, technological and innovative development programs. Existing experience in creating and managing innovations in European countries shifts the emphasis to actively disseminating the use of the Technology Readiness Level Scale (TRL) as a tool for innovation management planning. There is a need for a clear understanding of communication processes in terms of the TRL scale to ensure the effective use of this tool in further planning of research, technology and innovation policies and related funding programs that are relevant to Ukraine's innovation ecosystem. emphasize the interaction between different technologies, communication component and their links to societal challenges.

Keywords: innovation management, levels of technological readiness, innovative development programs, smart specialization strategies.

Комунікаційна компонента являється важливим підґрунтям для інновацій будь-якого рівня. В межах сьогодення відбувається цифровізація економіки, зростає конкурентоспроможність сучасного бізнес-ландшафту та з'являється критична потреба в постійних інноваціях.

Впродовж останніх років громадськість часто пов'язує технологічні нововведення з найуспішнішими приватними компаніями світу, такими як Apple, Google та Microsoft. Ці організації побудували підприємницьку культуру, яка характеризується мережами (а не ієрархіями), розширенням можливостей (а не контролю) та швидким виконанням (а не жорстким плануванням). Хоча ці фактори відіграють певну роль у сприянні технологічним інноваціям, одними із основних факторів залишаються технологічні дослідження та комунікації [7]. Одним з інструментів для визначення зрілості технології є оцінка рівня технологічної готовності (TRL). Дослідники використовують оцінки TRL як засіб для розуміння технологічної зрілості дослідницького проекту. При цьому, оцінка рівня технологічної готовності може допомогти покращити комунікаційну компоненту, результати досліджень та управління.

Рівні технологічної готовності часто групуються для отримання більш оптимальної шкали / класифікації. Цей підхід до інтеграції декількох рівнів TRL використовується ОЕСР, що розрізняє 4 рів-

ні дослідження: фундаментальні дослідження (TRL1-3), розвиток (TRL3-5), демонстрація (TRL 6-7) та розгортання (TRL8-9). Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) розрізняє лише дослідження (TRL1-3), розвиток (TRL 3-6), інновації (TRL6-8) та виробничу підтримку (TRL9). Можна зробити висновок, що відмінність між 9 шкалами часто вважається занадто детальною, а консолідація до ширших класифікацій є більш практичним інструментом [1].

Оскільки, у Європі спостерігається активний розвиток стратегій смарт спеціалізації, слід акцентувати увагу, що смарт спеціалізація в наступному програмному періоді (2021-2027) має на меті сприяти економічному та соціальному розвитку Європи після COVID-19 та відіграватиме важливу роль у прискоренні реалізації Зеленої угоди та цифрової стратегії ЄС [6]. Європейські практики вказують на визнання регіональними органами влади смарт спеціалізації корисним інструментом для стратегічного планування та співпраці, що сприяє підвищенню ефективності діяльності європейських структурних та інвестиційних фондів [2].

Впродовж останніх років було розроблено нові інструменти та можливості політики, а також експерименти методів участі та нових структур м'якого управління для підтримки визначення можливостей та вибору пріоритетних напрямків. Проте, нечітке розподілення обов'язків, слабкі сторони функцій управління, розрив між фазами проектування та впровадження, неефективна міждержавна координація, відсутність довіри між органами влади, розміщеними на різному територіальному рівні, і слабка взаємодія з приватним сектором є одними з найбільш періодичних перешкод для ефективного впровадження інноваційної політики [4].

З огляду на існуючі виклики, на рисунку 1 узагальнено результати та досвід спільноти політики смарт спеціалізації під час серії семінарів PXL, організованих платформою S3 Спільного дослідницького центру протягом двох років (2018-2019) та згруповано типові виклики, що виникають у процесі вибору та впровадження стратегій смарт спеціалізацій [3].

Дані представлені виклики можна нівелювати у тому разі, якщо регіональні суб'єкти (стейкхолдери) матимуть можливість більш

ефективно співпрацювати на кожному з рівнів. Оскільки, успіх діалогу із зацікавленими сторонами залежить від того, як будується співпраця між суб'єктами, даний тип комунікацій проходить через ряд різних етапів [5]. Для того, щоб спрямувати їх на досягнення результатів, важливо знати вимоги різних етапів та приділяти їм належну увагу при плануванні та проведенні діалогу.

Рис. 1 Типові виклики, що виникають у процесі вибору та впровадження стратегій smart спеціалізації

Розглянемо чотири фази діалогу із зацікавленими сторонами: кожна з чотирьох фаз моделі діалогічної зміни включає три ключові етапи, які мають вирішальне значення для планування та розвитку діалогу із зацікавленими сторонами (Рис. 2).

ФАЗА 1: Вивчення та залучення

На першій фазі діалогу із зацікавленими сторонами важливо розуміти контекст та систему, в рамках якої діалог із зацікавленими сторонами має призвести до змін. Не менш важливо, щоб ініціатори діалогу із зацікавленими сторонами були ознайомлені з точками зору всіх суб'єктів. Орієнтований на відносини та неформальний процес комунікації викликає необхідний інтерес до проекту з боку відповідних суб'єктів. Даний етап ще не стосується формальних структур, угод чи правил. Успіх діалогу із зацікавленими сторонами залежить від ретельного планування та проведення цієї фази. Важливо налагодити належне управління відносинами та правильно оцінити контекст, в якому планується згодом здійснити запланований проєкт. Перший етап діалогу із зацікавленими сторонами може тривати

від чотирьох тижнів до року. Це залежить від того, скільки часу потрібно для процесу залучення та консультацій зі складною системою зацікавлених сторін.

Рис. 2 Основні комунікаційні фази у розрізі рівнів TRL

ФАЗА 1 складається з наступних етапів:

- 1.1 Створення резонансу.
- 1.2 Розуміння контексту.
- 1.3 Створення «контейнеру» для змін.

Термін «контейнер» позначає групу зацікавлених суб'єктів, які бажають спільно вести діалог із зацікавленими сторонами від імені відповідного проекту (сфери, напрямку). Побудова таких груп є ключовим елементом ініціювання, встановлення та подальшого розвитку діалогів із зацікавленими сторонами з метою залучення до діалогу учасників.

ФАЗА 2: Побудова та формалізація. Впровадження та оцінка.

Якщо Фаза 1, вивчаючи та залучаючи, в основному, служить для побудови життєздатних відносин та створення резонансу, Фаза 2 спрямована на встановлення рівня готовності різних зацікавлених сторін формалізувати свої зобов'язання. Цей етап має на меті знайти відповідну формальну структуру для запланованої ініціативи. Акто-

ри-учасники спільно домовляються про цілі, уточнюють ролі та обговорюють, хто забезпечить, які ресурси.

Фаза 2.1 фокусується на наступних трьох кроках:

2.1 Уточнення спільних цілей та ресурсів.

2.2 Планування та візія.

2.3 Консолідація угод та створення структур.

Фаза 2.1 може мати різну тривалість залежно від готовності зацікавлених сторін домовитись. При цьому «контейнер» намагається закріпити інтерес зацікавлених сторін та зобов'язання, які він неофіційно будував під час Фази 1. Метою є консолідація «контейнера» та уточнення що потрібно досягти разом і хто цьому сприятиме. Неформальні переговори на Фазі 1 вже стосуються цілей діалогу із зацікавленими сторонами. На другому етапі спільних, орієнтованих на впровадження діалогів зацікавлених сторін, «контейнер» обговорює цілі з усіма учасниками. Важливою метою на етапі впровадження та оцінки є підтримка інтересу до мети, яка конкретизована на етапі 2.1. Фаза 2.2 найяскравіше показує, наскільки різними можуть бути логіки прийняття рішень для зацікавлених сторін. Усі зацікавлені сторони повинні проявляти терпіння і враховувати відмінності. Контейнер повинен переконатися, що досягнутий прогрес у здійсненні спільно запланованої процедури.

Наступні три етапи впровадження / управління, зокрема, повинні бути враховані:

2.1 Забезпечення прозорості та комунікації.

2.2 Створення результатів та відзначення успіху.

2.3 Встановлення механізмів навчання.

Фаза 2.2 триває до досягнення узгоджених результатів. Це може зайняти кілька місяців, якщо швидка реалізація цього дозволяє, але може зайняти і кілька років, якщо це необхідно для досягнення поставленої мети.

ФАЗА 3: Подальший розвиток.

Існуючі рульові структури потребують більшої легітимності та надійності. Тому контейнер має залишатися в цій фазі і переносити процес поетапно в майбутню структуру. На 3 етапі важливо звернути увагу на наступні три кроки:

3.1 Побудува «контейнеру» наступного рівня.

3.2 Створення структур управління.

Найбільший виклик полягає у підтримці початкового прагнення до змін або передачі його новому діалогу. Фаза 3 не обмежується часом. Тривалість залежить від нових планів. Завдяки зростаючій складності європейського ландшафту фінансування з більшою кількістю програм, що фінансують різні фази проектів, TRL стає корисним інструментом для розуміння взаємодоповнюваності існуючих програм та більш узгодженої та цілеспрямованої підтримки науково-дослідної та інноваційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ekins P. Environmental and Eco-Innovation: Concepts, Evidence and Policies. 2010. OECD. Paris.

2. European Commission. Smart stories, Implementing Smart Specialisation across Europe. 2016. EUR 27891 EN, doi:10.2791/79450.

3. Guzzo F. Smart Specialisation at work: evidence from the Peer and eXchange and Learning workshops. 2019. Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-76-13885-3, doi:10.2760/424435, JRC118899.

4. Marinelli E., Guzzo F. and Gianelle C. Building Smart Specialisation Strategies monitoring systems: evidence from the EU, L'Industria, Rivista di economia e politica industrial. 2019. n. 1, January-March. pp. 27-44.

5. Perianez-Forte I., Marinelli E. and Foray D. The Entrepreneurial Discovery Process (EDP) cycle: from priority selection to strategy implementation. 2016.

6. Smart Specialisation 2.0 URL: https://ec.europa.eu/newsroom/jrcseville/itemdetail.cfm?item_id=675034&newsletter_id=453&utm_source=jrcseville_newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=S3%20&utm_content=Smart%20Specialisation%20&lang=en.

7. Three Reasons Why Innovation Is All About Communication. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbescommunicationscouncil/2018/02/05/three-reasons-why-innovation-is-all-about-communication/#189e28696e5c>.

REFERENCES

1. Ekins, P. (2010). Environmental and Eco-Innovation: Concepts, Evidence and Policies. OECD, Paris [in English].

2. European Commission. Smart stories, Implementing Smart Specialisation across Europe. (2016). EUR 27891 EN, doi:10.2791/79450 [in English].

3. Guzzo, F. (2019). Smart Specialisation at work: evidence from the Peer and eXchange and Learning workshops. Publications Office of the European Union, Luxembourg. ISBN 978-92-76-13885-3, doi:10.2760/424435, JRC118899 [in English].

4. Marinelli, E., Guzzo, F. and Gianelle, C. (2019). Building Smart Specialisation Strategies monitoring systems: evidence from the EU, L'Industria, Rivista di economia e politica industriale. n. 1, January-March. 27-44 [in English].

5. Perianez-Forte, I., Marinelli, E. and Foray, D. (2016). The Entrepreneurial Discovery Process (EDP) cycle: from priority selection to strategy implementation [in English].

6. Smart Specialisation 2.0. URL: https://ec.europa.eu/newsroom/jrcseville/itemdetail.cfm?item_id=675034&newsletter_id=453&utm_source=jrcseville_newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=S3%20&utm_content=Smart%20Specialisation%20&lang=en. [in English].

7. Three Reasons Why Innovation Is All About Communication. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbescommunicationscouncil/2018/02/05/three-reasons-why-innovation-is-all-about-communication/#189e28696e5c> [in English].

Бакай Юлія Юрївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-8009-2915*

ЩОДО ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ БДЖІЛЬНИЦТВА

У науковій роботі розглянуто стан державної підтримки розвитку бджільництва як стратегічної галузі аграрного сектору. Визначено необхідність та доцільність такої підтримки з метою формування збалансованого та прозорого ринку продукції бджільництва.

Ключові слова: державна підтримка, бджільництво, дотація, ветеринарно-санітарні вимоги.

Bakai Yuliia

*PhD in Law, assistant of the Department of Land and Agricultural Law,
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-8009-2915*

ON STATE SUPPORT FOR THE BEEKEEPING INDUSTRY

The article considers the state of state support for the development of beekeeping as a strategic branch of the agricultural sector. The need and feasibility of such support in order to form a balanced and transparent market for beekeeping products has been determined.

Keywords: state support, beekeeping, subsidy, veterinary and health requirements.

Україна - один з провідних виробників меду, воску та іншої продукції бджільництва (прополісу, квіткового пилу, маточного молочка, бджолоїної отрути та ін.) для потреб населення, харчової, медичної, хімічної та інших галузей, а також один з найбільших світових експортерів меду, після Китаю, Аргентини та США. Так, у 2019 р. загальний обсяг експорту меду склав 55,7 тис.тон на суму понад 100 млн.дол. Отже, галузь бджільництва є важливою складовою економіки, яка потребує належної уваги з боку держави. Оскільки розвиток цієї галузі сільського господарства сприятиме збільшенню кількості промислових пасік, розвитку малого та середнього бізнесу на селі та підвищенню якості й конкурентоспроможності продукції бджільництва на внутрішньому та зовнішньому ринках.

20 травня 2020 року набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України №395 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. №107”[1], якою вперше було запроваджено державну підтримку бджільництва. Вказаним нормативно-правовим актом були внесені зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, й визначено механізм використання коштів з державного бюджету за програмою “Фінансова підтримка сільгоспвиробників”.

Відповідно до п.4 бюджетні кошти спрямовуються на державну підтримку у галузі бджільництва за такими напрямками як: спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї; часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення бджолиних пакетів, бджолиних маток; погашення бюджетної кредиторської заборгованості, зареєстрованої в органах Казначейства, за попередній податковий період.

Отримувачами бюджетних коштів є суб'єкти господарювання – юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичні особи-підприємці, зокрема сімейні фермерські господарства, що провадять діяльність у галузі бджільництва, а також фізичні особи, у яких наявні бджолосім'ї.

Дотація за бджолосім'ї надається на безповоротній основі фізичним особам та суб'єктам господарювання, які є власниками бджолосім'ей, у розмірі 200 гривень за бджолосім'ю, за наявні в поточному році від 10 до 300 бджолосім'ей, та не більш 60000 гривень одному отримувачу, у разі наявності більше ніж 300 бджолосім'ей.

Для отримання дотації за бджолосім'ї фізичні особи та суб'єкти господарювання, які є власниками бджолосім'ей, подають за місцезнаходженням пасіки до відповідної сільської, селищної, міської або ради об'єднаної територіальної громади необхідні документи, на підставі яких формуються відомості на отримання дотації за бджолосім'ї. При цьому, підставою для внесення до відомості на отримання дотації за бджолосім'ї є реєстрація потужності фізичної особи або суб'єкта господарювання, які є власниками бджолосім'ей, у Державному реєстрі потужностей операторів ринку, відповідно до Порядку проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам, затвердженим Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10 лютого 2016 р. №39 [2].

Згідно з Ветеринарно-санітарними вимогами потужностей (об'єктів) з виробництва продуктів бджільництва, затвердженими Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 8 серпня 2012 р. №491 [3] потужністю (об'єктом) з виробництва

продуктів бджільництва є територія, споруда, приміщення, будівля, обладнання та інші засоби, включаючи транспортні засоби, що використовуються у виробництві або обігу об'єктів санітарних заходів.

Утримання та експлуатація потужностей (об'єктів), які використовуються для приймання, первинної переробки, зберігання та/або транспортування продуктів бджільництва при їх первинному виробництві, здійснюються відповідно до ветеринарно-санітарних вимог.

Ветеринарно-санітарні вимоги є обов'язковими для операторів потужностей (об'єктів) з виробництва продуктів бджільництва та для державних інспекторів ветеринарної медицини, які здійснюють державний ветеринарно-санітарний контроль та нагляд.

Відповідно до п.8 ч.2 ст.20 Закону України “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів” від 23 грудня 1997 р. №771/97-ВР[4] оператори ринку зобов'язані забезпечувати безперешкодний доступ державних інспекторів, які здійснюють державний контроль, до потужностей під час роботи цих потужностей та дозволяти відбір зразків об'єктів санітарних заходів на зазначених потужностях, а також надавати на вимогу державного інспектора документи, необхідні для здійснення державного контролю.

Згідно з п.2.12 Ветеринарно-санітарних вимог потужностей (об'єктів) з виробництва продуктів бджільництва, затвердженими Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 8 серпня 2012 р. №491, потужності (об'єкти) з виробництва продуктів бджільництва повинні мати такі підрозділи (приміщення): приміщення для миття (підготовки) тари зворотної; ділянку для приймання сировини; приміщення для зберігання сировини; приміщення для сиття (підготовки) тари споживчої; камери декристалізації (розігріву) меду; приміщення для переливання, змішування та фасування продуктів бджільництва; приміщення для зберігання готових продуктів; ділянку для зберігання тари (зворотної та споживчої); виробничу лабораторію; приміщення для приготування дезінфекційних розчинів та склад для зберігання деззасобів; допоміжні та побутові приміщення.

Враховуючи сучасний стан галузі бджільництва, яка знаходиться у стані стагнації, більша кількість пасічників не здатна забезпечити всі умови передбачені ветеринарно-санітарними вимогами, а отже знаходяться у “тіні” та не реєструють потужності з виробництва продуктів бджільництва, щоб не стати інструментом штрафного тиску з боку інспекторів Держпродспоживслужби, тим самим унеможливуючи отримання державної підтримки. Причиною цього є прогалина чинного законодавства – відсутність ветеринарно-санітарних вимог для потужностей із первинного виробництва та первинної переробки продуктів бджільництва.

Первинне виробництво продуктів бджільництва полягає у розведенні бджолиних сімей та зборі продуктів бджільництва, які виробляють бджолині сім’ї під час своєї життєдіяльності. Первинною переробкою продуктів бджільництва є система технологічних операцій, а саме (одна або декілька з наступних): оцінка якості, очищення, охолодження, термічна обробка, подрібнення, купажування, гомогенізація, перемішування, стерилізація, сортування, калібрування, миття, сепарування, гранулювання, нарізання, фасування, пакування, зберігання, що спрямовані на покращення товарного вигляду, смаку, запаху та інших корисних властивостей продуктів бджільництва, які піддавались первинній переробці [5; с.5]. Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок, що з метою ефективного використання державної допомоги, доцільно затвердити ветеринарно-санітарні вимоги для потужностей (об’єктів) з первинного виробництва та первинної переробки продуктів бджільництва, окрім того встановити перехідний період для належної адаптації дрібних товаровиробників замкнутого циклу виробництва. Це дозволить не лише забезпечувати безпечність та якість продукції бджільництва, а й можливість стати повноправними операторами національного та міжнародних ринків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. №107: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2020 р. №395. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395-2020-п>.

2. Порядок проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам, затв. Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.02.2016 р. №39. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0382-16>.

3. Ветеринарно-санітарні вимоги для потужностей (об'єктів) з виробництва продуктів бджільництва, затв. Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08.08.2012 р. № 491. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-12>.

4. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. №771/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#n570>.

5. Ветеринарно-санітарні вимоги для потужностей (об'єктів) з первинного виробництва та первинної переробки продуктів бджільництва (методичні рекомендації) / Харковенко А., Васильківська Т., Лесніцька О. та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2018. 28 с.

REFERENCES

1. Pro vnesennya zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 07.02.2018 r. №107: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 20.05.2020 r. № 395. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395-2020-п> [in Ukrainian].

2. Poryadok provedennya derzhavnoyi reyestratsiyi potuzhnostej, vedennya derzhavnogo reyestru potuzhnostej operatoriv rynku ta ndanannya informaciyi z n`ogo zainteresovanyim subyektam, zatv. Nakazom Ministerstva agrarnoyi polityky ta prodovolstva Ukrayiny vid 10.02.2016 r. № 39. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0382-16> [in Ukrainian].

3. Veterynarno-sanitarni vymogy dlya potuzhnostej (obyektiv) z vyrobnyctva produktiv bdzhilnyctva, zatv. Nakazom Ministerstva agrarnoyi polityky ta prodovolstva Ukrayiny vid 08.08.2012 r. № 491. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-12> [in Ukrainian].

4. Pro osnovni pryncypy ta vymogy do bezpechnosti ta yakosti xarchovykh produktiv: Zakon Ukrayiny vid 23.12.1997 r. №771/97-VR. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#n570> [in Ukrainian].

5. Veterynarno-sanitarni vymogy dlya potuzhnostej (ob`yektiv) z pervynnogo vyrobnyctva ta pervynnoyi pererobky produktiv bdzhilnyctva (metodychni rekomendaciyi). Harkovenko A., Vasylykivska T., Lesniczka O. ta in. (Eds.). (2018). K.: NNCz "IAE" [in Ukrainian].

Борисов Ігор Вячеславович
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
ORCID: 0000-0002-3055-013X

ФІРМОВЕ НАЙМЕНУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тези присвячені аналізу фірмового найменування як засобу індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності; співвідношення фірмового найменування з найменуванням юридичної особи.

Ключові слова: суб'єкт підприємницької діяльності, засіб індивідуалізації юридичної особи, найменування, комерційне найменування, фірмове найменування.

Borysov Igor
*PhD, Senior Researcher of the Scientific and Research
Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine*
ORCID: 0000-0002-3055-013X

BRAND NAME AS A MEANS OF INDIVIDUALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP SUBJECTS

The theses are devoted to the analysis of the brand name as a means of individualization of business entities; the ratio of the brand name with the name of the legal entity.

Keywords: business entity, means of individualization of a legal entity, name, commercial name, brand name.

Одним з видів господарської діяльності є підприємництво як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська

діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ч. 1 ст. 42 Господарського кодексу України (далі – ГКУ). Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути як юридичні особи, так і фізичні особи.

Ознакою суб'єктів підприємницької діяльності є виступ в цивільному обороті від свого імені, що означає можливість для кожного з них отримувати і здійснювати цивільні права та нести цивільні обов'язки, а також виступати позивачем і відповідачем у суді. Саме тому розрізнення зазначених осіб у цивільному обороті потребує їх індивідуалізації. Цю функцію виконує найменування, яке вказується, зокрема, в установчих документах юридичної особи і вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР).

До фізичних осіб-підприємців застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин. Інші фізичні особи набувають і здійснюють права та обов'язки під своїм ім'ям (ст. 28 Цивільного Кодексу України (далі – ЦКУ).

Найменування виділяє юридичну особу серед вже існуючих юридичних осіб, та є перепорою до змішування суб'єктів на ринку товарів і послуг. Найменування може бути як повним, так і скороченим. Під зареєстрованим найменуванням юридична особа діє у цивільному обороті, а усі інші юридичні особи не мають права використовувати його.

Найменування юридичної особи, за загальним правилом, містить інформацію про її організаційно-правову форму, що визначається відповідно до класифікації цих форм господарювання, та назву, що може складатися з власної назви юридичної особи, а також містити інформацію про мету діяльності, вид, спосіб утворення, її залежність та інші відомості згідно з вимогами до найменування окремих організаційно-правових форм юридичних осіб, установленими ЦКУ, ГКУ та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (далі – Закон) [1].

Вимоги до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки затверджуються Міністерством юстиції України [2].

При невідповідності найменування вимогам закону, зокрема, наявність в ЄДР найменування, що тотожне найменуванню юридичної особи, яка має намір зареєструватися, юридичній особі відмовляється в державній реєстрації (ст. 28 Закону).

Такі юридичні особи як підприємницькі товариства можуть мати й «комерційне (фірмове) найменування» (ч. 2 ст. 90 ЦКУ). Виходячи з того, що підприємницьке товариство може бути учасницею багатьох правовідносин – адміністративних, трудових, процесуальних тощо, то в них йому належить виступати також під фірмовим найменуванням.

Комерційним (фірмовим) найменуванням є назва, якою юридична особа або громадянин, що здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, позначають себе на ринку. Тобто ця назва використовується для їх ідентифікації в господарських (комерційних) відносинах. Відповідно із чинним законодавством громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я (абз. 2 ч. 1 ст. 159 ГКУ). Пропонуємо вищезазначену норму ГКУ викласти у наступній редакції: «Комерційне (фірмове) найменування громадянина-підприємця повинно містити словосполучення «індивідуальний підприємець», ім'я громадянина, включаючи прізвище, власне ім'я та по батькові (скорочений варіант – вказівка на прізвище, ініціали та аббревіатуру «ПП» (обов'язкова частина) і довільне словесне позначення».

Усталеним є погляд, що комерційне (фірмове) найменування (далі – фірмове найменування), виконує декілька функцій: по-перше, індивідуалізує юридичну особу як виробника продукції (робіт, послуг); по-друге, виконує рекламну функцію; по-третє, захищає власника (володільця) фірми, який повинен вказувати його на бланках, вивісках тощо.

При цьому фірмове найменування повинно: а) правдиво відбивати правовий статус підприємця і не вводити в оману інших учас-

ників цивільного обороту (принцип дійсності); б) мати розрізняльні ознаки, які б не припускали можливості сплутати одного підприємця з іншим (принцип виключності). Зокрема, якщо існує фірмове найменування, тотожне або схоже до ступеня змішування з найменуванням правовласника, право якого має пріоритет по часу виникнення, і при цьому сфери діяльності підприємницьких товариств збігаються, відбувається порушення права на фірмове найменування; в) бути зареєстроване у порядку, встановленому законом (принцип публічності).

Але як співвідносяться поняття найменування юридичної особи, фірмове найменування, комерційне найменування, враховуючи те, що законодавство не містить визначення цих понять, а відповідні норми ЦКУ і ГКУ фактично застосовують поняття комерційного та фірмового найменування як синоніми? Вважаємо, що слід виходити з того, що ці поняття мають різне правове наповнення. Якщо найменування юридичної особи – широке поняття, яке в цілому дає уяву про діяльність будь якої юридичної особи, то такі поняття як комерційне найменування, фірмове найменування співвідносяться між собою як родові і видові: перше характеризує всіх суб'єктів цивільного обороту, що здійснюють підприємницьку діяльність, а друге – винятково підприємницькі товариства, тобто фірмове найменування – особливий засіб індивідуалізації виключно підприємницьких товариств.

У доктрині цивільного права усталеною є точка зору, що право на найменування юридичної особи, включаючи й комерційне (фірмове) найменування, – це його особисте немайнове право [3]. Фірмове найменування є об'єктом особистого немайнового права, звідси і неможливість передання права на нього.

Охорона фірмового найменування має здійснюватися автоматично з моменту реєстрації юридичної особи. Таким чином, підприємницьке товариство, фірмове найменування якого було включене до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту у разі включення до реєстру пізніше такого ж фірмового найменування (ч. 2 ст. 159 ГКУ). Це відповідає ст. 8 Паризької конвенції про охорону промислової власності, згідно з якою «фірмове найменування охороняється у всіх

країнах Союзу по охороні промислової власності (для України Конвенція набула чинності 25 грудня 1991 року) без обов'язкової подачі заявки або реєстрації і незалежно від того, чи є воно частиною товарного знаку. Особа, яка використовує чуже фірмове найменування, на вимогу його власника зобов'язана припинити таке використання і відшкодувати завдані цим збитки».

Чинність прав на фірмове найменування припиняється у разі ліквідації юридичної особи. Такого підходу притримується і судова практика. Так, в п. 1 Оглядового Листа Вищого господарського суду України від 28.02.2017 року № 01-06/521 «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності» визнано, що для комерційного (фірмового) найменування властиві принципи істинності, постійності та виключності, тобто його використання не повинно носити одноразового характеру і воно припиняється з ліквідацією юридичної особи [4]. Проте, право на фірмове найменування за бажанням самого його праволодільця може бути припинено, якщо він, наприклад, змінює вид підприємницької діяльності, що вимагає заміни найменування на нове; коли це пов'язано з припиненням юридичної особи у формі правонаступництва; коли є рішення суду про необхідність зміни фірмового найменування з причини невідповідності його вимогам законодавства тощо.

В ЦКУ отримали легальне закріплення тільки ті засоби індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності, що дають можливість представляти юридичну особу і вироблену нею продукцію в комерційному обороті. Тому слід погодитися з тими правниками, які класифікують засоби індивідуалізації за галузевою ознакою на «загальні» та ті, що використовуються в процесі здійснення суб'єктами підприємницької діяльності. Фірмове найменування – один з таких засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.

2. Вимоги до написання найменування юридичної особи, її відокремленого підрозділу, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, крім організації профспілки: Наказ Міністерства юстиції України від 05.03.2012 р. № 368/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 17 жовтня 2018 року № 3236/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0367-12#Text>.

3. Гуменюк О. І. Право на найменування як особисте немайнове право юридичної особи. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2010. Том 15. Випуск 22. С. 20–28.

4. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про захист прав на об'єкти інтелектуальної власності: Оглядовий Лист Вищого господарського суду України від 28.02.2017 р. № 01-06/521. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_521600-17#Text.

REFERENCES

1. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpryiemtsiv ta hromadskykh formuvan: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 r. № 755-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31–32, art. 263.

2. Vymohy do napyssannia naimenuvannia yurydychnoi osoby, yii vidokremlenoho pidrozdilu, hromadskoho formuvannia, shcho ne maie statusu yurydychnoi osoby, krim orhanizatsii profspilky: Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 05.03.2012 r. № 368/5 (u redaktsii nakazu Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 17 zhovtnia 2018 roku № 3236/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0367-12#Text> [in Ukrainian].

3. Humeniuk, O. I. (2010). Pravo na naimenuvannia yak osobyste naimainove pravo yurydychnoi osoby. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Pravoznavstvo - Bulletin of Odessa National University. Science of law*, Vol. 15, issue 22, 20–28 [in Ukrainian].

4. Pro deiaki pytannia praktyky zastosuvannia hospodarskymy sudamy zakonodavstva pro zakhyst prav na obiekty intelektualnoi vlasnosti: Ohliadovyi Lyst Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 28.02.2017 r. № 01-06/521. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_521600-17#Text [in Ukrainian].

Вапнярчук Наталія Миколаївна
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
ORCID: 0000-0003-2764-3826

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПРАЦІВНИКІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статі проаналізовано особливості правового регулювання професійного розвитку працівників у зарубіжних країнах. Зроблено висновок, що пріоритетними напрямками подальшого розвитку підприємств нашої країни є більш широке використання позитивного зарубіжного досвіду у сфері управління якістю та розвитком кадрів, формування і підтримки культури якості, розробки і впровадження стандартів з розвитку персоналу, адаптованих до потреб конкретної організації.

Ключові слова: працівник, роботодавець, професійний розвиток, зарубіжний досвід, трудове законодавство.

Vapnyarchuk Natalia
PhD, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of the NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0003-2764-3826

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF PROFESSIONAL GROWTH OF EMPLOYEES: EXPERIENCE IN FOREIGN COUNTRIES

The article analyzes the features of the legal regulation of professional development of employees in foreign countries. It is concluded that the priority areas for further development of enterprises in our country are the wider use

of positive foreign experience in quality management and human resources development, formation and maintenance of quality culture, development and implementation of personnel development standards adapted to the needs of a particular organization.

Keywords: employee, employer, professional development, foreign experience, labor legislation.

На сучасному етапі економічного розвитку України проблема правового регулювання професійного зростання працівників є актуальною і має важливе практичне значення, проте з незрозумілих причин ця проблема не отримала достатнього врегулювання у вітчизняному трудовому законодавстві. Необхідність саме такої спрямованості сучасних норм трудового права цілком корелюється із завданнями України як соціальної держави. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів безпосередньо на виробництві повинні бути безумовною складовою змісту норм трудового права та діяльності сучасного підприємства, установи, організації, найважливішим чинником активної політики зайнятості населення, спрямованої на розвиток трудових ресурсів, забезпечення продуктивної, вільнообраної зайнятості громадян, посилення їх соціальної захищеності за допомогою підвищення росту професійної майстерності, професійної мобільності й конкурентоздатності на ринку праці. Як зазначає В. А. Савченко, політика у сфері професійного навчання має бути спрямованою на забезпечення прав громадян на здобуття вищої та професійно-технічної освіти відповідно до їх інтересів, покликань, здібностей та задоволення потреб усіх сфер економічної діяльності у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці працівників [1, с. 255].

Нині прийнята й діє значна кількість нормативних актів різного рівня й галузевої належності, в яких містяться норми, що регламентують процес підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників. Проте часто ці акти не узгоджуються між собою, багато в чому суперечать один одному, не містять єдиних підходів у вирішенні принципових положень, що стосуються прав та інтересів працівників і роботодавців, а також не відбивають основних тенденцій ринкової економіки. Ці недоліки

знижують ефективність трудового законодавства, ускладнюють правозастосовну діяльність кадрових служб і служб управління персоналом, що зумовлює потребу в поглибленому аналізі всієї нормативної бази, яка впорядковує відносини з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, з метою їх подальшого вдосконалення.

При дослідженні цього питання корисним буде звернення також і до законодавства зарубіжних країн. Оскільки відрив вітчизняної професійної освіти від суспільних потреб і неврахування вимог світової економіки перетворюють її на замкнуту систему відтворення робочої сили, доволі часто не затребуваної на ринку праці. У зв'язку із цим для України цінним є поглиблене вивчення зарубіжного досвіду, який доводить, що (а) внесок у професійне навчання є особливим видом так званих нематеріальних інвестицій, забезпечуючих конкурентоспроможність працівників, підприємств, а значить, і національної економіки, і (б) соціальні партнери відіграють ключову роль у залученні коштів у розвиток професійного навчання, домагаючись цим необхідного змісту останнього.

Проаналізувавши трудове законодавство деяких зарубіжних країн (Болгарія, Чехія, Молдова, Киргизстан, Іспанія, Китай) у частині професійного розвитку працівників, можемо констатувати, що зарубіжний досвід виробив три концепції професійного навчання – навчання спеціалізоване, багатoproфільне й орієнтоване на певну особистість. У цих країнах ключовим критерієм ефективності професійного навчання є якість підготовки працівників. Розроблення нормативів і створення заходів забезпечення якості останніх передбачає врахування інтересів як роботодавців, так і осіб, які навчаються, освітніх закладів і держави. Навчання прямо орієнтовано на задоволення потреб – роботодавців, зокрема, й економіки в цілому, що підвищує його ефективність, розвиває децентралізацію управління, робить більш гнучким у плані програм і джерел фінансування. Роботодавцем здійснюється професійне навчання або безпосередньо в організації, або (за необхідності) в освітніх професійних закладах на умовах і в порядку, що визначаються в колективному договорі, угодах, трудовому договорі.

Спеціальне законодавче закріплення отримали і норми, пов'язані з учнівським договором. Так, учнівський договір з особою, яка шукає роботу, є цивільно-правовим, регулюється цивільним законодавством й актами, що містять цивільно-правові норми. Учнівський договір з працівником організації є додатковим до трудового, регулюється також законодавством про працю й актами, що містять трудові норми. Учнівство організовується у формі індивідуального, бригадного, курсового навчання та в інших його формах.

Підводячи підсумок вищевикладеному можемо констатувати, що пріоритетними напрямками подальшого розвитку підприємств нашої країни є більш широке використання позитивного зарубіжного досвіду у сфері управління якістю та розвитком кадрів, формування і підтримки культури якості, розробки і впровадження стандартів з розвитку персоналу, адаптованих до потреб конкретної організації. Завдяки використанню досвіду провідних країн світу стає інноваційним розвиток вітчизняної професійної освіти, зростає потреба фахівців у підвищенні кваліфікації впродовж трудової діяльності відповідно до вимог сучасного світового ринку праці, удосконалюється національна система компетенцій і кваліфікацій тощо.

Зарубіжний досвід є тим резервом, який допоможе з урахуванням інституційних особливостей, історичних та культурних традицій України відшукати для використання на практиці найбільш оптимальні форми забезпечення взаємозв'язку між навчальними закладами, представниками бізнесу та державними органами. Слід взяти до уваги ефективні правові, структурні, організаційно-управлінські, фінансові механізми регулювання взаємодії освіти та ринку праці; моделі залучення громадського та професійного контролю за якістю навчання, змістом професійної освіти; побудову навколо навчальних закладів мережі ефективного соціального партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко В. А. Механізм посилення зацікавленості роботодавців у підвищенні професійного рівня персоналу організації. *Формування ринкової економіки*: зб. наук. пр. Спецвип.: Проблеми екон. праці, соц.-труд. відносин та соц. захисту населення. Київ: КНЕУ, ДУ НДІ СТВ, 2008. 380 с.

REFERENCES

1. Savchenko, V. A. (2008). Mekhanizm posylennia zatsikavlenosti robotodavtsiv u pidvyshchenni profesiinoho ravnia personalu orhanizatsii. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky: zb. nauk. pr. - The formation of a market economy: a collection of scientific papers*, Kyiv: KNEU, DU NDI STV [in Ukrainian].

Внукова Наталія Миколаївна

*доктор економічних наук, провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН
України, професор кафедри банківської справ и і фінансових послуг
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
ORCID: 0000-0002-1354-4838*

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО БІЗНЕС СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ КРИЗИ

Наукова робота присвячена визначенню основних напрямів та пошуку інструментів формування фінансового забезпечення розвитку фінансового технологічного бізнес середовища. Визначено, що економічна криза і суттєве зростання Fintech послуг у фінансах посилять пошук інноваційних форм фінансування підприємництва. Визначено можливості розвитку овердрафту щодо використання фінансових бізнес технологій. Запропоновано сформувати умови можливого ефективного функціонування ринку фінансових послуг в Україні.

Ключові слова: технологічний бізнес, овердрафт, фінансове забезпечення, криза.

Vnukova Nataliya

*Full PhD, Professor; Leading Researcher of Scientific and Research
Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine, Professor of the Department of Banking and
Financial Services of Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics*

ORCID: 0000-0002-1354-4838

DEVELOPMENT OF FINANCIAL TECHNOLOGICAL BUSINESS ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF CRISIS

The scientific work is devoted to the definition of the main directions and search of tools for the formation of financial support for the development of financial technological business environment. It is determined that the economic crisis and the significant growth of Fintech services in finance will increase the search for innovative forms of business financing. Possibilities of overdraft development on the use of financial business technologies are identified. It is proposed to create conditions for the possible effective functioning of the financial services market in Ukraine.

Keywords: technological business, overdraft, financial support, crisis.

Актуальність. В умовах світової економічної кризи посилюється інтерес до фінансового технологічного бізнес середовища для необхідності забезпечення спрощення доступу до фінансування підприємництва, зокрема, малому, на ринку кредитування та банківських послуг. Особливою є роль малого підприємництва у трансформаційних економіках, зокрема, при децентралізації, як це відбувається у теперішній час в Україні.

Фінансові кризи негативно вплинули на розвиток вітчизняного підприємництва внаслідок обмеженості фінансових ресурсів. Сукупний банківський кредит приватним позичальникам в декілька разів менше його співвідношення до ВВП, ніж у західних країнах.

Мета – удосконалення підходів до розвитку фінансового технологічного бізнес середовища для спрощення доступу до фінансування.

Практичне значення полягає в удосконаленні діяльності фінансових установ у сфері кредитування підприємництва.

Виклад основної частини. У сучасній фінансово-економічній літературі над даною темою працювали Бурковська А. В. [1], Вовчак О. Д. [2], Костіна Н. І. [3], та ін... У теперішній час одержали розвиток державні програми підтримки підприємництва, спрямовані на здешевлення вартості фінансування «Доступні кредити 5-7-9 %» [4].

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативно-правові акти, які регулюють діяльність у сфері підприємства, зо-

крема, малого, фінансових установ при обслуговуванні клієнтів, наукові статті та інші праці з питань кредитування розвитку підприємництва, аналітичні огляди та ресурси мережі Інтернет.

За даними глобального звіту (TheGlobalCompetitivenessReport) [5] Україна має низький рівень доступності кредитування, як одного із способів фінансування підприємництва, що потребує розробки нових інструментів управління кредитуванням. Між тим за наявності фінансових послуг Україна має трохи вищий рейтинг, отже, стратегією управління їх розвитком має стати спрощення до них доступу малого підприємництва.

В умовах децентралізації і обмеженості фінансових ресурсів саме суб'єкти підприємництва, які не потребують великих стартових інвестицій, спроможні за умов спрощення доступу до фінансування найшвидше і найефективніше вирішувати проблеми кризової економіки, розвитку територіальних громад, заохочувати піднесення конкуренції та сприяти економічному зростанню.

Створення спеціальної орієнтованої на підприємництво фінансової інфраструктури буде спрямовано на пошук дієвих інструментів сприяння державі, фінансовим установам у запровадженні нових методів фінансування підприємництва, Впровадження сучасних фінансових технологій має спростити процес укладання договорів, посилити зацікавленість у їх розповсюдженні, зміцнити облікову складову для виконання регулятивної дії НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Згідно зі ст. 345 Господарського кодексу України кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. Таким чином, при кредитуванні не може бути використана жодна інша форма договору, окрім письмової, інакше договір буде визнано нікчемним. Між тим, сучасні інформаційні технології передбачають у перспективі відмову від письмового договору, перехід у електронну форму з використанням цифрового підпису та інших цифрових реквізитів.

У сучасній фінансовій практиці застосовуються різні методи кредитування. Наприклад, суть овердрафтного кредитування представлено у статті 1069 Цивільного кодексу України, але замість поняття

«овердрафт» використовується термін «кредитування рахунку» [6]. Таким чином, це свідчить про вільне трактування цієї спеціальної фінансової послуги, що має як свої переваги, так і недоліки щодо посилення попиту на цю послугу і покращення доступу до неї.

У вітчизняному підприємстві бажано враховувати закордонний досвід використання овердрафту, який є позитивним., він переважає щодо інших видів кредитування. Маючи високий рівень фінансової технологічності, сучасна банківська система використовує різні види овердрафтів при фінансуванні поточних потреб як юридичних, так і фізичних осіб. Серед основних видів овердрафту для підприємств: стандартний, авансом, під інкасацію, технічний та ін. [7].

На теперішній час використання фінансових технологій і автоматизація багатьох стадій у процесі видачі кредитів дала можливість банкам активізувати свою співпрацю з фізичними особами щодо овердрафтного кредитування, а система карткових електронних платежів зробила овердрафт вигідним інструментом для споживачів фінансових послуг.

Кожна європейська країна має свої особливості управління фінансовими послугами овердрафтного кредитування. Їх використання залежить від економічного циклу, на якому знаходиться країна: обсяги кредитування суттєво збільшуються в процесі економічного зростання, тому що платоспроможність клієнтів банків збільшується. Кредити у формі овердрафту на теперішній час є найбільш поширеною формою короткострокового кредитування майже у всіх європейських країнах, що має розглядатися як позитивний досвід для України.

Переваги овердрафту відносно позики залежить від умов, на яких відбувається кредитування підприємства.. Деякі банки надають відстрочку сплати процентів до 60 днів, що підвищує привабливість і доступність кредитування.

Визначення можливості розвитку овердрафту щодо використання фінансових бізнес технологій подано у табл. 1 (складено та доповнено автором на основі [8, 9]).

Як видно з табл.1, овердрафт є поновлюваною кредитною лінією. Ще однією важливою ознакою є процентна політика щодо овер-

драфту. Відсоток за користування цим кредитом відмінно від інших показників більш суттєво змінюється, тому саме вартість кредитування впливає на вибір клієнтом банку.

Порівняння відсоткових ставок країн ЄС [10] та середньозважених в Україні [4] свідчить про значно вищі ставки в Україні, але йде тенденція до зменшення розриву, крім того, подальше зниження облікової ставки НБУ сприятиме більшій доступності і привабливості даного виду кредитування для підприємництва. Найбільш привабливими країнами щодо рівня ставок по овердрафту є Нідерланди, Італія і Німеччина.

Таблиця 1

Оцінка переваги овердрафту відносно можливості застосування фінансових бізнес технологій

Ознака	Овердрафт	Властивість переваги овердрафту щодо використання фінансових технологій
Термін кредитування	Короткострокове кредитування	Короткостроковість
Відкриття кредитної лінії	Ініціюється банком при поданні позичальником платіжного доручення на суму, що перевищує залишок коштів на рахунку	Ініціювання фінансовою установою, яка є власником фінансових технологій
Спосіб отримання	Видається шляхом перенесення дебетового сальдо на поточному рахунку на кінець операційного дня на дебет позикового рахунку	Розрахунки є частиною самої фінансової технології, а не необхідність запровадження окремої дії
Погашення	Відбувається шляхом списання надходжень на поточний рахунок у безспірному порядку	Фінансова установа використовує фінансову технологію автоматично

Ознака	Овердрафт	Властивість переваги овердрафту щодо використання фінансових технологій
Забезпечення	У більшості випадків видається без забезпечення	Немає потреби застосування додаткових оціночних функцій співробітників банку
Визначення суми кредиту	Визначається у відсотках від середньомісячних кредитових оборотів по рахунку позичальника	Автоматичність розрахунків лімітів без оціночних процедур
Можливість багаторазового використання	Оновлення кредитної лінії з моменту погашення боргу.	Оновлення кредитних процесів відбуватиметься автоматично

Одними з найбільш доступних банків в Україні, що витримують середній рівень процентних ставок і надають овердрафтний кредит клієнтам з пільговим періодом, під час якого не сплачуються відсотки, є Приватбанк, Credit Agricole, Альфа-Банк та ін.. Погашення заборгованості на безпроцентній основі відбувається до 25 числа місяця (включно), наступного за тим, у якому взято кредит.

До переваг використання овердрафту та його рівня фінансової технології можна віднести швидкість проведення платежів та те, що при даному виді кредитування не обов'язковою є перевірка цільового використання.

При розробці засобів фінансування розвитку підприємництва враховувались переваги і недоліки кожного засобу з метою пошуку оптимального рішення. Між тим можуть використовуватися поєднані фінансові технології, які бажано сполучити з інструментами державної підтримки цифрового та фінансового розвитку, з програмами державного регулювання доступності фінансових ресурсів, представлених у Білих книгах НБУ.

Висновки. Економічна криза і суттєве зростання Fintech послуг у фінансах посилять пошук інноваційних форм фінансування

підприємництва. НБУ внаслідок трансформації регулювання ринку фінансових послуг має сформулювати умови можливого ефективного функціонування даного ринку в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурковська А. В., Куракова Е. В. Овердрафт як вид кредитування сільськогосподарських підприємств. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 52–58.
2. Вовчак О. Д., Алілуйко М. С. Систематизація та удосконалення класифікації ресурсної бази банків. *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 1(7). С. 57–60.
3. Костіна Н. І., Сучок Н. І. Комерційні банки: моделювання діяльності та прогноз : монографія. Ірпінь : НУДПС України, 2010. 223 с.
4. Уряд разом із НБУ та банками доопрацьовують державну програму «Доступні кредити 5-7-9%». *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/9/659191/>
5. The Global Competitiveness Report. URL: <http://www3.weforum.org>
6. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Нагребельна В. І. Теорія та практика визначення ліміту кредитування у формі овердрафт. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66890.doc.htm.
8. Внукова Н. М. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції : монографія / наук. ред. Н. М. Внукова. Харків : ТО Ексклюзив, 2014. 218 с.
9. Основные преимущества использования овердрафта. URL: <https://privatbank.ua/ru/business/srednemu-i-krupnomu-biznesu/overdraft>.
10. Revolving loans and overdrafts. Monetary and financial statistics of the European Central Bank. URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/money/interest/interest/html/interest_rates_A2Z1.A.A.2250.N.en.html.

REFERENCES

1. Burkovska, A. V., Kurakova, E. V. (2015). Overdraft yak vyd kredyтуvannia silskohospodarskykh pidpriemstv. *Ekonomichnyi forum - Economic forum*, 1, 52–58 [in Ukrainian].
2. Vovchak, O. D., Aliluiko, M. S. (2015). Systematyzatsiia ta udoskonalennia klasyfikatsii resursnoi bazy bankiv. *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervi proyzvodstva – Technological audit and production reserves*, 1(7), 57–60 [in Ukrainian].

3. Kostina, N. I., Suchok, N. I. (2010). Komertiisni banky: modeliuvannia diialnosti ta prohnolz. Irpin : NUDPS Ukrainy [in Ukrainian].
4. Uriad razom iz NBU ta bankamy doopratsovuiut derzhavnu prohramu «Dostupni kredyty 5-7-9%». Ekonomichna pravda. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/9/659191/> [in Ukrainian].
5. The Global Competitiveness Report. URL: <http://www3.weforum.org> [in English].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
7. Nahrebelna V. I. Teoriia ta praktyka vyznachennia limitu kredytuuvannia u formi overdraft. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66890.doc.htm. [in Ukrainian].
8. Vnukova, N. M. (2014). Rozvytok rynkiv finansovykh posluh v umovakh yevropeiskoi intehratsii. N. M. Vnukova (Ed.). Kh. : TO Ekskliuzyv [in Ukrainian].
9. Osnovnyye preimushchestva ispolzovaniya overdrafta. URL: <https://privatbank.ua/ru/business/srednemu-i-krupnomu-biznesu/overdraft> [in Russian].
10. Revolving loans and overdrafts. Monetary and financial statistics of the European Central Bank. URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/money/interest/interest/html/interest_rates_A2Z1.A.A.2250.N.en.html [in English].

Гомон Марина Володимирівна
молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
ORCID: 0000-0002-1075-408X

ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПІЛЬГОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Наукова робота присвячена дослідженню проблем державного регулювання інноваційної діяльності підприємств за допомогою впровадження податкових пільг. Автором було запропоновано показники доцільності, результативності та ефективності застосування податкових пільг для оцінки реалізації пільгового оподаткування інноваційної діяльності.

Ключові слова: податкові пільги, доцільність, результативність, ефективність, стимулювання, інноваційна діяльність підприємств.

Homon Maryna

*Junior Researcher of the Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovate Development of NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0002-1075-408X*

EVALUATION OF THE REALIZATION OF PREFERENTIAL TAXATION OF ENTERPRISES INNOVATIVE ACTIVITIES

The scientific work is devoted to the study of the problems of state regulation of innovative activity of enterprises through the introduction of tax incentives. The author proposed indicators of expediency, effectiveness and efficiency of tax incentives to evaluate the implementation of preferential taxation of innovation.

Keywords: tax incentives, expediency, efficiency, effectiveness, incentives, stimulation, innovative activity of enterprises.

Країни зацікавленні в підтримці науки та інновацій, стимулюванні їх розвитку, так як розвиток інноваційної діяльності свідчить про високий рівень конкурентоспроможності. Тому інноваційна діяльність потребує державної підтримки та стимулювання.. Здатність податкових пільг здійснювати стимулюючий вплив на активізацію інноваційної діяльності, шляхом полегшення умов ведення діяльності та мотиваційного елементу для підприємства свідчить про наявність потенціалу пільгового оподаткування. З метою підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств необхідною є оцінка реалізації пільгового оподаткування інноваційної діяльності. Послідовність процедури оцінки реалізації пільгового оподаткування інноваційної діяльності пропонується виконувати за такими етапами:

Етап 1. Оцінка доцільності запровадження податкових пільг. Оцінюється бюджетна спроможність надання пільг, що дозволить провести подальшу оцінку результативності та ефективності запроваджених податкових пільг.

Етап 2. Оцінка результативності застосування податкових пільг. Оцінюється досягнення передбачуваних цільових результатів запроваджених податкових пільг. Якщо результат відсутній або має негативне значення, то приймається рішення про скасування або істотну зміну спрямованості податкових пільг. За умови достатності показника результативності проводиться оцінка ефективності.

Етап 3. Оцінка ефективності запроваджених та застосовуваних податкових пільг. Оцінюється відношення результатів і здійснених для досягнення результатів витрат, а також вплив пільгового оподаткування на інноваційну діяльність підприємств.

Під доцільністю пільгового оподаткування варто розуміти його поточний стан і наслідки впровадження, а також подальші перспективи з передбаченням покращень і реформ. Критерієм оцінки доцільності пільгового оподаткування є бюджетна спроможність їх введення, що дасть можливість уникнути ситуації, коли втрати внаслідок запровадження пільгового оподаткування перевищують доходи бюджету.

За допомогою регресійної лінійної моделі було спрогнозовано обсяги втрат доходів бюджету через застосування податкових пільг (рис.1).

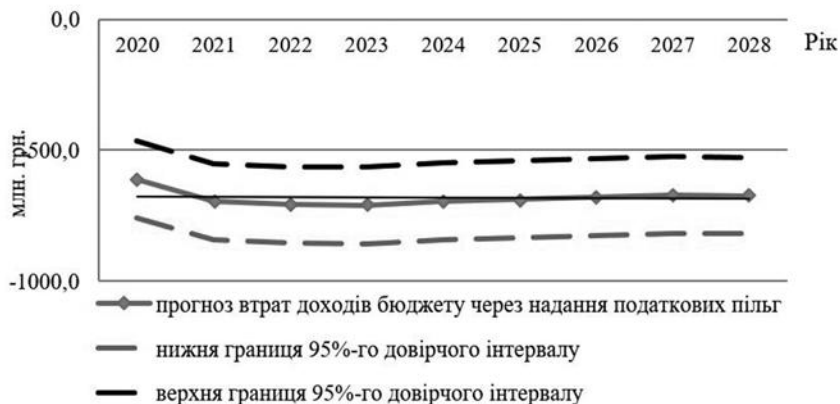

Рис. 1. Прогноз обсягу втрат доходів бюджету від надання податкових пільг*

*побудовано автором за даними [1,2]

Прогнозовані показники свідчать про позитивну тенденцію, тобто втрати доходів від надання податкових пільг зростають, однак слід відзначити те, що прогнозовані втрати доходів бюджету внаслідок впровадження податкових пільг хоч і високі, проте, ймовірно, матимуть тенденцію до зниження відповідно до розрахунків, починаючи з 2024 року. Втрачені доходи бюджету можуть бути цілком виправданими у якості державних інвестицій в інноваційну діяльність. Якщо порівнювати із грошовими обсягами прямої державної фінансової підтримки, то надання податкових пільг може стати менш затратним для економіки країни, крім цього у довгостроковій перспективі такі податкові пільги повернуться державі як доходи у вигляді розширення податкових баз через реалізацію інноваційної продукції та технологій.

Результативність пільгового оподаткування інноваційної діяльності – ступінь впливу податкових пільг як інструменту податкового регулювання на результати діяльності підприємства, в цьому разі – підвищення його інноваційної активності.

Іванов Ю. Б. зазначає, що при наданні податкових пільг в податковому регулюванні необхідно враховувати інтереси як держави, так і інтереси платників податків [3]. З боку держави, стимулювання інноваційної діяльності має відношення до збільшення доходів держави через певний проміжок часу, так як окупність інноваційних проектів має часовий лаг. Так, доходи держави завдяки наданню пільг суб'єктам інноваційної діяльності будуть зростати за рахунок збільшення податкових надходжень цих же суб'єктів господарювання, так як успішна інноваційна діяльність супроводжується оновленням виробництва і збільшенням прибутку. Тому можна вважати, що результатом від стимулювання інноваційної діяльності буде збільшення податкових надходжень у майбутньому.

Для оцінки результативності пільгового оподаткування запропоновано показник еластичності, який визначається як відношення відносної зміни податкових надходжень до відповідної зміни функціонально пов'язаної з нею незалежної змінної – податкових пільг (1.1).

$$E_{\text{пн}} = \frac{\% \Delta \text{ПН}}{\% \Delta \text{ПП}}, \quad (1.1)$$

де Δ ПН – темп росту податкових надходжень до Зведеного бюджету, %;

Δ ПП – темп росту обсягу наданих податкових пільг, %.

Податкові надходження можна вважати еластичними, якщо відсоткова зміна податкових пільг спричинює відносно більшу відсоткову зміну обсягів податкових надходжень до бюджету $E_{\text{пн}} > 1$. Нееластичними податкові надходження від надання податкових пільг вважаються тоді, коли відсоткова зміна обсягу податкових пільг зумовлює відносно меншу відсоткову зміну обсягів податкових надходжень $E_{\text{пн}} < 1$.

Динаміку показника еластичності податкових надходжень від податкових пільг за період 2010-2018 рр. подано на рис. 2.

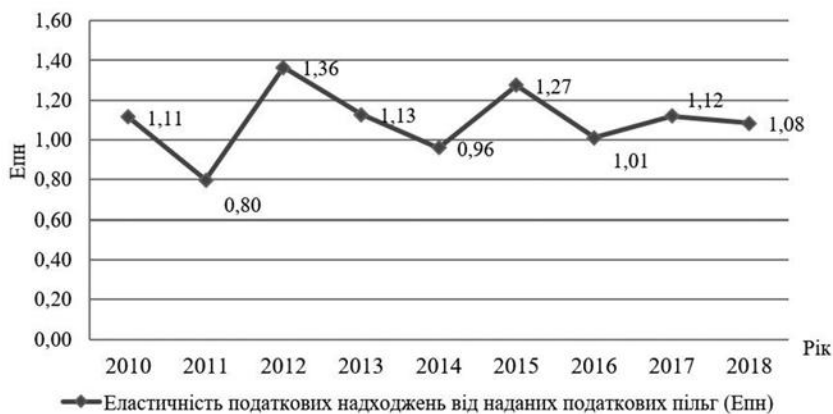

Рис. 2. Динаміка еластичності податкових надходжень від наданих податкових пільг, 2010-2018 рр.*

* розраховано на основі [1,2]

Виходячи із даних на рис.2 майже за весь досліджуваний період показник еластичності більший за одиницю (за винятком 2011 р. та 2014 р. – в цей період відбувалася інвентаризація пільг із подальшим скороченням їх кількості у наступних роках, а також редакції Подат-

кового кодексу України). Таким чином, зміна податкових пільг цілком може призвести до зростання податкових надходжень, податкові пільги можуть позитивно впливати на формування податкових надходжень що є підтвердженням результативності надання податкових пільг для держави.

З точки зору оцінки результативності пільгового оподаткування для підприємства, результатом буде підвищення рівня інноваційної діяльності та збільшення доходів. Так як податкові пільги є свого роду інвестиціями держави в інноваційний розвиток, їх застосування дозволяє зменшити податкові зобов'язання платника і таке зменшення є сумою вивільнених фінансових коштів підприємства, які підприємство повинне було б сплатити, та замість цього – може вкласти ці кошти в реінвестування виробництва, тобто збільшити обсяг інноваційних витрат за рахунок власних коштів, тому запропоновано показник рівня результативності пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств (1.2).

$$P = \frac{\Delta \text{ПП}}{\Delta \text{ВІ}_{\text{в.к}}}, \quad (1.2)$$

де $\Delta \text{ПП}$ – темп росту обсягів наданих податкових пільг;

$\Delta \text{ВІ}_{\text{в.к}}$ – темп росту витрат на інновації за рахунок власних коштів підприємства.

Кизим М. О. та Касьянова Л. В. зазначають, що стимулювання інноваційної діяльності за допомогою пільгового оподаткування відбувається способом полегшення тягаря інноваційних витрат, залежно від етапу життєвого циклу інновацій та від суб'єкта інноваційного процесу [4]. Тому доцільно розглянути особливості пільгового оподаткування за етапами життєвого циклу інноваційного процесу (рис. 3).

Таким чином, за допомогою запропонованого показника можна простежити на загальних умовах чи є податкові пільги результативними і дійсно мають позитивний вплив на активізацію інноваційної активності підприємств, як інструменти податкового стимулювання.

	Етап ЖЦ		
	1	2	3
Рівень регулятивного потенціалу пільгового оподаткування інноваційної діяльності	достатній спад	недостатній ДКР	низький впровадження
	4 низький уповільнення зростання	5 середній виробництво	6 недостатній фундаментальні НДР
	7 достатній перехід від прикладних НДР до ДКР	8 високий перехід від впровадження до зростання	9 високий зростання

Рис. 3. Значення рівня результативності пільгового оподаткування інноваційної діяльності відносно етапів життєвого циклу інновацій

Вибір показників оцінки ефективності пільгового оподаткування інноваційної діяльності було обрано на основі дослідження [5], з урахуванням цілей, суб'єктів та напрямів реалізації державного регулювання.

Зовнішня ефективність (макрорівень) пільгового оподаткування, з огляду на інтереси та потреби держави виражається у оптимальному співвіднесенні надходжень та витрат. Внутрішня ефективність (мікрорівень) визначається шляхом аналізу впливу інструментів податкового стимулювання на результати діяльності суб'єктів інноваційної діяльності. Ефективність застосування податкових пільг в інноваційній діяльності підприємства визначається за такими показниками:

1) Коефіцієнт ефективності оподаткування. Ріст цього показника у динаміці відображає сприятливу тенденцію збільшення чистого прибутку при незмінних або зменшених податкових платах (1.4):

$$K_{\text{еф}} = \frac{\text{ЧП}}{\sum \text{ППі}}, \quad (1.4)$$

де ЧП – чистий прибуток підприємства, грн.;

$\sum \text{ППі}$ – загальний розмір всіх сплачених податків, грн..

2) Коефіцієнт ефективності використання податкових пільг. Визначає ефективність використання підприємством передбачених законодавством податкових пільг (1.5):

$$K_{\text{пш}} = \frac{\sum \text{П}}{\sum \text{П} - \text{ППп}} \quad (1.5)$$

де $\sum \text{П}$ – сума використаних податкових пільг грн.;

ППп – планові податкові платежі (податкові зобов'язання з врахуванням суми податкових пільг), грн.

3) Коефіцієнт пільгового оподаткування, який заключає в собі сукупність загальних показників ефективності податкового стимулювання та дає результат впливу податкових пільг на виручку, собівартість реалізованої продукції та балансовий прибуток (1.6):

$$K_{\text{пз}} = \frac{\sum \text{П}}{Q(\text{ЧП,ВД})}, \quad (1.6)$$

де $\sum \text{П}$ – сума використаних податкових пільг;

$Q(\text{ЧП,ВД})_i$ – розмір виручки (чистого прибутку, валового доходу).

Аналіз запропонованих показників надасть можливість оцінити реалізацію пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств.. Для поточної оцінки стану пільгового оподаткування інноваційної діяльності в Україні доцільно виконати оцінку ефективності пільгового оподаткування на мікрорівні.

Важливим напрямком є оцінювання ефективності податкових пільг в рамках вдосконалення державного регулювання інноваційної діяльності підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Річні звіти про виконання Державного бюджету України. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.

2. Зведені звіти «Про суми задекларованих пільг по оподаткуванню у розрізі кодів пільг щодо кожного виду податку за КВЕД». ДФСУ. URL: <http://sfs.gov.ua>.

3. Іванов Ю. Б. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія. Харків: ХНЕУ, 2009. 400 с.

4. Кизим М. О. Касьянова Л. В. Класифікація інструментів податкового стимулювання інновацій. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 23–29.

5. Гордеева О. В. Оценка эффективности налоговой политики. *Налоги и налогообложение*. 2006. № 10. URL: <http://www.lawmix.ru/bux/78437>.

REFERENCES

1. Annual reports on the implementation of the State Budget of Ukraine. State Treasury Service of Ukraine. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> [in Ukrainian].

2. Consolidated reports «On the amounts of declared tax benefits in terms of benefit codes for each type of tax under the NACE», DFSU. URL: <http://sfs.gov.ua/> [in Ukrainian].

3. Ivanov, Yu. B. (2009). Regulatory potential of the tax system of Ukraine. Kharkiv: KHNEU [in Ukrainian].

4. Kyzym, M. O., Kasianova, L. V. (2012). Classification of instruments of tax stimulation of innovations. *Problemy ekonomiky - Problems of the economy*, 4, 23–29 [in Ukrainian].

5. Gordeeva, O. V. (2006). Evaluation of the effectiveness of tax policy. *Nalogi i nalogooblozheniye - Taxes and taxation*, 10. URL: <http://www.lawmix.ru/bux/78437> [in Russian].

Гордєєв Володимир Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-9572-9659*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕОФОРМЛЕННЯ ПРАВА ПОСТІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Робота присвячена дослідженню наукових питань, щодо визначення особи, якій належить право постійного користування земельною ділянкою для ведення фермерського господарства у разі смерті засновника. Автором зроблений аналіз земельного та цивільного законодавства, судової практики Верховного Суду, а також розглянуті різні практичні точки зору та пропонуються відповідні наукові висновки.

Ключові слова: фермерське господарство, право постійного землекористування, оренда землі, судова практика, смерть засновника.

Hordieiev Volodymyr

*PhD, Associate Professor of Land and agrarian law
of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-9572-9659*

PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF THE RIGHT OF PERMANENT LAND USE OF FARMS

The work is devoted to research scientific questions, on determining the person, who owns the right to permanent use of land plot for farming in the case of founder's death. The author made analysis of land and civil legislation, judicial practice of the Supreme Court, and also have considered different practical points of view, and relevant scientific conclusions have proposed.

Keywords: farming, right of permanent land use, land lease, judicial practice, death of the founder.

На сьогодні Велика Палата Верховного Суду розглядає дві справи відносно виключних правових проблем фермерських господарств, які мають значення для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики. У справі №922/989/18 правова проблема зводиться до вирішення питання про визначення особи, якій належить право постійного користування земельною ділянкою для ведення фермерського господарства у разі смерті засновника (голови) [1].

Друга справа №927/79/19 присвячена питанню стосовно того чи може фермерське господарство вимагати внесення змін до договорів оренди землі в частині зміни орендаря та чи може суд, при фактичній заміні орендаря у таких правовідносинах втручатися у договірні відносини між орендодавцем та орендарем шляхом визнання укладеними договорів (додатків до них) [2].

Проблема визначення правонаступника у разі смерті засновника фермерського господарства, якій отримав земельну ділянку державної власності на праві постійного землекористування для ведення фермерського господарства є актуальною в сучасних умовах. В судовій практиці не має однакового підходу до вирішення цього питання, а тому не випадково Верховний Суд передав справу №922/989/18 (за позовом ФГ «Берізка» про визнання права постійного землекористування) на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Серед науковців також існують різні думки щодо визначення суб'єкта до якого переходить право постійного землекористування у разі смерті засновника фермерського господарства. Можливо вказати дві основні позиції по цьому питанню.

Так, Мірошниченко А. М. вважає що: «у разі смерті фізичної особи таке право успадковується. Немає жодних підстав для незастосування до відповідних правовідносин загальних норм Цивільного кодексу України про спадкування, зокрема, положень ст. 1218 кодексу, згідно з якими до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті» [3]. При цьому автор обґрунтовуючи свою точку зору, посилається на Постанову ВП Верховного Суду у справі № 368/54/17 від 20.11.2019, згідно з якою за членами фермерського господарства було визнано право довічного

успадкованого володіння земельними ділянками в порядку спадкування після смерті батька [4].

Іншу точку зору підтримують Шульга М. В. та Гордєєв В. І., вказуючи, що у разі смерті засновника фермерського господарства, право постійного землекористування повинне бути переоформлено за юридичною особою- фермерським господарством, як формою підприємницької діяльності громадянина [5].

На нашу думку, друга позиція є більш обґрунтованою з урахуванням норм законодавства, судової практики та реального суб'єкта, який використовує земельну ділянку надану для ведення фермерського господарства.

Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» (далі СФГ) передбачав перехід права користування від громадянина – засновника, якому надавалася земельна ділянка для ведення селянського (фермерського) господарства, до селянського (фермерського) господарства після його реєстрації як юридичної особи. Верховний Суд в Постанові від 31.10.2018 у справі № 677/1865/16-ц правильно вказав: «Такий перехід відбувається внаслідок юридичного факту реєстрації господарства як юридичної особи» (*mutatis mutandis*, – пункт 42).

Право користування земельною ділянкою не можна розглядати винятково як речове право однієї особи-засновника фермерського господарства, оскільки після створення фермерського господарства саме воно стає законним землекористувачем (Постанова ВС від 05.12.2019 у справі 911/2202/18).

Згідно з частиною першою ст. 2 Закону України Про СФГ – фермерське господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією. Між тим Закон Про СФГ, як спеціальний нормативно-правовий акт, в ч. 5 ст. 2 передбачав, що Державний акт на право приватної власності на землю, Державний акт на право постійного користування землею видається на ім'я голови селянського (фермерського) господарства. Саме на ім'я голови селянського (фермерського) господарства оформлюються також інші документи відповідно до законодавства України.

Верховний Суд при розгляді судових справ за участю фермерських господарств відносно визначення юрисдикції спору відійшов від раніше сформованих позицій Верховного Суду України. Так, в постанові від 31.10.2018 у справі № 677/1865/16-ц він підкреслив, що після державної реєстрації ФГ у правовідносинах користування земельними ділянками, наданими на підставі Закону про ФГ, відбувається фактична заміна орендаря, й обов'язки користувача земельної ділянки переходять до ФГ з дня його державної реєстрації. Крім того, для фактичної заміни орендаря та переходу обов'язків користувача земельної ділянки до ФГ важливого значення набуває факт державної реєстрації останнього, а не внесення земельних ділянок до його статутного капіталу (пункт 40-42 постанови).

В постанові від 20 червня 2018 у справі № 317/2520/15-ц та інших судових рішеннях Верховний Суд звертає увагу, що у правовідносинах користування спірною земельною ділянкою відбулася фактична заміна орендаря і обов'язки землекористувача земельної ділянки перейшли до фермерського господарства з дня його державної реєстрації, а тому сторонами у спірних земельних правовідносинах мають бути юридичні особи. Такий підхід є обґрунтованим, так як він чітко визначає розмежування юрисдикції судів в залежності від правового статусу відповідачів у справі і реального суб'єкта, який фактично використовує земельні ділянки для ведення фермерського господарства.

Фермерське господарство як юридична особа з моменту створення набуває виключне право на використання земельної ділянки, яка була надана громадянину України – його голові (засновнику) на будь-якому правовому титулі для ведення фермерського господарства. Це означає, що такий громадянин хоч і вважався суб'єктом відповідного права на земельну ділянку, оскільки земельна ділянка була зареєстрована за цим суб'єктом, проте, в силу спеціальних приписів Закону Про ФГ (або Закону про СФГ) він не мав права використовувати її самостійно, тобто, як окремий громадянин, а зобов'язаний організувати цільове використання такої земельної ділянки шляхом створення ним фермерського господарства як юридичної особи.

Таке використання підтверджуватиметься тим, що фермерське господарство здійснює обробку цієї ділянки власною або орендованою сільськогосподарською технікою, вирощує сільськогосподарськи культури та робіт збір врожаю. Доходи від реалізації вирощеної на такій земельній ділянці сільськогосподарської продукції відображаються в бухгалтерському обліку фермерського господарства саме як юридичної особи. Фермерське господарство виконує обов'язки, передбачені Земельним кодексом України, Законом «Про фермерське господарство» та Державним актом на право постійного землекористування та використовує земельну ділянку за цільовим призначенням – для ведення фермерського господарства.

Узагальнення та вивчення судової практики Верховного Суду щодо використання земельних ділянок на умовах оренди для ведення фермерського господарства дає підстави стверджувати, що після створення фермерського господарства право фактичного землекористування переходить до юридичної особи. Правовий механізм застосування правових приписів щодо регулювання відносин оренди земельної ділянки має бути поширений і на відносини постійного користування земельною ділянкою, що вже і підтверджується Постановою ВП Верховного Суду від 20 березня 2019 у справі 615/2197/15-ц.

Право постійного землекористування та користування на умовах оренди – це різновиди землекористування. Використання земельних ділянок фермерським господарством може бути як тимчасовим (в тому числі на умовах оренди), так і постійним. Головна ж відмінність вказаних видів землекористування – це термін користування. Отже застосування правових норм, які регулюють відносини щодо використання земельних ділянок державної власності фермерськими господарствами, повинно бути аналогічним, незалежно від виду землекористування.

Частиною 1 статті 92 ЗК України (2001 р.) передбачено, що право постійного користування земельною ділянкою – це право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку.

Чинним законодавством передбачено, що громадяни та приватні юридичні особи не можуть мати земельні ділянки на праві постійного користування.

Пунктом 6 розділу X Перехідних положень, який діяв з моменту набрання чинності ЗК України (2001 р.) до 22 вересня 2005 року, було встановлено, що громадяни та юридичні особи, які набули земельні ділянки на праві постійного користування до 1 січня 2002, але згідно з Кодексом не можуть мати їх на такому праві, повинні були до 1 січня 2008 переоформити право постійного користування на право власності або право оренди.

Проте, 22 вересня 2005 Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) положення пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо зобов'язання переоформити право постійного користування земельною ділянкою на право власності або право оренди без відповідного законодавчого, організаційного та фінансового забезпечення. Це означає, що громадяни та юридичні особи, які до 1 січня 2002 отримали у постійне користування земельні ділянки, можуть використовувати отримані раніше земельні ділянки без обов'язкового переоформлення права постійного користування на право власності на землю чи право оренди землі.

Треба погодитись з Мірошниченко А. М., що підстави припинення права користування земельною ділянкою закріплені чинною ст. 141 ЗК України. Така підстава припинення як смерть громадянина – засновника СФГ відсутня у вказаній статті. Проте необхідно вказати, що ЗК України з 01.01.2002 не передбачає надання громадянам земельних ділянок на праві постійного землекористування для ведення фермерського господарства, а відповідно в нормативному акті не може бути такої підстави припинення як смерть громадянина.

Між тим слід звернути увагу на положення ст. 27 ЗК України (в редакції закону від 13.03.1992 року), яка діяла до 01.01.2002. В цій статті ЗК України (припинення права користування землею) було встановлено, що право користування земельною ділянкою або його частиною припиняється у випадку: припинення діяльності підприємства, установи, організації, селянського (фермерського) господарства. Таким

чином в земельному законодавстві підставою припинення права користування визнається не смерть громадянина, а лише припинення діяльності СФГ, як форми підприємницької діяльності громадянина.

Згідно із законом, правове становище селянського (фермерського) господарства як суб'єкта господарювання, в тому числі майнова основа господарства повинна залишатися стабільною незалежно від припинення участі в його діяльності засновника або окремих членів як в силу об'єктивної неможливості (смерті, важкої хвороби тощо), так і на підставі вільного волевиявлення, наприклад, при виході зі складу фермерського господарства.

Враховуючи те, що чинне законодавство не передбачає надання громадянам земельних ділянок на праві постійного землекористування для ведення фермерського господарства, а пункт 6 Перехідних положень ЗК України визнано неконституційним, тому слід стверджувати, що вказане право, яке виникло до 01.01.2002, існує і може бути реалізовано в повному обсязі. При цьому правовий режим земельної ділянки, зміст та обсяг прав на неї мають визначатися законодавством, що діяло на момент його виникнення.

Одночасно потрібно вказати, що у разі смерті засновника фермерського господарства право постійного користування землею не може спадкуватися фізичними особами. Верховний Суд України у постановках від 05.10.2016 у справі № 181/698/14-ц, від 23.11.2016 у справі № 668/731/15-ц та Верховний Суд у постановках від 18.03.2019 у справі № 472/598/16-ц, від 31.10.2018 у справі № 178/447/16-ц, висловив правову позицію, згідно з якою право постійного користування земельними ділянками припиняється у разі смерті користувача.

Між тим Велика Палата Верховного Суду при розгляді справи №368/54/17 правильно вказує: «ССПЛ неодноразово зазначав, що формулювання законів не завжди чіткі. Тому їх тлумачення та застосування залежить від практики. І роль розгляду справ у судах полягає саме у тому, щоб позбутися таких інтерпретаційних сумнівів з урахуванням змін у повсякденній [4].

Усе вищевикладене, дозволяє зробити загальний висновок, що у разі смерті громадянина-засновника СФГ право постійного користування земельною ділянкою зберігається за юридичною

особою до часу припинення діяльності фермерського господарства у встановленому порядку.

Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не передбачена самостійна підстава державної реєстрації права постійного землекористування за СФГ земельною ділянкою, яка була отримана засновником (членом) фермерського господарства.

Відповідно до ст. 27 Закону державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться на підставі:

9) судового рішення, що набрало законної сили, щодо набуття, зміни або припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно».

Тому вважаємо, що право постійного землекористування фермерського господарства може бути зареєстровано виключно на підставі рішення суду, яким будуть задоволені позивні вимоги щодо визнання права постійного землекористування за юридичною особою у разі смерті засновника (члена) фермерського господарства, якому надавалась земельна ділянка до 01.01.2002 на праві постійного користування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 4 грудня 2019 р. по справі № 922/989/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86241655>.

2. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 24 березня 2020 р. по справі № 927/79/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88461190>.

3. Мірошніченко А. М. Щодо використання фермерським господарством земельної ділянки, наданої у постійне користування фізичній особі – засновнику (члену) господарства (науковий висновок для Великої Палати ВС). URL: [https://protocol.ua/ua/naukoviy_visnovok_shchodo_vikoristannya_fermerskim_gospodarstvom_zemelnoi_dilyanki_nadanoi_u_postiynne_koristuvannya_fizichniy_osobi_zasnovniku\(chlenu\)_gospodarstva/](https://protocol.ua/ua/naukoviy_visnovok_shchodo_vikoristannya_fermerskim_gospodarstvom_zemelnoi_dilyanki_nadanoi_u_postiynne_koristuvannya_fizichniy_osobi_zasnovniku(chlenu)_gospodarstva/).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 листопада 2019 р. по справі № 368/54/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86105173>.

5. Гордєєв В. І. Проблема постійного землекористування фермерських господарств. *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XXII науково-практичної конференції*. Х.: ФОП Бровін О. В., 2019. С. 229–232.

REFERENCES

1. Ukhvala Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 4 hrudnia 2019 r. po spravi № 922/989/18. URL: [http // reyestr. court. gov.ua/ Review/86241655](http://reyestr.court.gov.ua/Review/86241655) [in Ukrainian].
2. Ukhvala Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 24 bereznia 2020 r. po spravi № 927/79/19. URL: [http // reyestr. court. gov.ua/ Review/88461190](http://reyestr.court.gov.ua/Review/88461190) [in Ukrainian].
3. Miroshnychenko A. M. Shchodo vykorystannia fermerskym gospodarstvom zemelnoi dilianky, nadanoi u postiine korystuvannia fizychnii osobi – zasnovnyku (chleni) gospodarstva (naukovyi vysnovok dlia Velykoi Palaty VS). URL: [https://protocol.ua/ua/naukoviy_visnovok_shchodo_vikoristannya_fermerskim_gospodarstvom_zemelnoi_dilyanki_nadanoi_u_postiayne_koristuvannya_fizichniy_osobi_zasnovnyku_\(chleni\)_gospodarstva/](https://protocol.ua/ua/naukoviy_visnovok_shchodo_vikoristannya_fermerskim_gospodarstvom_zemelnoi_dilyanki_nadanoi_u_postiayne_koristuvannya_fizichniy_osobi_zasnovnyku_(chleni)_gospodarstva/) [in Ukrainian].
4. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 20 lystopada 2019 r. po spravi № 368/54/17. URL: [http // reyestr. court.gov.ua/ Review/86105173](http://reyestr.court.gov.ua/Review/86105173) [in Ukrainian].
5. Hordieiev, V. I. (2019). Problema postiinoho zemlekorystuvannia fermer-skykh gospodarstv. *Teoriia ta praktyka suchasnoi yurysprudentsii: materialy XXII naukovo-praktychnoi konferentsii – Theory and practice of modern jurisprudence: materials of the XXII scientific-practical conference*, Kh.: FOP Brovin O. V., 229–232 [in Ukrainian].

Глі́бо Сергі́й Васи́льович
кандидат юридичних наук, доцент,
директор НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID: 0000-0003-3398-9276

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО–ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКІВ РОЗРАХУНКІВ В ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ

Розглянуто особливості нормативно-правового визначення ризиків розрахунків законодавчими актами України. Виявлено, що на даний час нормативно-правове регулювання ризиків у платіжних системах потребує

подальшого удосконалення з метою забезпечення ефективності функціонування платіжних систем та захисту інтересів їх користувачів.

Ключові слова: платіжні системи, ризики, фінансовий моніторинг, нормативно-правове регулювання, удосконалення.

Hlibko Serhii

Ph.D, Associate Professor, Head of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development

of NALS of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3398-9276

FEATURES OF NORMATIVE-LEGAL DETERMINATION THE SETTLEMENT RISKS IN PAYMENT SYSTEMS

Features of normative-legal definition of settlement risks by legislative acts of Ukraine are considered. It is revealed that at present the normative-legal regulation of risks in payment systems needs further improvement in order to ensure the efficiency of payment systems and protect the interests of their users.

Keywords: payment systems, risks, financial monitoring, legal regulation, improvement.

Питання нормативно-правового регулювання відносин з управління та контролю ризиків у платіжних системах є надзвичайно важливим та безпосередньо пов'язане з забезпеченням сталого функціонування платіжних систем й ефективністю функціонування всієї банківської сфери.

Що стосується відображення ризиків в нормативно-правових актах України та попередження їх настання, то в вітчизняному законодавстві цим питанням присвячений ряд норм, що розміщені у різних законах та підзаконних актах.

Нормативне визначення терміну «правовий ризик» надається в Положенні про оверсайт платіжних систем та систем розрахунків в Україні, затвердженому Постановою Національного банку України від 28.11.2014 № 755 (далі – Постанова НБУ від 28.11.2014 № 755), яке закріплює, що правовим ризиком є ризик відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень

законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної організації платіжної системи та/або її учасників [1].

Деякі нормативно-правові акти конкретизують даний вид ризику, адаптуючи його до цілей конкретного акту. Наприклад, термін «ризик» в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX [2] говорить про небезпеку (загрозу, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності.

Слід визначити, що Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» регулює ряд важливих положень у сфері контролю за ризиками здійснення фінансових операцій. Зокрема Закон надає визначення (та критерії) таким термінам як «ризик», «високий ризик», «належна перевірка», «підозрілі фінансові операції», «управління ризиками», «верифікація», «банк-оболонка», «фінансовий моніторинг», «ідентифікаційні дані», «кінцевий бенефіціарний власник», «національна оцінка ризиків» тощо. Окрім того даний нормативно-правовий акт проголошує застосування ризик-орієнтованого підходу як принципу. Інструментарій, який надається цим актом, передбачає можливість зупиняти операції та заморожувати активи, що здійснюється з метою попередження можливих правових ризиків кримінального характеру.

Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65 запроваджує базові механізми контролю за ризиками при здійсненні фінансових операцій, а також визначає критерії такого контролю. Окремий інтерес представляють Додатки до даного Положення. Додатки 1-3, 6, 7 та 11 регулюють належну перевірку та ідентифікацію клієнтів (зокрема з використанням сучасних

технологій: відеоверифікацію). Додаток 4 присвячений встановленню кінцевих бенефіціарних власників. Додаток 9 регулює особливості обслуговування рахунків політично значущих осіб, членів їх сімей та осіб, пов'язаними з ними. Додаток 14 встановлює Порядок замороження активів в разі підозри на ФТ чи розповсюдження зброї масового знищення. Додаток 15 встановлює Порядок моніторингу фінансових операцій. Уваги заслуговують Додатки 19 та 20, що встановлюють критерії ризику ВК/ФТ, а також індикатори підозрливості фінансових операцій. Переважна частина запроваджених контрольних механізмів спрямована на подолання можливих правових ризиків [3].

Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України від 28.09.2017 р. № 95 встановлює обов'язкові мінімальні вимоги щодо забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту, принципи управління інформаційною безпекою, а також вимоги до інформаційних систем банку. Даний акт надає визначення ряду технічних термінів: «багатофакторна аутентифікація», «зловмисний код», «пристрої уніфікованого управління загрозами». Положення також запроваджує ризик-орієнтований підхід й визначає поняття критичних бізнес-процесів банку. Окрім того акт передбачає Принципи криптографічного захисту НБУ, заходи безпеки інформації та передумови та вимоги впровадження СУБ у діяльності банків, а також обов'язкові сфери її застосування. Основна частина нормативних положень стосується недопущення технічних ризиків у діяльності банків [4].

На увагу також заслуговує ДСТУ ISO/IEC 27001:2015, що був затверджений Наказом від 18.12.2015 р. № 193 з метою гармонізації нормативних актів України з міжнародними актами. Всі терміни, використані в даному акті, походять з ISO/IEC 27000. Перш за все цей ДСТУ регулює технічні аспекти ризиків та способи їх попередження: визначає принципи та сферу застосування системи управління інформаційною безпекою; регулює зобов'язання вищого керівництва; планування, яке передбачає дії щодо можливих ризиків та можливостей, оцінку ризиків інформаційної безпеки, оброблення ризиків; оцінку результативності, що включає моніторинг, аналіз, внутрішній

аудит; тощо. ДСТУ також містить Додаток «А», що передбачає цілі та конкретні заходи безпеки (наприклад, норми віддаленої роботи, управління ресурсами СУІБ, поводження з носіями, контроль доступу, доступ користувача, криптографію, контроль програмного забезпечення, безпеку комунікацій тощо) [5].

Постанова НБУ від 28.11.2014 № 755 заслуговує на увагу, оскільки приділяє значну увагу регулюванню ризиків в платіжних системах та надає багато нормативних визначень, пов'язаних з ними. Зокрема дане Положення використовує та тлумачить терміни «депозитарний ризик», «загальний комерційний ризик», «інвестиційний ризик», «кіберризик», «кредитний ризик», «операційний ризик», «правовий ризик», «ризик ліквідності», «розрахунковий ризик», «системний ризик». Окрім того нормативно-правовий акт застосовує поняття «управління операційним ризиком», «спільний оверсайт платіжних систем», «кіберстійкість платіжної системи», «кіберзагроза» тощо. Для перевірки виконання нормативних вимог дане Положення покладає на НБУ повноваження здійснювати моніторинг платіжних систем [6].

Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, схвалена Постановою Правління Національного банку України від 24.09.2015 р. № 635 визначає методологію перевірки платіжних систем на предмет дотримання міжнародних стандартів нагляду (оверсайта) та законодавства України. Методика визначає ряд принципів, які стосуються правил діяльності платіжних систем, процедур та стандартів передавання інформації в платіжній системі, діяльності системи комплексного управління ризиками тощо. Зокрема названий акт регламентує управління кредитним ризиком, ризиком ліквідності, комерційним ризиком, операційним ризиком, депозитарним та інвестиційним ризиками. Серед іншого Методика передбачає критерії для визначення стану дотримання встановлених принципів, а також додатки для самооцінювання [7].

Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 встановлює загальні правила, види і стандарти безготівкових розрахунків клієнтів банків в національній валюті. Акт встановлює

ряд важливих вимог: наприклад, правило, за яким кошти з рахунків клієнтів можуть списуватися виключно за дорученнями власників цих рахунків; загальні правила документообігу. Інструкція також регулює безпосередні операції з рахунками, такі як «списання за дорученням», «договірне списання», «примусове списання» й окремі види розрахунків, як «розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування» тощо. Окрім того інструкція встановлює порядок виконання заходів щодо арешту коштів та списання коштів, отриманих від корупційних та інших злочинів, втім текст наведеного акту жодного разу не використовує термін «ризик» [8].

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів» від 05.04.2001 р. № 2346-III надає визначення ряду поширених термінів, що застосовуються при взаємодії з платіжними системами. До них відноситься «платіжний інструмент» (зокрема «мобільний платіжний інструмент»), «платіжний термінал», «платіжний пристрій» тощо. Також даний Закон визначає терміни, що стосуються нагляду за переказом коштів, такі як «оверсайт» чи «реконсиляція». Слід відмітити, що закон регулює питання ризиків в такій діяльності: наприклад, обов'язок банку включити в правила платіжної системи управління ризиками; обов'язок попереджати клієнта про випадки підвищеного ризику під час використання електронного платіжного засобу та можливість обмеження способів та місць використання тощо [9]. Окрім іншого, даним нормативно-правовим актом передбачається можливість договірного врегулювання відносин між клієнтом та банком, зокрема передбачається право укладення договору про розрахунково-касове обслуговування, що впливає зі змісту п. 1.37 Закону; ініціювання переказу при договірному списанні, що закріплюється ст. 26 Закону тощо.

Постанова Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів», від 05.11.2014 р. № 705 встановлює перелік вимог, що стосуються контролю за ризиками при здійсненні відповідних операцій. Між іншим акт накладає на банк обов'язок включити до власних внутрішньобанківських правил систему управління ризиками під час здійснення платіжних операцій, включаючи порядок оцінки кредитного,

операційного ризику, оцінки ризиків відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також порядок урегулювання неплатоспроможності й інших випадків невиконання банком своїх зобов'язань. Розділ VI повністю присвячений викладенню загальних вимог до безпеки здійснення платіжних операцій та управління ризиками. Наведений акт приділяє увагу як правовим ризикам, так і технічним ризикам: наприклад, встановлює умови передання електронного платіжного засобу третій особі; наслідки втрати електронного платіжного засобу; наслідки витоку інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції через дії чи бездіяльність клієнту тощо [10].

Отже, незважаючи на існування достатньої кількості нормативно-правових актів, положення яких регламентують питання щодо визначення, управління та контролю ризиків, законодавче регулювання ризиків у платіжних системах потребує подальшого вдосконалення з метою забезпечення ефективності функціонування платіжних систем та захисту інтересів їх користувачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: Постанова Національного банку України від 28.11.2014 № 755 (в редакції від 31.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text.2>.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX (в редакції від 16.08.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

3. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>.

4. Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України: Постанова від 28.09.2017 р. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0095500-17#Text>.

5. ДСТУ ISO/IEC 27001:2015. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою: Наказ від 18.12.2015 р. № 193. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2015.

6. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: Постанова Національного банку України від 28.11.2014 № 755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text>.

7. Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем: Постанова Правління Національного банку України від 24.09.2015 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15#Text>.

8. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 (в редакції від 30.04.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text>.

9. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III (в редакції від 03.07.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>.

10. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів: Постанова Національного банку України від 05.11.2014 р. № 705 (в редакції від 10.12.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#Text>.

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nahliad (oversait) platizhnykh system ta system rozrakhunkiv v Ukraini: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 28.11.2014 № 755 (v redaktsii vid 31.01.2020 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text.2> [in Ukrainian].

2. Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 r. № 361-IX (v redaktsii vid 16.08.2020 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].

3. Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 19.05.2020 r. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu zakhodiv iz zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v bankivskii systemi Ukrainy: Postanova vid 28.09.2017 r. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0095500-17#Text> [in Ukrainian].

5. DSTU ISO/IEC 27001:2015. Metody zakhystu systemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu: Nakaz vid 18.12.2015 r. № 193. Vyd. ofits. (2015). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro nahliad (oversait) platizhnykh system ta system rozrakhunkiv v Ukraini: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 28.11.2014 № 755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text> [in Ukrainian].

7. Metodyka kompleksnoho otsiniuvannia systemno vazhlyvykh platizhnykh system: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24.09.2015 r. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15#Text> [in Ukrainian].

8. Instruktsiia pro bezgotivkovi rozrakhunky v Ukraini v natsionalnii valiuti: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 21.01.2004 r. № 22 (v redaktsii vid 30.04.2020 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text> [in Ukrainian].

9. Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2346-III (v redaktsii vid 03.07.2020 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> [in Ukrainian].

10. Pro zdiisnennia operatsii z vykorystanniam elektronnykh platizhnykh zasobiv: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 05.11.2014 r. № 705 (v redaktsii vid 10.12.2019 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#Text> [in Ukrainian].

Гречко Ольга Олександрівна

*кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У науковій роботі розглянуто компетенцію органів місцевого самоврядування як суб'єктів інноваційних відносин. Акцентується увага на перспективних формах діяльності органів місцевого самоврядування щодо забезпечення інноваційного розвитку, які варті законодавчого закріплення. Запропоновано при вдосконаленні законодавчої бази України у сфері інноваційних відносин застосовувати досвід європейських країн.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, компетенція, інноваційний розвиток.

Hrechko Olha

PhD, Junior Researcher of the Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovate Development of NALS of Ukraine

COMPETENCE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AUTHORITIES TO ENSURE INNOVATIVE DEVELOPMENT

The scientific work considers the competence of local governments as subjects of innovation relations. Emphasis is placed on promising forms of local government activities to ensure innovative development, which are worthy of legislative consolidation. It is proposed to apply the experience of European countries in improving the legal framework of Ukraine in the field of innovation relations.

Keywords: local self-government authorities, competence, innovative development.

На сучасному етапі, в умовах децентралізації, у забезпеченні інноваційного розвитку першочергового значення набувають органи місцевого самоврядування. Нормативно-правова база з регулювання інноваційної діяльності органами місцевого самоврядування характеризується досить обмеженим колом повноважень місцевої влади, що уповільнює, а іноді й унеможлиблює процес забезпечення інноваційного розвитку відповідної місцевості, більш того є ризик зменшення існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері інноваційної діяльності передбачено ч. 2 і 3 ст. 7 та ч. 2 ст. 10 Закону України «Про інноваційну діяльність» [1]. Обласні, районні, сільські, селищні, міські ради відповідно до їх компетенції затверджують місцеві інноваційні програми, забезпечують фінансування цих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів через інноваційні фінансово-кредитні установи та контролюють цей процес, а також

обласні та районні ради затверджують середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності регіонального рівня. Виконавчі органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції: розробляють проекти місцевих інноваційних програм та вживають заходів щодо їх виконання; залучають підприємства, установи і організації, розташовані на підпорядкованій їм території, за їх згодою, до розв'язання проблем інноваційного розвитку населених пунктів; здійснюють заходи щодо конкурсного відбору інноваційних проектів місцевих інноваційних програм та їх включення до державних програм, а також щодо фінансової підтримки цих проектів.

Отже, компетенція органів місцевого самоврядування згідно вказаного закону по суті зводиться лише до забезпечення функціонування місцевих інноваційних програм. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання розширення кола повноважень місцевих рад та їх виконавчих органів, що, у свою чергу, запровадить у правову практику нові альтернативні шляхи забезпечення інноваційного розвитку.

Щодо компетенції органів місцевого самоврядування в інноваційному процесі у науковій літературі виділяють наступні форми діяльності: 1) обмін науково-технічною інформацією на рівні окремих регіонів та співфінансування такими регіонами цих процесів; 2) створення та функціонування центрів розповсюдження інновацій (IRC – Innovation Relay Centres); 3) створення системи вузько-профільної спеціалізованої освіти, як вищої освіти так і середньої спеціальної; 4) залучення за рахунок коштів регіону досвідчених фахівців та створення умов для їх роботи у певному регіоні; 5) участь у венчурному інвестуванні інноваційних підприємств; 6) створення та забезпечення функціонування інфраструктурних елементів інноваційної системи (бізнес-інкубаторів, технологічних центрів, центрів трансферу технологій тощо) [2, с. 37-38].

Обмін науково-технічною (інноваційною) інформацією передбачено у положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також Рамковою програмою ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт

2020». Проте ця практика обміну інформації на сучасному етапі в Україні не достатньо розвинута.

Innovation Relay Centres сьогодні успішно працюють у країнах ЄС. Запровадження даного проекту «Центр розповсюдження інновацій» в Україні буде спрямовано на розвиток та підтримку стійкої та економічно вигідної системи послуг, що сприяють транснаціональному інноваційному (технологічному) співробітництву та трансферу між регіонами країни та регіонами країн-членів. Відповідно до закону України «Про транскордонне співробітництво» суб'єктами транскордонного співробітництва з правом взаємодіяти з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції є територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України. Функціонування центрів розповсюдження інновацій передбачає також залучення у процес транснаціонального інноваційного співробітництва досвідчених фахівців.

Слід зазначити, що міжнародне міжрегіональне співробітництво на рівні транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної кооперації з країнами-сусідами відкриває нові можливості для України [3, с. 3]. Отже, застосування закордонного досвіду розвитку інноваційної сфери у поєднанні з тісною співпрацею з регіонами країн ЄС має підняти рівень економічного розвитку України на щабель вище.

Участь органів місцевого самоврядування у венчурному інвестуванні інноваційних підприємств на сучасному етапі потребує законодавчого забезпечення, зокрема, прийняття розроблених Державним агентством України з інвестицій та інновацій проектів Законів «Про венчурні інвестиційні компанії» та «Про венчурні фонди інноваційного розвитку», які певною мірою враховують рекомендації Європейської асоціації венчурного інвестування і директив ЄС щодо колективного та венчурного інвестування. Необхідність прийняття зазначених законопроектів обумовлена тим, що венчурні інститути в умовах українського ринку функціонують на інших засадах, ніж це прийнято в світовій практиці [4, с. 44].

Щодо створення та функціонування елементів інноваційної системи перспективним напрямом є приєднання до спеціалізованих мереж інноваційних суб'єктів або створення власних мереж, з метою

забезпечення ефективної комунікації як між представниками одного виду інноваційних суб'єктів, так і між іншими мережами та органами державної влади, які сьогодні все частіше делегують свої повноваження до органів місцевого самоврядування, що сприяє збільшенню ефективності комунікації інноваційних суб'єктів саме з місцевими органами публічної влади [5, с. 45].

Ще однією формою діяльності органів місцевого самоврядування по забезпеченню інноваційного розвитку, яка успішно застосовується у Європі, можна визначити ведення співробітництва з агентствами регіонального розвитку, торгово-промисловими та аграрними палатами (за умови, якщо вони будуть створені на всій території України).

Таким чином, можна зробити висновок, що необхідність розширення компетенції органів місцевого самоврядування пов'язана з розвитком національної інноваційної системи, потребою створення розгалуженої інноваційної інфраструктури, забезпечення комунікаційних зв'язків між елементами інноваційної системи. При вдосконаленні законодавчої бази України у сфері інноваційних відносин доцільним буде імплементація досвіду країн ЄС щодо інноваційної діяльності органів місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 05.12.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

2. Давидюк О. М. Господарсько-правові аспекти реалізації права органів місцевого самоврядування на впровадження інновацій. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення*: зб. наук. пр. за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 34–40. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Tezy_05.06.20/Tezy_05.06.20_Full.pdf.

3. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / за ред. С. О. Білої. Київ : НІСД, 2011. 80 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/innovation_Bila.indd-bb655.pdf.

4. Клименко В. В. Венчурне фінансування інноваційного розвитку: світовий досвід і Україна. *Національний Авіаційний Університет*. 2010. Вип.1. С. 37–45. URL: file: 2875-7873-1-PB.pdf.

5. Завадська А. Т. До питання правових тенденцій розвитку інноваційних суб'єктів в Україні. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення*: зб. наук. пр. за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 40-47. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Tezy_05.06.20/Tezy_05.06.20_Full.pdf.

REFERENCES

1. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy № 40-IV vid 05.12.2012 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

2. Davydiuk, O. M. (2020). Hospodarsko-pravovi aspekty realizatsii prava orhaniv mistsevoho samovriaduvannia na vprovadzhennia innovatsii. *Rehionalni innovatsiini initsiatyvy: zavdannia ta shliakhy vyrishennia: zb. nauk. pr. za materialamy II kruhloho stolu (m. Kharkiv, 5 chervnia 2020 roku) - Regional innovation initiatives: tasks and solutions: a collection of scientific papers on the materials of the second round table*. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 34–40. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Tezy_05.06.20/Tezy_05.06.20_Full.pdf [in Ukrainian].

3. Innovatsiini pidkhody do rehionalnoho rozvytku v Ukraini. (2011). S. O. Bila (Ed.). Kyiv: NISD. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/innovation_Bila.indd-bb655.pdf [in Ukrainian].

4. Klymenko, V. V. (2010). Venchurne finansuvannia innovatsiinoho rozvytku: svitovi dosvid i Ukraina. *Natsionalnyi Aviatsiinyi Universytet - National Aviation University, issue 1, 37-45*. URL: <file:2875-7873-1-PB.pdf> [in Ukrainian].

5. Zavadska, A. T. (2020). Do pytannia pravovykh tendentsii rozvytku innovatsiinykh subiektiv v Ukraini. *Rehionalni innovatsiini initsiatyvy: zavdannia ta shliakhy vyrishennia: zb. nauk. pr. za materialamy II kruhloho stolu (m. Kharkiv, 5 chervnia 2020 roku) - Regional innovation initiatives: tasks and solutions: a collection of scientific papers on the materials of the second round table*. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 40-47. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Tezy_05.06.20/Tezy_05.06.20_Full.pdf [in Ukrainian].

Дмитрик Ольга Олександрівна

*завідувач наукового відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної політики НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, доктор юридичних наук, професор кафедри фінансового права Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-5469-3867*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

На прикладі аналізу Закону України від 16 січня 2020 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» виявлено сучасні тенденції податково-правового регулювання. Останні засвідчують низку вад процесу правотворчості в нашій країні, серед яких названо порушення стабільності податкового законодавства, низьку якість закону. Констатовано, що забезпечити стабільність і якість податкового законодавства в нашій державі можливо через високу якість професійної діяльності відповідного нормотворчого органу.

Ключові слова: оподаткування, податково-правове регулювання, податкове законодавство, стабільність податкового законодавства.

Dmytryk Olga

*2nd PhD, Professor, Head of department of enforceability of national innovative system functioning of Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Professor at the Department of Financial Law of the Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0001-5469-3867*

CURRENT TRENDS IN TAX AND LEGAL REGULATION

On the example of the analysis of the Law of Ukraine of January 16, 2020 “On Amendments to the Tax Code of Ukraine to improve tax administration,

eliminate technical and logical inconsistencies in tax legislation” revealed current trends in tax regulation. The latter testify to a number of shortcomings of the law-making process in our country, among which are the violation of the stability of tax legislation, low quality of law. It is stated that to ensure the stability and quality of tax legislation in our country is possible due to the high quality of professional activity of the relevant rule-making body.

Keywords: taxation, tax and legal regulation, tax legislation, stability of tax legislation.

Економіка будь-якої держави не може нормально функціонувати без розвинутого приватного сектору. В умовах, коли господарюючі суб’єкти, плануючи свою діяльність, можуть розраховувати на відповідну стабільність законодавства, в межах якого вона буде здійснюватися, коли бізнес процвітає, то створюються робочі місця, отримується прибуток, частина якого через податки та збори перерозподіляється до бюджетів. Тож очевидно, що від якості змісту нормативно-правових актів, що регулюють різного роду відносини, залежить майбутнє як кожного господарюючого суб’єкта, так і держави в цілому. Ефективне регулювання бізнесу дає можливості для підприємців можливість розвиватися, впроваджувати інновації та за необхідності переходити від неформального до формального сектору економіки.

Водночас потрібно пам’ятати, що успіх кожного бізнесу залежить від низки факторів. По-перше, від адаптації його до умов навколишнього середовища, в межах якого він функціонує. Наприклад, під час зміни політичної ситуації в державі, господарюючим суб’єктам доводиться пристосовуватися до правил нової політики, або технологічні перетворення ХХІ століття, на кшталт появи інтернету, смартфонів змушують підприємців вносити відповідні корективи у свою діяльність. Одним із таких викликів сьогодні можна вважати цифровізацію бізнесу. Зрозуміло, що ці аспекти є зовнішніми факторами, які значним чином впливають на ведення бізнесу. однак, на них ми в цій промові не будемо зупинятися.

По-друге, від якості та стабільності законодавства, що регулює відповідні відносини, тобто від того «правового поля», в якому господарюючі суб’єкти мають провадити свою діяльність. Так, незважаючи на введення заходів, пов’язаних із запобіганням поширенню на

території нашої держави гострої респіраторної хвороби COVID – 19, спричиненої коронавірусом, наразі прийнято чи введено в дію низку законодавчих актів, які суттєво змінюють підходи до оподаткування в нашій країні, чим значно вплинуть на інвестиційну привабливість в Україні, розвиток бізнес процесів тощо.

Так, 21 травня було підписано Президентом України Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві», який було прийнято Верховною Радою України ще 16 січня 2020 р. Цей Закон передбачає: низку змін, спрямованих на вдосконалення та спрощення системи адміністрування податків, її узгодження зі світовими стандартами запровадження міжнародних стандартів податкового контролю для всіх учасників міжнародної торгівлі та імплементацію положень Плану протидії практикам розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування; умови для реформування Державної податкової служби з метою відкриття можливостей для перетворення її структури відповідно до концепції єдиної юридичної особи; удосконалення система адміністрування податків, розширення можливості онлайн-сервісів для платників. Незважаючи на ці, на перший погляд, позитивні зрушення, необхідно звернути увагу, що окреслена ситуація із прийняттям і підписом закону свідчить про свідоме нехтування процедурними аспектами. Це – поперше.

По-друге, як наукова спільнота, так експерти та представники бізнесу неодноразово, обговорюючи цей Закон на стадії його знаходження у Верховній Раді України як законопроекту, вказували на численні неузгодження і негативні наслідки його прийняття. До речі, на такі вади звернув і сам Президент, підписуючи закон та надаючи доручення про подальше доопрацювання прийнятого Закону. Водночас, такі заяви навряд чи можуть позитивно вплинути на ведення бізнесу, адже вже сьогодні суб'єктам господарювання необхідно чітко розуміти, за якими правилами буде здійснюватися оподаткування. Більше того, наразі ми не бачимо жодного відповідного законопроекту, що спрямовано на таке удосконалення.

Тож ми констатуємо, що сучасні тенденції податково-правового регулювання засвідчують низку вад процесу правотворчості в нашій країні, за яких з'являються, часто поспішно, з безліччю недоліків, відповідні закони. Зважаючи на це нормотворчість в податковій сфері важко назвати ефективною: адже ні належної підготовки, ні відстеження системному зв'язку як у змісті таких актів, так і з іншими фінансово-правовими актами, а також актами інших галузей законодавства не відбувається.

У цьому контексті особливої гостроти набуває питання стабільності податкового законодавства. Ми вже неодноразово на ній зупинялися [2; 3]. Водночас, із року в рік, вона набуває ще більшої гостроти, адже від того, наскільки податковий закон буде стабільний багато в чому залежить як загалом ефективність податково-правового регулювання, результативність його дії, вдала реалізація завдань, на виконання яких був створений такий нормативно-правовий акт, так посилення тенденцій для розвитку економіки нашої держави, в тому числі через залучення інвесторів для реалізації найважливіших проєктів та програм розвитку виробництва. Загальновідомо, що сталого розвитку економічних відносин в державі можна досягти тоді, коли платники чітко можуть визначити податковий тиск, підприємства можуть реально отримувати певні трансферти з бюджетів на забезпечення розвитку виробництва тощо. За інших обставин чітко обрахувати розмір надходжень від податків і зборів неможливо, навіть здійснюючи науково обґрунтоване планування; підприємства, які потребують підтримки з боку держави, не зможуть належним чином функціонувати. Отже, відсутність стабільного податкового закону стає на заваді не тільки економічному розвитку країни.

Стабільність фінансового закону передбачає дію норм протягом тривалого періоду часу, відсутність в його змісті суттєвих змін. Показово, що на існуванні проблеми, пов'язаною із забезпеченням стабільністю закону, науковці акцентували увагу ще у дореволюційні часи, оскільки вважалось, що часта зміна законів підриває повагу до них [4, 155]. При цьому вчені наголошували, що засобами забезпечення стабільності може виступати: проходження законом визначеної процедури прийняття; встановлення особливих, ускладнених

правил для прийняття та зміни найважливіших законів (наприклад, Основних Законів); розвиток теорії «вільного правознавства», сутністю якого є всебічний розвиток судового розсуду та прецедентного права [1, 223; 5, 467].

Звісно, стабільність не має бути самоціллю. При зміні економічних умов в державі податкове законодавство має змінюватися, оскільки необхідно пристосуватися до нових умов господарювання. Іншими словами податковий закон нерозривно пов'язаний з тими суспільними відносинами, які він регулює. Але його зміна не має відбуватися після найменших змін у фінансових (економічних) відносинах. Якщо це відбувається, то це в першу чергу свідчить про недоліки самого закону, а вже потім про динаміку суспільних відносин. На наше переконання, законодавець має низку заходів, у тому числі й законодавчої техніки для того, щоб при прийнятті будь-якого закону, у тому числі й фінансового, був врахований розвиток суспільних відносин.

Для забезпечення стабільності податкового законодавства в нашій державі наявні реальні можливості, які «не є винаходом чогось нового в теорії права». І це передусім – забезпечення в правотворенні високої якості професійної діяльності відповідного нормотворчого органу. Зрозуміло, що мова йде про підвищення якості роботи як парламенту, так і інших органів, наділених повноваженнями щодо видання відповідних нормативно правових актів, що регулюють здійснення публічної фінансової діяльності. Втім, досягнення цього – не просте завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гредескул Н. А. Общая теория права. Санкт-Петербург: Тип. И. Трофимова, 1909. 317 с.
2. Дмитрик О. О., Котенко А. М., Смичок Є. М. Вплив принципів податкового законодавства на ведення бізнесу в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 29. Том 1. С. 95–104. URL: <http://fdk.org.ua/article/view/163685>
3. Дмитрик О. О., Мазуренко Д. О. Принцип стабільності в податковому законодавстві. *Право та інновації*. 2018. № 1 (21). С. 56-61.
4. Капустин М. Н. Теория права. Общая догматика. Москва: Типография Московского ун-та, 1868. Т. 1.

5. Энциклопедический словарь русского библиографического института. Гранат: в 58 т. / ред. Ю. С. Гамбаров и др. Москва, 1907. Т. 30. С. 467.

REFERENCES

1. Gredeskul, N. A. (1909). *Obshchaya teoriya prava*. Sankt-Peterburg: Tip. I. Trofimova [in Russian].
2. Dmytryk, O. O., Kotenko, A. M., Smychok, Ye. M. (2019). Vplyv pryntsyviv podatkovoho zakonodavstva na vedennia biznesu v Ukraini. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 29, Vol. 1, 95–104. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/163685> [in Ukrainian].
3. Dmytryk, O. O., Mazurenko, D. O. (2018). Pryntsyv stabilnosti v podatkovomu zakonodavstvi. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation*, 1 (21), 56–61 [in Ukrainian].
4. Kapustin, M. N. (1868). *Teoriya prava. Obshchaya dogmatika*. Moskva: Tipografiya Moskovskogo un-ta. Vol. 1 [in Russian].
5. Entsiklopedichekiy slovar russkogo bibliograficheskogo instituta. Yu. S. Gambarov (Eds.). (1907). Granat: Moskva. Vol. 30 [in Russian].

Золотарьова Дар'я Михайлівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ КОРИСТУВАННЯ ЗЕМЛЯМИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНИХ РОБІТ

У тезах доповіді охарактеризовані деякі особливості об'єктного складу правовідносин щодо користування землями для проведення розвідувальних робіт. Окреслені проблеми, які потребують вирішення при виникненні права тимчасового користування земельною ділянкою.

Ключові слова: земельна ділянка, розвідувальні роботи, тимчасове зайняття земель.

Zolotarova Daria
*PhD, Assistant of the Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

PECULIARITIES OF THE OBJECT OF LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF LAND USE FOR EXPLORATION

The abstracts of the report describe some features of the object structure of legal relations regarding the use of land for exploration. Outlined the problems that need to be addressed when a right of temporary use of land.

Keywords: land lot, exploration, temporary occupation of land.

Право користування земельними ділянками для проведення розвідувальних робіт передовсім характеризується своїм об'єктно-суб'єктивним складом, якому притаманні певні особливості.

Особливості об'єкта права користування землями для проведення розвідувальних робіт зумовлені тим, що відповідні земельні ділянки або їх частини не викуповуються у землевласників і не вилучаються у землекористувачів. Це означає, що законодавець створює ситуацію, коли одна і та земельна ділянка або її частина виступає об'єктом двох різних за характером прав: основного і додаткового. Вони мають здійснюватися в межах однієї земельної ділянки. З одного боку, основне право користування земельною ділянкою не припиняється. Воно лише призупиняється на певний строк за волевиявленням носія цих прав. Землевласник чи землекористувач не втрачають прав на цей об'єкт, який вони використовували за цільовим призначенням.

З іншого боку, законодавець передбачає можливість тимчасового використання цієї земельної ділянки або її частини іншим суб'єктом з метою проведення розвідувальних робіт. Отже, в даному випадку, йдеться про один і той же об'єкт, використання якого є тимчасовим, тобто на строк тимчасового зайняття з дотриманням умов, передбачених ст. 97 ЗК України.

В основу наведеного підходу до визначення об'єкта права користування землею для проведення розвідувальних робіт законодавцем

покладено те, що тут йдеться фактично про задоволення публічних інтересів. Земельні ділянки, які використовуються для проведення розвідувальних робіт, загалом не проходять процедуру їх формування, передбачену ст. 79-1 ЗК України. Це стосується як земельних ділянок, що використовуються власниками та землекористувачами, так і земель, які перебувають, наприклад, у запасі. Отже виникає необхідність індивідуалізації відповідних земельних ділянок у спрощеному порядку. Йдеться, зокрема, про визначення меж, площі, конфігурації цих ділянок. Очевидно, що наведені параметри земельної ділянки, на якій будуть проводитись розвідувальні роботи, мають погоджуватись зацікавленою особою з носієм земельних прав.

Для проведення розвідувальних робіт загалом можуть використовуватись землі будь-якої категорії незалежно від того, кому вони належать на праві власності. Щодо земель заповідників, національних дендрологічних, ботанічних меморіальних парків, поховань і археологічних парків, то вони можуть використовуватись для проведення розвідувальних робіт лише у виняткових випадках і тільки за рішенням Кабінету Міністрів України. Названі в ст. 97 ЗК України землі відносяться до земель природно-заповідного фонду та історико-культурного призначення. Вони можуть перебувати у державній, комунальній або приватній власності (ст. ст. 45; 54 ЗК України). Їх використання для проведення розвідувальних робіт можливе лише на підставі рішення Кабінету Міністрів України.

Певними особливостями характеризується об'єкт права користування для проведення розвідувальних робіт з точки зору визначення розміру земельної ділянки та її місцезнаходження.

Саме розмір та місце розташування земельної ділянки створюють уявлення про конкретний об'єкт права землекористування. Згідно з ч. 3 ст. 66 ЗК України розміри земельних ділянок, що надаються для потреб надрокористування, визначаються відповідно до затверджених в установленому порядку державних норм і проектної документації, а відведення земельних ділянок здійснюється з урахуванням черговості їх освоєння.

Вирішення питання щодо розміру земельної ділянки, необхідного для проведення запланованих розвідувальних робіт, складає пре-

рогativity зацікавленої спеціалізованої організації. Забезпечення належного проведення таких робіт має включати наступні потреби цієї організації: доступ до земельної ділянки, яка має використовуватися для проведення розвідувальних робіт, прохід робітників, заїзд необхідного транспорту, розміщення та експлуатація будівель та споруд, інженерних мереж, буріння, влаштування свердловини, геологічне вивчення та виконання інших дій, необхідних для здійснення умов спеціального дозволу на користування надрами, наданого організації. Обґрунтування розміру земельної ділянки, необхідної для проведення комплексу розвідувальних робіт, здійснюється у проектній документації з урахуванням вимог щодо геологічного вивчення надр, передбачених ст. 38 КУпН.

Окрім положень, закріплених наведеною нормою, для обґрунтування розміру земельної ділянки, необхідної для проведення розвідувальних робіт, спеціалізована організація повинна керуватися і положеннями, які містяться у «Нормах відведення земель для спорудження геологорозвідувальних свердловин», СН 462-74 від 05.06.1974 р., що затверджені Державним комітетом Ради Міністрів СРСР у справах будівництва. Ці Норми встановлюють площу земель для спорудження геологорозвідувальних свердловин, розміщення технологічних майданчиків і житлових селищ на місцях проведення геологорозвідувальних робіт, а також ширину смуг земель для інженерних комунікацій.

Земельна ділянка як об'єкт права користування для проведення розвідувальних робіт, будучи об'єктом землекористування, обліковується за власником або землекористувачем, який веде облік та здійснює контроль за її використанням. Натомість це не звільняє землекористувача, який проводить розвідувальні роботи, від обов'язку строго дотримуватися встановленого порядку повернення тимчасово зайнятої земельної ділянки власнику або землекористувачу. Будь-яке посягання на тимчасово зайняту земельну ділянку порушує право як основного землекористувача, так і особи, що тимчасово приводить розвідувальні роботи.

Таким чином, об'єкт правовідносин у сфері користування землями для проведення розвідувальних робіт – тимчасово займана зе-

мельна ділянка або її частина, термін користування якою визначений спеціальним дозволом на геологічне вивчення надр та уточнений в угоді з власником земельної ділянки або землекористувачем, яка використовується спеціалізованим підприємством, установою або організацією.

Кащук Тетяна Олегівна

аспірант кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ЗАБУДОВІ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЇ

Наукова робота присвячена дослідженню проблем, що виникають при здійсненні господарської діяльності на землях рекреаційного призначення шляхом забудови. Автор проаналізував діюче законодавство, судову практику та зробив відповідні висновки.

Ключові слова: землі рекреаційного призначення, обмеження господарської діяльності в рекреаційних зонах, будівництво.

Kashchuk Tetyana

*Postgraduate student of Land and Agrarian Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University*

IMPLEMENTATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL LANDS

Scientific work is devoted to the study of problems that arise in the implementation of economic activities on recreational lands by building. The author analyzed the current legislation, case law and made appropriate conclusions.

Keywords: lands of recreational purpose, restriction of economic activity in recreational zones, construction.

Правовий режим земель рекреаційного призначення — це встановлений законодавством порядок використання та охорони земель, що визначає права, обов'язки, обтяження прав і обмеження видів господарської діяльності титульних власників земельних ділянок і третіх осіб з метою організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [1].

З наведеного вбачається, що землі рекреації призначені для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів.

Обмеження щодо здійснення господарської діяльності встановлені статтею 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та забороняє здійснення на території рекреаційних зон:

- господарської та іншої діяльності, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням;
- зміну природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням [2].

Стаття 52 ЗК України практично дублює цю норму, вказуючи, що на землях рекреаційного призначення забороняється діяльність, що перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, а також негативно впливає або може вплинути на природний стан цих земель [3].

Наведені законодавчі норми встановлюють аналогічні обмеження господарської діяльності при використанні як земель рекреаційного призначення, так і рекреаційних зон.

Розглянемо вказані обмеження в контексті використання земель рекреації

для здійснення господарської діяльності, не пов'язаної з відпочинком населення, туризмом та організацією спортивних заходів.

Враховуючи привабливе розташування земель рекреації, обумовлене природними властивостями, ці землі викликають ніби який інтерес в сфері будівництва та продажу об'єктів нерухомості.

В умовах сьогодення, власники та користувачі земельних ділянок рекреаційного призначення отримують дозвільні документи

на будівництво апартаментів, апартаментів готельного типу та інші об'єкти будівництва, які дозволяють прогалини в законодавстві створити в рекреаційних зонах.

Після вводу об'єктів будівництва в експлуатацію, нежитлові приміщення та апартаменти переводять у житловий фонд. Так, на землях призначених для організації відпочинку населення, туризму та спортивних заходів будуються багатоповерхові житлові будинки.

Питання законності здійснення вказаної господарської діяльності залишається не врегульованим, а судова практика виходить з позиції дотримання забудовником містобудівної документації.

Зазначена господарська діяльність не тільки перешкоджає використанню рекреаційних земель за цільовим призначенням, але й приводить до безповоротної втрати земельного та економічного ресурсу державою.

Одним із призначень рекреаційних земель є туризм.

Туризм — ефективний засіб сприяння соціально-економічному зростанню країни. Природне, культурне і людське середовище — основна умова розвитку туризму [1].

Оскільки рекреаційні зони здійснюють позитивний вплив на здоров'я населення, її розвиток в напрямі міжнародного та внутрішнього туризму має важливий ресурс для економічної ситуації України.

Здійснення непорядними забудовниками забороненої господарської діяльності на землях рекреації знищує природний потенціал для розвитку туризму в країні.

Крім цього, у населених пунктах, розташованих в прибережній зоні басейнів

Чорного і Азовського морів, яка може бути використання з метою розвитку туризму, відбувається хаотична забудова цієї місцевості, незважаючи на додаткові обмеження забудови цих земель Водним кодексом України.

Відповідно до ст. 60 Земельного Кодексу України, ст. 88 Водного кодексу України з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм в межах водо-

охоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги.

Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води.

Статтею 88 Водного Кодексу передбачено, що у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється пляжна зона, ширина якої визначається залежно від ландшафтно-формуючої діяльності моря, але не менше 100 метрів від урізу води.

До узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони забезпечується безперешкодний і безоплатний доступ громадян для загального водокористування, крім земельних ділянок, на яких розташовані гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди, санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори.

У разі надання права користування пляжною зоною користувачі зобов'язані забезпечити безперешкодний та безоплатний прохід вздовж берега моря, морської затоки чи лиману.

Статтею 90 Водного Кодексу передбачено, що прибережна захисна смуга уздовж морів, морських заток і лиманів входить у зону санітарної охорони моря і може використовуватися лише для будівництва військових та інших оборонних об'єктів, об'єктів, що виробляють енергію за рахунок використання енергії вітру, сонця і хвиль, об'єктів постачання, розподілу, передачі (транспортування) енергії, а також санаторіїв, дитячих оздоровчих таборів та інших лікувально-оздоровчих закладів з обов'язковим централізованим водопостачанням і каналізацією, гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд [4].

Частиною 3 ст. 62 ЗК України, ч. 3 ст. 90 Водного Кодексу України передбачено, що у межах пляжної зони прибережних захисних смуг забороняється будівництво будь-яких споруд, крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних, а також інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій [3,4].

Сама лише обставина розташування спірної земельної ділянки біля урізу води (у 100-метровій зоні) моря (за відсутності затвердже-

ного проекту землеустрою щодо встановлення прибережної захисної смуги), свідчить про її належність до пляжної зони згідно Закону.

Зазначена позиція узгоджується з позицією Вищого господарського суду України у справі № 915/926/16, Постановою ВСУ № 469/580/16-ц, Постановою Великої Палати ВСУ у справі № 469/1393/16-ц.

При вказаних обставинах, навіть при наявності детального плану та зонінгу території, є випадки забудови цих територій. Пропонуємо розглянути наступний приклад.

Земельна ділянка відповідно до Генерального плану міста та Плану зонування території (зонінгу), відноситься до Рекреаційної зони активного відпочинку Р-2п (в більшій частині), рекреаційної зони озелених територій загального користування Р-3п, та проектної набережної, в межах проектної прибережної захисної смуги.

Зона Р-2 призначена для виконання активних рекреаційних функцій (відповідно до пояснювальної записки Генерального плану міста Том IV розділ 2.2 пункт «Ландшафтно-рекреаційна зона» та графічних матеріалів). До зони входять міські території загального користування з відповідними об'єктами для активного відпочинку населення (існуючі пляжі, проектна пляжна зона з набором необхідних споруд та проектна набережна). Використання зони підпорядковується природоохоронній та оздоровчій функції, розміщення підприємств та установ здійснюється відповідно до Водного Кодексу та ДБН360-92.

Відповідно до п. 5 розділу 2.3 Пояснювальної записки до Плану зонування території (зонінгу), на територіях, що відносяться до прибережної захисної смуги, режим використання нерухомого майна та межі поширення обмежень визначаються на основі статей Водного кодексу України та актів Уряду України, підзаконних нормативно-правових актів

Проектними рішеннями Генерального плану міста закладено будівництво набережної. Відповідно до проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, через значну частину земельної проходить вказана проектна набережна.

Згідно з Планом зонування, переважним видом використання зони Р-2п є пляжі, одним з супутніх - розміщення прогулянкової набережної.

Відповідно до таблиці 3.1 «Вимоги до ділянок, що знаходяться в зонах впливу інженерно-транспортних комунікацій та санітарно-захисних зонах» передбачено такий режим використання та забудови територій, на яких діють планувальні обмеження зонінгу, для прибережної захисної смуги встановлено такий режим: заборона на будівництва будь-яких споруд крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних, у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів, стоянок автомобілів.

Разом з тим, проєкт будівництва передбачає зведення трьох корпусів з наступної поверховості: корпус А – 11 поверхів, корпус В – 4 та корпус С – 6 поверхів.

При цьому, корпус С згідно проєкту розміщено на проєктній набережній, передбаченій містобудівною документацією, з порушенням її червоних ліній, та в зоні дії сервітуту «право проходу та проїзду на велосипеді по існуючим проходам та сходам», що позбавить членів територіальної громади міста цього права та таким чином, права вільного користування пляжем.

Будівництво вказаних об'єктів порушує встановлені зазначеними вище нормами законодавства та містобудівною документацією обмеження у використанні та забудові території земельної ділянки рекреаційного призначення у межах проєктної прибережної захисної смуги.

Зазначені факти, незважаючи на явні порушення законодавства, не стали перешкодою для отримання дозвільних документів на будівництво суб'єктами господарської діяльності, що у подальшому призведе до втрати земельної ділянки та неможливості її використання відповідно до її цільового призначення.

Наведені приклади свідчать про те, що природне середовище рекреаційних земель стає ресурсом для збагачення окремих осіб та втрати державою не тільки земельного, але й економічного ресурсу.

Врегулювання земельного законодавства з містобудівним та підвищення рівня відповідальності за заборонену господарську ді-

яльність в рекреаційних зонах є необхідними процесами для вдосконалення законодавства в сфері охорони земель рекреації з метою розвитку рекреаційних зон та залучення інвестицій та міжнародного туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котик Т., Климчук С., Демчук П. та інш. Еколого-правові аспекти сталого управління природними ресурсами: збірник за результатами діяльності Legal research group з екологічного права. Львів: Компанія «Манускрипт», 2017.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 07.06.2020 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 07.06.2020 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
4. Водний кодекс України: Закон України від 07.06.2020 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

REFERENCES

1. Kotyk, T., Klymchuk, S., Demchuk, P. ta insh. (2017). Ekoloho-pravovi aspekty staloho upravlinnia pryrodnymy resursamy: zbirnyk za rezultatamy diialnosti Legal research group z ekolohichnoho prava. Lviv: Kompaniia «Manuskrypt» [in Ukrainian].
2. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy vid 07.06.2020 r. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
3. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 07.06.2020 r. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].
4. Vodnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 07.06.2020 r. № 213/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Колісник Анна Сергіївна

молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, Народний депутат України

ЗАКОНОДАВЧІ НОВОВВЕДЕННЯ ДЛЯ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Проаналізовано низку законодавчих нововведень для бізнес середовища в умовах карантину в Україні. Підкреслено, що одним із аспектів, що надалі позначаться на провадженні господарської діяльності є впровадження вини як складової податкового правопорушення. Зазначено, що вина як складова податкового правопорушення передбачається лише у формі умислу, доведення якого покладено на контролюючі органи (щодо зобов'язаних осіб податкових правовідносин), а питання щодо доведення вини контролюючих органів та їх посадових осіб наразі залишається не регламентованим. Наголошено на необхідності узгодження норм чинного податкового законодавства.

Ключові слова: господарська діяльність, оподаткування, карантин, бізнес-середовище.

Kolisnyk Anna

*Junior Researcher of the Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovate Development of NALS of Ukraine,
People's Deputy of Ukraine*

LEGISLATIVE INNOVATIONS FOR THE BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF A QUARANTINE

A number of legislative innovations for the business environment in the conditions of a quarantine in Ukraine are analyzed. It is emphasized that one of aspects that further will affect production of economic activity introduction to fault as a component of tax offense is. It is specified that the fault as making tax offense is provided only in a form of intention which finishing it is assigned

to supervisory authorities, and the question concerning the proof of fault of supervisory authorities and their officials remains not regulated so far. Emphasis is placed on the need to harmonize the current tax legislation.

Keywords: economic activity, taxation, quarantine, business environment.

З моменту запровадження карантину через спалах пандемії коронавірусної інфекції в Україні було прийнято низку законодавчих нововведень, спрямованих на підтримку суб'єктів господарювання, а також на удосконалення податкового законодавства України з огляду на євроінтеграційні процеси в кризових умовах. Метою цієї публікації є проведення аналізу нормативно-правового регулювання податкових відносин в період карантину й надання обґрунтованих пропозицій щодо його подальшого удосконалення.

Так, з моменту впровадження карантину в Україні з 17 березня 2020 року було прийнято низку послаблень у сфері податково-правового регулювання, зокрема:

- скасування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, вчинені протягом періоду з 1 березня по останній день місяця, в якому закінчується карантин;
- встановлення мораторію на проведення документальних та фактичних перевірок на період карантину;
- зміна терміну подання річної декларації про майновий стан і доходи за 2019 рік;
- податкові пільги за деякими податками [1, с. 56–63].

Вказані зміни є першим кроком державної підтримки суб'єктів господарювання в кризових умовах. Наступним кроком стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 р. № 540 – IX [2], яким було надано органам місцевого самоврядування у 2020 році право прийняти рішення про внесення змін до прийнятого рішення про встановлення місцевих податків та/або зборів щодо зменшення ставок єдиного податку. На перший погляд вказане нововведення є позитивним, оскільки дозволяє знизити податковий тягар на платників податків, які обрали спрощену систему оподаткування, обліку

та звітності. У той же час, зважаючи на те, що вказане положення закріплено саме як право органів місцевого самоврядування, а не обов'язок, на практиці його повною мірою реалізовано не було. На наше переконання, такі зміни мають затверджуватися саме на державному рівні в умовах соціально-економічної кризи, а не передаватися на місця навіть з урахуванням реформи децентралізації.

Ще одним із кроків держави на шляху подолання кризової ситуації, в якій опинилися суб'єкти господарювання стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» № 466 [3]. Й хоча безпосередньо цей нормативно-правовий акт не стосується впровадження антикарантинних послаблень, в цілому його прийняття позитивно впливатиме на розвиток та функціонування податкової системи України. Зокрема, цей акт спрямований на попередження податкових зловживань та ухилень від сплати податків, особливо щодо операцій з нерезидентами.

Одним із аспектів, що надалі позначаються на провадженні господарської діяльності є впровадження вини як складової податкового правопорушення. З урахуванням останніх змін податкове правопорушення визначається, як: протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених цим Кодексом) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, прирівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених цим Кодексом.

При цьому натепер діяння вважаються вчиненими умисно, якщо існують доведені контролюючим органом обставини, які свідчать, що платник податків удавано, цілеспрямовано створив умови, які не можуть мати іншої мети, крім як невиконання або неналежне виконання вимог, установлених цим Кодексом та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [3, ч. 1 п. 62]. З наведеного ми бачимо, що вина як складова податкового правопорушення передбачається лише у формі умислу, доведення якого покладено на контролюючі органи (щодо зобов'язаних осіб податкових правовідносин). У той же час цілком логічно постає

питання стосовно доведення вини контролюючих органів та їх посадових осіб. На наш погляд, реалізація вказаної норми на практиці може мати певні складнощі.

Крім вже прийнятих нормативно-правових актів, якими закріплено певні податкові послаблення в кризових умовах, відзначимо й законопроекти, що подані до Верховної Ради України й знаходяться на розгляді, певною мірою спрямовані на удосконалення регулювання податково-правових відносин. Наприклад, у проєкті Закону України «Про внесення зміни до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо обов'язку сплати податкових зобов'язань з реальних надходжень (грошових коштів) платників податків на період вжиття невідкладних заходів у боротьбі з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 3537 від 25 трав. 2020 р. [4] запропоновано тимчасово, з дня набрання чинності цим Законом й по останній календарний день місяця (включно), в якому завершується дія карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19) сплата податкових зобов'язань здійснюється з реальних надходжень (грошових коштів) платників податків, що надійшли як оплата товарів (робіт, послуг), а не за фактом надання (відвантаження) товарів та/або виконання (надання) робіт та послуг, оплату за які не проведено». Зазначимо деякі аспекти щодо цього. По-перше, в цій ситуації фактично йдеться про певне відстрочення сплати податків через відсутність реальних надходжень (грошових коштів) у платників податків. Процедура відстрочення грошових зобов'язань передбачена ст. 100 Податкового кодексу України. Як вбачається, більш доцільно оптимізувати вже існуючий правовий механізм для більш простого застосування в умовах карантину.

По-друге, з одного боку, впровадження таких положень можна розглядати як певні послаблення для платників податків в умовах соціально-економічної кризи, а з іншого – їх впровадження може спричинити приховання реальних доходів (прибутку) платників податків й тим самим спровокувати суттєві втрати доходів бюджету, за рахунок яких держава фінансує відповідні видатки (наприклад, на

соціально-пенсійне забезпечення, які в жодному разі не підлягають скороченню чи скасуванню). Крім того, важливим підґрунтям для закріплення вищенаведених приписів є: добросовісність платників податків та наявність державно-приватного партнерства у відносинах оподаткування. Наразі Україна лише робить перші кроки у цьому напрямку й необхідно змістовно та комплексно підходити до кожного нововведення (чи внесення змін у вже діючі правові механізми), аби не створювати нових, відірваних від дійсності, норм.

По-третє, слід акцентувати увагу на тому, що наразі в Україні впроваджено саме адаптивний карантин, за якого переважна більшість обмежень знімається й більшість суб'єктів господарювання вже функціонуватиме в звичайному режимі.

Хотілося б відзначити ще одне позитивне нововведення для суб'єктів господарювання, хоча воно й не є податково-правовим. Йдеться про прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського кодексу України (щодо недопущення нарахування штрафних санкцій за кредитами у період дії карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19)» [5], який спрямований на захист інтересів суб'єктів господарювання від нарахування у період карантину та у 30-денний строк після завершення карантину штрафів та пені за кредитами (позиками). Зокрема, у разі прострочення позичальником у період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19), або/та у тридцятиденний період після дня завершення дії такого карантину виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позичку) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від обов'язків сплатити на користь кредитодавця (позикодавця) неустойку, штраф, пеню за таке прострочення. На нашу думку, в цілому такі зміни є доволі конструктивними й спрямовані на пом'якшення умов для суб'єктів підприємництва. Однак необхідно, знову ж таки, враховувати й те, що актуальність цих законодавчих змін дещо втрачена, бо в період жорсткого карантину, коли

більшість підприємців були не в змозі провадити свою діяльність й не отримували прибуток, вищенаведених змін не було; наразі ж – вже в умовах адаптивного карантину – такі послаблення прийняті. Підсумовуючи, зазначимо, що проаналізовані та інші нововведення у будь-якому разі спрямовані на пом'якшення негативного впливу на здійснення господарської діяльності в Україні, якого зазнають усі суб'єкти господарювання за наслідками введення обмежень, передбачених карантинном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колісник А. С. Деякі особливості правового регулювання податкової відносин в умовах карантину. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення*: зб. наук. пр. за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 56–63.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30 березня 2020 р. № 540 – IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20?find=1&text=%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+#w1_1.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16 січ.2020 р. № 466-IX (набрав чинності 23 травня 2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>.

4. Про внесення зміни до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо обов'язку сплати податкових зобов'язань з реальних надходжень (грошових коштів) платників податків на період вжиття невідкладних заходів у боротьбі з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): проект Закону України № 3537 від 25 трав. 2020 р. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>.

5. Про внесення змін до Господарського кодексу України (щодо недопущення нарахування штрафних санкцій за кредитами у період дії карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19): Закон України № 691-20 від 16 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-20#Text>.

REFERENCES

1. Kolisnyk, A.S. (2020). Deiaki osoblyvosti pravovoho rehuliuвання podatkovykh vidnosyn v umovakh karantynu. *Rehionalni innovatsiini initsiatyvy: zavrannia ta shliakhy vyrishennia: zb. nauk. pr. za materialamy II kruhloho stolu (m. Kharkiv, 5 chervnia 2020 roku) – Regional innovation initiatives: tasks and solutions: a collection of scientific papers on the materials of the second round table*. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy, 56–63 [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): Zakon Ukrainy vid 30 bereznia 2020 r. № 540 – IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20?find=1&text=%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+#w1_1 [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia administruvannia podatkiv, usunennia tekhnichnykh ta lohichnykh neuzghodzhenosti u podatkovomu zakonodavstvi: Zakon Ukrainy vid 16 sich.2020 r. № 466-IKh (nabrav chynnosti 23 travnia 2020 r.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zminy do rozdilii KhKh «Perekhidni polozhennia» Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo oboviazku splaty podatkovykh zoboviazan z realnykh nadkhodzen (hroshovykh koshtiv) platnykiv podatkiv na period vzhytia nevidkladnykh zakhodiv u borotbi z poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): proiekt Zakonu Ukrainy № 3537 vid 25 trav. 2020 r. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc> [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho kodeksu Ukrainy (shchodo nedopushchennia narakhuvannia shtrafnykh sanktsii za kredyamy u period dii karantynu, vstanovlenoho z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy koronavirusnoi khvoroby COVID-19): Zakon Ukrainy № 691-20 vid 16 chervnia 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-20#Text> [in Ukrainian].

Коритін Денис Сергійович
молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
ORCID: 0000-0001-9595-9799

ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЩОДО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Наукова робота присвячена дослідженню та аналізу поняття стартапів, які закріплені на науковому та законодавчому рівні, виокремленню їх ознак, етапів розвитку, визначенню переваг стартап-компаній. Автором проаналізовано положення національного законодавства, наукової літератури, виокремлено показники, які необхідні для визначення ступеня підтримки стартапів для відображення їх в законодавстві.

Ключові слова: стартап-проект, стартап-компанія, інноваційний продукт, інноваційна діяльність.

Korytin Denys
Junior Researcher of Scientific and Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0001-9595-9799

SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES FOR SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITIES IN UKRAINE

The scientific work is devoted to the research and analysis of the concept of startups, which are enshrined at the scientific and legislative level, the identification of their features, stages of development, determining the benefits of startup companies. The author analyzes the provisions of national legislation, scientific literature, identifies indicators that are necessary to determine the degree of support for startups to reflect them in the legislation.

Keywords: startup project, startup company, innovative product, innovative activity.

У сучасних умовах гостро стоїть питання академічного господарювання, яке більш за все формується як мале та середнє підприємство (далі – МСП), але обліковується частіше як інноваційні підприємства. Це пояснюється тим, що найважливішою умовою інноваційного розвитку країни – створення найсучаснішого інформаційного освітнього середовища, зорієнтованого на (а) гармонізацію національних і міжнародних стандартів вищої, в тому числі і юридичної освіти; (б) якість та інноватику в ній; (в) конкурентоспроможність, національне й міжнародне визнання; (г) запровадження розгалуженої системи формальної та неформальної освіти, розвиток дистанційного електронного навчання; (г) участь у національних та міжнародних корпоративних освітніх проектах і програмах; (д) інтеграцію до європейського простору вищої юридичної освіти; (е) стабільні партнерські відносини з роботодавцями; (є) вплив на політику вищої юридичної освіти в Європейському регіоні; (ж) підвищення ефективності та якості інформаційного забезпечення навчальної діяльності з орієнтацією на глобальні телекомунікаційні технології [1].

За даними досліджень частка інноваційних підприємств в Україні дуже низька. Інноваціями займається лише 21 % загальної кількості підприємств (станом на 2008 рік), тоді як МСП із власними інноваціями займають 18,4 % (у період 2004–2008 років).

Аналіз чинного законодавства й правового регулювання інноваційної сфери та підтримки МСП у сфері академічного господарювання насамперед пов'язаний з визначенням інфраструктури, яка підтримує інноваційну діяльність МСП і реалізацію їх стартап-проектів або як діяльність стартап-компаній.

Для подальшого формування сприятливого середовища в цій галузі необхідно забезпечити системну підтримку діяльності МСП на всіх владних рівнях. Для забезпечення сталого розвитку інноваційного потенціалу регіонів України надзвичайно важливою проблемою є розробка нових методів формування й розвитку цього потенціалу, які повинні відповідати завданням соціально-економічних перетворень на сучасному етапі, а також спрямовувати свою дію на подолання диспропорцій інноваційного розвитку за регіонами [2, с. 55]. Це стосується сфери сприяння доступності до ринків ре-

сурсів, у першу чергу фінансових, покращення інфраструктурного забезпечення, організаційно-методичної підтримки, підготовки підприємницьких кадрів тощо.. У цьому випадку передусім виникають питання щодо реалізації в цій сфері наукових ідей через стартапи. Однак у науковому вжитку цей термін з'явився порівняно недавно й має такі тлумачення: 1) нова компанія в початковий період свого розвитку, яка створюється для реалізації перспективної ідеї з метою отримання високого прибутку [3, с.3]; 2) процес виходу на ринок новоствореного підприємства з інноваційним проєктом, зазвичай, у короткотривалий термін і з мінімальними капіталовкладеннями [4, с.5]; 3) новостворені компанії, які знаходяться на стадії розвитку й будують свій бізнес на основі нових інноваційних ідей, або на основі технологій, які нещодавно з'явилися [5]; 4) компанія з короткою історією операційної діяльності [6]; 5) тимчасова структура, яка займається пошуками масштабної, відтворювальної та рентабельної бізнес-моделі [7]; 6) новостворена організація, яка займається розробкою нових товарів або послуг в умовах надзвичайної невизначеності [8]; 7) компанія, щойно утворена, володіє дослідними зразками, намагається організувати виробництво й вихід продукції на ринок [9]; 8) нова компанія (проєкт), що має обмежений набір матеріальних, але значний потенціал інтелектуальних ресурсів, яка буде бізнес на основі інноваційної ідеї або інноваційних технологій і перебуває у фазі виходу на ринок. У цілому погоджуючись із вищепропонованими визначеннями, слід відзначити, що стартап є «об'єктом», а не «процесом» [10], а перелік випадків визнання стартапів при групуванні можна поділити на юридичні особи й структури, які не є юридичними особами, але мають інноваційний проєкт. Спираючись на наведене, стартапи можна класифікувати за ознаками, до яких відносити критерії, що відповідають певним умовам їх функціонування, оскільки важливими є наявність у них проєкту, інновацій, інноваційного процесу, ризиковість та інші. Виокремлюють такі ознаки стартапу: 1) інноваційність; 2) обмеженість початкових інвестицій; 3) швидкий розвиток; 4) низькі шанси на успіх [6]; 5) курс на новий продукт; 6) основою стартапу є цікава бізнес-ідея; 7) засновники стартапу – молоді особи; 8) стартапери став-

лять на карту все; 9) ініціативна група працює за ідею, а не заради прибутку; 10) проблеми з фінансування [11]; 10) «висока швидкість розвитку проекту й максимально ефективно просування компанії на ринку; 11) мінімальні витрати ресурсів з боку авторів стартапу; 12) коротка історія операційно діяльності; 13) здатність до адаптації; впевненість у проєкті та його гнучкість з урахуванням потреб ринку; 14) наявність здатності бізнес-моделі стати масштабованою, бути повтореною і розширеною; новина й унікальність ідеї; 15) нове підприємство (проєкт) може бути незареєстрованим у відповідних органах влади» [12, с. 27]; 16) «наявність новаторської ідеї в основі стартапу; 17) обмеженість матеріальних ресурсів для розвитку, потреба в сторонніх інвестиціях; 18) короткостроковий період запуску проєкту; 19) успішність компанії (проєкту) значною мірою залежить від зусиль засновників та їх інтелекту» [12]. Фактично з перелічених ознак більше половини є визначальними для класифікації стартапів як МСП. Варто погодитися, що «стартап починається з ідеї продукту, який лежить в основі бізнесу». Проте для успіху цього замало, також необхідні ресурси, маркетинг інновацій та команда інноваторів» [13, с. 27]. При цьому виокремлюють такі етапи розвитку стартапу: ідея – виділення етапів реалізації проєкту – підготовка технічного завдання – реалізація ядра стартапу – розвиток – модернізація; ідея – інкубатор – акселератор – вихід на ринок; зародження – становлення – ранній розвиток – розширення – зрілість; посів – запуск – зростання – розширення – вихід; ідея – команда – ринок – концепція – технічне завдання – прототип – тестування – альфа-версія – закрита бета-версія – публічна бета-версія – запуск – пошук інвесторів.

Наведені ознаки й етапи функціонування стартапів в більшості не мають характеру сутнісних елементів для характеристики стартапів як юридичного явища. Проте в певних випадках можуть враховуватися залежно від спеціальних програм фінансування або грантів. Тому для правової характеристики стартапу, переваг стартапів-юридичних осіб необхідно обґрунтовувати свої позиції на основі загальноновживаних правових ознак юридичної особи, підприємства, його діяльності тощо.

Щодо законодавчого визначення, то в сучасному законодавстві відсутні не лише інструменти державної підтримки стартапів, а й

визначення правового статусу поняття «стартап». Перші згадки про даний суб'єкт інноваційної діяльності з'явилися у проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» [14]. Зокрема, законопроект розглядає даний інноваційний суб'єкт як «стартап-компанію», а саме суб'єкта інноваційної діяльності, що провадить інноваційну діяльність протягом двох календарних років із моменту його державної реєстрації як суб'єкта господарювання у порядку, встановленому законодавством. Відповідно до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки стартапів» [15], стартап визначається як проект, що виконується суб'єктом малого чи середнього підприємництва впродовж двох років із моменту державної реєстрації суб'єкта, або фізичною особою (групою фізичних осіб), та передбачає розробку, виробництво і реалізацію інноваційної продукції (послуг). Вважаємо, що другий варіант більш чіткий за ознаками і доцільний для наукоємних підприємств. На нашу думку, слід констатувати, що нормативно-правові акти, якими регулюється інноваційна діяльність, зовсім не спрямована на визначення сутності стартапу, регулювання та стимулювання його діяльності, тому удосконалення такого законодавства є необхідністю для розвитку підприємництва в Україні [16, с.70].

Перевагами стартап компаній, а тим більше тих, що засновані при закладах вищої освіти та наукових установах, є їх динамічна й наукова складові, що забезпечує оперативну трансформацію наукових результатів в інноваційну продукцію. Ще однією з переваг стартап компаній є їх організаційна єдність з метою, вони динамічно розвиваються та забезпечують оперативну трансформацію наукових результатів в інноваційну продукцію, навіть при наявності однієї з основних проблем правової класифікації стартапів, яка полягає в необхідності використання несформованих економічних критеріїв, які відповідають певним етапам інноваційного процесу та функціонуванню підприємств [17, с. 22].

З урахуванням викладеного можна відмітити, що проблемою правової класифікації стартапів є потреба використання несформованих як правові норми економічних критеріїв, які відповідають переважно певним етапам інноваційного процесу.

Проаналізуємо ознаки стартап-підприємств, які можуть бути малими й середніми підприємствами.

Основними правовими ознаками стартап-підприємств є:

1) при створенні стартапу та у його подальшій діяльності у більшості випадків як засновники беруть участь молоді науковці, зокрема, студенти/аспіранти (генератори стартапів), а в «академічному» товаристві з обмеженою відповідальністю – державні наукові установи і заклади вищої освіти;

2) стартап-підприємство (компанія) засновує свою діяльність у більшості випадків на інноваціях. Проте даний інноваційний суб'єкт або проєкт не заборонено створювати у всіх сферах економічної діяльності);

3) засновники стартап-підприємств в Україні, як правило, не мають необхідного власного початкового капіталу. Статутний капітал формується переважно інвесторами у вигляді їх вкладень (інвестицій), якщо проєкт є привабливий. Проте при заснуванні «академічних» товариств з обмеженою відповідальністю згідно зі ст. 60 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [18] ці товариства можуть функціонувати як стартап-підприємства з вкладами у вигляді майнових прав інтелектуальної власності;

4) система управління стартапом може мінятися з причини зміни засновників, учасників проєкту, що призводить до зміни органів управління цього підприємства й інноваційного проєкту, а це несе ризики для існування стартап-підприємства;

5) використання інновації, яка визначає стартап-компанію, несе певні ризики залежно від досконалості проєкту та його правового оформлення;

6) перераховані показники як інноваційних, так і інвестиційних стартап-підприємств необхідні для визначення ступеня підтримки стартапів і відображення цього в законодавстві.

Крім відмічених рис стартап-проєктів та стартап-підприємств, їх існування може бути ефективним тільки при наявності інфраструктури їх підтримки й розвитку. Підстави для такого висновку знаходимо і в нормах Закону України «Про інноваційну діяльність» [19], відповідно до якого категорія «інноваційний продукт» може бути

обов'язковим показником стартапу-проекту, а наявність інноваційної продукції буде ознакою стартап-компанії.

Перераховані показники необхідні для визначення ступеня підтримки стартапів і відображення цього в законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прилипко С. М., Іванов С. М. Сучасні інноваційні підходи в навчальному процесі. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. Вип. 1
2. Подрез-Ряполова І. В. Проблемні питання регламентації функціонування регіональної інноваційної інфраструктури. *Право та інноваційне суспільство*. 2018. Вип. 2(11). С. 55-61.
3. Каширин А. И. В поисках бизнес-ангела. Российский опыт привлечения стартовых инвестиций. Москва : Вершина, 2008. 384 с.
4. Мрихіна О. Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 215–225.
5. Пікуль В. С. Що таке стартап? URL: http://3222.ua/article/scho_take_startap.htm
6. Этапы развития стартапов. URL: <http://startup-house.ru/stati-pro-startapury/link/etapy-razvitiya-startapov>
7. Бланк С. Стартап. Настольная книга основателя. Москва : Альпина Паблишер, 2013. 616 с.
8. Рис Э. Бизнес с нуля: метод Lean Startup для быстрого тестирования идей и выбора бизнес-модели. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 253 с.
9. УК «Альянс. Венчурний бізнес». URL: <http://venture-biz.ru>
10. Мрихіна О. Б. Перспективи стартап-компаній у контексті конкурентоспроможного розвитку українського ринку високих технологій. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 215–225.
11. Что такое стартап. URL :<http://www.temabiz.com/terminy/chto-takoe-startap.html>
12. Корнух О. В. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 26–30.
13. Терешко Ю. В. Особливості розвитку інтернет-стартапів в Україні: реалії і перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 12. С. 435–443.
14. Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» URL: <http://ndipzir.org.ua/archives/4015>
15. Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки стартапів».

16. Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків: Право, 2018. 270 с.

17. Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право. 2018. С. 22.

18. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення: 19.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

19. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення: 05.12.2012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

REFERENCES

1. Prylypko, S. M., Ivanov, S. M. (2013). Suchasni innovatsiini pidkhody v navchalnomu protsesi. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo - Law and Innovation Society, issue 1* [in Ukrainian].

2. Podrez-Riapolova, I. V. (2018). Problemni pytannia rehlamentatsii funkcionuvannia rehionalnoi innovatsiinoi infrastruktury. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo - Law and Innovation Society, issue 2(11), 55-61* [in Ukrainian].

3. Kashirin, A. I. (2008). V poiskakh biznes-angela. Rossiyskiy opyt privlecheniya startovykh investitsiy. Moskva : Vershina [in Russian].

4. Mrykhina, O. B. (2015). Perspektyvy startap-kompanii u konteksti konkurentospromozhnoho rozvytku ukrainskoho rynku vysokykh tekhnolohii. *Aktualni problemy ekonomiky - Current economic problems, 9, 215-225* [in Ukrainian].

5. Pikul V. S. Shcho take startap? URL: http://3222.ua/article/scho_ta-ke_startap.htm [in Ukrainian].

6. Etapy razvitiya startapov. URL: <http://startup-house.ru/stati-pro-startapy/link/etapy-razvitiya-startapov> [in Russian].

7. Blank, S. (2013). Startap. Nastolnaya kniga osnovatelya. Moskva : Alpina Publisher [in Russian].

8. Ris, E. (2012). Biznes s nulya: metod Lean Startup dlya bystrogo testirovaniya idey i vybora biznes-modeli. Moskva : Alpina Publisher [in Russian].

9. UK «Alians. Venchurnyi biznes». URL: <http://venture-biz.ru> [in Ukrainian].

10. Mrykhina, O. B. (2015). Perspektyvy startap-kompanii u konteksti konkurentospromozhnoho rozvytku ukrainskoho rynku vysokykh tekhnolohii.

Aktualni problemy ekonomiky - Current economic problems, 9, 215–225 [in Ukrainian].

11. Chto takoye startap. URL :<http://www.temabiz.com/terminy/chto-takoe-startap.html> [in Russian].

12. Kornukh, O. V. (2014). Startap yak prohresyvna forma innovatsiinoho pidpriemnytstva. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investment: practice and experience*, 23, 26–30 [in Ukrainian].

13. Tereshko, Yu. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku internet-startapiv v Ukraini: realii i perspektyvy. *Aktualni problemy ekonomiky - Current economic problems*, 12, 435–443 [in Ukrainian].

14. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro pidtrymku ta rozvytok innovatsiinoi diialnosti». URL: <http://ndipzir.org.ua/archives/4015> [in Ukrainian].

15. Proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidtrymky startapiv» [in Ukrainian].

16. Uchasnyky natsionalnoi innovatsiinoyi systemy: instytutsiino-funktsionalnyi analiz v pravi. S. V. Hlibko, Yu. V. Heorhiievskii (Eds.). (2018). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

17. Analiz pravovoho rehuliuвання diialnosti innovatsiinykh struktur, pidtrymky maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini (rehionalnyi aspekt). S. V. Hlibko, Yu. Ye. Atamanova, O. V. Cherkasov (Eds.). (2018). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

18. Pro naukovu ta naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. № 848-VIII. Data onovlennia: 19.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> [in Ukrainian].

19. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV. Data onovlennia: 05.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> [in Ukrainian].

Корнієнко Ганна Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7062-1027

АГРОБІЗНЕС ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Наукова робота присвячена дослідженню агробізнесу як економіко-правової категорії. Визначено, що агробізнесу присвячена велика кількість робіт в економічній теорії, при цьому єдиного підходу до його поняття не виокремлено. Запропоновано розглядати агробізнес у правовому контексті як врегульовані нормами аграрного законодавства відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності, задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку села та підтримки екологічної безпеки.

Ключові слова: агробізнес, сільське господарство, правовідносини, аграрне право, економіка, виробництво.

Korniyenko Ganna

*PhD, Associate Professor of the Land and Agrarian Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0002-7062-1027

AGROBUSINESS AS AN ECONOMIC AND LEGAL CATEGORY

The scientific work is devoted to the study of agribusiness as an economic and legal category. It is determined that a large number of works in economic theory are devoted to agribusiness, and a single approach to its concept is not isolated. It is proposed to consider agribusiness in the legal context as regulated by agricultural legislation relations arising in connection with the production, processing, storage, transportation and sale of agricultural products and raw

materials, as well as logistical and scientific support of these processes, in order to make a profit. subjects of this activity, meeting the needs of consumers in agricultural products, ensuring food security of the state, rural development, maintaining environmental security.

Keywords: agribusiness, agriculture, legal relations, agrarian law, economy, production.

Агробізнес є однією з недостатньо вивчених вітчизняними вченими правових категорій, що зумовлено відносною новизною самого явища. Проте західна наука розробила концепцію агробізнесу ще в 1960-ті рр., авторами якої стали американські економісти Джон Х. Девіс та Рей А. Голдберг [1]. Задля історичної достовірності маємо згадати про те, що паростки відносин агробізнесу на теренах України короткочасно спостерігались задовго до їх наукового опису – у 1920-ті рр., у період непу. Завдяки цій політиці було створено умови для формування приватних правовідносин в аграрному секторі економіки тогочасної держави. Так, декретом «Про сільськогосподарську кооперацію» від 22 серпня 1924 р. право організувати сільськогосподарські кооперативи надавалось всім громадянам не молодшим від 18 років, що працювали у сільському господарстві або були пов'язані із сільським господарством, промислом та користувалися виборчим правом до рад [2, с. 169]. Отже, розглядаючи наукові питання правових характеристик агробізнесу, необхідно враховувати і його фактичне виникнення в Україні, що дозволить відновити національну гідність та історичну справедливість щодо становлення аграрних приватних відносин. Сучасне пізнання агробізнесу як багаторівневого явища, природа якого проявляється в економічній і правовій площинах, неможливе без визначення його економічної та правової суті. Тому трактування агробізнесу як феномену права має ґрунтуватися на змішаному або інтеграційному підході, який передбачає поєднання правових та економічних знань.

Становлення агробізнесу в Україні у 90-х рр. ХХ століття стало можливим завдяки переходу до ринкової економіки, відміни планування в аграрному секторі економіки, утворенню нових організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, а також прийняттю таких нормативних актів, як постанова Верховної Ради

УРСР «Про земельну реформу» від 18.12.1990 р., Законів України «Про селянське (фермерське) господарство», «Про форми власності на землю», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі», Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» та ін. Наведені документи заклали правову основу розвитку агробізнесу в Україні, який зароджувався як сільське підприємництво. Унаслідок злиття аграрного, промислового та торговельного капіталу формується нова підсистема виробничих відносин – агробізнес [3, с. 13]. З часом у межах аграрної сфери в Україні формуються, виокремлюються та розвиваються два сектори економіки, які М. Габ і Г. Анісімова визначають як (а) корпоративний (велике товарне виробництво реорганізованих КСП, що передбачає концентрацію виробництва, монополізацію ринків ресурсів та вплив на формування аграрної державної політики) та (б) індивідуальний (реальні фермери, які виробляють маловигідні та трудомісткі види продукції) [4].

Агробізнес, в аспекті економічних досліджень, включає всі види діяльності, які відбуваються у сільськогосподарському виробництві: виробництво, дистрибуція, оптові та роздрібні продажі сільськогосподарського товару. У своїх дослідженнях вчені по-різному підходили до визначення аграрного бізнесу. Так, І. А. Абрамович розглядає його як «особливу підсистему економічних відносин, що склалася в аграрному секторі розвинених країн внаслідок злиття аграрного, промислового і торгового капіталу у процесі поглиблення інтеграційних зав'язків між сільським господарством та промисловістю (вертикальної інтеграції)» [5]. А. І. Лівінський підкреслює його відмінність від інших видів бізнесу, обґрунтовуючи це тим, що агробізнес охоплює сукупність людської діяльності в спектрі різноманітних видів праці, яка поєднана з аграрною сферою, та пояснює, що у загальному розумінні агробізнес сприймається як процес координації та інтеграції діяльності в сфері виробництва, переробки, торгівлі з метою запобігання різких коливань у цінах, збуту продукції, надання послуг й одержання прибутку [6, с. 53]. На думку Г. І. Мостового, агробізнес слід розглядати як форму господарювання в аграрному сек-

торі або як підприємницьку діяльність, пов'язану із виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, транспортуванням, переробкою і доведенням до споживача, а також з виробництвом засобів виробництва для сільського господарства [7, с. 12]. Аналізуючи різні позиції економістів щодо поняття агробізнесу, можна в узагальненому виді виокремити найбільш характерні ознаки цього феномену: агробізнес – це (а) система відносин; (б) організаційна форма діяльності; (в) процес консолідації різного капіталу. Наведене необхідно враховувати при розробці правового категоріального апарату агробізнесу.

Розгляд агробізнесу з позицій юридичної науки потребує зосередження особливої уваги на специфіці правового регулювання відносин у цій сфері. Правове регулювання агробізнесу являє собою комплекс, який утворюється із правових норм приватного та публічного права. Таке поєднання властиве і для аграрного законодавства. О. Ф. Мельничук разом з Н. М. Опольською, справедливо стверджуючи, що аграрно-правові норми спираються на загальні засади цивільно-правового, господарсько-правового регулювання тощо, роблять важливе з огляду предмета нашого дослідження узагальнення, а саме те, що ці норми відбивають аграрну специфіку сільськогосподарських товаровиробників: особливості сільськогосподарської діяльності; виробництво, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції; формування внесків до статутних фондів сільськогосподарських підприємств, наявність земельних ділянок, специфічних засобів виробництва та ін. [8, с. 16]. Отже, правове регулювання відносин агробізнесу слід відносити до системи аграрного законодавства, з первинністю та превалюванням приватноправових норм.

Окремо слід наголосити, що агробізнес являє собою підприємницьку діяльність у сфері аграрного виробництва. Відмінність правовідносин агробізнесу від інших правовідносин із виробництва сільськогосподарської продукції полягає у тому, що він являє собою таке підприємництво в аграрній сфері, яке характеризується співпрацею, врахуванням економічних інтересів усіх учасників продуктового ланцюга [9, с. 132].

Разом із тим особливість правовідносин агробізнесу має прояв і в його об'єкті. Так, агробізнес поєднує різні за своїм характером

види діяльності учасників аграрного ринку, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у виробництві кінцевих продуктів харчування і які пов'язані між собою «продуктовим ланцюгом»; крім того, виробнича діяльність, серед іншого, має за мету матеріально-технічне та інформаційне забезпечення виробничого процесу, який, незважаючи на всю його вагомість та визначальну роль, так би мовити, вісі агробізнесу, є неможливим без іншого виду допоміжної діяльності – забезпечувальної. Отже, об'єктом правовідносин агробізнесу виступає як виробничий процес (діяльність), так і власне сільськогосподарська продукція (результат діяльності).

Узагальнюючи наведене, вважаємо, що агробізнес у правовому розумінні – це врегульовані нормами аграрного законодавства відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності, задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки. У правовому контексті агробізнес може розглядатися в об'єктивному та суб'єктивному значенні. В об'єктивному сенсі – це система норм, принципів, що регулюють відносини у сфері агробізнесу. Агробізнес у суб'єктивному розумінні становить систему правових зав'язків, установлених з приводу підприємницької діяльності з виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічного, наукового забезпечення цих процесів і підтримки соціального розвитку села. До ознак агробізнесу слід віднести такі: 1) агробізнес здійснюється спеціальним суб'єктом, який спеціалізується на здійсненні сільськогосподарської діяльності; 2) здійснення агробізнесу передбачає наявність спеціальних активів (земля, обладнання, водні ресурси тощо); 3) його сутність складає господарська (підприємницька) діяльність; 4) він виступає складною системою правових зав'язків у вигляді правовідносин із селекційного винахідництва, виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції та

підтримки розвитку села; 5) спрямовується на виробництво, реалізацію сільськогосподарської продукції та виконання послуг у сфері сільськогосподарського виробництва; 6) між суб'єктами агробізнесу виникають внутрішні та зовнішні правовідносини; 7) мета агробізнесу полягає в отриманні прибутку, задоволенні потреб споживачів у сільськогосподарської продукції з урахуванням розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки; 8) агробізнес обов'язково передбачає наявність організаційного (аграрний менеджмент) та матеріально-технічного забезпечення (сільськогосподарська техніка, пально-мастильні матеріали, насіння, добрива тощо); 9) відносини агробізнесу регулюються нормами аграрного права.

Тематика агробізнесу в юридичних дослідженнях є одним із перспективних напрямів, який потребує подальшого вивчення та розробки узагальнюючої характеристики особливостей правовідносин в агробізнесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. The origins and history of agribusiness. URL: <https://ecosystemsunited.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/>.

2. Тренків Ю. В. Кредитна кооперація як важлива складова економічного розвитку селянських господарств в період непу. *Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки*. 2018. Число 28, вип. 12. С. 167–174.

3. Козак Ю. Г. Международный агробизнес: учебное пособие. 4-е изд., перераб. и доп. / Ю. Г. Козак, О. В. Захарченко, Р. Томанек и др. Киев: Центр учебной литературы, 2013. 306 с.

4. Габ М., Анісімова Г. Розвиток аграрного бізнесу в Україні: реалії та перспективи. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. № 1. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/3/3>.

5. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57.

6. Лівінський А. І. Державне управління у сучасній реновації аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 51–55.

7. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання: монографія. Харків: Основа, 2002. 300 с.

8. Мельничук О. Ф., Опольська Н. М. Законодавство та право в агропромисловому комплексі України: навч. посіб. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2011. 334 с.

9. Гриненко С. П. Логістичний напрям розвитку інтегрованих формувань в агробізнесі. *Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 132–136.

REFERENCES

1. The origins and history of agribusiness. URL: <https://ecosystemsunited.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/n> [in English].

2. Trenkiv, Yu.V. (2018). Kredytna kooperatsiia yak vazhlyva skladova ekonomichnoho rozvytku selianskykh gospodarstv v period nepu. *Humanitarnyi visnyk. Istorychni nauky - Humanitarian Bulletin. Historical sciences, issue 12*, 167–174 [in Ukrainian].

3. Kozak, Yu.G. (2013). *Mezhdunarodnyj agrobiznes*. Kiïv: Centr uchebnoy literatury [in Russian].

4. Hab, M., Anisimova, H. (2016). Rozvytok ahrarnoho biznesu v Ukraini: realii ta perspektyvy. *Ekonomiko-pravova paradyhma rozvytku suchasnoho suspilstva - Economic and legal paradigm of modern society, 1*. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/3/3> [in Ukrainian].

5. Abramovych, I. A. (2011). Teoretychni osnovy ta formy proiavu ahrarnoho biznesu. *Efektivna ekonomika - An efficient economy, 12*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57 [in Ukrainian].

6. Livynskiy, A.I. (2018). Derzhavne upravlinnia u suchasni renovatsii ahrarnoho vyrobnytstva. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investment: practice and experience, 10*, 51–55 [in Ukrainian].

7. Mostovyi, H.I. (2002). Ahrobiznes: derzhavne rehuliuвання. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

8. Melnychuk, O.F., Opolska, N.M. (2011). Zakonodavstvo ta pravo v ahropromyslovomu kompleksi Ukrainy. Vinnytsia: PP «Edelveis i K» [in Ukrainian].

9. Hrynenko, S.P. (2002). Lohistychni napriam rozvytku intehrovanykh formuvan v ahrobiznesi. *Ekonomika APK - Economics of agro-industrial complex, 9*, 132–136 [in Ukrainian].

Корнієнко Валентина Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Тези присвячені окремим правовим питанням виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні, аналізується чинне законодавство, пропонуються шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: органічна сільськогосподарська продукція, ГМО, харчові продукти.

Korniienko Valentyna Mykolaivna

*PhD in Law, Associate Professor of Land and Agricultural Law
Department of Yaroslav Mudryi National Law University*

SOME LEGAL ISSUES OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

The scientific work is devoted to some legal issues of organic agricultural production in Ukraine. The attention is focused on the current legislation and suggestions for its improvement.

Keywords: organic agricultural products; GMOs; food products.

Науково-технічний прогрес розвивається дуже швидко як в Україні, так і в інших державах світу. Це призводить до використання нових технологій виробництва, більш сучасних речовин при виробництві, переробці, збереженні продуктів харчування та сировини, використання генетично модифікованих організмів в складі харчових продуктів, при пакуванні продуктів харчування із застосуванням консервуючих газів для продовження терміну їх придатності. В зв'язку з цим питання якості продуктів харчування в останні часи

набувають все більшої важливості, бо від цього залежить не тільки здоров'я людей, збереження сприятливого навколишнього середовища, а і виживання сучасного людства. Додаючи сюди ще і зміну кліматичних умов (глобальне потепління, вітри, грози, зливи, пожежі), що суттєво впливають на аграрне виробництво, вимоги споживачів до якості сільськогосподарської продукції стають набагато жорсткішими, ніж в інших галузях виробництва.

Законодавче закріплення поняття виробництва органічної сільськогосподарської продукції міститься в спеціальних нормативних актах. Згідно із ст. 1 Закону України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” від 03.09.2013 року під останнім необхідно розуміти виробничу діяльність фізичних та юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів, тощо, і на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим законом для отримання натуральної екологічно чистої продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів. І ст. 1 Закону України “Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування продукції” від 10.07.2018 року органічним виробництвом визнає сертифіковану діяльність, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції (в тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з ним процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що проводяться із дотриманням вимог чинного законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Аграрний сектор економіки несе повну відповідальність за виробництво якісних харчових продуктів рослинного та тваринного походження, забезпечення продовольчої сировиною діючих підприємств, формування продовольчої, екологічної та економічної безпеки країни. Ці положення закріплені в Концепції державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022

року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року.

Наша держава має всі умови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва: сприятливі природно-кліматичні умови, родючі землі, низьку орендну плату на землю, зростаючий попит на органічні продукти харчування, наявність значних територій без істотного застосування агрохімікатів, що дасть змогу швидко перевести їх на сертифіковане органічне виробництво. Для успішного просування процесу розвитку органічного виробництва з боку держави повинна надаватись відповідна підтримка, враховуючи те, що органічне виробництво більш затратне в порівнянні з традиційними способами ведення сільськогосподарського виробництва. Ця галузь має отримувати від держави бюджетні субсидії, пільгове кредитування, інформаційно-консультативні послуги, забезпечення трудовими ресурсами, земельними ділянками, на яких може вестись органічне виробництво.

Крім державної підтримки вітчизняне діюче законодавство в галузі обігу та виробництва органічної сільськогосподарської продукції та сировини необхідно вдосконалювати, адаптувати до світового законодавства, враховуючи те, що сучасні інтеграційні процеси тісно перетинаються. А Україна взяла на себе зобов'язання привести у відповідність діюче аграрне законодавство до вимог Європейського Союзу та права Світової організації торгівлі. Парламент України Законом від 16 вересня 2014 року № 1778-VII ратифікував Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, укладену в м. Брюсселі в частині політичних положень (преамбула ст. 1, розділи I, II, IV) 21 березня 2014 року у частині торговельно-економічних галузевих положень (розділи III, IV, V, VI) 27 червня 2014 року.

З урахуванням вищезазначеного чинне вітчизняне законодавство, регулююче виробництво органічної сільськогосподарської продукції треба вдосконалювати шляхом внесення доповнень в процедуру сертифікації, прийняттям певних підзаконних актів для створення більш чіткого механізму реалізації закріплених законодавчих

положень, які стосуються порядку оцінки придатності ґрунтів для органічного землеробства, технічних умов виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та сировини з урахуванням їх особливостей, посилює положення законодавства, стосовно детальнішого розкриття заходів держави по підтримці виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції. Здійснення вищезазначених заходів забезпечить подальший успішний розвиток виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні, знизить продовольчу залежність від інших держав світу, підвищить конкурентоспроможність вітчизняного аграрного товаровиробника-експортера органічної сільськогосподарської продукції, сприятиме покращенню здоров'я нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 року № 425-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20-21. Ст. 721.
2. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 року № 2496-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
3. Про схвалення стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 року № 806. *Офіційний вісник України*. 2013. № 83. Ст. 3088.
4. Ковальчук С. Я., Муляр Л. В. Виробництво органічної продукції - аграрна спеціалізація України на міжнародному ринку. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2013. № 3 (80). С. 104-110.
5. Гребенюк М. Регулювання продовольчої безпеки у законодавстві Європейського Союзу та України. Київ: Видавництво Міністерство юстиції України. 2012. 301 с.

REFERENCES

1. Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoj produktsii ta syrovyny: Zakon Ukrainy vid 03.09.2013 roku № 425-VII. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 20-21, art. 721.
2. Pro osnovni pryntsyry ta vymohy do orhanichnoho vyrobnytstva, obihu ta markuvannya orhanichnoi produktsii: Zakon Ukrainy vid 10.07.2018 roku № 2496-VIII. (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36, art. 275.

3. Pro skhvalennia stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.10.2013 roku. № 806 (2013). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 83, art. 3088.

4. Kovalchuk, S. Ia., Muliar, L. V. (2013) Vyrobnnytstvo orhanichnoi produktsii – ahrarna spetsializatsiia Ukrainy na mizhnarodnomu rynku. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU – Collection of scientific works of VNAU, issue 3 (80), 104-110* [in Ukrainian].

5. Hrebeniuk, M. (2012). Rehuliuvannia prodovolchoi bezpeky u zakonodavstvi Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy. Kyiv: Ministerstvo yustytysii Ukrainy [in Ukrainian].

Котяй Тетяна Вікторівна

молодший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України

ПРАВОВІ ПИТАННЯ УЗГОДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОЇ НАУКИ ТА КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються питання правового регулювання реалізації державної політики у сфері науки, а саме: застосування принципів відкритої науки на державному рівні. Висвітлено роль е-інфраструктур, зокрема репозитаріїв наукових даних для застосування парадигми відкритої науки. Наведена позиція, що відкрите наукове видання має стати стандартною публікаційною практикою у контексті формування міжнаціональних інноваційних систем.

Ключові слова: відкрита наука, відкриті наукові дані, Європейський дослідницький простір, комерціалізація, національна інноваційна система, дослідницький університет.

Kotiai Tetiana

*Research Assistant of Scientific and Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine*

LEGAL ISSUES OF HARMONIZATION OF PRINCIPLES OF OPEN SCIENCE AND COMMERCIALIZATION OF RESULTS OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITY

The article describes the issues of legal regulation of the implementation of state policy in the field of science, namely: the application of the principles of open science at the state level. The role of e-infrastructures, in particular repositories of scientific data, for the application of the open science paradigm is shown. The position that an open scientific publication should become a standard publishing practice in the context of the formation of international innovation systems is given.

Keywords: open science, open research data, European research area, commercialization, national innovation system, research university.

У контексті розвитку відкритої науки в Україні важливого значення набуває процес інтеграції до Європейського дослідницького простору, концептуальне бачення якого закладено в Повідомленні Європейської Комісії «На шляху до європейського дослідницького простору» (2000), де окреслена низка пріоритетів щодо трансферу знань. Передусім йдеться про створення мережі існуючих Центрів досконалості в Європі та створення віртуальних Центрів за допомогою нових інструментів інтерактивного спілкування. Іншим пріоритетом передбачено використання інструментів та ресурсів для заохочення інвестицій у дослідження та інновації, таких як: системи непрямої допомоги, ризиковий капітал, нові інструменти захисту інтелектуальної власності. Запропоновано й інші інструменти політики покращення трансферу знань: бази даних та інформаційні системи, структури та механізми обміну інформацією та досвідом.

З цією метою необхідною є побудова мережі трансферу знань та відповідно планів фінансування на конкурентній основі, розробка ефективних інструментів захисту інтелектуальної власності шляхом розробки спільних патентів, створення спільної системи науково-технічної інформації на основі національних інформаційно-довідкових центрів, наукових комітетів та установ за умови використання

потенціалу електронних мереж шляхом заохочення до їх використання в різних галузях досліджень.

Так, у травні 2015 р. Рада з конкурентоспроможності при Раді міністрів ЄС затвердила Дорожню карту ЄДП 2015-2020 рр. та запропонувала прийняти на національному рівні плани з імплементації останньої, акцентуючи увагу на заходах, які можуть забезпечити найбільшу користь та ефективність реалізації для більшості національних науково-дослідних та інноваційних систем шляхом поширення передового досвіду. Заходи закріплені за шістьма узгодженими ключовими пріоритетами, одним з яких є покращення обміну, передачі та доступу до наукових знань («Оптимальні обмін та трансфер наукових знань»). Цей напрям передбачає відповідні підпріоритети щодо трансферу знань та відкритих інновацій, зокрема, запровадження європейської політики трансферу знань, максимальне поширення і використання наукових результатів для конкурентоздатної економіки, інновацій та сталого розвитку, а також підпріоритет щодо відкритої науки та цифрових інновацій: розвиток електронної інфраструктури і сервісів досліджень та інновацій, сприяння відкритому доступу до публікацій та наукових даних. Стратегічний тандем «покращення доступу до публікацій, відкритих наукових даних та знань» та «захисту інтелектуальної власності» посилить потенціал передачі знань та впливу науки на всі сфери життя. Пришвидшення обігу наукових ідей дозволить уникнути дублювання наукових концепцій та покращить відтворюваність та якість результатів.

На сьогодні Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. передбачене всебічне сприяння «створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів». Таким чином понад 100 українських освітніх та наукових установ підключені до міжнародних наукових баз даних Scopus та Web of Science за кошти Державного бюджету. Позитивним кроком також є створення ДНУ УкрІНТЕІ як Розпорядником Національного репозитарію академічних текстів єдиного автоматизованого фонду і бази даних НДР (ДКР), науково-технічної продукції та дисертацій.

Загалом в Україні станом на початок вересня 2017 р. у ЗВО та наукових установах функціонує 65 репозитаріїв [1]. Це найкращий

показник у країнах, що входили до складу колишнього СРСР. Однак відсутність доступу до світових наукових цифрових інфраструктур, а саме: світової бази знань, обчислювальних сервісів, консалтингу, негативно впливає на розвиток науки. Цифровий порядок денний України до 2020 р. серед основних завдань містить «гармонізацію національних наукових ініціатив з європейськими та світовими», якими передбачається підключення українських наукових цифрових інфраструктур до європейських та використання потенціалу української науки для нових розробок, які здійснюватимуть відчутний економічний ефект на внутрішній ринок та становлення інноваційної інфраструктури країни. Одним з інструментів реалізації є участь у створенні Європейської хмари відкритої науки, що передбачає затвердження плану дій шляхом створення консультативно-дорадчого органу – Ради з розвитку цифрових інфраструктур для науки, освіти та інновацій при КМУ, та відповідно затвердження Стратегії «Національна хмарна ініціатива» з розвитку цифрових інфраструктур із послідуочим створенням центрів (хабів) даних для науки, освіти, інновацій, їх об'єднання в Національний Хаб Європейської хмари Відкритої науки на основі принципів FAIR. Важливим кроком є також приєднання до меморандуму EOSC та сприяння запровадженню міжнародної ідентифікації для доступу до цифрових дослідницьких послуг. Індикаторами розвитку слугують: частка публікацій у відкритому доступі; показники Open Science Monitor; кількість спільних заходів з державами-членами ЄС з реалізації порядку денного з Відкритої науки та Відкритих інновацій; кількість інституцій в мережі відкритого доступу (користувачів та постачальників послуг інфраструктури відкритого доступу).

Зазначимо, що для України проведення досліджень щодо відкритих наукових даних та відкритої науки з погляду державного управління є відносно новим процесом. Актуальність таких досліджень зумовлена тим, що 01 вересня 2017 р. остаточно вступила в силу Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого, а згідно з п. 2 ст. 375 вказаної угоди «співробітництво між Сторонами спрямовується на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору».

На перспективу можна очікувати формування міжнаціональних інноваційних систем на основі участі в європейських дослідницьких та технологічних інфраструктурах [2; 3]. З цією метою доцільно, окрім влади, бізнесу та науки й освіти, залучити кінцевого споживача – громадянина та/або громадянське суспільства, а саме їх запити для подальшої координації зусиль, оскільки базисом для переходу до відкритої науки є громадські ініціативи і законодавчі документи, що надалі уможливить зробити наукові дослідження, наукові дані та їх поширення доступними для всіх рівнів зацікавленого суспільства як на побутовому, так і професійному рівнях.

Власне доступ онлайн до наукових публікацій та відкритих наукових даних є позитивним кроком на зустріч вченим, підприємцям в пріоритетних напрямках розвитку трансферу знань та технологій. Однак у цьому контексті постає питання забезпечення умов для охорони прав інтелектуальної власності у відкритих інноваційних системах.

Підтримуємо позицію, що відкрите наукове видання має стати стандартною публікаційною практикою. Тому насамперед необхідно забезпечити належну нормативно-правову базу, згідно з якою відкритий доступ стане обов'язковим у разі публікації наукових статей, тез та книг, дані для яких були отримані в межах державного фінансування проєктів. Також потрібно створити умови та сприяти прийняттю політики відкритих даних для статей, які вже опубліковані дослідниками за минулі роки.

Витрати на обробку та зберігання даних доцільно включати в кошториси наукових проєктів, а наукові публікації, що видаються під час виконання таких проєктів, мають бути розповсюдженими через відкриті платформи доступу або через відкритий публічний репозитарій, наприклад HAL, CiNii Dissertations, Dialnet, PQDT Open, у форматі журналу чи книги. Українським аналогом е-інфраструктури є Національний репозитарій академічних текстів. Для цього необхідно провести спрощення процедур опублікування для дослідників, які публікуються через відкриті платформи доступу по всьому світу, оскільки репозитарій національного рівня повинен мати покращену ергономіку та функції, що полегшують його використання дослідниками та установами.

У контексті питання, що розглядається, нагальним є створення мережі тематичних сховищ дослідницьких даних та впровадження процесу їх сертифікації, після якого дослідникам буде запропоновано передавати до таких сховищ дані для подальшого зберігання. Пріоритет у цьому разі надаватиметься національним та європейським е-інфраструктурам, зокрема, профільним репозитаріям відповідних наукових напрямів.

Слідуючи зарубіжному досвіду, потрібно створити нові бізнес-моделі роботи журналів відкритого доступу і книг, а також систему заохочень для університетських друкарень та видавництв, які надають відкритий доступ до публікацій. З цією метою необхідно оновити систему оцінювання дослідників і дослідницьких установ. Важливим критерієм оцінювання слід вважати застосування установами принципів відкритої науки, а також застосування відкритого цитування відповідно до Ініціативи з відкритого цитування замість цитування з власних внутрішніх систем.

Застосування принципів відкритої науки передбачає розробку нових практик для проведення досліджень. Відповідно, виникає необхідність розробки нових навчальних програм і створення нових послуг. Важливу роль у цьому процесі відіграватимуть заклади вищої освіти як основні інституції, де відбуватиметься впровадження відповідного навчання [4; 5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебметрика репозитаріїв України. URL: https://liblab.tntu.edu.ua/webometric/repositories_sites_webometric_table.html
2. Глібко С. В. Правове регулювання діяльності наукового парку як суб'єкта національної інноваційної системи. *Право та інновації*. 2017. № 4 (20). С. 15-27. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/294/235>
3. Завадська А. Т. Питання організації функціонування інноваційних структур у організаційно-правовій формі товариств з обмеженою відповідальністю. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення* : зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квітня 2019 р.). Харків : НДІ ПЗІР, 2019. С. 64-68.
4. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні: монографія / за ред. Ю. С. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків : Право, 2015. 452 с.

5. Клімова Г. П. Дослідницький університет: проблеми становлення і розвитку. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : зб. наук. пр. за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (Велико-Тирново – Харків, 20 березня 2020 р.). / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. С. 89-95.

REFERENCES

1. Vebometryka repozytariiv Ukrainy. URL: https://liblab.tntu.edu.ua/webometric/repositories_sites_webometric_table.html [in Ukrainian].

2. Hlibko, S.V. (2017). Pravove rehuliuвання діяльності наукового парку як суб'єкта національної інноваційної системи. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation*, 4 (20), 15-27. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/294/235> [in Ukrainian].

3. Zavadska, A.T. (2019). Pytannia orhanizatsii funktsionuvannia innovatsiinykh struktur u orhanizatsiino-pravovii formi tovarystv z obmezhenoiu vidpovidalnistiu. *Rehionalni innovatsiini initsiatyvy: zavdannia ta shliakhy vyrishennia: zb. nauk. pr. za materialamy Kruhloho stolu (m. Kharkiv, 5 kvitnia 2019 r.) – Regional innovation initiatives: tasks and solutions: Coll. Science. works on the materials of the Round Table*. Kharkiv: NDI PZIR, 64-68 [in Ukrainian].

4. Kontseptualni zasady stanovlennia innovatsiinoho suspilstva v Ukraini. Yu. Ye. Atamanova, H. P. Klimova (Eds.). (2015). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].

5. Klimova, H.P. (2020). Doslidnytskyi universytet: problemy stanovlennia i rozvytku. *Suchasni problemy rozvytku prava ta ekonomiky v innovatsiinomu suspilstvi: zb. nauk. pr. za materialamy Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (Velyko-Tyrново – Kharkiv, 20 bereznia 2020 r.) – Modern problems of development of law and economy in the innovative society: a collection of scientific works on the materials of the International scientific-practical conference*. Velyko-Tyrново, Bolharia, Vyd-vo: ACCESS PRESS, 89-95 [in Ukrainian].

Кульчій Інна Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-2012-4794

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ: ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Наукова робота присвячена дослідженню основ правового регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні. Автором проаналізовано чинне законодавство у цій сфері, пропозиції щодо його удосконалення та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: євроінтеграція; сільськогосподарський кооператив; пайовий фонд; неподільний фонд; статутний капітал.

Kulchii Inna

PhD in Law, Associate Professor, Teaching Assistant of Department of Land and Agricultural Law, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-2012-4794

EUROPEAN INTEGRATION AND AGRICULTURAL COOPERATION: LEGAL PERSPECTIVES

The scientific work is devoted to the study of the basics of legal regulation of agricultural cooperation in Ukraine. The author analyzes the current legislation in this area, proposals for its improvement and draws appropriate conclusions.

Keywords: European integration; agricultural cooperative; mutual fund; indivisible fund; share capital.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС відкрила нові можливості у всіх сферах життєдіяльності нашої держави, в тому числі і в сільському господарстві. Проте ключовим фактором для розвитку взаємовідносин між сторонами є виконання вимог, які передбачені Угодою та Додатками до неї. Наразі за підрахунками експертів стан

виконання Угоди у сфері сільського господарства становить лише 34% [1].

Серед напрямів у сфері реалізації плану заходів з виконання Угоди передбачено створення ефективного механізму співробітництва між Сторонами щодо поширення знань, сприяння інноваціям та розвитку різноманітних форм організацій і представництв груп виробників шляхом проведення досліджень, просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників (поступове наближення законодавства) [1]. Одним із заходів щодо його реалізації є розроблення засад розвитку сільськогосподарської кооперації, зокрема, системного та комплексного регулювання усіх правовідносин щодо утворення, діяльності та припинення сільськогосподарських кооперативів.

За даними Держкомстату станом на 2019 рік кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів становить 1008, а обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів 1268 [2]. Відсутність ефективності їх функціонування пов'язана з цілою низкою проблем, вагому роль серед яких відіграють недоліки правового регулювання.

Так, норми Цивільного та Господарського кодексів України щодо кооперації та Законів України від 10.07.2003 «Про кооперацію» та від 17.07.1997 «Про сільськогосподарську кооперацію» (в ред. від 20.11.2012) є неузгодженими між собою, а запропонована модель сільськогосподарської кооперації, очевидно, не відповідає вимогам сьогодення. Аналіз відповідних нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що наразі існує можливість для створення двох типів сільськогосподарських кооперативів – виробничих та обслуговуючих.

Так, членами сільськогосподарського виробничого кооперативу, який діє з метою отримання прибутку, можуть бути виключно фізичні особи – виробники сільськогосподарської продукції, які беруть обов'язкову особисту трудову участь в діяльності кооперативу. Проте відсутність можливості юридичних осіб, зокрема, фермерських господарств, бути членами такого кооперативу значно обмежує можливість для їх розвитку.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив утворюються шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб, які є виробни-

ками сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. При цьому сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування своїх членів – виробників сільськогосподарської продукції, не маючи на меті одержання прибутку. Неприбутковість діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначається виходячи із сукупності таких ознак: кооператив надає послуги тільки своїм членам; члени кооперативу несуть відповідальність за зобов'язаннями, взятими перед кооперативом щодо їх участі у господарській діяльності кооперативу; послуги надаються з метою зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу.

Окрім того, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не є власниками сільськогосподарської продукції, що вироблена, вироблена, відгодована, виловлена або зібрана (заготовлена) його членами - виробниками сільськогосподарської продукції. Власниками сільськогосподарської продукції, яка заготовляється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени. Такі обмеження фактично призвели до зниження їх конкурентоздатності через лімітні можливості укласти цивільно-правові угоди від імені сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Тож для усунення законодавчих прогалин та з метою виконання Угоди, було розроблено та зареєстровано проект Закону України «Про кооперацію»: № 6527-д від 25.06.2018, який в подальшому без будь-яких змін став № 0856 від 29.08.2019 та наразі очікує на друге читання. Документ підготовлено з залученням експертів проекту ФАО/ЄБРР «Партнерство між Урядом України та приватним сектором щодо розробки та вдосконалення законодавства у сфері сільського господарства та продовольства», експертів «Проекту розвитку зерноховищ та сільськогосподарських кооперативів України», який підтримується Урядом Канади [3].

Основними новелами законопроекту є:

– відмова від жорсткого поділу сільськогосподарських кооперативів за типами на виробничі та обслуговуючі, надаючи членам

(засновникам) сільськогосподарського кооперативу самостійно обирати види діяльності: виробничий, обслуговуючий, переробний чи багатофункціональний, а також форму діяльності – з метою чи без мети одержання прибутку. Відповідно пропонується перехід до єдиної організаційно-правової форми – сільськогосподарський кооператив;

– формування у сільськогосподарському кооперативі статутного капіталу та виділення в ньому часток, а також виплата членам кооперативу дивідендів. Ці положення не відповідають сутності кооперації та не узгоджуються із чинним законодавством. Адже статутний капітал, поділений на частки між учасниками, є характерною ознакою господарських товариств, які можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства (ст 113 ЦК України);

– можливість прийняття рішень з урахуванням додаткової кількості голосів членів, пропорційної до їх участі в господарській діяльності кооперативу. Таке нововведення суперечить сутності інституту кооперації та принципу рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос) (ст. 4 Закону України «Про кооперацію»);

– створення у кожному сільськогосподарському кооперативі фонду розвитку, кошти якого та майно, придбане за рахунок цих коштів, не підлягатимуть розподілу між його членами. Запропоноване твердження є дискусійним, адже чинне законодавство вже передбачає обов'язковість створення неподільний фонду, який формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу і не підлягає розподілу між його членами;

– заснування Агенції сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації, яка, зокрема здійснюватиме інформаційну, консультативну та методологічну допомогу, спрямовану на розвиток сільськогосподарської кооперації. Така пропозиція є суперечливою, адже, наразі існують сільськогосподарські дорадчі служби, діяльність яких спрямована на надання в тому числі цих видів допомоги. Окрім того, у висновку Головного юридичного управління справедливо

зазначено, що виокремлення зазначеної Агенції з числа інших громадських об'єднань не враховує положень частини першої статті 15 Конституції України, за якою суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах економічної багатоманітності, а також правової позиції Конституційного Суду України у справі про молодіжні організації (рішення №1-43/2001 від 13 грудня 2001 року). Так, Конституційний Суд України в абзаці другому пункту 3 мотивувальної частини цього рішення зазначив, що «положення Закону, яким визначено конкретну спілку, що об'єднує більшість молодіжних та дитячих громадських організацій, порушує конституційний принцип багатоманітності суспільного життя, оскільки закріплює виключний монопольний статус однієї зі спілок відповідних об'єднань громадян» [4];

– кооперативна освіта визначається законопроектом одним із пріоритетних завдань сільськогосподарського кооперативу. Таке формулювання є дискусійним, адже основними завданнями кооперації є: підвищення життєвого рівня членів кооперативів, захист їх майнових інтересів і соціальних прав; створення системи економічної і соціальної самопомоги населення та суб'єктів господарювання; залучення у виробництво товарів, робіт, послуг, додаткових трудових ресурсів, підвищення трудової і соціальної активності населення; створення і розвиток інфраструктури, необхідної для провадження господарської та іншої діяльності кооперативів з метою зростання матеріального добробуту їх членів та задоволення потреб у товарах і послугах; сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства (ст. 3 Закону України «Про кооперацію»).

Таким чином, сільськогосподарські кооперативи можуть стати перспективними суб'єктами аграрного бізнесу в нашій державі, проте, важливою передумовою є належне правове регулювання, яке повинно ґрунтуватись на узгоджені чинного законодавства, врахуванні сутності інституту кооперації, реалій сьогодення та міжнародного досвіду у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пульс Угоди: моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди.
URL: <http://reforms.in.ua/>

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Про сільськогосподарську кооперацію: проект Закону № 0856 від 29.08.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0856&skl=10
4. Зауваження Головного юридичного управління від 15.11.2019 до проект Закону № 0856 від 29.08.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0856&skl=10

REFERENCES

1. Puls Uhody: monitorynh realizatsii planu zakhodiv z vykonannya Uhody. URL: <http://reforms.in.ua/> [in Ukrainian].
2. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: proekt Zakonu № 0856 vid 29.08.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0856&skl=10 [in Ukrainian].
4. Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia vid 15.11.2019 do proekt Zakonu № 0856 vid 29.08.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0856&skl=10 [in Ukrainian].

Курман Тетяна Вікторівна

доктор юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-0632-2487

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наукову роботу присвячено дослідженню правових проблем сталого ведення агробізнесу у сучасних умовах. Авторкою проаналізовано чинне аграрне і земельне законодавство, досліджено правові аспекти органічного сільськогосподарського виробництва, сучасного реформування земельних відносин в агросфері, на підставі чого зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: агробізнес, агросфера, сталий розвиток, органічне сільськогосподарське виробництво.

Kurman Tetiana

Doctor of Law, Associate Professor of the Department of Land and Agrarian Law of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-0632-2487

LEGAL PROBLEMS OF SUSTAINABLE AGROBUSINESS IN MODERN CONDITIONS

The scientific work is devoted to the study of legal problems of sustainable agribusiness in modern conditions. The author analyzed the current agrarian and land legislation, researched the legal aspects of organic agricultural production, modern reform of land relations in the agrosphere, on the basis of which the relevant conclusions are made.

Keywords: agrobusiness, agrosphere, sustainable development, organic agricultural production.

Сучасне реформування земельних відносин в агросфері, спрямоване на запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення, безпрецедентний карантин COVID–19, аномальні кліматичні умови (безсніжна зима, холодна й посушлива весна) – все це створює неабиякі труднощі для ведення сільськогосподарської діяльності, ускладнює розвиток агробізнесу і, як наслідок, створює реальні загрози у сфері продовольчої безпеки держави. Адже агросфера традиційно виступає сферою концентрації економічного, продовольчого, екологічного та соціального інтересів як держави, так і окремих юридичних і фізичних осіб.

Сьогодні ж, коли перед людством нагально постають глобальні продовольча та екологічна проблеми, від вирішення яких багато в чому залежить його майбутнє існування, основними пріоритетами аграрно-правового регулювання стають забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва; гарантування продовольчої безпеки держави; збереження агроландшафтів; підтримка життєдіяльності у сільській місцевості; забезпечення зайнятості сіль-

ського населення, підвищення доходів селян; реалізація експортного потенціалу. Оскільки саме у сфері аграрно-правового регулювання забезпечується природне право людини на життя і здоров'я, зокрема, в частині права на достатнє, безпечне і якісне харчування, на достатній рівень життя, на безпечне довкілля, а також гарантується низка соціальних прав.

Проблематика сталого ведення агробізнесу особливо актуалізується у зв'язку із процесами євроінтеграції. Згідно зі ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, затвердженої Законом України від 16 вересня 2014 р., співробітництво у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює: заохочення сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин; покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі; сприяння інноваціям; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції; а також обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій, сприяння економічному добробуту сільських громад.

Подальший розвиток вказані питання знайшли і в Указі Президента України від 30 вересня 2019 р. «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Так, на найближче десятиріччя до останніх віднесено: подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування, сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя; сприяння поступальному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості населення; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; сприяння інноваціям тощо.

Необхідність забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва актуалізує впровадження інноваційних підходів до ведення агробізнесу, зокрема, розвиток альтернативних форм сільгоспвиробництва. Найбільш перспективною і нормативно врегульованою з них на даних час є органічне сільськогосподарське виробництво. Воно виступає практичною реалізацією концепції сталого

розвитку агросфери і є формою сталого ведення агробізнесу, оскільки передбачає поєднання економічного зростання, захисту довкілля й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави. Одночасно виробництво органічної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження гарантує високу якість продовольства як важливої складової продовольчої безпеки, сприяє збереженню здоров'я, збільшення тривалості та покращанню якості життя населення. З урахуванням сутності органічного виробництва, можна стверджувати, що воно здатне забезпечити як приватні, так і публічні інтереси.

Збільшення попиту на якісні й безпечні продукти харчування на сьогодні стає загальносвітовою тенденцією, що зумовлено популяризацією ідей здорового способу життя. У зв'язку з цим особливої популярності набувають органічні продукти. Органічне сільськогосподарське виробництво – один з найбільш динамічних векторів розвитку агросфери у світі. В Україні останніми роками також постерігається збільшення обсягів внутрішнього ринку споживання органічної продукції, зростає попит на органічні продукти харчування, все більше сільськогосподарських товаровиробників виявляють зацікавленість у виробництві саме органічної продукції.

На розвиток органічного сільськогосподарського виробництва спрямовано й положення чинного законодавства. Згідно з розділом 3 Закону України від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» до стратегічних цілей і завдань державної політики в сільському господарстві віднесено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, досягнення у 2020 році двократного збільшення площ їх використання (чого поки що не відбулось). Поширення застосування методів органічного виробництва закріплено й у ст. 404 згаданої вище Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р.

Наступним кроком у врегулюванні відносин у сфері органічного сільськогосподарського виробництва стало прийняття 10 липня 2018 р. нового Закону України «Про основні принципи та вимоги

до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». На виконання Закону 23 жовтня 2019 р. постановою Кабінету Міністрів України було затверджено новий Порядок (Детальні правила) органічного виробництва та обігу органічної продукції, що набув чинності 6 червня 2020 р. Дані нормативно-правові акти запровадили низку позитивних новел щодо врегулювання вказаних відносин, однак цілісного та дієвого правового механізму, ними, на жаль, все ж таки не запроваджено. Це вимагає опрацювання наукових пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення відносин у сфері органічного сільськогосподарського виробництва, який би сприяв сталому веденню агробізнесу в Україні.

Викладене набуває ще більшої актуальності у зв'язку з тим, що наша держава має великий потенціал для виробництва органічної продукції рослинного і тваринного походження, оскільки належить до числа країн із найвищим рейтингом щодо потенційних резервів аграрного комплексу (висока концентрація чорноземів (до 30% світових запасів), вигідне географічне розташування, достатність трудових ресурсів тощо). При цьому органічна продукція стає все більш привабливою як для європейського, так і для національного споживача. Україна ж має всі можливості поліпшити свій агроекологічний імідж як виробника і експортера високоякісної органічної продукції і стати одним із головних її експортерів як на ринку ЄС, так і на світовому ринку. Комплексне подолання проблем законодавчого забезпечення виробництва органічної продукції створить підґрунтя для активного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Навряд чи сприяють сталості ведення агробізнесу й сучасні зміни у земельному законодавстві. З прийняттям 31 березня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» розпочато наступний етап реформування земельних відносин в агросфері. З одного боку, даний крок був передбачуваним, адже земельна реформа в агросфері повинна знайти логічне завершення, а запровадження ринку сільськогосподарських земель здатне відкрити можливості для інвестування в агросферу. Однак, з іншого боку,

мова йде про найцінніший ресурс, отже, подальші етапи і напрямки реформи мають бути науково обґрунтованими і обміркованими, належним чином нормативно врегульованими, мати на меті сталий розвиток агросфери, а не якийсь нетривалий, миттєвий економічний ефект. Оскільки від виваженої й обґрунтованої державної політики щодо земель сільськогосподарського призначення залежить і подальший розвиток сільського господарства та економіки в цілому, і забезпечення продовольчої безпеки держави, і захист прав селян та суб'єктів агробізнесу тощо.

Вказаний же Закон, як вбачається, носить фрагментарний характер, оскільки передбачає лише внесення змін до окремих норм чинних законодавчих актів, зокрема ЗКУ. Однак земельна реформа в агросфері вимагає цілісного підходу. Потрібен спеціальний нормативно-правовий акт, що врегулює всі правові питання обігу земель сільськогосподарського призначення в комплексі (наприклад, ЗУ «Про обіг земель сільськогосподарського призначення») і, до того ж, логічно вбудується в загальну систему земельного законодавства. Викликає сумнів і зміст окремих норм даного Закону (наприклад, ч. 2 ст. 130 ЗК – загальна площа земельних ділянок с/г призначення у власності громадянина України не може перевищувати 10 тис. га – може стати підґрунтям для концентрації значних обсягів земель членами однієї родини, створення так званих «латифундій»); звертає на себе увагу й неточність формулювань окремих норм; на жаль, не знайшли закріплення у Законі й питання державної підтримки, гарантій захисту прав суб'єктів малого та середнього агробізнесу, а також сталого розвитку сільських територій. Отже, сучасна земельна реформа в агросфері потребує ґрунтованого доопрацювання, наукового обґрунтування, розробки і прийняття спеціального нормативно-правового акту або низки актів, виходячи із цілісного підходу, логічно поєднаних між собою і вбудованих в систему чинного земельного та аграрного законодавства. Це вбачається необхідним з огляду на те, що від вирішення долі земель сільськогосподарського призначення залежить подальший розвиток сільського господарства та економіки в цілому, забезпечення продовольчої безпеки держави, захист прав селян та суб'єктів агробізнесу тощо.

Враховуючи викладене, можна констатувати на сьогодні наявність низки правових проблем у сфері сталого розвитку агробізнесу, пов'язаних із недосконалістю чинного аграрного законодавства, необґрунтованої та безсистемної земельної реформи, браком державної підтримки органічного та інших альтернативних форм ведення сільськогосподарського виробництва та ін. Комплексне ж вирішення вказаних проблем дозволить запровадити цілісний та ефективний правовий механізм забезпечення сталого ведення агробізнесу в Україні.

Лісова Тетяна Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-3747-1733

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукова робота присвячена дослідженню проблем правового забезпечення охорони й відновлення земель при здійсненні господарської діяльності. Було проаналізовано чинне земельне та господарське законодавство, зроблено пропозиції щодо його удосконалення у зазначеній сфері.

Ключові слова: відновлення, господарська діяльність, землі, охорона.

Lisova Tetyana

*PhD, Associate Professor of the Land and Agrarian Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University*
ORCID: 0000-0002-3747-1733

TO THE ISSUE OF RESTORATION OF LANDS DURING REALIZATION OF ECONOMIC ACTIVITY

The scientific work is devoted to research of problems of legal maintenance of protection and restoration of lands during realization of economic activity.

The current land and economic legislation was analyzed. Done suggestion on the improvement of current legislation in this sphere.

Keywords: economic activity, lands, protection, restoration.

Господарська діяльність пов'язана з використанням земель різних категорій та зумовлена цільовим призначенням останніх. Наголосимо, що як охорона, так і відновлення земель при здійсненні господарської діяльності не характеризуються належним рівнем правової регламентації. Особливої актуальності зазначена проблема набуває в умовах розвитку ринкових відносин, адже товаровиробники використовують цей важливий природний ресурс з метою отримання якомога більшого розміру прибутку, як правило, не докладаючи при цьому зусиль щодо запровадження тих чи інших заходів як щодо його охорони, так і відновлення. Як слушно зазначають вчені-правники, саме інтенсифікація землевикористання при здійсненні зазначеної вище діяльності активізує гостру потребу раціонального використання та охорони земель [1, с. 475]. Зазначене підтверджує стан земельних ресурсів країни.

Так, відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затвердженої Законом України від 28 лютого 2019 р., № 2697-VIII, стан земельних ресурсів в Україні близький до критичного. Відбувається постійне погіршення якісного стану земель, насамперед ґрунтової родючості. Серйозними викликами для сталого розвитку країни, які становлять загрозу національній економіці, а також національній безпеці в цілому, є посилення процесів деградації земель і навіть їх опустелювання. Третина орних земель є еродованою, втрати органічних речовин складають біля 20–30%, істотно знижуються запаси поживних речовин, приблизно 40% орних ґрунтів у підорному шарі ущільнено, локально проявляється забруднення радіонуклідами, важкими металами, а також спостерігається підтоплення, заболочування, опустелювання земель [3, с. 18]. Саме орієнтація на одержання короткострокових економічних прибутків без врахування землеохоронного складника, що викликає посилення негативних явищ у зазначеній сфері у майбутньому, є одним із чинників такої загрозливої ситуації. Високий

рівень розораності, значні темпи деградації земель сільськогосподарського призначення лише призводять до загострення зазначеної проблеми.

Отже, забезпечити стабільний розвиток агропромислового комплексу можливо за умови збереження шляхом раціонального використання, охорони, а також відновлення якісного стану земель, зокрема, родючості ґрунтів. Адже земельні ресурси є основним засобом виробництва у сільському й лісовому господарстві, а, отже, є основним джерелом отримання прибутку.

Як слушно зазначається в наукових працях, при здійсненні господарської діяльності на носіїв земельних прав покладаються не лише відповідні обов'язки. Важливого значення набувають і встановлені законом заборони й певні обмеження такої діяльності при використанні земель [2, с. 307 – 308].

Необхідно підкреслити, що ще в умовах існування колишнього СРСР на підприємство відповідно до Закону СРСР «Про підприємства в СРСР» від 4 червня 1990 р., № 1529-1 покладался обов'язок своєчасно здійснювати природоохоронні заходи, спрямовані на зниження і компенсацію негативного впливу його виробництва на природне середовище як за рахунок власних коштів, так і інших джерел (ч. 2 ст. 11). Аналогічні норми були закладені і в Законі України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р., № 887-XII. Крім того, підприємство несло відповідальність за додержання вимог і норм щодо раціонального використання, охорони та відновлення до рівня встановлених нормативів земель, вод, надр, лісів та інших природних ресурсів, а також за додержання встановлених нормативів викидів і скидання забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище і розміщення в ньому відходів (ч. 2 ст. 11).

Чинний Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р., № 436-IV не містить подібних правових норм щодо встановлення відповідальності за порушення зазначених вимог. Проте цю прогалину усуває Закон України «Про охорону земель» від 19 червня, 2003 р., № 962 – IV. Так, статтею 45 цього Закону забороняється господарська та інша діяльність, що зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації не-

безпечних речовин. Крім того, спеціально уповноважені органи виконавчої влади у галузі охорони земель у разі виявлення фактів забруднення ґрунтів небезпечними речовинами вживають заходів щодо обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, а також притягнення винних до відповідальності.

Стаття 35 Закону України «Про охорону земель» містить вимоги щодо власників та користувачів, у тому числі орендарів, земельних ділянок при здійсненні господарської діяльності. Зокрема, власники і землекористувачі, в тому числі орендарі, земельних ділянок при здійсненні господарської діяльності згідно із Законом зобов'язані вживати наступні активні позитивні дії, як-то: підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі на основі застосування екологічнобезпечних технологій обробітку і техніки, здійснення інших заходів, які зменшують негативний вплив на ґрунти, запобігають безповоротній втраті гумусу, поживних елементів тощо; надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування відомості про застосування пестицидів та агрохімікатів; сприяти систематичному проведенню вишукувальних, обстежувальних, розвідувальних робіт за станом земель, динамікою родючості ґрунтів; своєчасно інформувати відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо стану, деградації та забруднення земельних ділянок; забезпечувати захист земель від ерозії, виснаження, забруднення, засмічення, засолення, осолонцювання, підкислення, перезволоження, підтоплення, заростання бур'янами, чагарниками і дрібноліссям; уживати заходів щодо запобігання негативному і екологічнонебезпечному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків цього впливу. На власників і землекористувачів Законом покладається і виконання інших обов'язків, як-то: дотримуватися вимог земельного та природоохоронного законодавства України; проводити на земельних ділянках господарську діяльність способами, які не завдають шкідливого впливу на стан земель та родючість ґрунтів; забезпечувати додержання встановленого законодавством України режиму використання земель, що підлягають особливій охороні; забезпечувати використання земельних ді-

лянок за цільовим призначенням та дотримуватися встановлених обмежень (обтяжень) на земельну ділянку, а також стандартів, нормативів при здійсненні протиерозійних, агротехнічних, агрохімічних, меліоративних та інших заходів, пов'язаних з охороною земель, збереженням і підвищенням родючості ґрунтів. Таким чином, більшість зазначених обов'язків мають превентивний характер і спрямовані на запобігання негативного впливу на стан земельних ділянок. В той же час, власники земельних ділянок та землекористувачі зобов'язані уживати заходів щодо запобігання негативному і екологонебезпечному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків цього впливу, а також своєчасно інформувати відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо стану, деградації та забруднення земельних ділянок.

Отже, зміст зазначеної статті дозволяє зробити висновок, що охорона земель має здійснюватися, по-перше, в процесі здійснення господарської діяльності власниками і землекористувачами (у тому числі орендарями). Одночасно можна стверджувати, що охорона земель має здійснюватися й від негативного впливу, пов'язаного зі здійсненням господарської діяльності, на земельні ділянки (як правило, суміжні) сторонніх осіб. Проте у зазначеному Законі відсутній обов'язок як власників, так і користувачів земельних ділянок щодо відновлення втраченої родючості ґрунтів, а також інших корисних властивостей землі при здійсненні господарської діяльності.

Отже, нагальною є потреба посилення господарського законодавства землеохоронною складовою. Потребує внесення змін і земельне законодавство в частині вдосконалення правового забезпечення відновлення земель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельне право України: підручник / за ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. Київ: Істина, 2009. 600 с.
2. Кулик Н. І. Особливості правової охорони земель при здійсненні господарської діяльності. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 305–312.
3. Наукове забезпечення управління ґрунтовими ресурсами в контексті євроінтеграційних процесів: наукова доповідь / А. С. Заришняк та ін.; Харків: Смуґаста типографія, 2016. 44 с.

REFERENCES

1. Zemelne pravo Ukrainy. O. O. Pohribnii, I. I. Karakash. (Eds.). (2009). Kyiv: Istyna [in Ukrainian].
2. Kulyk N. I. (2012). Osoblyvosti pravovoi okhorony zemel pry zdiisnenni hospodarskoi diialnosti. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 120, 305–312* [in Ukrainian].
3. Naukove zabezpechennia upravlinnia gruntovymy resursamy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. A. S. Zaryshniak (Ed.). (2016). Kharkiv: Smuhasta typohrafiia [in Ukrainian].

Луньова Вікторія Анатоліївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри управління
та адміністрування ННІ Каразінська школа бізнесу,
учений секретар науково-дослідної частини
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID: 0000-0001-9058-6102*

Багмат Петро Дмитрович

*адвокат, керівник ТОВ «Юридична компанія
«Закон та правопорядок»*

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Робота присвячена дослідженню проблем, які виникають із формування конкурентних переваг підприємства, в якості можливого вирішення проблеми пропонується розглядати інноваційний потенціал персоналу. Обґрунтовано, що вдосконалення інноваційного менеджменту потребує посилення мотивації персоналу до інноваційної діяльності. Доведено, що система мотивації праці на інноваційному підприємстві буде ефективною, якщо спиратиметься на об'єктивну оцінку конкурентоспроможності персоналу. Узагальнено вимоги, яким мають відповідати конкурентні переваги підприємства, а також визначено фактори, від яких залежить можливість забезпечення конкурентних переваг.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, інноваційний потенціал підприємства, інноваційний потенціал персоналу.

Lunova Viktoriia

PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Management and Administration, Karazin School of Business, Scientific Secretary of the Research Department

V. N. Karazin Kharkiv National University

Bahmat Petr

Lawyer, manager LLC Legal Firm LAW and Order

INNOVATIVE POTENTIAL OF THE COMPANY'S STAFF AS A FACTOR OF COMPETITIVENESS

The work is devoted to the study of problems that arise from the formation of competitive advantages of the enterprise, it is proposed to consider the innovative potential of the staff as a possible solution to the problem. It has been motivated that improvement of innovation management needs increase of motivation of staff to innovation activity. It is proved that the system of labor motivation in an innovative enterprise will be effective if it is based on an objective assessment of staff competitiveness. The requirements to be met by the competitive advantages of the enterprise are generalized, and also the factors on which the possibility of providing competitive advantages depends are determined.

Keywords: competitiveness, competitive advantage, innovative potential of the enterprise, innovative potential of personnel.

Пришвидшення процесів євроінтеграції супроводжується посиленням конкурентної боротьби як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, зростанням вимог до якості продукції та обслуговування, що змушує підприємство весь час розвивати свій стратегічний потенціал, шукати можливі варіанти його ефективного використання, розробляти конкурентну стратегію та працювати над створенням нових конкурентних переваг. Економічні процеси здійснюють вплив на діяльність усіх суб'єктів господарювання. Існуюче законодавство України надало економічним господарським суб'єктам більше прав

та свобод. Однак, не всі вітчизняні підприємства здатні до формування ефективного конкурентного потенціалу та ведення конкурентної боротьби.

Для аналізу інноваційного потенціалу та інноваційної активності країн існують економічні показники, які розраховуються вітчизняними та зарубіжними експертами. Так, виходячи зі значень глобального інноваційного індексу 2019 р, Україна посідає 47 місце зі 129 країн, які аналізуються в даному дослідженні.

Виходячи зі значень індексу розвитку людського потенціалу, Україна займає 88 місце з 189 країн в 2019 р за значенням індексу глобальної конкурентоспроможності 2017-2018 рр. Україна займає 85 місце з 138 країн.

Можна відмітити, що Україна потрапляє в групу країн з середнім рівнем розвитку інновацій, людського потенціалу та конкурентоспроможності. Існує великий розрив між наявним у країні потенціалом та його реалізацією, що призводить до зниження конкурентоспроможності країни.

Конкурентоспроможність країни – це здатність економіки країни, держави брати участь у міжнародній торгівлі, утримувати та розширювати певні сегменти на світових ринках, виробляти продукцію, яка відповідає світовим зразкам. Отже, конкурентоспроможність країни передбачає наявність конкурентоспроможних підприємств та продукції, яка випускається ними.

Традиційним визначенням конкурентоспроможності є визначення, яке запропонував М. Портер [1]. Науковець розглядає конкурентоспроможність як властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин, які виступають на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами чи конкуруючими суб'єктами ринкових відносин. Конкурентоспроможність є необхідною умовою для збільшення прибутку організації та тривалості її існування.

Для вивчення поняття «конкурентоспроможність» характерним є поняття «конкурентні переваги».

Конкурентні переваги – це реальні чинники підприємницької діяльності, які має конкретний господарюючий суб'єкт, але чинники, які відсутні у суперників (або є такими ж або краще, ніж у супер-

ників) та завдяки використанню яких отримується можливість пропонувати ринку нижчі ціни або нові товари, нову якість, нові умови реалізації. Головним завданням, виходячи з розглянутого визначення, є аналіз чинників, здатних забезпечити підприємству конкурентоспроможну позицію на ринку.

В рамках ресурсної теорії Р. М. Грант [2] в якості джерела конкурентних переваг розглядає можливості підприємства, під якими розуміє потенціал групи ресурсів в здійсненні певної мети або діяльності.

При цьому, в якості ресурсів науковець визначає фактори виробничого процесу, які є базовою одиницею аналізу, а саме: елементи капітального обладнання, навички окремих працівників, патенти, бренди, фінанси та ін.

У довгостроковій перспективі конкурентні переваги та пов'язані з ними економічні вигоди зменшуються через копіювання ресурсів та здібностей, якими володіє підприємство. Для досягнення підприємством конкурентних переваг та збереження їх протягом тривалого часу необхідно створювати бар'єри для спроб суперників до повторення, імітації або заміну ресурсу, тобто знайти такий ресурс або здатність, які можуть виступати в якості бар'єру.

Характеристиками ресурсів та здібностей, які є важливими детермінантами стійкої конкурентної переваги є:

1) довговічність (довговічність конкурентної переваги залежить від швидкості, з якою знецінюються чи застарівають ті ресурси та здібності, на яких вона побудована, причому здібності фірми більш довговічні, ніж її ресурси, оскільки підприємство може підтримувати їх шляхом зміни чи оновлення;

2) прозорість (здатність фірми підтримувати свою конкурентну перевагу в часі залежить від швидкості, з якою інші підприємства здатні копіювати її стратегію, наскільки вона є прозорою. Повинна бути отримана наступна інформація – в чому полягає конкурентна перевага, як вона досягається, які ресурси та можливості для цього необхідні);

3) мобільність (якщо підприємство може придбати (на аналогічних умовах) ресурси, необхідні для імітації конкурентної переваги

успішного суперника, то життя такої переваги буде короткою). Дженералами недосконалості в мобільності є географічна немобільність, недосконала інформація, специфічні щодо фірми ресурси, немобільність здібностей;

4) відтворюваність (недосконала мобільність ресурсів та здібностей обмежує можливість фірми купувати їх для імітування успіху, деякі здібності є дуже складними для відтворення навіть при наявності необхідних ресурсів).

Отже, для підтримки стійкої конкурентоспроможності підприємство повинно використовувати ресурси та можливості, які протягом тривалого часу не знецінюються, не застарівають, насилу можуть бути скопійовані, придбані та відтворені.

Конкурентні переваги підприємства можуть бути розділені на два основні види:

1) переваги високого рангу (висока репутація, кваліфікований персонал, патенти, ведення довготривалих науково-дослідних робіт, розвинений маркетинг, сучасний менеджмент та ін.);

2) переваги низького рангу (наявність дешевої робочої сили, доступність сировини та ін.).

Для переваг високого рангу характерним є більш тривалий період активного використання та досягнення більш високої прибутковості, ніж для переваг низького рангу, відповідно, отримання переваг високого рангу є більш пріоритетним.

Особливе місце в перевагах високого рангу займає інноваційна діяльність підприємства, яка представляє собою складний процес створення та впровадження нововведень, яка вимагає від підприємства великої кількості ресурсів та специфічних здібностей, як правило, важко піддаються копіюванню і відтворенню.

Для сучасних досліджень інноваційної діяльності характерним є звернення до терміну «інноваційний потенціал підприємства».

Поняття «потенціал» (від лат. *potentia* – сила, можливість, потужність) має широку сферу застосування. У філософії це поняття використовується при описі буття людини. Так, Аристотель поділяв буття на «потенційне» (можливе) і «актуальне» (дійсне), при цьому розвиток людини відбувається при переході від одного стану до іншого [3].

У широкому сенсі слова потенціал розглядається як засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якої-небудь задачі.

Потенціал трактується як ступінь потужності в якомусь відношенні, сукупність яких-небудь засобів, можливостей (економічний потенціал країни, ядерний потенціал, духовний потенціал людини); сукупність засобів, умов, необхідних для ведення, підтримки, збереження чого-небудь.

У психології та педагогіці потенціал розглядається стосовно особистості, як ще не використані, не затребувані здібності, задатки, якості особистості, її знання, вміння, навички (існуючі в прихованому вигляді можливості людини, які за певних умов можуть актуалізуватися, проявлятися та несподівано виявитися).

Головним елементом для вивчення інноваційного потенціалу підприємства повинні бути не явні ресурси, якими володіє підприємство, а приховані, ще не використані. При цьому існують різні підходи до визначення даного поняття.

Під інноваційним потенціалом підприємства розуміється:

1) сукупність потенціалу. Так, Е. П. Маскайкін та Т. В. Арцери [4] розглядають інноваційний потенціал підприємства через сукупність потенціалів: виробничо-технологічний, трудовий, фінансовий, організаційно- управлінський та інтелектуальний;

2) сукупність ресурсів. Г. А. Краюхін, Л. Ф. Шабайкова [5] визначають інноваційний потенціал підприємства через сукупність кадрових, матеріально-технічних, інформаційних та фінансових ресурсів, які обслуговуються відповідною інфраструктурою, призначеною для реалізації нововведень;

3) готовність до інноваційної діяльності. Так, Р. А. Фатхутдінов [6] визначають інноваційний потенціал підприємства, як міру готовності виконати завдання, що забезпечує досягнення поставленої інноваційної мети підприємства, тобто міру готовності до реалізації інноваційного проекту або програми інноваційних перетворень та впровадження інновацій;

4) результат інноваційної діяльності, тобто кількість інновацій. Так, В. Я. Горфинкель та Б. Н. Чернишев [7] визначають інновацій-

ний потенціал як максимальний обсяг інноваційної продукції, який можливий при повному залученні наявних інноваційних ресурсів.

Виходячи з розглянутих підходів до розуміння сутності інноваційного потенціалу підприємства, можна зробити висновок про те, що самим поширеним є ресурсний підхід та різні його модифікації, при цьому сутність підходу найчастіше зводиться до простого перерахування існуючих на підприємстві ресурсів, але не пояснюється, яким чином сукупність ресурсів, наявна в тій чи іншій мірі на кожному підприємстві, дає можливість ведення інноваційної діяльності. Вирішити ситуацію, яка склалася, на наш погляд, може служити посилення на поняття інноваційного потенціалу персоналу в структурі інноваційного потенціалу підприємства (рис. 1).

Саме персонал є тим необхідним елементом на підприємстві, який здатен використовувати наявні ресурси для ведення інноваційної діяльності. Специфіка даного структурного елементу інноваційного потенціалу підприємства полягає в тому, що він одночасно є ресурсом підприємства та носієм здібностей з використання всіх інших ресурсів.

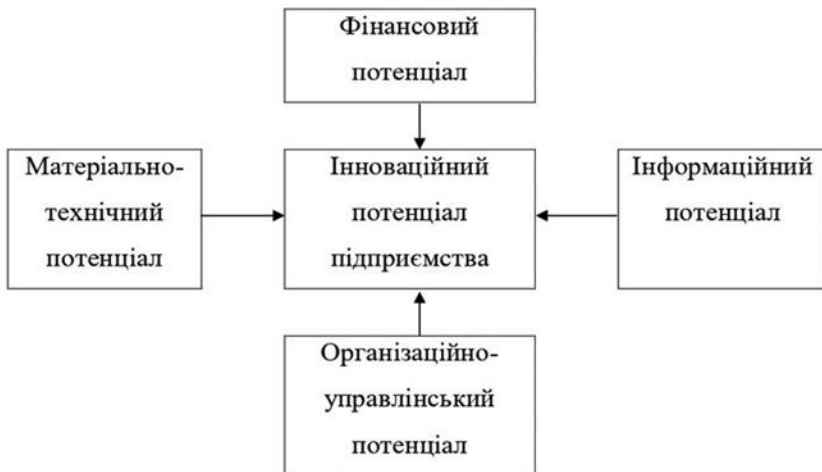

Рисунок 1 – Структура інноваційного потенціалу підприємства

Інноваційний потенціал персоналу володіє всіма тими характеристиками, які є необхідними для підтримки тривалої конкурентоспроможності підприємства: може існувати тривалий час при повненні використаних ресурсів або заміні застарілих, являє собою складну систему взаємопов'язаних елементів, на яку впливає ряд факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, отже, має малу прозорість, низьку мобільність та відтвореність для конкурентів. На наш погляд, інноваційний потенціал персоналу повинен розглядатися в якості головної конкурентної переваги підприємства, здатного забезпечити довгострокову конкурентоспроможність, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран ; под ред. и с предисл. В. Д. Щетинина. М. : Международные отношения, 1993. 896 с.
2. Грант Р. М. Ресурсная теория конкурентных преимуществ: практические выводы для формирования стратегии. *Вестн. С.-Петерб. гос.ун-та*. Сер. 8. 2003. № 3.
3. Новейший философский словарь ; Под ред. А. А. Грицанов. Мн.: Книжный Дом, 2003. 1280 с.
4. Маскайкин Е. П., Арцер Т. В. Инновационный потенциал региона: сущность, структура, методика оценки и направления развития. 2009. № 21. С. 47-53.
5. Краюхин Г. А., Шайбакова Л. Ф. Закономерности и тенденции управления инновационными процессами. 1995. 250 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: учеб. для вузов. С-П., 2008. 448 с.
7. Инновационный менеджмент: учебник ; под ред. В. Я. Горфинкелия. М: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. 392 с.

REFERENCES

1. Porter, M. (1993). International Competition: Country Competitive Advantages. Moscow [in Russian].
2. Grant, R. (2003). Resource Theory of Competitive Advantage: Practical Findings for Strategy Formation. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta - Bulletin of St. Petersburg University*, 3 [in Russian].

3. Gritsanov, A. (2003). The latest philosophical dictionary. Moscow [in Russian].
4. Maskaysin, E., Artser, T. (2009). The innovative potential of the region: the essence, structure, assessment methodology and development directions, 21, 47-53 [in Russian].
5. Kraiukhin, G., Shaibakova, L. (1995). Patterns and trends of innovation process management [in Russian].
6. Fatkhutdinov, R. (2008). Innovation management. St. Petersburg [in Russian].
7. Gorfinkelii, V. (2015). Innovation management. Moscow [in Russian].

Любчик Анна Миколаївна

*кандидат юридичних наук, учений секретар
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
ORCID: 0000-0002-6492-4179*

ЗАКОНОДАВЧІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ З ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ПІДПОРЯДКОВАНИМИ ЛІСГОСПАМИ

У роботі йдеться мова про діяльність держпідприємства лісового господарства Харківської області. Розкрито критерії, які демонструють, прогалини в законодавстві щодо функціонування держлісгоспів, що негативно впливають на виконання головних завдань, поставлених перед лісівниками державою – збереженням, охороною та відтворенням лісів. Запропоновано деякі зміни до норм чинного законодавства.

Ключові слова: лісова охорона, лісове господарство, лісові ресурси, правові норми.

Liubchych Anna

*PhD, Scientific Secretary of Scientific and Research Institute of
Providing Legal Framework for the Innovative Development
NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0002-6492-4179*

LEGISLATIVE PROPOSALS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF PERFORMANCE OF FOREST MANAGEMENT FUNCTIONS BY SUBORDINATED FORESTRY

The paper deals with the activities of the state forestry enterprise of Kharkiv region. Criteria are revealed, which show gaps in the legislation on the functioning of state forestries, which negatively affect the implementation of the main tasks set for foresters by the state - conservation, protection and reproduction of forests. Some changes to the norms of the current legislation are offered.

Keywords: forest protection, forest resources, forestry, rule of law.

Харківське ОУЛМГ (далі - Управління) діє відповідно до «Положення про Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства» (далі – Положення) затвердженого наказом Державного комітету лісового господарства України від 28.03.2013 № 72 (зі змінами) [1].

Згідно пункту 2 Положення, Управління у своїй діяльності керуються Конституцією та законами України, актами та дорученнями Президента України, актами Кабінету Міністрів України, дорученнями Прем'єр-міністра України, наказами Мінагрополітики України, дорученнями Міністра аграрної політики та продовольства України (далі - Міністр), його першого заступника та заступника, наказами Держлісагентства України, дорученнями Голови Держлісагентства України, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, а також цим Положенням.

У відповідності до пункту 3, завданням Управління є реалізація повноважень Держлісагентства України на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці у сфері лісового та мисливського господарства.

Згідно зі статтею 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2].

Управління, відповідно до покладених на нього завдань, **координує** діяльність підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства, крім підприємств, установ та організацій, які безпосередньо підпорядковуються Держлісагентству.

Але, є ряд фактів (наприклад: наявність незаконних рубок лісу у поточному році у обсязі біля 50 тис. м3, тощо), які засвідчують про неефективну діяльність Управління.

Однією з причин такого стану справ є відсутність певних повноважень, визначених відповідними нормативно-правовими актами та значна централізація питань, пов'язаних з веденням лісового господарства на території окремо взятої адміністративної області.

З метою створення умов для розроблення та здійснення організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на охорону, захист, раціональне використання лісових ресурсів, тваринного світу, Управління вносить наступні пропозиції.

1. Пропозиція стосовно змісту слова «координує»: *закріпити нормативно-правовим актом чітке та недвозначне трактування цього слова, як головної юридичної функції, яка виконується Управлінням по відношенню до діяльність підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства.*

2. Законом України № 5456-VI від 16.10.2012 внесені зміни до статті 94 Лісового кодексу України (далі ЛКУ) [3], згідно з якими територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері лісового господарства (Управління) виключені із переліку державних органів, які мають право здійснювати державний контроль за охороною (у т.ч. при проведенні контрольних ревізій лісових обходів згідно наказу ДКЛГУ від 08.02.210 № 23), захистом, використанням та відтворенням лісів, у той час, як центрального органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері лісового господарства наділений цим правом. Пропозиція: *уповноважити, шляхом внесення відповідних змін до ст. 94 ЛКУ, обласні управління лісового та мисливського господарства здійснювати державний контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів.*

3. Статтею 69 ЛКУ визначено, що спеціальний дозвіл на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування видається органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства [3]. Пропозиція: *уповноважити, шляхом внесення відповідних змін до ст. 69 ЛКУ, обласні управління лісового та мисливського господарства здійснювати видачу лісорубних квитків на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування.*

4. Пропозиція стосовно координування проведення робіт з лісовпорядкування – *закріпити нормативно-правовим актом повноваження Управління щодо: а) скликання лісовпорядних нарад; б) розгляду проектів лісовпорядкування інших лісокористувачів області; в) затвердження матеріалів лісовпорядкування, у т.ч. максимальних щорічних об'ємів заготівлі деревини.*

5. Пропозиція стосовно призначення директорів лісгоспів: *начальник Управління погоджує призначення осіб, які відповідають визначеним вимогам, на посади директорів лісгоспів до підписання ними відповідних контрактів з Держлісагентством.*

6. Пропозиція стосовно підвищення фаховості Управління: *переглянути штатний розпис Управління з метою збільшення чисельності працівників державної лісової охорони, які безпосередньо координують питання ведення лісового господарства та охорони лісу.*

7. Пропозиція стосовно підвищення якості відведення лісосічного фонду та створення умов для персональної відповідальності за порушення вимог щодо відведення деревостанів в рубку, визначення таксаційних характеристик дерев, які відводяться в рубку: *створити у штаті кожного лісгоспу відокремлену бригаду (ланки) оптимальної кількості із числа інженерів-таксаторів шляхом введення їх у штат для виконання єдиної функції на протязі року – відведення лісосічного фонду.*

8. З метою забезпечення раціонального використання лісових ресурсів, значне підвищення (економічний захід) дохідної частини бюджетів лісгоспів та виконання відповідних вимог Держлісагентства (раніше Держкомлісгоспу) щодо встановлення (визначення)

сортиментно-гатункової структури деревостанів на корені пропонуємо: *розробити та затвердити, у встановленому порядку, методичні вказівки щодо визначення сортиментно-якісної структури деревостанів на корені.*

9. З метою забезпечення ефективної охорони лісів від шкідників та хвороб лісу: *визначити, шляхом внесення відповідних змін до «Санітарних правил в лісах України», максимально можливі щорічні об'єми (свого роду ліміти) заготовлі деревини від санітарних рубок в осередках шкідників та хвороб.*

10. Єгерська служба користувачів мисливських угідь позбавлена права виконання посадових (договірних) обов'язків по охороні мисливських угідь - скласти протоколи про адміністративні правопорушення частиною II статті 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4]. Але згідно пункту 6 статті 39 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» єгера та посадові особи користувачів мисливських угідь мають право скласти протоколи про порушення правил полювання [5]. З метою забезпечення більш ефективної охорони тваринного світу від браконерства, значне зменшення понаднормових витрат робочого часу представників Управління та витрат державних коштів на охорону мисливських угідь, які закріплені за певною юридичною особою і охорона яких є одним із обов'язків користувача мисливських угідь, пропонуємо: *внести відповідні зміни у статтю 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21.03.2012 р. № 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-12>

2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

5. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>

REFERENCES

1. Polozhennya pro Kharkivs'ke oblasne upravlinnya lisovoho ta myslyvs'koho hospodarstva: nakaz Ministerstva ahraryoi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny vid 21.03.2012 r. № 134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-12> [in Ukrainian].

2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

3. Lisovy kodeks Ukrayiny vid 21.01.1994 r. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> [in Ukrainian].

4. Kodeksu Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya vid 07.12.1984 r. № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].

5. Pro myslyvs'ke hospodarstvo ta polyuvannya: Zakon Ukrayiny vid 22.02.2000 r. № 1478-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14> [in Ukrainian].

Малойван Вікторія Віталіївна

кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України

ORCID: 0000-0002-4840-9273

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У роботі розглянуто питання систематизації ознак явища інноваційної інфраструктури, серед яких виокремлено основні та другорядні. Визначено роль зазначених груп у ознак у формування законодавчого визначення поняття інноваційної інфраструктури.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, ознаки інноваційної інфраструктури, інноваційна діяльність.

Maloivan Victoria

*PhD, Junior Researcher of the Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovate Development of NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0002-4840-9273*

ON THE ISSUE OF DETERMINING THE REFERENCES OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE

The paper considers the systematization of references of the phenomenon of innovation infrastructure, including the main and secondary ones. The role of these references in the formation of the legislative definition of the concept of innovation infrastructure is determined.

Keywords: innovation infrastructure, signs of innovation infrastructure, innovation activity.

Функціонування національної інноваційної системи безпосередньо залежить як від продуктивної взаємодії всіх її підсистем між собою, так і від злагодженості їх окремих елементів. Інноваційна інфраструктура, як підсистема національної інноваційної системи, є її невід'ємною, інтегративною складовою, опосередковує всі стадії реалізації інноваційного процесу та забезпечує ефективне функціонування суб'єктів інноваційної діяльності.

Аналіз нормативно-правової бази, що регулює окремі аспекти становлення та функціонування інноваційної інфраструктури, дає підстави стверджувати, що в Україні існує досить широкий перелік актів, спрямованих на регулювання організації діяльності та функціонування окремих суб'єктів інноваційної інфраструктури, та низка концепцій і програм, що заклали основи державної політики у сфері створення інфраструктури підтримки інноваційної діяльності. Але слід зазначити, що ні Господарський Кодекс України, який містить основоположні засади здійснення інноваційної діяльності, ні спеціальні закони, що регулюють діяльність основних інфраструктурних суб'єктів – технологічних, наукових та індустріальних парків не містять поняття інноваційної інфраструктури. Це поняття знайшло відбиття в Законі України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002

№ 40-IV, у ст. 1 якого визначено, що інноваційна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Проаналізувавши нормативне визначення, доходимо висновку, що висвітлені в ньому аспекти загалом відповідають сутності та змісту досліджуваного поняття і дають змогу виокремити основні конститутивні ознаки інноваційної інфраструктури. Але вважаємо за необхідне більш детально дослідити це питання та вказати, які з ознак II мають бути відображені в законодавчому визначенні поняття для формування чіткого уявлення правозастосувачів про те, які саме учасники відносин у сфері господарювання можуть бути суб'єктами інноваційної інфраструктури.

Серед ознак інноваційної інфраструктури як властивостей явища, що є елементами формування цього поняття, слід виокремити конструктивні та другорядні ознаки. Основними (конструктивними) ознаками інноваційної інфраструктури є такі її характеристики, які у своїй сукупності визначають та утворюють вказане явище, даючи сутнісну характеристику його природи. Вважаємо, що саме вказаний перелік ознак повною мірою розкриває зміст і природу досліджуваного явища та є поняттєутворювальним для інноваційної інфраструктури. Другорядні ознаки поняття слід розуміти як цілеорієнтовальні його характеристики, спрямовані на побудову ефективно діючої інноваційної інфраструктури, яка повною мірою виконує поставлені перед нею завдання.

Основні (конструктивні) ознаки:

1. *Системність*. Інноваційна інфраструктура – це системне утворення, основними конститутивними елементами якого є суб'єкти, що виконують інфраструктурні завдання, сукупність правових відносин, у які вони вступають з іншими учасниками господарських відносин, зокрема іншими суб'єктами інноваційної інфраструктури або інноваційної діяльності, а також правові режими економічної діяльності, в рамках яких вони функціонують. Сукупність однотипних за характером виконуваних функцій суб'єктів разом із відносинами,

у які вони вступають для реалізації поставлених завдань, та правові режими їхньої діяльності утворюють підсистеми інноваційної інфраструктури.

2. *Цілісність*. Однією з визначальних характеристик досліджуваного явища є те, що діяльність суб'єктів інноваційної інфраструктури має охоплювати всі стадії інноваційного циклу: розроблення, впровадження чи використання та комерціалізацію інноваційних продуктів. Указані суб'єкти повинні бути представлені на етапі здійснення як наукової та науково-технічної, так і інноваційної діяльності.

3. *Гнучкість*. Указана ознака проявляється в таких аспектах. А) Інноваційна інфраструктура має бути представлена максимально широким переліком суб'єктів незалежно від їхніх організаційно-правових форм і форм власності. Б) Ефективна інноваційна інфраструктура, в особі широкого кола суб'єктів, що її представляють, повинна легко пристосуватися до швидкозмінних умов ринку, господарювання та зовнішньої кон'юнктури, удосконалюватися відповідно до змін парадигми інноваційного розвитку.

4. *Невиробничий характер діяльності* інноваційної інфраструктури полягає в тому, що її суб'єкти здійснюють щодо інноваційної обслуговувальну/забезпечувальну діяльність, у широкому розумінні функціональне призначення суб'єктів II полягає, зокрема, у виконанні робіт, наданні послуг та здійсненні іншого роду забезпечення інноваційної діяльності. В економічній літературі часто використовують термін «забезпечення відповідними ресурсами» (фінансовими, кадрово-трудовами, інтелектуальними, виробничими тощо)».

Другорядні ознаки:

1. *Структурованість* полягає в тому, що II, як системне утворення, складається з різних за функціональним призначенням підсистем, які, у свою чергу, утворюються сукупністю суб'єктів, поєднаних горизонтальними та/або вертикальними зв'язками, відносинами, у які вони вступають задля забезпечення інноваційної діяльності та правових режимів економічної діяльності.

2. *Акумулятивність*. Указана ознака полягає в тому, що для виконання завдань та функцій інноваційної інфраструктури, в її межах

має бути створено максимально комфортні умови діяльності для найширшого кола суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин, тобто «під дахом» інноваційна інфраструктура повинна зосередити суб'єкти різних організаційно-правових форм та форм власності, незалежно від відомчої належності. Очевидно, що вказані умови створюються за допомогою дієвої, злагодженої нормативно-правової бази, а також формування та реалізації ефективної політики у сфері забезпечення діяльності інноваційної інфраструктури.

3. *Генеративність* інноваційної інфраструктури полягає в здатності вказаного явища, не беручи безпосередньою участі, сприяти створенню інноваційного продукту.

4. *Інтегративність*. Указана ознака впливає з економічної сутності досліджуваного поняття й полягає в здатності її поєднати в межах єдиного інноваційного циклу ресурси освіти, науки, виробництва та бізнесу.

5. *Універсальність* інноваційної інфраструктури впливає з її здатності забезпечувати здійснення інноваційної діяльності у всіх галузях господарювання, незалежно від сфери суспільного виробництва (фармацевтика, машинобудування, інформаційні технології тощо).

Як висновок, слід зазначити, що конструктивні ознаки поняття інноваційна інфраструктура виконують поняттєутворювальну роль для досліджуваного явища та обов'язково мають бути висвітлені в законодавчому її визначенні. Другорядні ознаки впливають з основних та є більшою мірою цілями-орієнтирами як для правотворців, так і для правозастосувачів. Зазначений перелік другорядних ознак не є вичерпним та може розширюватися відповідно до зміни, оновлення цілей, що стоять перед інноваційною інфраструктурою.

Повертаючись до аналізу нормативного визначення II, вважаємо, що вказане поняття має бути доповнене, по-перше, положенням про об'єднаність усіх вказаних суб'єктів інноваційним циклом та можливість їхньої участі на всіх його етапах, залежно від функціонального призначення того чи іншого суб'єкта; по-друге, слід вказати стосовно внутрішньої будови інноваційної інфраструктури, а саме

те, що вона складається із взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних суб'єктів, які на ряду з відносинами, у які вони вступають для виконання поставлених перед ними цілей, та матеріальними та нематеріальними об'єктами цих відносин утворюють низку підсистем інноваційної інфраструктури, що і є її структурними елементами. Теоретична цінність цих положень полягає в тому, що вони насамперед зацентують увагу на таких принципових ознаках інноваційної інфраструктури, як цілісність та системність, які наразі не висвітлені в ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність».

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. ст. 266.

REFERENCES

1. Hospodarskyi Kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. (2003). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 11, art. 462.
2. Pro innovatsiynu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36, art. 266.

Малохліб Олена Сергіївна

здобувач кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ БАГАТОКВАРТИРНОЇ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ

Наукова робота присвячена дослідженню земельно-правових питань багатоквартирної житлової забудови. На сьогодні проблемними питаннями в сфері багатоквартирної житлової забудови залишаються незавершені будівництвом житлові об'єкти, які зводяться на земельних ділянках, що не оформлені належним чином, або пов'язані з іншими діями недобросовіс-

них забудовників. Автором проаналізовано чинне національне та міжнародне законодавство у зазначеній сфері, зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: багатоквартирна житлова забудова, земельна ділянка для житлового будівництва, спеціалізовані будівельні організації.

Malokhlib Olena

*applicant at the Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

LAND LEGAL ISSUES MULTI-APARTMENT HOUSING

Scientific work is devoted to the study of land and legal issues of multi-apartment housing. Today, the problem in the field of multi-apartment housing is unfinished housing, which is built on land that is not properly designed, or related to other actions of unscrupulous developers. The author analyzes the current national and international legislation in this area, draws appropriate conclusions.

Keywords: multi-apartment housing, land plot for housing construction, specialized construction organizations.

В сучасних умовах житлове будівництво практично повністю здійснюється спеціалізованими будівельними організаціями, тобто суб'єктами підприємницької діяльності, які зареєстровані у встановленому законом порядку та мають відповідну ліцензію на проведення будівельних робіт. Основна кількість багатоквартирних житлових будинків зводиться саме такими юридичними особами в містах на земельних ділянках переважно комунальної власності, наданих згідно із земельним законодавством у користування за договором оренди. Строк оренди, за загальним правилом, складає від трьох до п'яти років, тобто на строк до завершення будівництва.

Будівництво житлового будинку в даному випадку здійснюється за рахунок коштів інвесторів, тобто громадян, які виступають потенційними власниками житла. Як правило, інвестори вкладають свої кошти в об'єкт будівництва (житловий будинок) ще на початковому етапі будівництва.

На сьогодні проблемними питаннями в сфері багатоквартирної житлової забудови спеціалізованими будівельними організаціями

залишаються незавершені будівництвом житлові об'єкти, які зводяться на земельних ділянках, що не оформлені належним чином, або пов'язані з іншими діями недобросовісних забудовників. Найбільш поширеними випадками недобросовісності забудовників є: по-перше, відсутність необхідної дозвільної документації у забудовника; по-друге, незавершення будівництва житлового будинку або неможливість його введення в експлуатацію, якщо у процесі будівництва були порушені будівельні норми, державні стандарти і норми; по-третє, затягування строків завершення будівництва чи введення в експлуатацію житлового будинку; по-четверте, отримання в результаті будівництва об'єкта відмінного від того, яке планувалося (наприклад, без наявності необхідних комунікацій). Як наслідок, подальше вирішення низки можливих проблем здійснюється за рахунок самих інвесторів-громадян і триває роками.

Практика багата прикладами недобросовісності забудовників. Так, досить відомою є будівельна афера «Еліта-Центр», в результаті якої постраждало понад півтори тисячі громадян-інвесторів. Здійснювалася афера шляхом укладання договорів громадян з інвестиційно-будівельною компанією про пайову участь у будівництві багатоквартирних житлових будинків у м. Києві. Пропонована вартість квадратного метра житла становила від 3025 грн. при ринковій вартості 6095 грн. Завершення будівництва першого житлового будинку планувалося у другому кварталі 2006 року. Однак, насправді будівництво житлових будинків взагалі не здійснювалося, укладалися договори подвійного, а іноді й потрійного продажу одних і тих самих квартир в неіснуючих житлових будинках. Загальна сума коштів, отриманих таким чином шахраями, сягнула понад 400 млн. гривень [2].

Сьогодні державна будівельна корпорація «Укрбуд» зупинила будівництво 26 житлових комплексів у м. Києві. В результаті без житла можуть залишитися понад 13 тисяч інвесторів, що перевищує будівельну аферу «Еліта-центр» в десятки разів [5].

Наведені ситуації стали можливими передовсім за відсутності контролю за використанням земельної ділянки для багатоквартирної забудови, контролю за дотриманням законодавства у сфері містобу-

дівної діяльності та потурання органів влади і їх посадовців. Отже, актуальним в умовах сьогодення залишається питання щодо посилення відповідного контролю.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [4] державний нагляд (контроль) визначається як діяльність органів державного нагляду (контролю) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання, до яких відносяться і юридичні особи-забудовники, що здійснюють діяльність у сфері містобудування. Відомо, що Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) та її територіальні підрозділи входять до переліку органів державного нагляду (контролю).

Слід зазначити, що окрім планових перевірок органами Держгеокадастру щодо виявлення та запобігання порушень законодавства суб'єктами господарювання, ці органи наділені повноваженнями щодо проведення перевірок відповідно до Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [3]. Реалізація контрольної функції даними органами здійснюється за використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель та ін. Отже, інспектори Держгеокадастру мають повноваження на контрольну перевірку не тільки діяльності суб'єкта господарювання, а і самої земельної ділянки як об'єкта державного контролю за використанням та охороною земель.

Потребує активізації і контрольна діяльність Державної архітектурно-будівельної інспекції України, яка створена для здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у сфері містобудівної діяльності. Як свідчить практика, поки що належним чином вона не виконує покладених на неї обов'язків. Необхідним вбачається реформування зазначеного органу та перегляд його функцій. Одним із напрямів контрольної діяльності цієї інспекції могло б бути включення до її функцій і здійснення контролю за цільовим використанням земельних ділянок, які забудовуються.

В сучасних умовах будівельного буму доречною буде постановка питання і про припинення права на земельну ділянку для житлової

забудови. Так, у випадку, коли забудовник у встановлений строк не приступив до використання земельної ділянки для житлового будівництва без поважних причин, його права на землю мають припинитися за рішенням уповноважених органів та з відшкодуванням збитків громадянам-інвесторам. Якщо строк, на який укладено договір оренди земельної ділянки для будівництва багатоквартирного житлового будинку, порушений без поважних причин забудовником, до такого забудовника необхідно передбачити законодавчим шляхом застосування жорстких санкцій (наприклад, розірвання договору оренди та примусове вилучення земельної ділянки). Зрозуміло, що в другому випадку без рішення суду не обійтись. Тим більше, що відшкодування збитків інвесторам неминуче буде здійснюватися у судовому порядку. Використання земель житлової забудови повинно бути належним і раціональним. Саме такий підхід має використовувати законодавець, забезпечуючи права інвесторів.

Звернемо увагу, що в європейських країнах, на відміну від України, формат роботи в цій сфері передбачає обов'язкову участь банку у фінансуванні проекту, який, видаючи кредит, здійснює повну перевірку позичальника і в том числі на етапі реалізації проекту контролює цільове використання коштів. Крім того, наприклад, у Німеччині при купівлі житла на стадії будівництва обов'язковою умовою є страхування ризиків забудовника. Інвестор укладає договір не із забудовником, а з фінансовою установою, яка веде це будівництво: контролює хід будівництва та перераховує гроші відповідно до його графіка і графіка виконаних робіт. Відповідно до ст. 3 Постанови щодо відносин між агентами з нерухомості та забудовниками (Makler- und Bauträgerverordnung) кошти інвестора перераховуються забудовнику за таким графіком: перший внесок 30% від загальної суми, решта суми 70% вноситься поетапно в залежності від виконаних будівельних робіт [1].

Практика європейських країн у сфері житлового будівництва із залученням інвесторів потребує вивчення та уваги з боку вітчизняного законодавця, який мав би внести відповідні зміни до чинного законодавства.

Отже, при будівництві багатоквартирних житлових будинків необхідним видається: по-перше, посилення контролю у сфері будів-

ництва; по-друге, закріплення в законодавстві спеціальних підстав припинення права на земельну ділянку недобросовісних забудовників; по-третє, передбачення в законодавстві застосування жорстких санкцій для забудовників, що не завершили будівництво житлового будинку протягом строку, на який вони отримали земельну ділянку. Це матиме важливе практичне значення, оскільки стимулюватиме забудовників до своєчасного закінчення будівництва та сприятиме зменшенню кількості «недобудов» у межах земель житлової забудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захист прав інвесторів житлового будівництва в країнах ЄС. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29229.pdf>
2. Київміськбуд передав ще 18 квартир постраждалим від афери «Еліта-Центр». URL: <http://www.elitacenter.org/elitivtsyam-peredali-18-kvartir.html>
3. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
5. «Укрбуд» заморозив будівництво понад 13 тисяч квартир: що буде з вкладниками. URL: https://24tv.ua/ukrbud_zamoroziv_budivnitstvo_ponad_13_tisyach_kvartir_shho_bude_z_vkladnikami_n1242989

REFERENCES

1. Zakhyst prav investoriv zhytlovoho budivnytstva v krayinakh YeS. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29229.pdf> [in Ukrainian].
2. Kyivmiskbud peredav shche 18 kvartyr postrazhdalym vid afery «Elita-Tsentr». URL: <http://www.elitacenter.org/elitivtsyam-peredali-18-kvartir.html> [in Ukrainian].
3. Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhoronoiu zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> [in Ukrainian].

4. Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 05.04.2007 r. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> [in Ukrainian].

5. «Ukrbud» zamorozyv budivnytstvo ponad 13 tysiach kvartyr: sheho bude z vkladnykamy. URL: https://24tv.ua/ukrbud_zamoroziv_budivnitstvo_ponad_13_tisyach_kvartir_shho_bude_z_vkladnikami_n1242989 [in Ukrainian].

Марченко Юлія Іванівна

*здобувач кафедри правознавства Юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ОСНОВНИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТАТНЬОГО РІВНЯ ЖИТТЯ ГРОМАДЯН

Розглянуто оплату праці як основний спосіб забезпечення достатнього рівня життя громадян. Зроблено висновок, що найважливішим напрямом соціально-економічної політики держави має бути досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту населення на основі підвищення оплати праці працюючого населення. При цьому необхідно постає розробка системи соціальних стандартів, яка б справді забезпечувала гідний, достатній рівень життя населення та відповідала європейським стандартам.

Ключові слова: оплата праці, працівник, соціальна держава, соціальні гарантії, соціальні стандарти.

Marchenko Julia

*applicant for the Department of Law Faculty of Law East Ukrainian
National Vladimir Dahl University*

WAGES AS THE MAIN WAY TO ENSURE A SUFFICIENT LIVING STANDARD OF CITIZENS

Remuneration is considered as the main way to ensure a sufficient standard of living for citizens. It is concluded that the most important direction of

the socio-economic policy of the state should be to achieve a stable positive dynamics of welfare of the population on the basis of increasing wages of the working population. At the same time, it is necessary to develop a system of social standards that would really ensure a decent, sufficient standard of living and meet European standards.

Keywords: employee, social guarantees, social standards, wages, welfare state.

Процеси становлення ринкової економіки в Україні зумовлюють значні перетворення у системі соціально-трудових відносин. Кризові явища у вітчизняній економіці негативно впливають на рівень заробітної плати, а отже, і на рівень добробуту громадян, які працюють. Зниження рівня доходів населення спричиняє скорочення їх платоспроможного попиту, що впливає на зменшення обсягів виробництва. В умовах кризи роботодавці не мають змоги підвищувати, а подекуди й виплачувати заробітну плату. Саме тому однією з базових проблем усіх змін у вітчизняній економіці є становлення адекватної до сучасних умов ефективної системи регулювання оплати праці як основного способу забезпечення достатнього рівня життя громадян.

Відповідно до ст. 48 Конституції України кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Норми цієї статті реалізуються передбаченими в законодавстві державними соціальними стандартами й державними соціальними гарантіями. Правові засади формування й застосування державних соціальних стандартів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією й законами України основних соціальних гарантій, визначаються Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», відповідно до ст. 1 якого державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми й нормативи або їх комплекс, на підставі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій.

Основні державні соціальні гарантії закріплюються в законах з метою забезпечення проголошеного у ст. 48 Конституції України права громадян на достатній життєвий рівень. Указаний конституційний припис відповідає положенню ст. 25 Загальної декларації

прав людини від 10 грудня 1948 р. [1]: «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини». Як переконує Ж. М. Пустовіт, сутністю цього права «... є можливість достатнього харчування, одягу, житла з метою забезпечення, досягнення певного життєвого рівня. Змістом є право на соціальне благо як гарантія існування і прояву можливостей особи. Формою є право на певні умови життя» [2, с. 266]. С. М. Прилипка й О. М. Ярошенко доводять, що достатній життєвий рівень не є усталеною величиною, тому що вона змінюється залежно від соціально-економічних та інших чинників. Завдання держави полягає у створенні належних умов для людини, щоб вона могла своєю працею забезпечити гідну матеріальну базу для себе і своєї сім'ї. Рівень життя – багатогранна і складна категорія, що характеризує сукупність реальних соціально-економічних умов життєдіяльності людей насамперед у сфері споживання, а тому є найважливішою характеристикою соціального процесу [3, с. 209].

До основних державних соціальних гарантій входять: (а) мінімальний розмір заробітної плати; (б) мінімальний розмір пенсії за віком; (в) неоподатковуваний мінімум доходів громадян; (г) розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Проаналізувавши практику забезпечення достатнього життєвого рівня доходимо висновку, що оцінити її фактичну реалізацію в житті досить складно. Така невизначеність пов'язана з тим, що не існує універсальних параметрів життєдіяльності, як немає й точно окресленого поняття «достатній життєвий рівень». Воно є оцінним поняттям. Кожна людина має власні уявлення про достатній життєвий рівень і відповідно прагне його досягти. Це пов'язано з самооцінкою людини, її судженнями про наявний стан життя порівняно з бажаним еталоном.

Отже, складність позначення чітких формальних меж життєвого рівня людей наочно демонструє, що орієнтація соціальної моделі

держави лише на забезпечення матеріального добробуту людей фактично призводить до обмеження його змісту системою перерозподілу суспільного продукту. Незважаючи на те, що кожен індивід має особисто піклуватися про власний добробут, держава повинна створювати відповідні умови для того, щоб людина реально мала змогу забезпечити себе і свою сім'ю. Інакше кажучи, забезпечення людини такою можливістю є одним з головних обов'язків соціальної держави.

Основними пріоритетами соціальної держави в питанні забезпечення достатнього рівня життя виступають: а) підвищення якості й рівня життя населення; б) чітке розмежування сфер державного і колективно-договірного регулювання оплати праці; в) поступальне зростання мінімального розміру заробітної плати; г) установлення й забезпечення державних гарантій у сфері оплати праці; д) обмеження розмірів утримань із заробітної плати, в тому числі розмірів оподаткування доходів; е) посилення захисту прав працівників на своєчасне й у повному розмірі одержання заробітної плати. На жаль сьогодні держава не гарантує в розрізі статті 48 Конституції України права громадян на достатній рівень життя та не стимулює до продуктивної праці, що загрожує економічній і соціальній стабільності країни та позбавляє обидві сторони трудових відносин вагомого опієнту на ринку праці.

Оплата праці як основний спосіб забезпечення достатнього рівня життя громадян повинна виступати соціально-економічним показником добробуту останніх, оскільки вона, по-перше, є основним джерелом доходів найманих працівників та визначає рівень матеріального добробуту домогосподарств, по-друге, для роботодавців є часткою витрат виробництва та засобом мотивації працівників до досягнення цілей підприємства, по-третє, відіграє значну роль у забезпеченні економічного зростання країни.

Таким чином, найважливішим напрямом соціально-економічної політики держави має бути досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту населення на основі підвищення оплати праці працюючого населення. При цьому необхідною постає розробка системи соціальних стандартів, яка б справді забезпечувала гідний, достатній рівень життя населення та відповідала європейським стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Актуальні проблеми конституційного права України: підруч. / за заг. ред. А. Ю. Олійника. Київ: Вид. дім «Скіф». 2012. 552 с.
3. Конституція України: наук.-практ. коментар / ред. кол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. Харків: Право; Київ: Вид. дім «Ін Юре». 2003. 808 с.

REFERENCES

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948 r. (2008). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 93. art. 3103 [in Ukrainian].
2. Aktualni problemy konstytutsiinoho prava Ukrainy. A. Yu. Oliinyk (2012). Kyiv: Vyd. dim «Skif» [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy. V. Ya. Tatsii, Yu. P. Bytiak, Yu. M. Hroshevoi (Eds.). (2003). Kharkiv: Pravo; Kyiv: Vyd. dim «In Yure» [in Ukrainian].

Оганова Карина Олександрівна

*аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Наукова робота присвячена дослідженню правового статусу суб'єктів використання та охорони земель енергетичної системи України. Автор проаналізував чинне законодавство, юридичну літературу, наукові здобутки, що дало змогу зробити відповідні висновки щодо правового статусу суб'єктів, що використовують та здійснюють дії направлені на охорону земель енергетичної системи України.

Ключові слова: правовий статус суб'єктів, використання земель енергетичної системи України, охорона земель енергетичної системи України.

Ohanova Karyna
*postgraduate of Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

LEGAL STATUS OF ENTITIES OF USE AND LAND PROTECTION OF THE ENERGY SYSTEM OF UKRAINE

Scientific work devoted to the study of the legal status of the subjects of land use and protection of the energy system of Ukraine. The author analyzed the current legislation, legal literature, scientific achievements, which allowed to draw appropriate conclusions about the legal status of entities that use and carry out actions aimed at protecting the lands of the energy system of Ukraine.

Keywords: legal status of subjects, use of lands of the energy system of Ukraine, protection of lands of the energy system of Ukraine.

У юридичній літературі висловлювалися різні думки, щодо визначення поняття правового статусу особи. Зокрема, правовий статус особи визначають як:

- 1) комплексу її суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [1]
- 2) юридично закріпленого становища особи в суспільстві, відповідно до якого особа як суб'єкт права вступає в правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві [2]
- 3) правового положення особи, що відображає його фактичний стан у відносинах з суспільством та державою [3]
- 4) комплексної інтеграційної категорії, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також соціальні зв'язки [4]

Варіативність визначення цього поняття пояснюється тим, що вчені не мають одностайної точки зору щодо змістовної наповненості правового статусу особи. Так, деякі дослідники визначають такі елементи правового статусу: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, права і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність [5]. Вказане розширене трактування змісту правового статусу особи підтримується не всіма дослідниками.

В науковій літературі також висловлювались сумніви щодо включення до структури правового статусу особи правові (статусні) норми та правовідносини. Але без відповідних правових норм, що регулюють зв'язки людини і держави, встановлення, закріплення правового статусу є неможливими. Аналогічне стосується правовідносин в яких перебувають суб'єкти з державою та один з одним, з приводу здійснення основних прав, свобод та обов'язків. Серцевиною правового статусу виступають права та обов'язки, а зв'язки між їх носіями реалізуються у правовідносинах. Відповідно, норми права та ті правовідносини, що виникають на їх підставі, не можуть не визначати правовий статус суб'єктів [6].

Виходячи з вище наведеного, аналізуючи правовий статус суб'єктів використання та охорони земель енергетичної системи, ми в першу чергу вказуємо на права та обов'язки відповідних суб'єктів, які реалізуються у відповідних земельних правовідносинах. Тому в першу чергу необхідно визначити коло таких суб'єктів.

Згідно з ч. 2 ст. 76 Земельного кодексу України землі енергетичної системи можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності [7]. Втім, ані Земельний кодекс України, ані Закон України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» не визначають вичерпний перелік суб'єктів використання та охорони земель енергетичної системи України.

Слід зауважити, що у земельно-правовій науці питання суб'єктного складу правовідносин щодо використання та охорони земель енергетичної системи майже не розглядалось. Деякі окремі аспекти організаційно-правового забезпечення енергетики розглядалось у джерелах адміністративного права.

Відповідно, визначення суб'єктного складу в цілях даного дослідження можливе лише за допомогою комплексного аналізу положень українського законодавства як у сфері енергетики, так і земельного законодавства.

Раніше у законодавстві містились визначення суб'єктів електроенергетики. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електроенергетику», що втратив чинність із прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії» суб'єкти електроенергетики визна-

чались як суб'єкти господарської діяльності незалежно від їх відомчої належності та форм власності, що займаються виробництвом, передачею, розподілом, постачанням електричної енергії та теплової енергії при централізованому теплопостачанні, а також суб'єкт господарської діяльності, що здійснює централізоване диспетчерське (оперативно-технологічне) управління [8].

Незважаючи на те, що Закон України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» не передбачає визначення або переліку суб'єктів використання та охорони земель енергетики, у ньому міститься розділ V «Права та обов'язки підприємств енергетики, власників і користувачів земельних ділянок у спеціальних зонах об'єктів енергетики», яким передбачено відповідні права та обов'язки. Виходячи з наведеного, суб'єктами використання земель енергетики є підприємства енергетики та власники і користувачі земельних ділянок у спеціальних зонах об'єктів енергетики.

Проте Законом України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» визначення поняття «підприємства енергетики» не передбачено. З контексту самого Закону вбачається, що підприємствами енергетики слід вважати усіх тих суб'єктів, на балансі яких знаходяться ті об'єкти енергетики, розташування яких на відповідних землях означає належність цих земель до земель енергетичної системи, згідно положень зазначеного Закону. Аналогічний висновок можна зробити і щодо суб'єктів охорони земель енергетичних систем. Відповідно до абз. 3 п. 4 Правил охорони електричних мереж підприємства, установи, організації та громадяни, яким надано у власність, постійне або тимчасове користування земельні ділянки, де знаходяться об'єкти електричних мереж, зобов'язані вживати належних заходів до збереження зазначених об'єктів [9]. Отже, у законодавстві не визначене специфічне коло суб'єктів саме використання та охорони земель енергетичної системи.

Чинним Законом України «Про ринок електричної енергії» передбачено перелік осіб, що беруть участь у виробництві, передачі, розподілі, купівлі-продажу, постачанні та споживанні електричної енергії, зокрема:

1) вертикально інтегрований суб'єкт господарювання - юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, фізична особа, у тому числі яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною особою, що провадить діяльність з передачі та/або розподілу електричної енергії і щонайменше одну з функцій з виробництва або постачання електричної енергії, або група таких осіб, пов'язаних між собою безпосередньо чи опосередковано відносинами контролю, що провадять діяльність з передачі та/або розподілу електричної енергії і щонайменше одну з функцій з виробництва або постачання електричної енергії;

2) виробник електричної енергії – суб'єкт господарювання, який здійснює виробництво електричної енергії;

3) електроенергетичне підприємство - суб'єкт господарювання, який здійснює одну з таких функцій: виробництво, передачу, розподіл, постачання електричної енергії споживачу або трейдерську діяльність;

4) електропостачальник -суб'єкт господарювання, який здійснює продаж електричної енергії за договором постачання електричної енергії споживачу;

5) користувачі системи передачі/розподілу – фізичні особи, у тому числі фізичні особи - підприємці, або юридичні особи, які відпускають або приймають електричну енергію до/з системи передачі/розподілу або використовують системи передачі/розподілу для передачі/розподілу електричної енергії;

6) оператор системи передачі – юридична особа, відповідальна за експлуатацію, диспетчеризацію, забезпечення технічного обслуговування, розвиток системи передачі та міждержавних ліній електропередачі, а також за забезпечення довгострокової спроможності системи передачі щодо задоволення обґрунтованого попиту на передачу електричної енергії;

7) оператор системи розподілу – юридична особа, відповідальна за безпечну, надійну та ефективну експлуатацію, технічне обслуговування та розвиток системи розподілу і забезпечення довгострокової спроможності системи розподілу щодо задоволення обґрунтованого попиту на розподіл електричної енергії з урахуванням вимог щодо

охорони навколишнього природного середовища та забезпечення енергоефективності;

8) постачальник допоміжних послуг – учасник ринку, який відповідає встановленим правилами ринку вимогам щодо надання допоміжних послуг та зареєстрований відповідно до правил ринку для надання таких послуг та інші [10].

Очевидно, що наведений перелік осіб позначає тих суб'єктів, що у процесі своєї діяльності використовують земельні ділянки для потреб енергетики.

Виходячи з вище зазначеного, суб'єкти використання та охорони земель енергетичної системи можна поділити на чотири групи:

1. суб'єкти енергетики, беруть участь у виробництві, передачі, розподілі та постачанні електричної енергії, на балансі яких перебувають відповідні об'єкти енергетики, які використовують для цього землі енергетичних систем та дотримуються вимог щодо їх охорони;

2. споживачі електроенергії, що використовують земельні ділянки для задоволення власних потреб;

3. особи, що є одночасно і суб'єктами енергетики, і споживачами електроенергії (як-то енергетичні кооперативи та деякі інші суб'єкти енергетики);

4. власники та користувачі земельних ділянок, частину з яких займають або через які проходять лінії електропередач або розташовані інші об'єкти енергетики.

В даному контексті виникає питання: чи варто вважати суб'єктами використання та охорони земель енергетичної системи власників та користувачів земельних ділянок, частину з яких займають або через які проходять лінії електропередач або розташовані інші об'єкти енергетики, але при цьому вони не є споживачами відповідної електроенергії. У такому випадку вбачається, що ці особи все ж таки можуть вважатись суб'єктами використання та охорони земель енергетичної системи, оскільки вони несуть обов'язки щодо дотримання правового режиму відповідних спеціальних зон земель енергетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. Л.: Край, 2007. С. 100.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. К.:Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 60.
3. Алексеев С. С. Теория права. Учебник. М.: Издательство БЕК, 1995. С. 432.
4. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права. М.: Юрист, 1997. С. 195.
5. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні: Підручник. К.: Правова єдність, 2008. С. 129.
6. Тодика Ю. М. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. С. 153-154.
7. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.
8. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 1. Ст. 1.
9. Про затвердження Правил охорони електричних мереж: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.1997 р. № 209. *Офіційний вісник України*. 1997. № 10. Ст. 28.
10. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27-28. Ст. 312.

REFERENCES

1. Rabinovych, P. M. (2007). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy*. L.: Krai, P. 100 [in Ukrainian].
2. Skakun, O. F. (2011). *Teoriia prava i derzhavy*. K.: Alerta; TsUL, P. 60 [in Ukrainian].
3. Alekseyev, S. S. (1995). *Teoriya prava*. M.: Izdatelstvo BEK. P. 432 [in Russian].
4. Matuzov, N. I., Malko, A. V. (1997). *Teoriya gosudarstva i prava*. M.: Yurist. P. 195 [in Russian].
5. Kolodii, A. M., Oliinyk, A. Yu. (2008). *Prava, svobody i oboviazky hromadianyna v Ukraini*. K.: Pravova yednist, P. 129 [in Ukrainian].
6. Todyka, Yu. M. (2004). *Konstytutsiino-pravovyi status liudyny i hromadianyna v Ukraini*. K.: Kontsern «Vydavnychiy Dim «In Yure», P. 153–154 [in Ukrainian].
7. *Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III. (2002). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, art. 27 [in Ukrainian].
8. *Pro elektroenerhetyku: Zakon Ukrainy vid 16.10.1997 r. № 575/97-VR. (1998). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1, art. 1 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Pravyl okhorony elektrychnykh merezh: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.03.1997 r. № 209. (1997). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 10, art. 28 [in Ukrainian].

10. Pro ryнок elektrychnoi enerhii: Zakon Ukrainy vid 13.04.2017 r. № 2019-VIII. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 27-28, art. 312 [in Ukrainian].

Панченко Вікторія Валеріївна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-7787-6065

ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Наукова робота присвячена дослідженню організаційно-правових питань щодо конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в Україні як експортера сільськогосподарської продукції. Автор проаналізував сучасний стан рівня конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в Україні та зробив відповідні висновки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, аграрний сектор економіки України, сільськогосподарське виробництво, інвестиційно-інноваційний розвиток.

Panchenko Victoria

PhD, Assistant Professor of the department of Land and Agricultural Law of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-7787-6065

SOME ORGANIZATIONAL AND LEGAL ISSUES OF COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

The scientific work is devoted to the investigation of organizational and legal issues regarding the competitiveness of the agricultural sector of the economy in Ukraine as an exporter of agricultural products. The author analyzed the current state of the level of competitiveness of the agricultural sector of the economy in Ukraine and made the appropriate conclusions.

Keywords: competitiveness, agricultural sector of Ukraine's economy, agricultural production, investment and innovation development.

Україна є експортером сільськогосподарської продукції, має досвід експортної діяльності, частину необхідної інфраструктури, її великі сільськогосподарські підприємства мають доступ як до ринкових ресурсів, підтримки, інвестування, так і вплив на аграрну політику, що є перспективним при зростанні торгівлі на світовому аграрному ринку.

Але незважаючи на потужний виробничий потенціал аграрного сектору економіки та географічне розташування України між великими ринками сходу та заходу, надмірне адміністративно-управлінське навантаження, суперечливе законодавство, яке неповною мірою відповідає засадам сучасної економіки, унеможливує підвищення конкурентоспроможності сільського господарства і промислової переробки сільськогосподарської продукції.

Для забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в Україні при великій частині малих і середніх сільськогосподарських виробників, особливо в трудомістких сегментах сільськогосподарського виробництва, потрібно підвищення ефективності та посилення їх значущості на ринку через розвиток маркетингу та залучення інвестицій, зважаючи на критично низький рівень розвитку потужностей та ефективності організації таких виробників у сільському господарстві України.

Сучасний стан аграрного сектору економіки України є таким, що при використанні великими сільськогосподарськими виробниками новітніх технологій, розвитку інвестиційного напрямку, налагодженої експортної інфраструктури (в основному зернових культур, соняшникової олії), у малих і середніх сільськогосподарських виробників наявна нерозвиненість сільської інфраструктури, логістики, відсутність інвестиційно-інноваційних можливостей, правової обізнаності, недоступність кредитних ресурсів тощо.

Незважаючи на цілі, зазначені в Указі Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, на відносно низьку продуктивність у сільському господарстві та промисловій переробці сільськогосподарської продукції в Україні впливає відсутність ефективної аграрної політики, дієвої до сучасних реалій нормативно-правової бази, рівних умов і можливостей для всіх сільськогосподарських виробників; досконалої адміністративно-управлінської системи, що збалансує аграрний ринок тощо.

Так, наслідком недостатнього нормативно-правового забезпечення є нерозвиненість інноваційної інфраструктури в Україні, що не створює належних стимулів для інноваційної діяльності й не сприяє нарощуванню інвестицій в інноваційний процес сільськогосподарського виробництва. А також негативно впливає на виробничий потенціал аграрного сектора економіки України з постійною втратою експортних можливостей, оскільки більш конкурентоспроможні виробники інших країн отримують перспективні можливості світового аграрного ринку.

Отже, задля підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України, спираючись на цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, необхідно:

а) створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, що спростить доступ до кредитних ресурсів, забезпечить справедливі умови фінансування;

б) вдосконалення інвестиційно-інноваційної нормативно-правової бази для забезпечення стабільної, цільової сучасної аграрної політики та системи державного управління в цьому напрямі;

в) розвивати інвестиційно-інноваційний напрям в сільському господарстві, що сприятиме урізноманітненню експортноорієнтованого сільськогосподарського сектора, науково-дослідній роботі, підвищенню рівня якості аграрної освіти, професійній підготовці, працевлаштуванню кваліфікованих спеціалістів тощо;

г) приділяти більшу увагу сталому розвитку сільськогосподарського сектора з урахуванням соціальних наслідків щодо сільських територій;

д) диверсифікація сільськогосподарського виробництва зі збільшення органічної продукції для зміцнення позицій України як на традиційних, так і на нових експортних сільськогосподарських ринках;

е) розвиток біоенергетики для забезпечення енергетичної заощадливості та ефективності в сільському господарстві;

ж) стале управління природними ресурсами в процесі здійснення сільськогосподарського виробництва та їх ефективна охорона, що запобігатиме виснаженню і дегенерації цих ресурсів;

з) підвищення обізнаності сільськогосподарських виробників як правової, так і обізнаності щодо проблем екології і боротьби проти зміни клімату.

Спираючись на вищевикладене, для повноцінного використання сприятливих можливостей України як експортера сільськогосподарської продукції, враховуючи потужний виробничий потенціал аграрного сектору економіки та географічне розташування нашої країни, та підвищення конкурентоспроможності українських сільськогосподарських виробників необхідно проведення довгострокової, збалансованої інвестиційно-інноваційної реформи сільського господарства та сільських територій шляхом прийняття Концепції інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України та розробки регіональних програм в цьому напрямі. Реформування має забезпечуватися виваженою сучасною аграрною політикою, спрямованою на збалансування рівноваги всіх суб'єктів аграрного сектора економіки України.

Належне правове реформування в поєднанні з удосконаленою державною системою управління забезпечать необхідні умови для інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного сектора, що підвищить ефективність і диверсифікацію сільськогосподарського виробництва, рівень сталого розвитку сільських територій. Це забезпечить покращення функціонування сільськогосподарського сектору з урахуванням екологічних наслідків сільськогосподарського виробництва та конкурентоспроможність аграрного сектора економіки України в цілому.

Пасмор Юлія Вікторівна

кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України

ORCID: 0000-0001-8773-360X

ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ OPEN SCIENCE TA OPEN ACCESS: PRO AT CONTRA

Стаття присвячена аналізу можливостей сучасних технологій і ресурсів відкритої науки в контексті глобальних тенденцій наукової комунікації й sustainable development. Розглянуто актуальні питання закономірних трансформацій суспільства, еволюції та інтеграції наукової діяльності й трансферу знань.

Ключові слова: технології, відкрита наука, відкритий доступ, наукові комунікації, цифрова трансформація, інтеграція.

Pasmor Julia

*PhD in social communications, Researcher of Scientific and Research
Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-8773-360X

IMPERATIVES FOR THE DEVELOPMENT OF OPEN SCIENCE AND OPEN ACCESS TECHNOLOGIES: PRO AT CONTRA

The article is devoted to the analysis of possibilities of modern technologies and resources of Open Science in the context of global tendencies of scientific communication and sustainable development. Topical issues of natural transformations of society, evolution and integration of scientific activity and knowledge transfer are considered.

Keywords: technology, open science, open access, scientific communications, digital transformation, integration.

В умовах сьогодення, коли стрімко розвивається інноваційна діяльність у всіх сферах життя світової спільноти, задля підвищення ефективності економіки й формування успішного бізнес-середовища необхідно передусім докладати максимум зусиль для якнайшвидшого впровадження надсучасних інформаційних технологій і створення дієвої системи Open Science. Враховуючи це, наша держава, точніше наукова спільнота, нині намагається долучитися до Європейського дослідницького простору, спираючись, зокрема, на досвід й успішні практики країн Європейського Союзу в питаннях відкритої науки, співпраці у галузі цифрових проєктів, забезпечення доступу українських учених до міжнародних баз даних, електронних журналів, науково-освітніх мереж, наукометричних систем і платформ. Звісно, наведене є цілком зрозумілим, бо саме завдяки комплексному підходу до обміну результатами, думками і новаціями у відкритому просторі науки можливі прогрес, просування вперед, використання досягнень у повсякденному житті. Невипадково на саміті ЄС, який відбувся в 2000 р. у Лісабоні, була оголошена мета – розбудова найбільш конкурентоспроможної й динамічної економіки, заснованої на знаннях, а пріоритетними напрямками діяльності Союзу обрано три галузі: науково-технологічну, інноваційну й освітню [2]. З огляду на необхідність досягти євроінтеграційних цілей у 2010 р. був розроблений новий європейський документ «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого й всеосяжного зростання» [6]. Так, згідно з цим документом передбачалося прискорення темпів інтелектуального, стійкого і всебічного розвитку економіки, побудованої на інноваційних системах та інформаційних технологіях відкритої науки, відкритих знань.

Для України певним імперативом при виконанні завдань і довгострокових планів з інтеграції діяльності, надбань і досягнень вітчизняних учених у Європейський інформаційний простір, а також побудові Open Innovation, точніше орієнтиром, дороговказом, стала «Стратегія розвитку ЄС до 2020 р., спрямована на створення «Інноваційного союзу» [6]. Згаданий документ сміливо можна визнати цільовим напрямом, тобто певною дорожньою картою, реалізації Digital Agenda (завдання розвитку цифрових технологій), An

Industrial Policy for the Globalization Era (промислова політика в епоху глобалізації) і An Agenda for New Skills and Jobs (завдання формування нових навичок і створення нових професій). Як вірно вказано в Ліонській декларації з доступу до інформації та розвитку (2014), саме надання загального Open Access до друкованих й електронних документів, кращих знань у суспільстві за допомогою інформаційних ресурсів відкритої науки і відкритих систем наукової комунікації є певним чинником, умовою сталого розвитку (Sustainable Development), задоволення потреб освіти, творчості, інновацій, покращення рівня життя людей [1; 2].

Очевидним є те, що глобальні тенденції до відкритості й доступності кращих знань і наукових проєктів, побудова цифрового суспільства Open Innovation, відкритість наукових здобутків нині визнаються чинниками продукування нового знання, що, власне, й забезпечує адекватні умови для входження у світове середовище науки й створення загальної системи дослідницьких знань [7]. При цьому підвищення авторитету вченого і його присутність у публічному просторі Open Science стає невід'ємним елементом, складовою прогресу в системі загальних дослідницьких знань. Враховуючи амбітні плани з відкритості й доступності наукових досліджень, розпочато трирічний проєкт, спрямований на створення інфраструктури для постійних ідентифікаторів як основного компонента відкритої науки в ЄС та в усьому світі. Цей проєкт REVA фінансується Європейською комісією за програмою «Горизонт 2020». Передбачається, що використання ORCID, DOI, ISSN, Researcher ID, Scopus ID тощо допоможе швидко відшукати наукові здобутки певного вченого в інформаційних академічних публікаціях [1]. Зауважимо, що вже декілька десятиліть у глобальному середовищі просують і поширюють науково-практичну інформацію, відкритий контент, відкриту науку за допомогою альтернативної інфраструктури наукової комунікації. Тобто для поширення знань і результатів наукових досліджень, трансферу знань, крім наукових журналів відкритого доступу (Directory of Open Access Journals), активно використовуються спеціальні платформи, а саме: відкриті архіви (ArXiv.org, SocArXiv), електронні бібліотеки й репозитарії, соціальні мережі (Academia.edu, ResearchGate),

бази даних (OpenDOAR, SHERPA), наукометричні сервісні засоби (Google Scholar Metrics, Altmetrics). До прикладу, Open Knowledge – добре відома всесвітня некомерційна мережа організацій, її роль і значення є очевидними: по-перше, популяризація ідей відкритих знань, результатів наукової роботи над проектами у сфері відкритих науково-освітніх, економічних програм, таких як Open Economics і Open Sharspeare; по-друге, формування адекватної інфраструктури для розвитку відкритих ідей, ресурсів і співтовариств, що працюють у сфері відкритих знань, зокрема, Knowledge Forge SKAN [1]. Виходячи з цього, переконливим видається твердження, що саме концепція Open Access стала основоположною для появи цілої низки проєктів, актуалізованих у парадигмі відкритої науки через спільне використання й поширення результатів наукових розробок, ідей, інновацій задля загального світового прогресу, розвитку і присутності України в європейській науковій спільноті [1, с. 170–175].

Варто також брати до уваги й те, що у добу науково-технічної революції саме цифрові проєкти відкритого доступу до знань і власне відкрита наука, мета яких полягає в тому, щоб презентувати результати досліджень, наукові дані, публікації Open Research, стимулювати вчених до використання Open Notebook Science, надають певні можливості для визначення ролі, впливу, статусу Open Science та Open Access у вітчизняному науковому співтоваристві. Крім того, технології відкритого доступу забезпечують прискорення науково-технічного, економічного прогресу, підвищують продуктивність передачі знань, цифровий розвиток регіонів. Враховуючи це, Міністерство освіти і науки України проінформувало наукову спільноту про проведення Європейською комісією глобального опитування щодо обізнаності науковців України про Open Science з метою відобразити рівень знань і залученості до практик Європейського Союзу у сфері Open Science та Open Peer Review [5]. Уже сьогодні 77,5 % респондентів вважають, що українські медіа недостатньо висвітлюють наукові, зокрема медичні, теми. У цьому аспекті за ініціативи Міністерства освіти і науки України з'явилася платформа «Науковий метод», яка допоможе консолідувати зусилля вчених, практиків, медіа, розробити якісний контент та надавати достовірні дані про на-

укові дослідження, у тому числі у сфері здоров'я, медицини, зокрема COVID-19 [3]. Насамперед інформаційна платформа буде корисною для медіа й тих людей, які працюють з великими потоками відкритих даних. На сайті можна буде знайти: поради, як створювати якісні науково-обґрунтовані матеріали й дописи у соцмережах; відкриту базу науковців й лікарів, до яких можна звернутися за коментарем і перевірити інформацію; відеолекції з вченими, блогерами й журналістами; маніфест, який можна підписати із зобов'язанням якісно, глибоко і ґрунтовно підходити до роботи з інформацією. Проект «Науковий метод» реалізує громадська організація INSCIENCE, яка займається популяризацією науки, за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» й Європейського Союзу в межах гуманітарної ініціативи «Людяність і взаємодопомога» [3].

Зауважимо, що за нинішніх тенденцій глобальних технологій відкритої науки, закономірних трансформацій суспільства, еволюції форм і методології досліджень ефективне використання потенціалу досягнень Open Science й цифрової економіки має забезпечити швидкі темпи еволюціонування за умов максимізації користі від цифрових технологій відкритої науки, структурування інформаційно-знаннєвої сфери, яка безпосередньо формує когнітивно-методологічний потенціал економіки нової формації [1].

У контексті значення технологій Open Science, на Міжнародному науковому заході CrossRef LIVE Kyiv (березень, 2019 р.) розглядалися актуальні питання послуг і сервісу CrossRef, які, за інформацією від представників «УРАН», забезпечують українським вченим повноцінний доступ до існуючих європейських ресурсів і сервісів [5]. Зокрема, CrossRef як співтовариство видавців академічних публікацій використовується для підтримки високотехнологічної інфраструктури наукових комунікацій. Воно відіграє важливу роль у збільшенні кількості взаємної цитованості, виступає своєрідним шлюзом між електронними платформами видавців через використання Digital Object Identifier (CrossRef DOI) і метаданих опублікованих наукових матеріалів. До речі, метадані CrossRef застосовують різні бази даних, пошукові сервіси, агрегатори й бібліотеки, засновані на ресурсах DOI, що забезпечує наступні сервіси: взаємну цито-

ваність науково-інформаційних матеріалів; підрахунок індексів цитування наукових публікацій; відстеження оригінальності наукових публікацій і пошук плагіату (працює на етапі підготовки матеріалів до друку); контроль версій наукових публікацій тощо [5; 7].

Підсумовуючи, вкажемо, що реалізація проєктів Open Science і «цифровізація» вітчизняної науки, успішне поєднання її з європейськими комунікативними системами можливі за умов: розвитку вітчизняних е-інфраструктур, Національного репозитарія академічних текстів; створення Національної електронної науково-інформаційної системи «URIS» (Ukrainian Research Information System); стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій для надання науці більшої прозорості й доступності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глібо С. В., Пасмор Ю. В. Вплив процесів цифровізації на розвиток відкритих інновацій в Україні. *Правове забезпечення віртуалізації інфраструктури національної економіки України* : монографія / за ред.: С. В. Глібо, А. В. Стріжкова. Харків, 2019. С. 166–180.
2. Лионская декларация по доступу к информации и развитию : август 2014 г. URL: <https://www.lyondeclaration.org/content/pages/lyon-declaration-ru.pdf> (дата обращения: 19.06.2020).
3. Науковий метод: платформа для популяризації наукового підходу і якісної комунікації на теми науки та медицини, зокрема щодо COVID-19. URL: <https://inscience.io/nm/> (дата звернення: 19.06.2020).
4. Про створення Національної електронної науково-інформаційної системи «URIS» : рішення колегії М-ва освіти і науки України від 13.01.2020 р. № 1/1-13. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2020/02/2020-13-02-ryshenny-nenis-uris.pdf> (дата звернення: 19.06.2020).
5. Crossref LIVE Kyiv: розвиваємо наукову комунікацію разом. URL: <https://dntb.gov.ua/news/crossref-live-kyiv> (дата звернення: 19.06.2020).
6. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth / European Commission. Brussels, 2010. 32 p. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (Last accessed: 24.03.2020).
7. Progress on Open Science: Towards a Shared Research Knowledge System : Final Report of the Open Science Policy Platform / European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020. 63 p. URL:

https://ec.europa.eu/research/openscience/pdf/ec_rtd_ospp-final-report.pdf (Last accessed: 19.06.2020).

REFERENCES

1. Hlibko S. V., Pasmor Yu. V. (2019). Vplyv protsesiv tsyfrovizatsii na rozvytok vidkrytykh innovatsii v Ukraini. *Pravove zabezpechennia virtualizatsii infrastruktury natsionalnoi ekonomiky Ukrainy - Legal support of virtualization of the infrastructure of the national economy of Ukraine*. S. V. Hlibko, A. V. Strizhkova (Eds.). Kharkiv, 166–180 [in Ukrainian].
2. Lionskaya deklaratsiya po dostupu k informatsii i razvitiyu: avgust 2014 g. URL: <https://www.lyondeclaration.org/content/pages/lyon-declaration-ru.pdf> [in Russian].
3. Naukovyi metod: platforma dlia populiaryzatsii naukovooho pidkhodu i yakisnoi komunikatsii na temy nauky ta medytsyny, zokrema shchodo COVID-19. URL: <https://inscience.io/nm/> [in Ukrainian].
4. Pro stvorennia Natsionalnoi elektronnoi naukovo-informatsiinoi systemy «URIS»: rishennia kolehii M-va osvity i nauky Ukrainy vid 13.01.2020 r. № 1/1-13. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2020/02/2020-13-02-ryshenny-nenis-uris.pdf> [in Ukrainian].
5. Crossref LIVE Kyiv: rozvyvaiemo naukovu komunikatsiiu razom. URL: <https://dntb.gov.ua/news/crossref-live-kyiv> [in Ukrainian].
6. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. (2010). European Commission. Brussels. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> [in English].
7. Progress on Open Science: Towards a Shared Research Knowledge System: Final Report of the Open Science Policy Platform (2020). European Commission. Luxembourg. URL: https://ec.europa.eu/research/openscience/pdf/ec_rtd_ospp-final-report.pdf [in English].

Петришина Марина Олександрівна

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної
політики НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку*

НАПрН України

ORCID: 0000-0002-5702-0112

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Наукова робота присвячена вивченню деяких проблемних питань правового регулювання забезпечення надання публічних послуг суб'єктам господарювання органами місцевого самоврядування. Визначаються основні блоки питань, що вимагають комплексного підходу до їх вирішення, а також надається їх загальна характеристика. На підставі проведеного аналізу формулюються головні напрями вирішення означених проблем.

Ключові слова: публічні послуги, адміністративні послуги, держава, місцеве самоврядування, реформа децентралізації.

Petryshyna Maryna

*PhD, Senior Researcher of the Department of General Problems
of Forming and Realization of Innovation Policy of Scientific Research
Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of the NALS of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-5702-0112

TO THE PROBLEM OF LEGAL ENSURING OF PROVIDING OF PUBLIC SERVICES TO BUSINESS ENTITIES BY LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

The scientific work is devoted to the study of some problematic issues of legal regulation of the provision of public services to business entities by local

self-government bodies in Ukraine. The main blocks of issues that require a comprehensive approach to their solution are identified, as well as their general characteristics. On the basis of the conducted analysis the main directions of the decision of the specified problems are formulated.

Keywords: public services, administrative services, state, local self-government, decentralization reform.

Питання щодо надання публічних (часто адміністративних) послуг сьогодні є предметом наукового пошуку багатьох спеціалістів в різних галузях права. При цьому, слід звернути увагу на той факт, що вивчення цього питання, як правило, відбувається в межах теорії адміністративного права і управління, з точки зору співвідношення владного суб'єкту і суб'єктів, на яких поширюється владний вплив відповідних органів [2]. Крім того, до поширених підходів дослідження означеного питання можна віднести й господарсько-правовий. Проте, найменш вивченим і систематизованим є достатньо добре вивчений і поширений у зарубіжних державах підхід, за якого три основні суб'єкти (держава, місцеве самоврядування, приватний сектор) діють узгоджено у кінцевому рахунку досягаючи спільного корисного результату.

Актуальність та нагальність пошуку шляхів вирішення означених вище проблем підтверджується, у тому числі, зростанням наукового інтересу до проблем розвитку та реформування системи публічної влади загалом, а також збільшенням уваги як теоретиків, так і практиків до питання перегляду і внесення змін до чинного законодавства, спрямованих на створення відкритої, прозорої, дієвої та ефективної системи органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні. Підґрунтям таких перетворень сьогодні повинна стати реформа децентралізації публічної влади, яка передбачає перерозподіл повноважень і функцій між різними гілками і рівнями, а також і підсистемами публічної влади, зокрема, з урахуванням зарубіжного досвіду децентралізованих європейських країн [3; 4]. Адже останній свідчить про те, що запровадження реформи децентралізації має своїм результатом не лише істотне зменшення наслідків кризових явищ, вирішення значної частини соціально-економічних проблем, а й реалізацію низки стратегічних

завдань загальнодержавного розвитку як провідних, так і новітніх європейських країн.

Сьогодні децентралізація – це не просто бажання покращити публічне управління на всіх рівнях, а й необхідна передумова подолання політичної і соціально-економічної кризи в Україні. Зрештою, існуюча система місцевого самоврядування з точки зору ефективності та результативності здійснення повноважень значно відстає від вимог сучасності та стандартів, прийнятих у державах-членах ЄС, які впливають на якість його функціонування, а також забезпечення надання публічних послуг на рівні окремих регіонів.

Тим не менш, крім делегування державою певних повноважень, які, до речі, інколи є обтяжливими для деяких органів місцевого самоврядування, а також здійснення загальнодержавного, але не завжди усвідомленого укрупнення місцевих громад, зараз важко говорити про унікально позитивні результати реформи децентралізації в Україні.

Крім того, слід мати на увазі, що рух до досягнення цілей реформи не є прогресивним, зокрема, враховуючи той факт, що після затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні концептуальні зміни в конституційно-правовому регулюванні цих питань відкладаються (або є занадто помірними, а деякі навпаки – раптовими і недостатньо обґрунтованими). Проте, заплановані органами публічної влади та оголошені політиками і державними діячами заходи, включаючи перегляд Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів, слід визнати певним зрушенням у напрямку формування системи спроможного місцевого самоврядування та розвантаження системи органів державної виконавчої влади.

У свою чергу, Концепція реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади визначає, що публічні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів, з урахуванням необхідності забезпечення: територіальної доступності, що передбачає надання послуг на відповідній території; належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг

(органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні відповідні засоби та інфраструктуру); відкритості інформації про послугу, а також порядок та умови її надання; професійності надання публічних послуг [4]. Крім того, необхідно забезпечити постійну підготовку посадових осіб місцевого самоврядування.

Не зважаючи на достатньо розгалужену нормативно-правову основу надання різних видів публічних послуг різними уповноваженими суб'єктами як окремим особам, так і суб'єктам господарювання, як на концептуальному, так і відповідно на законодавчому рівні й досі залишаються не вирішеними такі питання: 1) розуміння та співвідношення понять «адміністративні послуги» та «публічні послуги»; 2) критерії відмежування і віднесення тих чи інших послуг до категорії «адміністративних послуг» або «публічних послуг»; 3) встановлення особливостей правового регулювання надання відповідних послуг (можливості їх врегулювання виключно законом та/або підзаконними нормативно-правовими актами); 4) перманентне відставання законодавчого регулювання означених питань від фактичних обставин (особливо яскраво виявляється на рівні регіонів) і навпаки – необґрунтоване випередження (часто пов'язане із необхідністю виконання державою взятих на себе зобов'язань щодо виконання різних міжнародних договорів і угод без врахування реальних можливостей); 5) і досі не достатньо високий рівень обізнаності як окремих осіб, так і суб'єктів господарювання про змінювані умови, способи тощо отримання тих чи інших послуг; 6) неналежний рівень координації дій різних уповноважених суб'єктів (наприклад, щодо ведення тих чи інших реєстрів).

Так, зокрема, теоретичні підходи до розуміння та співвідношення понять «адміністративні послуги» та «публічні послуги» різняться. З одного боку, питання щодо систематизації відповідних знань, підходів, а також наповнення їх конкретним змістом не характеризуються однотайністю. Адже в працях різних учених можна зустріти використання останніх як синонімічних або однопорядкових. З другого боку, більшість авторів погоджуючись із відсутністю єдності щодо розуміння цих понять, в ході досліджень використовують поняття «адміністративні послуги» як вихідне, наповнюючи його зміс-

том відповідно до цілей конкретного дослідження. Окреслені проблеми перетікають і у площину законодавчого врегулювання.

Означена вище проблема нормативного визначення термінів безпосередньо впливає на визначення критеріїв відмежування і віднесення тих чи інших послуг до категорії «адміністративних послуг» або «публічних послуг». З цього приводу варто відзначити, що процес переходу до концепції «сервісної держави» у країнах ЄС розпочався ще наприкінці 80 – на початку 90-х рр. [1] Відповідно до положень останньої, зміна характеру управлінської діяльності із «керування» на «надання послуг» обумовлюється тим, що в своїй основі діяльність органів публічної влади за сучасних умов розвитку, має той самий зміст і значення, що й в приватному праві і є, по суті, діяльністю щодо задоволення певних потреб різних суб'єктів. В Україні це питання поки що перебуває у перехідному (трансформаційному) стані.

Попередні проблеми безпосередньо зумовлюють наступну, а саме призводять до невизначеності щодо встановлення особливостей правового регулювання надання відповідних послуг, зокрема, можливості їх врегулювання виключно законом та/або підзаконними нормативно-правовими актами. З одного боку, регулювання окремих питань (у тому числі, тих, врегулювання яких Конституцією прямо передбачено лише за посередництвом закону) нормами законів передбачає їх (а по суті йдеться про можливості реалізації певних прав) конституційно-правове гарантування, забезпечення і захист. З другого боку, якщо йдеться про дотримання певного рівня якості надаваних послуг, то йдеться про можливість врегулювання окремих питань щодо особливостей надання публічних послуг відповідними органами і посадовими особами місцевого самоврядування. Проте, у такому разі виникає одразу декілька пов'язаних між собою проблем, як, наприклад, недосконалість і незавершеність процесу децентралізації; визначення місця актів органів місцевого самоврядування у системі законодавства; наявність не лише достатніх фінансових, а й інших ресурсів тощо.

Перманентне відставання законодавчого регулювання означених питань від фактичних обставин, особливо яскраво виявляється на

рівні регіонів (особливо «тривожною сферою») є державна реєстрація юридичних осіб і ФОП), і, навпаки – необґрунтоване випередження, що часто пов'язане із необхідністю виконання державою взятих на себе зобов'язань щодо виконання різних міжнародних договорів і угод без врахування реальних можливостей (наприклад, Асоціації з ЄС та ін.), а також надмірна зарегульованість, що породжує додаткові перешкоди для ведення бізнесу і створює передумови для корупції у відповідній сфері. Відтак, скорочення адміністративного тиску на економіку в цілому, а також оптимізація державного управління є на часі.

Недостатньо високий рівень обізнаності як окремих приватних осіб, так і суб'єктів господарювання про змінювані умови, способи тощо отримання тих чи інших послуг сьогодні спричинений не лише попередніми прорахунками, а є відображенням більш глибокої проблеми соціально-економічного розвитку українського суспільства та держави – проблеми забезпечення хоча б мінімальних соціальних стандартів із одночасним стимулюванням громадян до зайняття господарською діяльністю (за принципом країн ЄС «крамничка кожному громадянину» або принципом великих зарубіжних корпорацій (The Linux Foundation): «починати власну справу повинно бути легко, а ризикувати і помилятися не страшно»).

Неналежний рівень координації дій різних уповноважених суб'єктів (наприклад, щодо ведення тих чи інших реєстрів і роботи з ними тощо). Так, подібні проблеми стосуються не лише координації дій між органами державної влади, а й означеної вище реформи децентралізації. Зокрема, відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» створення обласних ЦНАП не передбачається. Натомість, у містах і селищах, які є адміністративними центрами Автономної Республіки Крим, областей чи районів, а також у містах Києві та Севастополі ЦНАПи можуть забезпечувати надання адміністративних послуг обласних, районних і відповідних міських державних адміністрацій на основі їх узгоджених рішень. У разі утворення ЦНАПів районними державними адміністраціями такі центри можуть забезпечувати надання адміністративних послуг обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування на

основі їх узгоджених рішень (що суперечить сучасним стандартам місцевого самоврядування, зокрема, принципу субсидіарності).

Таким чином, висвітлені проблеми потребують комплексного підходу і узгоджених дій основних суб'єктів – держави, місцевого самоврядування і приватного сектору у напрямі реалізації на законодавчому рівні кращих сучасних європейських та світових практик надання якісних та доступних публічних послуг із пристосуванням до концепцій «доброго врядування», «е-врядування», а також узгодженням із принципами, механізмами та засобами «new public management», що сприятиме підвищенню довіри до органів влади, забезпеченню соціальної злагоди, збільшенню економічних благ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision / Hellmuth Wollmann, Ivan Koprić, Gérard Marcou. Palgrave Macmillan UK. 2016, 334 p.

2. Адміністративні послуги: посібник / В. Тимошук; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ.: ТОВ «Софія-А». 2012, 104 с.

3. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки: *Розпорядження, План, Заходи*. Кабінет Міністрів України від 23.01.2019 р. № 77-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80>.

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: *Розпорядження* Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-з. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

REFERENCES

1. Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision. Hellmuth Wollmann, Ivan Koprić, Gérard Marcou (Eds.). (2016). Palgrave Macmillan UK [in English].

2. Tymoshchuk V. (2012). Administratyvni posluhy. Shveysarsko-ukrainskyi proekt «Pidtrymka detsentralizatsii v Ukraini – DESPRO». Kyiv: TOV «Sofia-A» [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii novoho etapu reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady

v Ukraini na 2019-2021 roky: Rozporiadzhennia, Plan, Zakhody. Kabinet Ministriv Ukrainy vid 23.01.2019 r. № 77-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80> [in Ukrainian].

4. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 r. № 333-z. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> [in Ukrainian].

Подрез-Ряполова Ірина Валеріївна
*науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID: 0000-0002-8802-1441*

ОКРЕМІ ЗАВДАННЯ ШОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНІ

Розглянуті питання державного регулювання інноваційних процесів в регіонах. Визначено, що окремими завданнями з удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності регіонального рівню повинні бути: визначення регіональних пріоритетних напрямів на основі підходів смарт-спеціалізації; модернізація механізмів державної підтримки регіональної інноваційної діяльності; забезпечення дієвої регіональної інноваційної політики з підвищення інвестиційної привабливості регіонів; забезпечення ефективного використання національних інвестиційно-інноваційних ресурсів та посилення діяльності із залучення інвестицій до регіональних інноваційних проектів.

Ключові слова: державне регулювання, регіон, національна інноваційна система, інноваційна діяльність, інноваційний процес.

Podrez-Riapolova Irina
*Researcher of Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovate Development of NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0002-8802-1441*

SPECIFIC OBJECTIVES FOR IMPROVEMENT STATE REGULATION OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE REGION

Some issues of state regulation of innovation processes in the regions are considered. It is determined that the main measures to improve the state regulation of innovation activities at the regional level should be: determination of regional priority areas based on smart specialization approaches; improvement of mechanisms of state support of regional innovation activity; ensuring an effective regional innovation policy to increase the investment attractiveness of regions; ensuring the effective use of national investment and innovation resources and strengthening activities to attract investment in regional innovation projects.

Keywords: state regulation, region, national innovation system, innovation activity, innovation process.

Сучасний стан та шляхи розвитку системи державного регулювання інноваційної діяльності в Україні набувають нових рис в зв'язку динамічним процесом інноватизації економіки, оновленням стратегічного бачення та необхідністю подальшої розбудови національної і регіональних інноваційних екосистем.

Ефективність інноваційної діяльності будь-яких суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від стану розвитку національної інноваційної екосистеми, в той час, як рівень розвитку регіональних інноваційних систем перш за все залежить від стану забезпечення умов щодо регіонального інноваційного розвитку та особливостей певних територій. Підвищена увага до питань інноваційного розвитку регіонів підтверджує важливість певних регіональних ресурсів щодо стимулювання інноваційних можливостей і конкурентоспроможності відповідних суб'єктів господарювання, у зв'язку з чим важливо підкреслити, що ключовою метою формування регіональної інноваційної системи є сприяння активізації регіональної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону [1, с. 14].

Потрібно зауважити, що державне регулювання інноваційної діяльності згідно норм Закону України «Про інноваційну діяльність» здійснюється шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напря-

мів інноваційної діяльності; формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [2]. Перелічені шляхи державного регулювання інноваційної діяльності повинні забезпечувати оптимальний рівень розвитку національної інноваційної системи.

Слід погодитись, що державне регулювання інноваційних процесів у регіоні виконує такі функції:

- участь у розробленні та реалізації державних і регіональних програм розвитку підприємництва;
- фінансова, матеріально-технічна, організаційно-методична підтримка суб'єктів господарювання;
- залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і кредитів;
- сприяння інноваційній діяльності підприємницьких структур; стимулювання розроблення і виробництва нових видів продукції;
- освоєння прогресивних технологій, патентів, ноу-хау;
- участь у створенні ринкової інфраструктури, що забезпечує сприятливі умови суб'єктам господарювання [3].

Також, на нашу думку, важливою функцією державного регулювання інноваційних процесів у регіоні є забезпечення ефективного використання інноваційних ресурсів та моніторинг реалізації інноваційних проектів, спрямованих на соціально-економічний розвиток регіону.

Слід звернути увагу на те, що Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р [4], відмічає важливість започаткування пілотних проектів із створення елементів інноваційної інфраструктури (зокрема інноваційних клас-

терів, центрів трансферу технологій, технологічних платформ, бізнес-інкубаторів та акселераторів) та поширення позитивного досвіду на всі регіони України з метою налагодження зв'язків українських інноваторів з партнерами (представниками бізнесу та держави), потенційно заінтересованих у комерціалізації їх інновацій. Також з метою налагодження зв'язків вітчизняних інноваторів з партнерами визначається необхідність регламентації регіональних пріоритетних напрямів на основі підходів смарт-спеціалізації та запуск пілотних проєктів, спрямованих на створення системи взаємозв'язків та взаємодітримки регіонів із різним рівнем промислового розвитку. Розумна (смарт) спеціалізація являє собою нову концепцію регіонального розвитку, новий інструмент регіональної політики, який повинен сприяти ефективному використанню державних інвестицій та передбачає виявлення і розвиток унікальних галузей або видів економічної діяльності, що формують власне спеціалізацію тих чи інших регіонів у рамках національної економічної системи.

На основі вищезазначеного, на нашу думку, можливо сформувати окремі завдання з удосконалення державного регулювання інноваційної діяльності регіонального рівню, якими на нашу думку повинні бути: визначення регіональних пріоритетних напрямів на основі підходів смарт-спеціалізації (спеціалізації економіки регіонів відповідно до їх інноваційного потенціалу та пріоритетних напрямів розвитку досліджень та інновацій); удосконалення механізмів державної підтримки регіональної інноваційної діяльності; забезпечення дієвої регіональної інноваційної політики з підвищення інвестиційної привабливості регіонів; забезпечення ефективного використання національних інвестиційно-інноваційних ресурсів та посилення діяльності із залучення інвестицій до регіональних інноваційних проєктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків: Право, 2018. 270 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%>

D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8C_.pdf.

2. Про інноваційну діяльність в Україні : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV (в редакції від 05.12.2012 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 22.06.2020 р.).

3. Папп В. Пріоритетні напрямки формування регіональної інноваційно-інвестиційної політики. *Економіст*. 2007. № 9. С. 40-42.

4. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (дата звернення: 01.06.2020 р.)

REFERENCES

1. Uchasnyky natsionalnoi innovatsiinoi systemy: instytutsiino-funktsionalnyi analiz v pravi. (2018). S. V. Hlibko, Yu. V. Heorhiiievskii (Eds.). Kharkiv: Pravo, URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8C_.pdf [in Ukrainian].

2. Pro innovatsiinu diialnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 04.07.2002 r. № 40-IV (v redaktsii vid 05.12.2012 r.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (data zvernennia: 22.06.2020 r.).

3. Papp, V. (2007). Priorytetni napriamky formuvannia rehionalnoi innovatsiino-investytsiinoi polityky. *Ekonomist - Economist*, 9, 40-42 [in Ukrainian].

4. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.07.2019 r. № 526-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80> (data zvernennia: 01.06.2020 r.) [in Ukrainian].

Ревягіна Анна Андріївна
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРИ ЖИТЛОВІЙ ЗАБУДОВІ

Наукова робота присвячена питанню наявності та закріплення чинним законодавством України правових гарантій при житловій забудові. Правові гарантії досліджуються через призму суб'єктного складу житлового будівництва. Автором була здійснена спроба надати визначення правових гарантій при житловій забудові, а також детально дослідити їх на прикладі чинної нормативно-правової бази.

Ключові слова: житлова забудова, правові гарантії, містобудівна діяльність, Державні будівельні норми.

Revyagina Anna
Postgraduate of the Land and Agrarian Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University

LEGAL WARRANTIES FOR RESIDENTIAL DEVELOPMENT

The scientific work is devoted to the issue of availability and consolidation of current guarantees in housing construction by the current legislation of Ukraine. Legal guarantees are examined through the prism of the subjective composition of housing construction. The author made an attempt to provide a definition of legal guarantees for housing, as well as to examine them in detail on the example of the current legal framework.

Keywords: housing construction, legal guarantees, town-planning activity, State building norms.

У процесі формування в Україні правової демократичної держави та громадянського суспільства, на фоні чинних проблем забезпечення прав та свобод людини й громадянина особливу роль відіграють їх правові (або юридичні) гарантії. Відомо, що саме вони передбачають юридичну відповідальність держави, її органів та по-

садових осіб, органів місцевого самоврядування за порушення прав і законних інтересів особи, а також підвищення значущості та рівня реалізації права, підвищення правової культури суспільства.

Отже, держава має створювати широкі гарантії забезпечення та захисту прав людини, що покладає на неї обов'язок сформувати всі необхідні нормативно-правові та організаційні умови здійснення цього права. Одним із таких конституційно визначених прав є право на достатній життєвий рівень, що включає житло. Разом з тим, 47 статтею Основного Закону України визначено: «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду» [1]. Таким чином, на сьогодні, особливо враховуючи економічну кризу, пов'язану з масовою епідемією, питання дотримання житлових прав стоїть вкрай гостро. Разом з тим, немаловажного значення мають правові гарантії суб'єктів житлової забудови, розгляд яких становить мету даного дослідження.

Перш за все слід зауважити, що існує декілька концепцій правових (юридичних) гарантій: відповідно до першої з них юридичні гарантії є сукупністю спеціальних правових засобів, умов, які забезпечують реалізацію прав, свобод й обов'язків людини і громадянина; згідно з другою концепцією під юридичними гарантіями розуміють принципи та норми, які забезпечують здійснення прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони і захисту; третя концепція стосується тих науковців, які під юридичними гарантіями розуміють специфічні правові засоби забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина, які першочергового значення набувають при практичній реалізації суб'єктивних прав громадян [2, с. 28].

Таким чином, правові (юридичні) гарантії вбирають в собі всі правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права. Так, юридичні гарантії, належать до таких, що забезпечують реалізацію, охорону і, у разі необхідності, захист прав і свобод людини специфічними правовими засобами.

Повертаючись до безпосередньо житлової забудови, О. Квасницька доводить, що «забудова» є комплексною категорією, оскільки одночасно застосовується в галузях земельного, цивільного, господарського, адміністративного права. На думку дослідниці, правова природа забудови не може бути розглянута лише в контексті цивільного, земельного, господарського, адміністративного законодавства або законодавства про охорону культурної спадщини [3, с. 67].

Варто констатувати, що у Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» [4] правова дефініція «забудова» була упущена, незважаючи на те, що сам термін вживається у значній кількості нормативно-правових актів. Так, Земельний кодекс України [5] оперує такою категорією, як «житлова та громадська забудова» (ст. 38), при цьому не розкриваючи суті поняття забудови, що і логічно, адже його регламентація спрямована на категорії земель житлової та громадської забудови, від якої буде залежати функціональне призначення забудови, хоча умовно.

Так, список суб'єктів містобудування є виключним та регламентується ст. 4 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», зокрема, до вказаних суб'єктів відносяться: органи виконавчої влади, Верховна Рада АРК, Рада міністрів АРК, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи [4]. Враховуючи, що житлова забудова входить до об'єктів будівництва, то і її суб'єктами є фізичні особи (мешканці, жителі), юридичні особи (забудовники, замовники тощо), органи виконавчої влади, які представляють державу, а також органи місцевого самоврядування, що репрезентують територіальну громаду.

Розглянемо правові гарантії при житловій забудові, виходячи із суб'єктного складу житлової забудови.

Права мешканців, жителів житлової забудови, у тому числі й мешканців сусідніх будинків, гарантуються законодавством України, зокрема: з *позиції майнових прав на житло* – Конституцією України (ст. 41 - Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним) [1], Цивільним кодексом України (ст. 319 - Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд) [6]; з *позиції ком-*

форту умов проживання існують Державні будівельні норми – ДБН В.2.2.-12:2019 «Планування та забудова територій» [7] (наприклад, відповідно до п. 6.1.4. у межах зони багатоквартирної житлової забудови розташовуються ділянки, на яких розміщуються житлові будинки з прибудинковими територіями з необхідним переліком майданчиків, проїздів, зелених насаджень, а також земельні ділянки, на яких розташовані заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, торговельні підприємства з асортиментом товарів повсякденного попиту, з підприємствами харчування та приймальними пунктами підприємств побутового обслуговування, які у сукупності утворюють повноцінне безбар'єрне середовище повсякденної життєдіяльності населення), ДБН В.2.2.-15:2019 «Житлові будинки. Основні положення» регламентують рівень комфорту проживання сімей у квартирі багатоквартирного будинку, встановлюючи правила розташування кімнат, їх квадратуру тощо [8]; з *позиції безпеки проживання* – ДСТУ-Н В В.2.2-27:2010 «Настанова з розрахунку інсоляції об'єктів цивільного призначення» [9] (під інсоляцією ДСТУ розуміє «сонячне опромінення поверхонь чи просторів», тобто по суті це процедура визначення рівня затіненості будь-якого роду приміщень в житловому будинку для досягнення дотримання норм по інсоляції – необхідності попадання сонячного світла за мінімальний проміжок часу в добу), Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів від 19.06.1996 р. № 173 [10] (Для забезпечення сприятливого мікроклімату на території житлових груп (дворів) при необхідності слід передбачати планувальні прийоми, які забезпечують вітропилезахист і аерацію житлової території).

Права забудовників при житловій забудові (або, як регулює чинне законодавство, «замовників об'єктів будівництва») забезпечуються Законом України «Про архітектурну діяльність» [11] (так, замовником є фізична або юридична особа, яка має у власності або у користуванні земельну ділянку, подала у встановленому законодавством порядку заяву (клопотання) щодо її забудови для здійснення будівництва або зміни (у тому числі шляхом знесення) об'єкта містобудування), Господарським кодексом України (ст. 320 – права замовника

під час капітального будівництва) [12]; Земельним кодексом України (ст. 78, 79 – зміст права власності на земельні ділянки) [5] тощо.

Правові гарантії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування під час житлової забудови представлені в першу чергу Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» (Розділ II. Управління у сфері містобудівної діяльності), формуючи та затверджуючи генеральні плани населених пунктів, плани зонування територій і детальні плани територій, контролюючи питання містобудування з метою захисту прав держави та територіальних громад [4].

Таким чином, під правовими гарантіями при житловій забудові слід розуміти сукупність спеціальних правових засобів, умов, тобто відповідної нормативно-правової бази, які забезпечують реалізацію прав, свобод та обов'язків суб'єктів (учасників) при житловій забудові. Наразі національне законодавство повно та всесторонньо регулює захист прав та діяльність учасників відносин щодо житлової забудови через закони, підзаконні нормативно-правові акти (постанови, накази, ДБН, ДСТУ, ДСН тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. стаття 141.
2. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29 (1). С. 27-32.
3. Квасницька О. Теоретичні та практичні аспекти забудови територій: господарсько-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 67–71.
4. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. стор. 1544. стаття 343.
5. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. стаття 27.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. стаття 356.
7. ДБН Б.2.2.-12:2019 «Планування та забудова територій». URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/B2212-1B.pdf>

8. ДБН В.2.2.-15:2019 «Житлові будинки. Основні положення». URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/IB_8-19.pdf

9. ДСТУ-Н Б В.2.2-27:2010 «Настанова з розрахунку інсоляції об'єктів цивільного призначення». URL: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-783>

10. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів: Наказ МОЗ України від 19.06.1996 р. № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96#Text>

11. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1996 р. № 687-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 31. стаття 246.

12. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. стаття 144.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141.

2. Kuzmenko, Ya. P. (2014). Zahalna kharakterystyka yurydychnykh harantii prava liudyny na zhyttia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law, issue 29 (1)*, 27-32 [in Ukrainian].

3. Kvasnytska, O. (2017). Teoretychni ta praktychni aspekty zabudovy terytorii: hospodarsko-pravovyi aspekt. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 9, 67–71 [in Ukrainian].

4. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 17.02.2011 r. № 3038-VI. (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 34, P. 1544, art. 343.

5. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, art. 27.

6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40, art. 356.

7. ДБН В.2.2.-12:2019 «Planuvannya ta zabudova terytorii». URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/B2212-IB.pdf> [in Ukrainian].

8. ДБН В.2.2.-15:2019 «Zhytlovi budynky. Osnovni polozhennia». URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/IB_8-19.pdf [in Ukrainian].

9. DSTU-N B V.2.2-27:2010 «Nastanova z rozrakhunku insoliatsii ob'ektiv tsyvilnoho pryznachennia». URL: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-783> [in Ukrainian].

10. Derzhavni sanitarni pravyla planuvannia ta zabudovy naselenykh punktiv: Nakaz MOZ Ukrainy vid 19.06.1996 r. № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96#Text> [in Ukrainian].

11. Pro arkhitekturnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 20.05.1996 r. № 687-XIV. (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, art. 246.

12. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 18, art. 144.

Родченко Володимир Борисович

доктор економічних наук, професор,

заступник директора ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID: 0000-0003-0298-4747

Прус Юлія Ігорівна

директор Регіонального центру міжнародних проєктів і програм

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID: 0000-0003-0320-0131

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

Авторами доведено, що на сучасному етапі розвитку на зміну централізованим інноваційним системам приходять локальні інноваційні екосистеми, які зберігають свою глобальну орієнтацію, однак основою їх розвитку є ендегенні чинники. Проведено оцінку рівня включеності мешканців у процеси інноваційного розвитку на прикладі ОТГ Харківської області. Запропоновано підхід до адаптації моделі «потрійної спіралі» до рівня локальних територіальних утворень за рахунок фокусування на інноваційних інтервенціях та організаційного забезпеченні залучення кращих доступних практик.

Ключові слова: включеність, інноваційно-орієнтований розвиток, інноваційні інтервенції, кращі доступні практики.

Rodchenko Volodymyr

*Doctor (dr. Habil) of Economic Sciences, Professor,
First Deputy Director of Karazin Business School
V. N. Karazin Kharkiv National University*

Prus Yuliia

*Director of the Regional Centre for International Projects and Programs
V. N. Karazin Kharkiv National University*

ORGANIZATIONAL BASES OF FORMATION OF INNOVATION-ORIENTED DEVELOPMENT POLICY AT THE LOCAL LEVEL

The authors prove that at the present stage of development, centralized innovation systems are replaced by local innovation ecosystems, which retain their global orientation, but the basis of their development is endogenous factors. An assessment of the level of involvement of residents in the processes of innovative development on the example of AHs of Kharkiv region. An approach to the adaptation of the “triple helix” model to the level of local territorial formations by focusing on innovative interventions and organizational support for the involvement of best available practices is proposed.

Keywords: involvement, innovation-oriented development, innovative interventions, best available practices.

Послаблення моделей державного протекціонізму у системі міжнаціональної взаємодії зумовило зростання ролі локальних територіальних утворень та стало причиною активізації відносин на субнаціональному рівні через забезпечення прискореного локального інноваційного зростання. Домінуюча у минулому парадигма, яка розглядала державу як основний об’єкт наукових досліджень, а економіку країни – як цілісний народногосподарський комплекс, поступово втрачає свою актуальність, оскільки національні уряди перестають відігравати роль єдиних суб’єктів управління територіальними системами, що спричинило формування нових форм акумуляції підприємницького капіталу – інноваційних структур, локалізованих у просторі.

На сьогоднішній день ведуться активні дискусії з розбудови інноваційної моделі України з приводу вибору пріоритетів інтеграції до певного типу інноваційних мереж для українських суб'єктів господарювання. Одні дослідники [1] наголошують на необхідності включення в інноваційні мережі наднаціонального рівня, центрами яких виступають великі наукоємні корпорації, готові взяти на себе фінансові та технологічні ризики. Інші [2] пов'язують збалансований розвиток просторового капіталу з інноваційними мережами національного рівня, центрами яких виступають провідні університети, наукові установи, потужні галузеві НДІ, навколо яких сконцентровані малі венчурні фірми. Треті [3] наполягають на необхідності формування у найбільш розвинених регіонах країни локальних інноваційних систем.

Інноваційна складова, як ключовий чинник просторово-економічного розвитку, зазнає трансформацій. Зростає роль якості інноваційного процесу, не стільки з позиції продукування інновацій, а й з позиції формування розгалуженої інноваційної мережі та рівномірності розповсюдження інновацій у просторі. Однак інноваційні передумови просторово-економічного розвитку на локальному рівні досліджено недостатньо.

Розглядаючи інноваційний процес як форму суспільного розвитку, яким можна управляти, необхідно брати до уваги не тільки специфіку та сутнісні характеристики власне інноваційного процесу, а й соціальний механізм його здійснення, в основі якого лежить системне, комплексне врахування соціокультурних чинників його реалізації. Тобто здійснення будь-якого управлінського рішення щодо інноваційної політики перебуває у прямій залежності від включеності мешканців певної території в інноваційні процеси.

Для емпіричного заміру рівня включеності мешканців ОТГ Харківської області в процеси інноваційного розвитку використано результати опитування, що проведено за участю авторів протягом 2018-2019 років (обсяг вибірки понад 7000 осіб).

Одним з ключових індикаторів, що визначає передумови включеності мешканців у процеси інноваційного розвитку є готовність до змін та прагнення до самовдосконалення. За результатами анкетування виявлено такі групи мешканців (рис. 1):

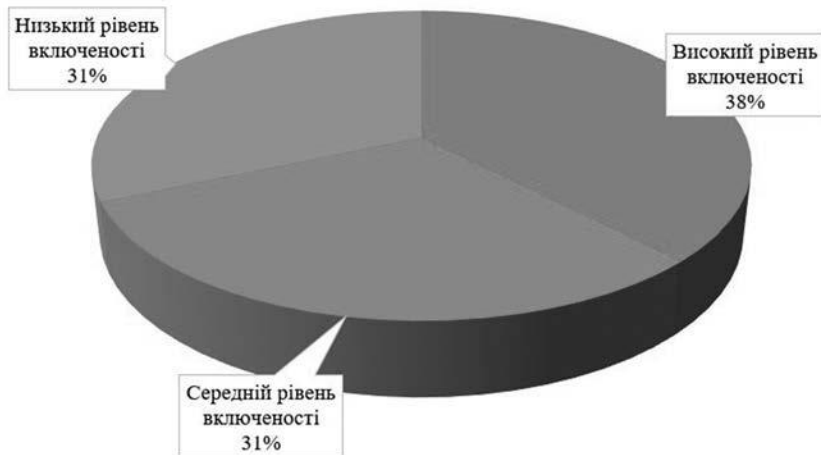

Рисунок 1 – Оцінка рівня включеності мешканців ОТГ Харківської області в процесі інноваційного розвитку

Джерело: побудовано авторами за даними анкетування

– 37,75% мешканців з високим рівнем включеності, які для підвищення компетентностей та самовдосконалення активно займаються неформальною та інформальною освітою шляхом проходження онлайн-курсів, відвідування різноманітних освітніх заходів (тренінгів, семінарів тощо) в інших ОТГ області чи містах України;

– 30,69% мешканців з середнім рівнем включеності, які готові проходити навчання, але виключно на території їх ОТГ. Ці особи, як правило, потребують зовнішньої організації процесу навчання;

– 31,56% мешканців з низьким рівнем включеності, які не мають бажання вчитися. У цій групі переважають люди старшого віку, які вже не працюють, або їх повсякденна зайнятість передбачає застосування традиційних навичок, тому вони не мають стимулів до професійного розвитку.

За таких умов одним з напрямів діяльності місцевої влади щодо підвищення рівня включеності населення у процесі інноваційного розвитку стає підтримка його ініціатив та прагнень безперервно на-

вчатися шляхом формування освітніх майданчиків, ініціювання та проведення заходів із залученням профільних експертів тощо. За роки реалізації реформи децентралізації довели свою доцільність також практики організації виїзних турів за кордон для залучення провідного досвіду. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку альтернативних форм зайнятості населення, зменшенню рівня безробіття за рахунок перенавчання фахівців (особливо в умовах активного впровадження технологічних рішень), залученню додаткових ресурсів в громаду за рахунок написання та реалізації розвиткових проєктів.

Крім того, підвищення якості кадрового потенціалу ОТГ сприятиме інноваційному розвитку. Процес впровадження інновацій може бути реалізований за двома напрямками: продукування інновацій або їх залучення. Для територій базового рівня, у більшості випадків, найбільш прийнятний другий сценарій.

Через відсутність розвиненої мережі інноваційної інфраструктури на локальному рівні, що обумовлено притаманною для неї природною концентрацією у великих адміністративних центрах, основним інструментом реалізації процесів підтримки інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні має бути створення ефективних механізмів інтервенції та дифузії інновацій.

Інноваційний розвиток в ОТГ досягається за рахунок інтервенції кращих практик за ініціативи та підтримки мешканців громади, які дозволяють стрибкоподібно повторити траєкторію розвитку інноваційних лідерів (рис. 2). Високий рівень освіти мешканців ОТГ є передумовою для технологічного переоснащення її простору, виробництва більш складної продукції місцевими підприємцями, їх входження у ланцюги створення доданої вартості, формування місцевих продовольчих кіл тощо.

Доречно зауважити, що під кращими доступними практиками (best available practices) розуміють сукупність перспективних форм організації діяльності та корисних ініціатив забезпечення сталого інноваційно-орієнтованого розвитку громад та територій, впровадження яких стало поштовхом для реалізації розвиткових проєктів та масштабування позитивних ефектів у межах інших територіальних утворень, які відповідають критеріям ініціативності, ефективності, інноваційності, впливовості та сталості результатів.

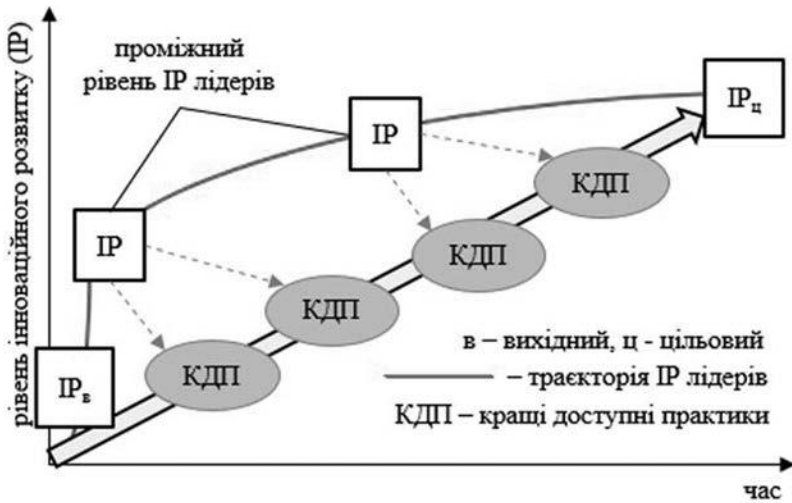

Рисунок 2 – Схема формування траєкторії інноваційно-орієнтованого розвитку для «наздоганяючих» територій

Джерело: побудовано авторами

В умовах послаблення моделей державного протекціонізму у системі міжнародної взаємодії пріоритетного значення набуває прискорення локального інноваційного зростання та обґрунтування траєкторій розвитку. Однак якщо на субнаціональному рівні у більшості випадків представлені всі ключові стейкхолдери інноваційного розвитку (концепція «потрійної спіралі»): наукові установи генерують ідей, влада формує нормативну базу, бізнес забезпечує ресурсами, то на локальному рівні управлінська модель «потрійної спіралі» повноцінно не функціонує, в першу чергу, через відсутність інституцій продукування інновації. Саме тому може бути запропоновано підхід до адаптації організаційної моделі забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку «triple helix» на локальному рівні шляхом фокусування на інноваційних інтервенціях та організаційному забезпеченні залучення кращих доступних практик (рис. 3).

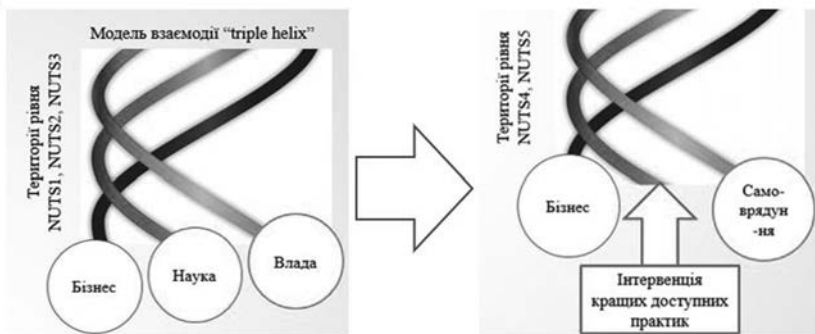

Рисунок 3 – Адаптація організаційної моделі забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку “triple helix” на локальному рівні
Джерело: побудовано авторами

Такий підхід повною мірою відповідає кращим світовим практикам стимулювання інноваційному розвитку та формування стратегій розвитку на засадах розумної спеціалізації. Він також передбачає урахування просторових аспектів розвитку інновацій [4].

Для України ефективною практикою при розробці та реалізації політики інноваційно-орієнтованого розвитку на локальному рівні можна вважати адаптацію досвіду попереднього стратегічного періоду країн ЄС (2013-2020 років), який передбачав здійснення управління таким розвитком на засадах розумної спеціалізації, що обумовлено високою його релевантністю до українських реалій сьогодення. Водночас викликом залишається неможливість прямого копіювання рішень та пріоритетних доменів регіонів, які найбільш ефективно працюють щодо впровадження підходу розумної спеціалізації, без належного розгляду та врахування конкретних місцевих умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Yegorov I. Key Tendencies of Scientific and Technological Development in Ukraine and Its International Dimension (Review of Statistical Indicators). *Cultural Psychology of Education*. 2018. Vol 7. P. 59-66.
2. Доповідь УС ПГС Україна – ЄС «Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій». URL : <https://cutt.ly/gylamj5>.

3. Федулова Л. І. Напрями розвитку регіональних інноваційних екосистем в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 7 (181). С. 240–248.
4. Foray D., Goddard J., Berdarrain X. (2012). Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). Joint Research Centre, 122 p.

REFERENCES

1. Yegorov, I. (2018). Key Tendencies of Scientific and Technological Development in Ukraine and Its International Dimension (Review of Statistical Indicators). *Cultural Psychology of Education*, 7, 59–66 [in English].
2. Report of the CSS Ukraine-EU CSU “Implementation of European integration reforms in the field of science and technology”. URL: <https://cutt.ly/gylamj5> [in Ukrainian].
3. Fedulova, L. (2016). Directions of development of regional innovation ecosystems in Ukraine. *Actualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 7 (181), 240–248 [in Ukrainian].
4. Foray D., Goddard J., Berdarrain X. (2012). Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3). Joint Research Centre [in English].

Савельєва Олена Миколаївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-0177-8589*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВИЙ ІНТЕРЕС ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Наукова робота присвячена дослідженню теоретичних питань об’єктів у земельному праві, а також проблем, що виникають у сфері охорони законних інтересів суб’єктів земельних правовідносин. Автором проаналізовано чинне земельне законодавство, судову практику, на підставі чого розроблені відповідні висновки й пропозиції. Методологічною основою дослідження послужив загальнонауковий діалектичний метод наукового пізнання,

крім того в процесі дослідження використовувалися формально-логічний та формально-юридичний методи.

Ключові слова: об'єкти в земельному праві, практика Конституційного Суду України, земельний інтерес, правова охорона.

Savelieva Olena

*PhD in Law, Assistant of the Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

ON THE QUESTION OF LAND-LEGAL INTEREST AS AN OBJECT OF LEGAL PROTECTION

The scientific work is devoted to researching of the theoretical issues of objects in land law, as well as the problems that arise in the protection of the legitimate interests of subjects of land relations. The author has analyzed the current land legislation, judicial practice, on the basis of which the relevant conclusions and proposals have been developed. The methodological basis of the study was a general scientific dialectical method of scientific knowledge, in addition, in the process of researching used formal-logical and formal-legal methods.

Keywords: objects in land law, the practice of the Constitutional Court of Ukraine, land interest, legal protection.

Основними завданнями земельного законодавства України, як відмічає В. В. Сидор, є створення необхідних правових умов для максимальної реалізації інтересів учасників земельних відносин, а також регулювання земельних відносин з метою створення умов за для раціонального використання й охорони земель, рівноправного розвитку всіх форм власності на землю і господарювання, збереження та відтворення родючості ґрунтів, поліпшення якості навколишнього природного середовища, охорони прав громадян, підприємств, установ, організацій на землю [1, с. 204]. У цьому відношенні постає питання про важливість дії механізму забезпечення балансу публічних та приватних інтересів у сфері земельних відносин. Адже як засвідчує практика ЄСПЛ, у практиці реалізації земельно-правових норм в Україні існував певний дисбаланс у цій сфері [2]. Крім того в

чинному законодавстві передбачено, що використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ч. 3 ст. 1 ЗК України).

У своєму Рішенні № 18-рп/2004 від 01 грудня 2004 р. [3] Конституційний Суд України визначив основні ознаки охоронюваного законом інтересу як правового феномену, що: 1) виходить за межі змісту суб'єктивного права; 2) виступає самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони; 3) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; 4) не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загально визнаним принципам права; 5) означає прагнення (а не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; 6) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом. Охоронюваний законом інтерес регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним. Поняття «охоронюваний законом інтерес» КСУ визначив як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, який зумовлений загальним змістом об'єктивного права і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально-правовим засадам. Як зазначають експерти [4], при поєднанні інтересу та суб'єктивного права, останнє виступає правовим інструментарієм реалізації цього інтересу. І можна припустити існування такого способу захисту охоронюваного законом інтересу як визнання інтересу законним, що прямо не заборонено законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 Земельного кодексу України захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом: а) визнання прав; б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушу-

ють права або створюють небезпеку порушення прав; в) визнання угоди недійсною; г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування; ґ) відшкодування заподіяних збитків. Цей перелік не є вичерпним. Отже пропонується [4] припускати існування такого способу захисту охоронюваного законом інтересу, в тому числі земельно-правового, як визнання інтересу законним, що прямо не заборонено законом.

Виходячи з наведених вище ознак категорії «охоронюваний законом інтерес» слід виокремити й основні ознаки земельно-правового інтересу: а) виступає безпосереднім об'єктом правової охорони; б) стосується суб'єктів земельних відносин у державі (землевласників, землекористувачів, Українського народу та ін.); в) передбачає наявність балансу публічних інтересів суспільства та приватних інтересів землевласників, землекористувачів тощо; г) наявність переваги у правовій охороні екологічних інтересів суспільства над економічними інтересами інших суб'єктів земельних правовідносин, однак передбачає втримання максимального балансу в цьому відношенні; д) полягає в прагненні суб'єктів земельних відносин реалізувати свої правомочності щодо землі як об'єкта земельного права; е) його забезпечення та реалізація виступає метою реалізації суб'єктивних прав учасників земельних правовідносин; є) поділяється на державний, суспільний (громадський) і приватний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидор В. Д. Земельне законодавство. *Велика українська юридична енциклопедія*. Т. 16 / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. В. Кулинич та ін. Харків: Право, 2019. С. 203–206.

2. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16): рішення ЄСПЛ від 22.05.2018 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 73. Ст. 2465.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) (справа № 1-10/2004) від 01.12.2004 р. № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.

4. Як суди розуміють поняття «охоронюваний законом інтерес»: детальний аналіз та судові прецеденти, 2016. URL: https://protocol.ua/ua/yak_sudi_rozumiyut_ponyattya_ohoronyuvaniy_zakonom_interes_detalnyy_analiz_ta_sudovi_pretsedenti/

REFERENCES

1. Sydor V. D. *Zemelne zakonodavstvo. Velyka ukrainska yuridychna entsiklopedia*. (2019). Kharkov: Pravo [in Ukrainian].

2. Sprava «Zelenchuk i Tsytsiura proty Ukrainy» (Zaiavy № 846/16 та № 1075/16): rishennia YeSPL vid 22.05.2018 r. (2018). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 73, art. 2465 [in Ukrainian].

3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумachennia okremykh polozhen chastyny pershoi statti 4 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro okhoroniuvanyi zakonom interes) (sprava № 1-10/2004) vid 01.12.2004 r. № 18-рp/2004. (2004). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 50, art. 3288 [in Ukrainian].

4. Yak sudy rozumiiyut poniattia «okhorniuvanyi zakonom interes»: detalnyi analiz ta sudovi pretsedenty. (2016) [in Ukrainian].

Самсонова Яна Олексіївна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-9938-7206

ПОНЯТТЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Наукова робота присвячена теоретико-правовому аналізу інклюзивного розвитку у сфері сільського господарства та ведення агробізнесу в контексті забезпечення світових Цілей сталого розвитку. Досліджено міжнародне забезпечення й тлумачення поняття інклюзивного розвитку, визначено ознаки та переваги щодо забезпечення охорони довкілля, раціонального

використання природних ресурсів, забезпечення продовольчої безпеки та вирішення соціальних проблем на селі, на підставі чого зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: інклюзивний бізнес; зелене зростання; агробізнес; інклюзивний розвиток; сільське господарство.

Samsonova Yana

*PhD, Assistant of the Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0001-9938-7206

THE CONCEPT OF AN INCLUSIVE MODEL OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

The scientific work is devoted to the theoretical and legal analysis of inclusive development in the field of agriculture and agribusiness in the context of ensuring the global Sustainable Development Goals. The international provision and interpretation of the concept of inclusive development are studied, the signs and advantages of environmental protection, rational use of natural resources, food security and solving social problems in rural areas are determined, on the basis of which made the relevant conclusions.

Keywords: inclusive business; green growth; agribusiness; inclusive development; agriculture.

Відповідно до Порядку денного на період до 2030 року, який було прийнято на Саміту ООН зі сталого розвитку 193 країнами – членами ООН 25.09.2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї у Нью-Йорку, визначено нові орієнтири та задекларовано, що важливим фактором забезпечення нової динаміки розвитку є «зелена» інклюзивна трансформаційна економіка, яка базується на стійких структурах виробництва і споживання. Зазначеним документом затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань, які частково деталізовано в Указі Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 р. № 722/2019. Сільське господарство складає обов'язкову частину такого розви-

тку, оскільки ця сфера більш ефективна у скороченні бідності порівняно з іншими секторами, заснованими на тому ж обсягу інвестицій. Даний аспект підтриманий та посилений політикою Європейського Союзу та соціальною інтеграцією, яка є одним із шести пріоритетів сільськогосподарського розвитку на програмний період до 2020 року [3, с. 23].

На сьогодні відсуне єдине нормативно закріплене визначення, як «зеленого розвитку», так й «інклюзивної економіки» та «інклюзивної діяльності», не дивлячись на те, що це першочергові орієнтири спрямування всесвітньої аграрної політики більшості держав, включаючи Україну. Тому, з метою адаптування до світових реалій, вимог та пріоритетів у галузі сільського господарства, слід визначити сутність та специфіку реалізації цих категорій в аграрній сфері.

За трактуванням Світового банку, «інклюзивне «зелене» зростання» – це впровадження сталого розвитку шляхом узгодження нагальних потреб у швидкому зростанні та скороченні масштабів бідності з необхідністю уникнути незворотних і дорогих екологічних збитків через концепцію поєднання макро- та мікроекономічних детермінант такого зростання. При збереженні позитивної динаміки темпів інклюзивного зростання знижується рівень бідності в країні за умови збільшення кількості робочих місць та активізації промислового розвитку регіонів [1].

Прийнята у 2010 р. стратегія “Європа 2020” містила поєднання трьох видів зростання з визначенням основних пріоритетів його досягнення. По-перше – розумне зростання (розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях); по-друге – стале зростання (створення економіки на ефективному використанні ресурсів, принципах екологічної безпеки та конкурентоспроможності); по-третє – інклюзивне зростання (розбудова економіки з досягненням високого рівня зайнятості для забезпечення соціальної та територіальної згуртованості (єдності). В цьому контексті значення інклюзивної економіки розглядається як здатність суспільства гарантувати добробут і економічне зростання усім його членам, мінімізуючи нерівність та запобігаючи поляризації доходів. Отже, мета основної програми діяльності ЄС – забезпечення зростання на засадах знань, сталості та

інклюзивності та створення економіки з високим рівнем зайнятості для забезпечення соціальної та територіальної згуртованості. При цьому зайнятість повинна забезпечуватися з врахуванням потреб та індивідуальних здібностей, ефективного використання потенціалу громад, їх професійних можливостей тощо [2, с.3].

За визначенням Комісії з питань зростання та розвитку (Commission on Growth and Development), інклюзивна економіка охоплює справедливість, рівність можливостей, захист у ринкових відносинах, що є важливим компонентом будь-якої успішної стратегії зростання у поєднанні із швидким і стійким скороченням бідності [5, с. 132].

Світовою бізнес-радою сталого розвитку інклюзивним вважається бізнес, заснований на стійких бізнес-рішеннях, які виходять за межі філантропії та розширюють доступ до товарів, послуг і можливостей існування для спільнот з низьким рівнем доходів у комерційно життєздатних способах. Така діяльність призводить до створення можливостей працевлаштування для спільнот з низькими доходами – або безпосередньо, або через ціннісні ланцюги компаній як постачальників, дистриб'юторів, роздрібних торговців і постачальників послуг. Отже, інклюзивні бізнес-моделі намагаються знайти синергію між цілями розвитку та господарською діяльністю підприємства, що можуть забезпечити соціально-економічну сферу та представляють перспективні можливості для приватного сектора. Міжнародна фінансова корпорація надає фінансову підтримку інклюзивним підприємствам та визначає ці моделі як комерційно життєздатні та відтворювані бізнес-моделі, які включають споживачів з низькими доходами, роздрібних продавців, постачальників або дистриб'юторів [4, с. 23]. Сьогодні в умовах швидкого розвитку агрохолдингів та їх монополізацією в аграрному секторі, виснаженням та забрудненням природних ресурсів внаслідок їх господарської діяльності, підтримка малого агробізнесу на засадах інклюзивності постає вкрай важливою.

Професор Т. О. Зінчук у своїх дослідженнях зазначає, що інноваційні підходи до формування наукової бази сільського господарства, заснованої на інклюзивного розвитку, це унікальна можливість до-

сягнення внутрішньої рівноваги, підвищення життєстійкості сільських територій і населення шляхом здійснення капіталовкладень в основні сфери сільської економіки: соціально-економічну, освітню, охорону здоров'я, енергетичну і продовольчу безпеку, викорінення бідності і, таким чином, вихід на прогресивну, цивілізовану європейську модель сільського розвитку [7, с. 132].

Основними ознаками інклюзивного розвитку є: 1) скорочення нерівності та різноманіття можливостей у доступі до суспільних благ, послуг та інфраструктури, таких як громадський транспорт, освіта, чисте навколишнє природне середовище; 2) поширення технологій, що сприяють підвищенню індивідуального і громадського добробуту, участь людей як працівників, споживачів та власників бізнесу на засадах прозорості та доступності; 3) економічне зростання, виробництво достатньої кількості товарів і послуг, підвищення робочих можливостей, збільшення доходів; 4) стабільність, достатній ступень впевненості у майбутньому та збільшення здатності передбачати результат економічних рішень, безпечність інвестування, стійкість до ризиків; 5) сталий розвиток, збереження добробуту між поколіннями та здатності за допомогою природних ресурсів виробляти товари та послуги [6, с. 1].

Таким чином, при зеленому інклюзивному зростанні особливої актуальності набуває забезпечення охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення продовольчої безпеки та вирішення соціальних проблем через включення нерівних суб'єктів з низькими доходами до бізнесу для досягнення єдиних цілей. Надання можливості активної участі сільського населення у розвитку агробізнесу через створення нових інституційних підходів на засадах захисту природного середовища та ефективного розподілу суспільних благ сприятимуть збільшенню рівня добробуту сільського населення та стандартів життя. Для цього потрібно адаптувати стратегію всесвітнього інклюзивного зростання до національних стандартів аграрної політики та розробити регіональні програми на засадах обов'язкового залучення органів місцевого самоврядування у забезпечення економічних, соціальних та екологічних умов розвитку сільських територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Inclusive Growth. The World Bank. URL: <http://web.worldbank.org>
2. EUROPE 2020: European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. European Commission. Brussels, 2010. 32 p.
3. EU rural review. European Network for rural development. 2014. 44 p.
4. Wytse Chamberlain & Ward Anseeuw. Inclusive business in agriculture. Sun Media Metro. 2017. 261 p.
5. The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. Commission on Growth and Development. 2008. 198 p.
6. Emily Garr Pacetti. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy The Rockefeller foundation. 2016. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/fivecharacteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/>.
7. Зінчук Т. О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. Вип. 4 (68), 2016. С. 132-137.

REFERENCES

1. EU rural review. (2014). European Network for rural development [in English].
2. Wytse Chamberlain & Ward Anseeuw. Inclusive business in agriculture. (2017). Sun Media Metro [in English].
3. The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Growth. The World Bank. URL: <http://web.worldbank.org> [in English].
4. EUROPE 2020: European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. (2010). European Commission. Brussels [in English].
5. Inclusive Development. (2008). Commission on Growth and Development [in English].
6. Emily Garr Pacetti. (2016). The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy The Rockefeller foundation. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/fivecharacteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/> [in English].
7. Zinchuk T. O. (2016). Na pochatku poshuku stratehiyi inklyuzyvnoho zrostannya sil's'koyi ekonomiky: svitovyy ta yevropeys'kyy pidkhid. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»* - Bulletin of Sumy National Agrarian University. Economics and Management, issue 4 (68), 132-137 [in Ukrainian].

Семенова Марина Володимирівна
кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДІ правового
забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України,
адвокат ЮФ «Семенова і Партнери»
ORCID: 0000-0002-2216-4343

Панфілова Дар'я Андріївна
кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, адвокат
ORCID: 0000-0001-6408-3675

ВДОСКОНАЛЕННЯ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ ТУРИСТАМ

Доповідь присвячена дослідженню засобів забезпечення гарантування безпеки туристів та механізмів компенсації збитків туристам. Проаналізовано українське та європейське законодавство, яке регулює відносини в галузі туризму. З метою диверсифікації способів забезпечення компенсації збитків туристам запропоновано передбачити в законодавстві декілька діючих одночасно різновидів механізмів компенсації.

Ключові слова: турист, туризм, страхування, гарантії, страхування відповідальності, туроператор, турагент, безпека.

Maryna Semenova
PhD, research officer of the Scientific Research Institute of Providing
Legal Framework for the Innovative Development of the NALS
of Ukraine, Attorney-at-law of «Semenova and Partners» LF
ORCID: 0000-0002-2216-4343

Panfilova Daria
PhD, junior researcher of the Department of legal support
of the national innovation system's functioning of the Scientific
Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of the NALS of Ukraine, Attorney
ORCID: 0000-0001-6408-3675

IMPROVEMENT OF THE WAYS TO PROVIDE COMPENSATORY DAMAGES TO THE TOURISTS

The scientific work is devoted to the study of means to ensure the safety of tourists and mechanisms for compensatory damages to the tourists. The Ukrainian and European legislation regulating relations in the sphere of tourism was analyzed. In order to diversify the ways to provide compensatory damages to the tourists, it is proposed to provide in the legislation several simultaneous types of compensation mechanisms.

Keywords: tourist, tourism, insurance, guarantees, liability insurance, tour operator, travel agent, security.

Статтею 13 Закону України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР (далі – ЗУ «Про туризм») [1] визначено, що безпека в галузі туризму – сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

Забезпечення безпеки туризму завжди було й залишається важливим завданням господарсько-правового регулювання у сфері туризму. Туристична діяльність характеризується наявністю специфічних ризиків, наприклад, ризик нещасного випадку; можливість виникнення природних й техногенних катастроф у зоні розміщення туристичного підприємства чи маршруту, а також інших надзвичайних ситуацій, які ставлять під загрозу життя туристів й призводять до неможливості реалізації подорожі. Глобальний карантин, пов'язаний з розповсюдженням COVID-19, який змінив життя всього світу та завдав нищівного удару туристичній галузі, продемонстрував, що у першу чергу Україні необхідно забезпечити гарантування безпеки туристів та розробити ефективні механізми компенсації збитків туристам. Відсутність єдиного підходу до розробки таких механізмів викликає необхідність звернутися до сталої європейської практики у цьому питанні. Аналіз законодавства ЄС та деяких держав членів ЄС показує, що існують декілька механізмів забезпечення відповідальності суб'єктів туристичної діяльності.

Директивою (ЄС) 2015/2302 Європейського парламенту та Ради ЄС від 25 листопада 2015 р. про пакетні тури та пов'язані з ними туристичні послуги, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 і Директиви 2011/83/ЄС Європейського парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради 90/314/ЄЕС (далі – Директива 2015/2302/ЄС [2]), передбачено норми про фінансове забезпечення відповідальності туристичних організацій та інформування подорожуючих про це. Зокрема, продавець або організатор, які уклали туристичний контракт зі споживачем, повинні надати докази забезпечення повернення сплачених споживачем грошових коштів, а також оплати витрат на репатріацію споживача у разі неплатоспроможності (банкрутства) продавця або організатора. Згідно з даною директивою організатори або продавці можуть використовувати деякі види захисту від неспроможності: гарантійні фонди, банківські гарантії, договори страхування відповідальності туристичних організацій, довірчі (трастові) рахунки, банківські депозити, поруки туристичних асоціацій за зобов'язаннями своїх членів,

Директивою 2015/2302 /ЄС встановлено право на компенсацію за збитки, якщо туристичні послуги не надаються або надаються неналежним чином. Компенсація також повинна покривати немайновий збиток, такий як компенсація за втрату задоволення від подорожі або відпустки через суттєві проблеми в наданні відповідних туристичних послуг. Мінімальний розмір компенсації подорожуючому, яка повинна бути виплачена у випадку неплатоспроможності продавця або організатора, встановлюється у розмірі коштів, сплачених подорожуючим за договором з туристичною організацією з додаванням витрат, пов'язаних з репатріацією. Слід звернути увагу на те, що згідно з Директивою 2015/2302 /ЄС для того, щоб захист від неспроможності був ефективним, він повинен охоплювати прогнозовані суми платежів, на які впливає неспроможність організатора, й, де це може бути застосовано, передбачувані витрати на репатріацію. Це означає, що захист має бути достатнім для покриття всіх передбачуваних платежів, які здійснюються пасажиром або від їх імені щодо туристичних пакетів в пік сезону, з урахуванням періоду між отриманням таких платежів й завершенням поїздки або

свята, а також, де це може бути застосовано, передбачувані витрати на репатріацію.

Національним законодавством держав-членів ЄС встановлюються свої особливості щодо фінансового забезпечення під час неплатоспроможності та щодо засобів забезпечення відповідальності туристичних організацій, що підтверджується наступними даними.

У Республіці Литва у ст. 3 Закону «Про туризм» Литовської Республіки [3] передбачено, що фінансові гарантії складаються з банківської або страхової гарантії або страхової допомоги. Договір страхування допомоги укладається між постачальником туристичних послуг й страховою компанією. У договорі страхування повинні бути викладені зобов'язання страхової організації з надання допомоги мандрівникам, коли поїздка не може бути продовжена через поломку транспортних засобів, аварії або інших непередбачуваних обставин і для виконання зобов'язань потрібна негайна допомога. Надання допомоги мандрівникам полягає в поверненні мандрівників до місця повернення, вказаного в договорі, або допомоги щодо продовження поїздки, та в обох випадках – у відшкодуванні необхідних витрат, пов'язаних з цими подіями.

У Законі Латвійської Республіки «Про туризм» [4] під забезпеченням туроператора та продавця туристичних послуг розуміється страхової поліс, виданий страховиком, або гарантія яка видана кредитної установою. При цьому витрати, яки, необхідні для забезпечення репатріації мандрівників, і витрати мандрівників, понесені у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань постачальника туристичних послуг, покриваються з державного бюджету в непередбачених випадках, зазначених Кабінетом міністрів. Кабінет міністрів визначає порядок відшкодування коштів, використаних для репатріації мандрівників і невиконання або неналежного виконання зобов'язань постачальника туристичних послуг, у туроператора, турагента і постачальника туристичних послуг, який просуває пов'язані туристичні послуги.

Законом «Про туризм» Естонській Республіці [5] встановлено, що туристична організація повинна мати фінансову безпеку та гарантії для повернення та розміщення пасажира до його повернення в

пункт відправлення або інше узгоджене місце; для повернення пасажиріві платежів, зроблених від імені пасажирів на підставі договору про пакетну подорож у разі скасування пакетної подорож, або для виплати компенсації за скасовану частину пакетної подорож; для повернення пасажиріву плати за невикористаний пакет. Туристична організація може обрати один або декілька видів забезпечення: гарантія, страхування. Розмір гарантій встановлюється § 15¹, визначається в залежності від сфери діяльності туристичного підприємства та встановлюється у відсотковому відношенні від загального річного обсягу продажів путівок запланованої суб'єктом туристичної діяльності але ні більш граничного розміру, встановленого законом. Якщо запланований обсяг продаж і супутніх туристичних послуг менш ніж наданий в минулому році, розмір гарантії розраховується виходячи з більшого обсягу продажі. Суб'єкт туристичної діяльності зобов'язаний оцінювати адекватність гарантії й, за необхідності, збільшувати гарантію.

Аналіз нормативних актів ряду країн ЄС свідчить, що крім перерахованих форм забезпечення інтересів туристів передбачаються й інші форми реалізації інтересів туристів які є ще й засобами забезпечення виконання зобов'язань. Наприклад, страхування відповідальності на користь туриста, Також організатори та посередники можуть об'єднуватися в консорціуми або в інші форми асоціацій для утворення спеціальних фондів, за рахунок яких покриваються названі ризики туристів, або використовувати для цієї мети об'єднання у страховій галузі та проведення перестраховання.

Що стосується забезпечення платоспроможності суб'єктів туристичної діяльності в Україні, то згідно зі ст. 15 ЗУ «Про туризм» з метою забезпечення прав та законних інтересів громадян – споживачів туристичних послуг туроператор та турагент зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності (гарантією банку або іншої кредитної установи) перед туристами. Туроператор та турагент для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат турист-

та з його повернення у місце проживання (перебування) (тільки для туроператора), відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом, в установленому порядку. Мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити суму, еквівалентну не менше ніж 20000 євро. Розмір фінансового забезпечення туроператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, має становити суму, еквівалентну не менше ніж 10000 євро. Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента має становити суму, еквівалентну не менше ніж 2000 євро. Будь-які суми, надання яких гарантується фінансовим забезпеченням цивільної відповідальності туроператора, використовуються виключно для задоволення вимог, що висуваються на підставі та за наявності обставин, зазначених у цій статті.

Таким чином, з метою диверсифікації способів забезпечення компенсації збитків туристам необхідно, на наш погляд, передбачити в законодавстві декілька діючих одночасно різновидів механізмів компенсації: за рахунок наданої обов'язкової гарантії банку або іншої кредитної установи, страхування відповідальності туроператора та турагента, та утворення відповідного туристичного Фонду гарантування відшкодування збитків туристам, які настають у результаті невиконання умов туристичних послуг. Такий Фонд гарантування може бути створено як державний, або частково державний при саморегульованій організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
2. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2302>
3. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas 1998 m. kovo 19 d. Nr. VIII-667. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F0E2E67B1F2F>

4. Tūrisma likums Pieņemts: 17.09.1998. Stājas spēkā: 01.01.1999, Attēlotā redakcija 01.01.2018. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50026-turisma-likums>

5. Turismiseadus Vastu vōetud 15.11.2000 RT I 2000, 95, 607 jōustumine 01.03.2001 Redaktsiooni jōustumise kp 01.02.2020. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1036425?leiaKehtiv>

REFERENCES

1. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 r. № 324/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr> [in Ukrainian].

2. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2302> [in English].

3. Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas 1998 m. kovo 19 d. Nr. VIII-667. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F0E2E67B1F2F> [in Lithuania].

4. Tūrisma likums Pieņemts: 17.09.1998. Stājas spēkā: 01.01.1999, Attēlotā redakcija 01.01.2018. URL: <https://likumi.lv/ta/id/50026-turisma-likums> [in Lithuania].

5. Turismiseadus Vastu vōetud 15.11.2000 RT I 2000, 95, 607 jōustumine 01.03.2001 Redaktsiooni jōustumise kp 01.02.2020. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1036425?leiaKehtiv> [in Lithuania].

Сорока Олена Павлівна

здобувач кафедри правознавства юридичного факультету

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля

ЩОДО ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто відшкодування моральної шкоди як один із способів захисту порушених прав особи, що полягає в покладенні на порушника обов'язку виплатити потерпілому грошової компенсації за фізичні й мо-

ральні страждання, які той відчуває у зв'язку з порушенням його прав. Інститут відшкодування моральної шкоди є комплексним, ґрунтується на сукупності загальноправових і моральних чинників, покликаний захистити суб'єктів права від незаконного порушення їх прав і свобод, закріплених і гарантованих Конституцією України й нормами галузевого законодавства.

Ключові слова: відшкодування, держава, захист, моральна шкода, права людини.

Soroka Olena

applicant for the Department of Law

Faculty of Law East Ukrainian National Vladimir Dahl University

ON THE INSTITUTE OF COMPENSATION FOR NORMAL DAMAGE IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Compensation for non-pecuniary damage is considered as one of the ways to protect the violated rights of a person, which is to impose on the violator the obligation to pay the victim monetary compensation for physical and moral suffering that he feels in connection with the violation of his rights. The institution of compensation for moral damage is complex, based on a set of common law and moral factors, designed to protect legal entities from illegal violation of their rights and freedoms, enshrined and guaranteed by the Constitution of Ukraine and sectoral legislation.

Keywords: compensation, human rights, moral damage, protection, state.

Останнім часом в юридичній літературі й судовій практиці все більшу увагу привертає проблематика відшкодування моральної шкоди. Цей спосіб захисту й поновлення порушених прав і свобод особи використовується досить активно. Він логічно вписався у правову модель, закріплену Конституцією України, згідно з якою права та свободи людини є вищою соціальною цінністю. Кожен громадянин має право їх захищати всіма способами, не забороненими законом. Відшкодування моральної шкоди є одним із таких способів захисту порушених прав, зокрема право особи на відшкодування моральної шкоди гарантується статтями. 32, 56, 62 Основного Закону країни.

Правова конструкція «відшкодування моральної шкоди» складається з 3-х елементів, поєднання яких у межах однієї правової ка-

тегорії дає уявлення про конкретні юридично значущі дії суб'єктів, спрямовані на захист чи поновлення порушених прав або усунення негативних наслідків, спричинених правопорушенням. Під самим терміном «шкода» розуміються матеріальні втрати, збитки й ті негативні наслідки, що виникли внаслідок протиправної поведінки, що спричинила порушення прав і свобод особи. Поняття «моральна шкода» є визначальним, центральним елементом у межах інституту компенсації такої шкоди [1, с. 225].

Поняття «моральна шкода» з позицій загальної теорії права виступає інститутом захисту морального інтересу особи й розуміється як фізичні або моральні страждання й обмеження (позбавлення), спричинені особі неправомірними діями правопорушника. Науковці під моральною шкодою мають на увазі моральні або фізичні страждання, заподіяні діями (бездіяльністю), що посягають на належні громадянині від народження або в силу закону нематеріальні блага (життя, здоров'я, гідність, ділова репутація, недоторканність приватного життя, особиста й сімейна таємниця та ін.) або порушують його права особисті немайнові (на користування своїм ім'ям, право авторства, на охорону результатів інтелектуальної діяльності), або майнові як громадянина [2, с. 24]. Моральна шкода може полягати в моральних переживаннях у зв'язку із втратою родичів, неможливістю продовжувати активне громадське життя, втратою роботи, розкриттям сімейної або лікарської таємниці, поширенням відомостей, що не відповідають дійсності й ганьблять честь, гідність чи ділову репутацію громадянина, тимчасовим обмеженням або позбавленням будь-яких прав та ін. [3, с. 275].

Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» під моральною шкодою належить розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Вона може проявлятися у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелекту-

альної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [4].

Отже, моральна шкода – це сукупність моральних та/або фізичних страждань особи. При визначенні їх характеру і ступеня необхідно виходити із суб'єктивних (індивідуальних) особливостей потерпілого і сприйняття ним негативних наслідків заподіяння такої шкоди. Об'єктами заподіяння шкоди в даному випадку виступають нематеріальні блага особи – її права, свободи, які характеризується наступними ознаками: а) вони мають абсолютний характер; б) нерозривно пов'язані з індивідом; в) не відчужуються й не можуть передаватись у будь-який інший спосіб; г) виникають незалежно від волевиявлення їх володаря в силу закону або народження людини; д) спрямовані на виявлення й розвиток індивідуальності особистості; е) не мають економічного змісту, тому і не піддаються чітко визначеній грошовій чи іншій натуральній оцінці. Моральна шкода може бути зумовлена заподіянням – як шкоди фізичної (наприклад, в результаті пошкодження здоров'я при виконанні трудових обов'язків), так і матеріальної (приміром, несвоєчасно проведений розрахунок при звільненні з роботи).

Суди зазвичай призначають відшкодування за моральну шкоду в грошовій формі, яка вважається найбільш зручною, оскільки гроші є загальним еквівалентом і здатні задовольняти будь-які людські потреби. Інший спосіб відшкодування може полягати в наданні блага не речового, а іншого майнового характеру: безкоштовних путівок до лікувально-оздоровчих закладів (санаторії, будинки відпочинку), у туристичну подорож; виконання послуг чи робіт (ремонт жилого приміщення, перевезення, опублікування твору, автором якого є потерпілий, медичні послуги та ін.). Однак у більшості випадків, щоб призначити справедливе відшкодування, сторони чи суд повинні оцінити адекватність майнового блага завданій моральній шкоді. Для цього необхідно здійснити грошову оцінку відповідного майнового блага й моральної шкоди з урахуванням наступних

критеріїв: характер правопорушення, глибина (характер) фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливостей їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, інші обставини, що мають суттєве значення, тобто тривалість негативних наслідків, суттєвість вимушених змін у способі життя потерпілого, час, що минув з моменту виникнення моральної шкоди. Яскравим прикладом того, як суди розуміють поняття «моральної шкоди» та практично застосовують відповідні норми може бути постанова Верховного Суду України від 28 березня 2018 р. [5]

Підводячи підсумок, зазначимо про наступне. Відшкодування моральної шкоди – один зі способів захисту порушених прав особи, що полягає в покладенні на порушника обов'язку виплатити потерпілому грошової компенсації за фізичні й моральні страждання, які той відчуває у зв'язку з порушенням його прав. Інститут відшкодування моральної шкоди є комплексним, ґрунтується на сукупності загальноправових і моральних чинників, покликаний захистити суб'єктів права від незаконного порушення їх прав і свобод, закріплених і гарантованих Конституцією України й нормами галузевого законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА-М, 2007. 576 с.
2. Бойко М. Д. Відшкодування шкоди: правовий аспект: навч.-практ. посіб. Київ: Атіка, 2007. 328 с.
3. Шимон С. І. Цивільно-правові способи захисту конституційних прав людини (до поняття моральної шкоди). Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства. 1997. С. 273-276.
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS95027?_ga=2.212333713.427232104.1593875141-1453711892.1566494565
5. Постанова Верховного Суду від 28.03.2018 р. Справа № 757/32334/15-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/73194787?_ga=2.153048124.427232104.1593875141-1453711892.1566494565

REFERENCES

1. Fylosofskyi entsyklopedycheskyi slovar. (2007). Moskva: YNFRA-M [in Ukrainian].
2. Boiko, M. D. (2007). Vidshkoduvannia shkody: pravovyi aspekt. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
3. Shymon, S. I. (1997). Tsyvilno-pravovi sposoby zakhystu konstytutsiinykh prav liudyny (do poniattia moralnoi shkody). *Konstytutsiia Ukrainy – osnova podalshoho rozvytku zakonodavstva - The Constitution of Ukraine is the basis for further development of legislation*, 273-276 [in Ukrainian].
4. Pro sudovu praktyku v spravakh pro vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 31.03.1995 r. № 4. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VS95027?_ga=2.212333713.427232104.1593875141-1453711892.1566494565 [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 28.03.2018 r. Sprava № 757/32334/15-ts. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/73194787?_ga=2.153048124.427232104.1593875141-1453711892.1566494565 [in Ukrainian].

Станіславський Валерій Петрович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6487-416X

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ

Наукова робота присвячена дослідженню проблем, що виникають з правового забезпечення захисту прав суб'єктів агробізнесу в умовах земельного реформування відносин в Україні. Проводиться дослідження правовідносин, що виникають під запровадження ринку землі сільськогосподарського призначення. Земля розглядається як природний ресурс з спеціальним правовим режимом. Обґрунтовується, що запровадження ринку

землі сільськогосподарського призначення необхідно здійснювати на засадах оптимального сполучення публічних і приватних інтересів. Запропоновано наукові напрями вдосконалення правового регулювання у забезпеченні захисту прав суб'єктів агробізнесу в умовах земельного реформування. Автор проаналізував чинне законодавство, судову практику та зробив відповідні висновки.

Ключові слова: земельна реформа, земля, ринок землі, земля сільськогосподарського призначення, захист прав суб'єктів агробізнесу, сільськогосподарські виробники, фермерські господарства, фермер, сільськогосподарський кооператив.

Stanislavskiy Valery

PhD, Associate Professor of the Land and Agrarian Law

Department of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0001-6487-416X

LEGAL PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF AGRIBUSINESS ENTITIES IN THE CONDITIONS OF LAND REFORM

The scientific work is devoted to the study of problems arising from the legal protection of the rights of agribusiness entities in the context of land reform in Ukraine. A study of legal relations arising from the introduction of the agricultural land market. Land is considered a natural resource with a special legal regime. It is substantiated that the introduction of the market of agricultural land should be carried out on the basis of optimal combination of public and private interests. The scientific directions of improvement of legal regulation in maintenance of protection of the rights of subjects of agribusiness in the conditions of land reforming are offered. The author analyzed the current legislation, case-law and made the relevant conclusions.

Keywords: land reform, land, land market, agricultural land, protection of the rights of agribusiness entities, agricultural producers, farms, farmer, agricultural cooperative.

Наразі не вщухають дебати щодо відкриття ринку землі в Україні. Прихильники цього кроку пророкують збагачення селян, попо-

внення бюджету, ріст ВВП, підвищення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів, а також стрибок в розвитку сільськогосподарської галузі. Водночас, соціальні мережі розривають заклики до боротьби за землю, захист від монополізації сільського господарства великими компаніями, від потенційного поневолення українців іноземцями.

Головним аргументом противників відкриття ринку землі є страх перед великими іноземними Агро-холдингами. Зокрема те, що платоспроможність українських фермерів низька, які не зможуть конкурувати з іноземними компаніями. Про те, іноземні компанії вже давно функціонують в Україні. Так нещодавно збанкрутілий агрохолдинг «Мрія» був викуплений компанією із Саудівської Аравії SALIK UK Ltd. (165 тис. га), франко-американська AgroGeneration (80 тис. га), фінська AgroMino (44 тис. га) та ряд інших компаній, які успішно протягом багатьох років здійснюють господарську діяльність на ринку сільськогосподарської землі в Україні.

Якщо залишити політичну складову, то стає очевидним те, що ринок землі с/г призначення таки діє, хоча і у обмеженій вивернутій формі. Частина земельних ділянок, які відведені під ведення особистого селянського господарства, що вважаються землями товарного сільськогосподарського виробництва частково продаються з деякими обмеженнями, так як не усі нотаріуси згодні засвідчувати зазначені угоди на підставі віднесення цих земель до сільськогосподарського призначення. Крім того активно діє ринок оренди землі, на якому вагоме місце займають великі Агрохолдинги. Головною проблемою економічного розвитку визначають те, що власники землі, не можуть використовувати її як заставу під банківські кредити. На думку експертів, саме цей фактор стримує розвиток фермерства, особливо малого, де відчувається постійна нестача оборотних коштів. Сказати, що в Україні повністю відсутній ринок землі сільськогосподарського призначення буде невірним, так як умови ринку вимусив суб'єктів агробізнесу знайти інші механізми регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в межах вимог законодавства, це перш за все стосується купівлі корпоративних прав товариств, які мають вже укладені договори оренди землі, оренди зе-

мельних паїв (довгострокова оренда) на великий термін, що не може перевищувати строку 10 років, або договори на умовах емфітевзису, що не може перевищувати строку 50 років. Ціна таких корпоративних прав товариств, залежить від наявності обсягу земель у гектарах товариства і залежить від цини за гектар, де на сьогодні ціна за один гектар складає – \$1,3–1,5 тис.

Слід зазначити, що Земельний кодекс України, передбачав прийняття окремого спеціального закону про обіг земель сільськогосподарського призначення, після скасування заборони (мораторію) на відчуження земель сільськогосподарського призначення.

Однак, було вирішено не приймати окремий закон про обіг земель сільськогосподарського призначення, який має на меті урегулювати усі механізми ринку та обігу земель сільськогосподарського призначення, а піти шляхом простої скасування заборони на відчуження у Земельному кодексі, запровадивши тільки обмеження у сукупній площі земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина або юридичної особи України (їх пов'язаних осіб). 31 березня 2020 року Верховна Рада ухвалила Закон № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» (далі – Про ринок землі) [1, 2], в якому передбачено, що з 1 липня 2021 року право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення площею до 100 гектарів можуть набувати виключно громадяни України. А з 1 січня 2024 року зможуть набувати право власності до 10 тисяч гектарів, разом з юридичними особами, які створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади.

Банки зможуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави. Такі земельні ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років з дня набуття права власності на них.

Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення юридичними особами, створеними і зареєстрованими за законодавством України, учасниками (засновниками)

або кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є особи, які не є громадянами України, може здійснюватися з дня та за умови схвалення цього на референдумі. Продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності категорично забороняється, що в свою чергу може привести до безоплатного розпаювання цих земель на підставних осіб.

Слід зазначити, що, не варто очікувати потоку інвестицій та зростання інвестиційної привабливості в умовах, коли інтереси і права іноземного інвестора залишатимуться незахищеними.

Відкриття ринку землі не означає обов'язковості продажу землі. Для здійснення купівлі-продажу має бути бажання продавця продати. Особи, які чекають на відкриття цього ринку, їм потрібна фінансова або економічна підтримка, поштовх на розвиток бізнесу, а не юридична можливість продажу землі.

Скористатися землею, як фінансовим інструментом для отримання банківського кредиту під заставу землі, буде за можливим при стабільній економіці та надійності банківської системи з національною валютою, що також пов'язано з енергетичним ринком в цілому.

Невідомо, якою буде ціна гектару землі сільськогосподарського призначення. Одні вважають, що земля недооцінена, інші навпаки – переоцінена, тому потрібно розглядати інвестиційну привабливість земельної ділянки. Потрібно рахувати її рентабельність: необхідно щось виростити і продати, щоб отримати прибуток і покрити оренду за землю та інші видатки. Тому безконтрольного росту ціни за гектар землі не варто очікувати.

Запровадження ринку землі сільськогосподарського призначення законом Про ринок землі [1, 2] не забезпечить відразу прозорого та легкого ведення агробізнесу в Україні.

На сьогодні від імені держави існує орган, Держгеокадастр, який одночасно здійснює розпорядження землями сільськогосподарського призначення держави, здійснює контроль та охорону усіх земель, та веде їх облік за допомогою Державного земельного кадастру, де поєднання цих функцій не властиво одному органу.

У зв'язку з введенням в 90-ті роки минулого століття земельних часток, були допущенні грубі помилки, під час розпаювання земель,

як право колишніх працівників підприємств на землю цих колишніх державних підприємств, яке мало умовне значення без виділення земельних ділянок на місцевості та право кожного громадянина на отримання безоплатно земельної ділянки для сільськогосподарського виробництва, що в процесі довго часу до введення в дію Державного земельного кадастру, призвело до того, що не усі земельні ділянки громадян України обліковуються в Державному земельному кадастрі, з зазначенням їх меж, місця розташування, властивостей, родючості ґрантів, їх якості. Крім того, якщо звернутися до публічної кадастрової карти, можна побачити багато земельних ділянок, де межі одних накладаються або заходять за межі інших ділянок.

Таким чином, без внесення відповідних змін в інші нормативні акти щодо регулювання земельних відносин та здійснення прозорого механізму з захисту інтересів суб'єктів агробізнесу та громадян, може призвести до серйозних перекосів в аграрній політиці. Необхідно буде привести в належний стан державний земельний кадастр, провести аудит усіх земель сільськогосподарського призначення, щоб уникнути суперечок їх визначеності та з'ясування якості ґрунтів України через відповідну карту.

Інвестор, який бажає вести належний агробізнес в Україні, цікавить прозорість правил ведення бізнесу, що пов'язано з належним правовим механізмом ринку землі, оподаткуванням, захисту інвестицій та бізнесу від корупційних та кримінальних посягань (рейдерство або незаконне привласнення чужого майна). Окупність інвестицій в український агробізнес досить високий, що пов'язано з високою рентабельністю виробництва у сільському господарстві, високою родючістю ґрантів і їх якістю, який дорівнює від 3-х до 5-ти років, тому зацікавленість іноземних інвесторів в купівлі землі після скасування мораторію та запровадження ринку землі досить умовна, оскільки ціна за один гектар землі сільськогосподарського призначення порівняно з орендою, а саме з купівлею корпоративних прав товариства, так званого «земельного банку» (фонду оренди землі), збільшить її у два рази. А це в свою чергу, збільшує термін окупності інвестицій у два рази, і з економічної точки зору не приваблює, тому інвестор буде зацікавлений більш в оренді землі. Звичайно якась

частка перебування с/г земель у власності буде цікавити інвестора, з метою забезпечення своїх інвестицій та залучення додаткових коштів.

Існує також, проблема захисту інвестицій та майна інвестора від незаконних посягань (рейдерства або незаконного привласнення чужого майна), яке пов'язано з неналежною якістю роботи правоохоронних органів або реєстру прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Агровиробники часто нехтують елементарними правилами безпеки на підприємстві. Об'єктом рейдерського захоплення може стати будь-яке аграрне підприємство, яке має певну фінансову привабливість (наявні грошові засоби або цікаві активи) та при цьому є уразливим для рейдера (відсутня система захисту інформації, наявні корпоративні конфлікти тощо). Тому оформлення прав на землю (земельні активи компанії, тобто землі яка перебуває у обробці), на предмет виявлення юридичних підстав для здійснення захоплення землі або урожаю третіми особами є досить важливим. Земельні ділянки повинні бути підтверджені та оформлені належним чином тобто занесені до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно Міністерства юстиції України.

Крім того, необхідно здійснити проведення реформи у фіскальній політиці держави, де на сьогоднішній день відбувається прискіплива увага зі сторони фіскальної служби до суб'єктів агробізнесу, шляхом приведення постійних перевірок та донарахування сплати податків до бюджету, з метою поповнення та виконання планів Державного бюджету, у зв'язку з чим фіскальні служби використовують такий метод як арешт активів платника податків, з метою забезпечення виконання досить часто необґрунтованих податкових вимог. І це в свою чергу також є перепоною для ефективного ведення агробізнесу.

Наступною перепоною ефективності ведення агробізнесу є не досить ефективна система захисту майнових прав та майна через судову систему, яка за процедурою займає довгий час та у зв'язку з процесами реформування судової гілки влади існують неоднозначні висновки Верховного суду щодо прав на землю та використання земель сільськогосподарського призначення.

Слід зазначити, що належна конкурентоспроможність в аграрному секторі, дотримання інтересів громадян України, територіальних громад та держави буде сприяти наявності великої кількості малих та середніх суб'єктів агробізнесу, що мають належний досвід роботи у сільському господарстві, а це можливо досягти завдяки фермерським господарствам та сільськогосподарським виробничим кооперативам, які потребують у захисті своїх прав при запровадженні ринку землі сільськогосподарського призначення.

З метою вирішення проблем захисту прав суб'єктів агробізнесу в умовах земельного реформування, доцільно забезпечити у відповідних нормах переважне право на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення в першу чергу орендарю цієї земельної ділянки, а в другу чергу власнику сусідньої земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Встановлення обов'язкової мінімальної квоти перебування у власності держави земель сільськогосподарського призначення для забезпечення продовольчої безпеки держави. Створити умови для пільгової передачі в оренду сільськогосподарських земель державної власності для малих та середніх фермерських господарств, щоб забезпечити найбільш сприятливі умови ведення агробізнесу малим та новоствореним суб'єктам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 25.09.2019 р. № 552-IX. *Голос України*. 2020. 27 квіт. (№ 74-75).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 25.09.2019 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text>
3. Valerii Stanislavskiyi, Yuliya Shutyak. Semi-Functioning Land Market in Ukraine. *Brussels Ukraine Review*. december 2019. L. 64-67.
4. Станіславський В. П. Правове забезпечення захисту прав сільськогосподарських виробників в умовах земельної реформи в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми земельної реформи в Україні*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Харків, 15 листопада 2019 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019.

REFERENCES

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia: Zakon Ukrainy vid 25.09.2019 r. № 552-IKh. (2020). *Holos Ukrainy*. 27 kvit. (№ 74-75) [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia: Zakon Ukrainy vid 25.09.2019 r. № 552-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX#Text> [in Ukrainian].
3. Valerii Stanislavskiyi, Yuliya Shutyak. Semi-Functioning Land Market in Ukraine. (2019). *Brussels Ukraine Review*, 64-67 [in English].
4. Stanislavskiyi V. P. (2019). Pravove zabezpechennia zakhystu prav silskohospodarskykh vyrobnykiv v umovakh zemelnoi reformy v Ukraini. *Teoretychni ta praktychni problemy zemelnoi reformy v Ukraini: materialy Vseukrainskoho kruhloho stolu (Kharkiv, 15 lystopada 2019 roku) – Theoretical and practical problems of land reform in Ukraine: materials of the All-Ukrainian round table*. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].

Статівка Анатолій Миколайович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Наукова публікація присвячена висвітленню актуальних питань ведення господарської діяльності в сільському господарстві України та дослідженню економіко-правових інструментів впливу на його ефективність. Окреслено сучасні соціально-економічні та правові проблеми, які уповільнюють формування конкурентоспроможного вітчизняного аграрного ринку. Акцентовано на необхідності модернізації організаційного механізму в аграрному секторі економіки, забезпеченні принципу справедливості серед

сільськогосподарських товаровиробників, а також транспарентності прийняття державними інституціями політично-важливих рішень.

Ключові слова: сільське господарство, аграрний ринок, агробізнес, продовольча безпека.

Stativka Anatolii

Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of Land Law and Agrarian Department of Yaroslav Mudryi National Law University

ECONOMAC AND LEGAL IMPACT FACTORS ON AGRICULTURAL PRODUCTIVITY

The scientific work is devoted to the coverage of topical issues of economic activity in agriculture of Ukraine and the study of economic and legal instruments of influence on its efficiency. There has been outlined modern socio-economic and legal problems that slow down the formation of a competitive domestic agricultural market. Emphasis is placed on the need to modernize the organizational mechanism in the agricultural sector of the economy, ensuring the principle of justice among agricultural producers, as well as transparency in the adoption of politically important decisions by state institutions.

Keywords: agriculture, agricultural market, agribusiness, food safety.

Висока родючість української землі, сприятливі природно-кліматичні умови, вдале географічне розташування нашої держави у тандемі із високою працездатністю населення й забезпеченням сільськогосподарської галузі висококваліфікованою робочою силою є безумовними факторами формування потужного аграрного потенціалу України. Зазначені умови, з позиції системного підходу, дозволяють не лише забезпечувати продовольчу безпеку на національному рівні, але й успішно асимілюватися та інтегруватися на світовий аграрний ринок.

Аграрна сфера – це специфічна галузь виробництва та життєдіяльності. В її основі – безпосереднє використання потенціалу і ресурсів живої природи з її законами й умовами. Аграрній сфері притаманні особливі аграрні відносини, які перебувають у складній взаємодії з існуючою системою соціально-економічних відносин [1, с. 197].

Сільське господарство займає питому вагу в загальному обсязі ВВП України. Наприклад, у 2019 році сільське господарство продемонструвало найбільший приріст (55,7%), а в цілому частка сільського господарства у ВВП України складає 13%, що дорівнює майже 360 млрд. грн. Окрім того, сільське господарство як невід’ємний сектор національної економіки є важливим джерелом наповнення державного бюджету України (до 10%). Сільськогосподарська продукція становить основу зовнішньоторговельної діяльності, зокрема згідно із даними Державної статистики України частка такої продукції у загальній динаміці українського експорту за 2019 р. склала 44,3%, провідну роль у якому відіграє сільськогосподарська продукція рослинного походження, передусім пшениця, ячмінь, жито, кукурудза та інші зернові й зернобобові культури, а також борошно, цукор та тютюнові вироби. Крім зазначеного, розвиток аграрного сектору сприяє зайнятості населення та створення нових робочих місць.

Разом із тим, на сучасному етапі державотворення й періоду трансформаційних політико-правових та соціально-економічних тенденцій агросфера відчуває низку невирішених питань організаційно-правового, фінансового та управлінського характеру, які не дозволяють сільському господарству триматися на високому рівні. Суттєвими факторами економічного спрямування, що впливають на знижену ефективність сільськогосподарської діяльності, при цьому, є зростання зовнішнього боргу України, підвищення рівня облікової ставки НБУ, низький рівень інвестування, зростання інфляції, падіння споживчого попиту на українському ринку тощо.

Сільськогосподарська галузь чи не найнестабільніший сектор вітчизняної економіки, оскільки реалізація основних напрямків ефективності аграрної сфери суттєво залежить від рівня державної підтримки цієї галузі, яка на тлі загального уповільнення економічного розвитку держави позбавлена стратегічної імплементації у сучасні реалії аграрного сегменту економіки. Так, якщо у 2018 році виробництво сільськогосподарської продукції зросло на 8%, то у 2019 році – лише на 1,1%.

Одним із пріоритетних напрямків стратегії реформування аграрного сектору економіки є стимулювання виробників сільськогоспо-

дарської продукції, в тому числі забезпечення їх кредитування, розвиток діючих кредитно-фінансових інструментів та впровадження нових фінансових механізмів.

Особливу увагу слід акцентувати на створенні належного рівня фінансової підтримки малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників, а також тих, які провадять свою діяльність у сільській місцевості, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність й знизити економічний вплив великих аграрних товаровиробників та нівелювати засади їх монополізації на внутрішньому та зовнішньому ринках. Так, у деяких західноєвропейських країнах існують кооперативні банки, які розповсюджені у сільських районах (Німеччина, Бельгія, Люксембург) [2, с. 13].

Економічні ризики в сільськогосподарській виробничій сфері детермінуються, крім того, високими цінами агропромислового ринку, низькою доступністю сільськогосподарських товаровиробників до цього ринку, недосконалістю механізму формування середньої ціни продукції сільського господарства та недоведеністю релевантних попиту ринкових цін до суб'єктів аграрного виробництва.

Слід звернути увагу й на те, що сьогодні одним із домінантних соціально-економічних ризиків, який створює небезпеку системі державної підтримки аграрних товаровиробників є орієнтація бюджетних дотацій переважно для забезпечення діяльності великих сільськогосподарських товаровиробників замість створення належного механізму сприяння виробничого господарської діяльності представників малого сільськогосподарського підприємництва, особливо тих, які сконцентровані у сільській місцевості. За умов налагодження сприятливого клімату матеріально-фінансової допомоги зазначеним суб'єктам в Україні не лише буде реалізовано виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, що дозволить зайняти провідну позицію на світовому аграрному ринку, але й такий концепт дозволить також втілитися принципу соціальної справедливості у соціумі, що не еквівалентний конституційному принципу рівності. Адже останній визначає рівні умови здійснення аграрновиробничої діяльності незалежно від виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, а справедливість як

висхідний постулат соціальної держави обумовлює концентрацію державної підтримки найменш захищеним (малим) сільськогосподарським товаровиробникам з метою отримання виготовленої ними сільськогосподарської продукції певних переваг над аналогічною за асортиментом продукції, а також формування конкурентоспроможного аграрного сектору національної економіки.

Поряд із зазначеним, важливим вектором вдосконалення концептуальних засад ведення агробізнесу в Україні визначається налагодження конструктивного діалогу та ефективної взаємодії між державними інституціями, аграрними товаровиробниками, переробними підприємствами.

На практиці, агровиробники скаржаться на навмисне заниження якості зерна при прийнятті його елеваторами, хлібоприймальними та борошномельними підприємствами. У свою чергу, вищезазначені підприємства скаржаться на те, що фермерами продукція поставляється неналежної якості, із запізненням, або не поставляється взагалі. Єдиним шляхом вирішення зазначеної проблеми є встановлення належного контролю над процесом приймання сільськогосподарської продукції переробним або трейдинговим підприємством. Контроль повинен бути як зі сторони самого постачальника даної продукції, так і зі сторони підприємства – за діями своїх працівників [3, с. 122].

В контексті даного питання є необхідним акцентувати увагу на створенні дієвого організаційно-правового механізму мінімізації проявів шахрайства як у внутрішньогосподарських, так і зовнішньогосподарських аграрних відносинах. Так, розповсюдженими є випадки розкрадання паливно-мастильних матеріалів, посівного матеріалу, мінеральних добрив та інших матеріальних активів сільськогосподарського підприємства.

Одним із найактуальніших проблем в діяльності сільськогосподарських товаровиробників є протидія шахрайству під час здійснення закупівель. Наприклад, найпоширенішими способами шахрайства з метою отримання особистої винагороди під час здійснення закупівель є: 1) завищення закупівельних цін; 2) лобіювання інтересів певного постачальника, наприклад, розробка тендерної документації під конкретного постачальника, який, очевидно, у подаль-

шому надасть тендерну пропозицію, яка буде найбільше відповідати вимогам; 3) завищення обсягів товару, який закуповується тощо [3, с. 117-118].

Подолання зазначених проблем вбачається у підвищенні організаційно-інституціональної спроможності держави, залученні у процес прийняття рішень громадськості, в тому числі здійснення громадського контролю незаангажованими суб'єктами, посилення корпоративної етики на підприємствах, а також побудова системи професійного менеджменту та маркетингу.

Незважаючи на проголошені векторні орієнтири державної аграрної політики в контексті ціноутворення, в сільськогосподарській галузі все ще існує проблема відсутності у виробників агропродукції реальної інформації про актуальні ціни на зернові, зернобобові та олійні культури. В цьому аспекті необхідна популяризація діяльності аграрних бірж в Україні, які будуть забезпечувати доведення актуальної інформації про ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію. Реалізація такої продукції на біржових торгах сприятиме мінімізації корупційних та шахрайських ризиків, закупівлі товарів безпосередньо у виробника й унеможливить маніпулювання дистрибуторськими компаніями закупівельними цінами на таку продукцію.

Безумовно, всі існуючі економіко-правові проблеми, які впливають на ефективність сільського господарства слід вирішувати комплексно на основі чіткої та прозорої державної аграрної політики з урахуванням основних державотворчих орієнтирів України, а особливо в контексті виконання вимог СОТ. Першочерговим завданням, який стоїть на порядку денному – вдосконалення існуючої нормативно-правової бази шляхом прийняття Закону України «Про сільське господарство», який не лише задекларує основні стандарти та цінності в галузі сільського господарства, але й передбачитиме дієвий механізм запровадження найвищих стандартів реалізації сільськогосподарської діяльності на умовах сталого розвитку. Цей закон має визначити основні орієнтири державної аграрної політики, передбачити методи підвищення економічної привабливості малих сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення доступу

до виробничих ресурсів, активізацію інвестиційної та стимулювання інноваційної діяльності, підвищення кадрового та матеріально-технічного потенціалу тощо.

Отже, комплекс економіко-правових заходів, як складова державної аграрної політики, вимагає концептуального оновлення в контексті забезпечення прозорості діяльності публічних інституцій, суттєвої модернізації існуючих економічних інструментів ведення агробізнесу в Україні, чіткості та послідовності при прийнятті рішень агроорієнтованого спрямування. Оскільки галузь сільського господарства охоплює діяльність від організації виробництва (та безпосередньо виробництва) сільськогосподарської продукції й до її реалізації кінцевому споживачеві, необхідним вважається розробка дієвого правового механізму координації відносин та співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції, постачальниками, підприємствами зберігання й переробними підприємствами, а також покупцями, дистриб'юторами й іншими суб'єктами. Соціально-економічні чинники нечіткого визначення критеріїв ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, відсутність єдиної методики розрахунку цін, несвоєчасне доведення товаровиробникам ціни, за якою реалізовуватиметься сільськогосподарська продукція, і як наслідок неотримання ними реальних грошових коштів потребують модифікації організаційного спектру, в тому числі шляхом актуалізації діяльності аграрних бірж.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи економічної теорії: підр. За заг. ред. О. О. Мамалуй. Київ: Юрінком Інтер. 2003. 478 с.
2. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику. СПб.: Экон. шк., 1995. 431 с.
3. Антирейдерство. Захист агробізнесу. Київ: Видавничий дім «КІЙ», 2017. 176 с.

REFERENCES

1. Mamalui, O. (2003). *Osnovy ekonomichnoi teorii*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

2. Trejsi, M. (1995). Selskoe khozyajstvo i prodovolstvie v ekonomike razvityx stran: vvedenie v teoriyu, praktiku i politiku. SPb: Ekon. shk. [in Russian].

3. Aleksandrov, D., Krizhanivska, O., Siidorenko, O., Bondar, O. (2017). Antirejderstvo. Zaxist agrobiznesu. Kiïv: Vidavnichij dim «KIJ» [in Ukrainian].

Стріжкова Алла Володимирівна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України

ORCID: 0000-0002-4477-7941

РОЛЬ ЦИФРОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА У ЦИВІЛІЗОВАНОМУ ВІДКРИТТІ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ

Доповідь присвячена розгляду цифрового землеробства для сприяння відкриттю ринку землі. Проаналізовано сутність та переваги електронного землеробства, перспективи поживлення економічної активності та ефективності використання технологій цифрового землеробства, а також стан правового регулювання цифрового землеробства в Україні. Особливої актуальності ідея використання електронного землеробства в Україні набуває у зв'язку з планами Верховної Ради України та уряду завершити земельну реформу – відкрити ринок землі, оскільки відповідний Закон України вже прийнято, а реалізація його положень лише планується.

Ключові слова: цифровізація, цифрові трансформації, цифрове землеробство, розумне землеробство, земельна реформа, ринок землі.

Strizhkova Alla

*Ph.D, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-4477-7941

THE ROLE OF DIGITAL AGRICULTURE IN THE CIVILIZED OPENING OF THE LAND MARKET IN UKRAINE

The report focuses on digital agriculture to help open up the land market. The essence and advantages of electronic agriculture, prospects of revival of economic activity and efficiency of use of digital agriculture's technologies, and also a condition of legal regulation of digital agriculture in Ukraine are analyzed. The idea of using digital farming in Ukraine becomes especially relevant in connection with the plans of the Verkhovna Rada of Ukraine and the government to complete land reform – to open the land market, as the relevant Law of Ukraine has already been adopted and its implementation is only planned.

Keywords: digitalization, digital transformations, digital farming, smart farming, land reform, land market.

У XXI столітті беззаперечно помітним став об'єктивний тренд цифровізації найбільш різноманітних сфер суспільного життя, включаючи і новітні, і такі традиційні, як сільське господарство. З дуже динамічним науково-технічним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій постійно розширюються варіанти застосування цих технологій, наприклад, з 2017 року пропонується застосування технології blockchain для оновлення роботи Державного земельного кадастру України, а також ця технологія сприяє використанню смарт контрактів [1, с.с. 4, 14, 25, 29], можливий об'єктивний аналіз величезних масивів даних за допомогою Big Data, а також навіть штучного інтелекту [1, с. 11]. Уже доступні результати від використання низки технологій супутникової зйомки земель різного призначення, GPS, безпілотних летальних апаратів (дронів) [2], комплексних технологій об'єднання та обробки даних різноманітних датчиків на земельних ділянках, що нагадують аграрні системи Internet of Things. Застосування таких комплексних інформаційно-комунікаційних систем дозволяє оновлювати карти ґрунтів, враховувати неоднорідність полів, краще, точніше прораховувати необхідну кількість внесення насіння відповідно до сорту рослин, органічних та/або неорганічних добрив, хімічних сумішей-інсектицидів тощо на квадратний метр зе-

мельної ділянки, яка підлягає обробці. Використання хоча б частини цих непростих, а нерідко, і недешевих, технологій створює «умови для впровадження елементів точного землеробства з метою підвищення його ефективності» [3, с. 76-77]. З метою реалізації цього тренду цифровізації «повинна здійснитися і трансформація технологічного аспекту – створення сучасної цифрової інфраструктури, яку розглядають не як коло суб'єктів, а як швидко і ефективно діючу систему апаратних засобів на основі ширококутового доступу до Інтернету, що здатна значно спростити процес усебічної цифровізації різних країн» [4, с. 207].

Наразі існує низка термінів-синонімів до «цифрового землеробства»: «точне землеробство», «комп'ютеризоване» або «автоматизоване землеробство», «електронне землеробство» (англ. e-agriculture), «цифрове землеробство» та навіть «розумне землеробство». Концепцію точного землеробства розуміють як стратегію менеджменту, яка використовує інформаційні технології, отримуючи дані з багатьох джерел для того, щоб приймати рішення з керування посівами [5, с.с. 23 – 28]. Е. Е. Савицький описує точне землеробство наступним чином: «інноваційна, ґрунтозахисна, ресурсозберігаюча технологія, яка сприятиме структурній перебудові аграрної сфери та нарощуванню економічного потенціалу України» [6, с.с. 178 – 179].

У цілому, стан правового регулювання точного/цифрового землеробства в Україні залишається на початковому етапі свого становлення. Із найбільш нових нормативно-правових актів, де згадується точне землеробство, окремо слід виділити Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018 – 2020 роки, оскільки на сьогодні саме вона залишається єдиним актом, що більш-менш комплексно розглядає цифровізацію і господарювання, і соціального розвитку, а план заходів її реалізації передбачає низку різноманітних дій, у тому числі з впровадження цифрового землеробства разом із супутніми явищами. Концепція підкреслює важливість впровадження цифрового землеробства як принципово нової стратегії менеджменту, що базується на застосуванні цифрових технологій, та новий етап розвитку агросфери, пов'язаний з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування, бортових комп'ютерів

та смарт-устаткування, а також управлінських та виконавських процесів, здатних диференціювати способи оброблення, внесення добрив, хімічних меліорантів і засобів захисту рослин. Визначення у згаданій Концепції доволі складне, навіть дещо плутане, оскільки включає одразу кілька аспектів розуміння сутності цифрового землеробства: 1) і як нового етапу розвитку аграрної галузі, 2) і як принципово нової стратегії менеджменту. Підкреслення істотної ознаки базування на застосуванні цифрових технологій частково повторюється рисою зв'язку з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування (GPS), бортових комп'ютерів та смарт-устаткування, тобто деяких цифрових технологій. На наш погляд, в цьому помітно певний недолік визначення – неможливо перерахувати усі технології, які можуть робити землеробство цифровим, оскільки невідомо, на скільки швидко може з'явитися нова технологія удосконалення точного землеробства.

У Плані заходів щодо реалізації Концепції пунктом 15 передбачено «розроблення проєкту акта Кабінету Міністрів України щодо інтенсифікації розвитку цифрового землеробства та цифровізації агросектору», проєкт якого треба було надати Кабінету Міністрів України у II кварталі 2018 року. Проте на середину 2020 року такого акта не тільки не було прийнято, а й на офіційному сайті уряду його проєкт не знаходиться, отже, гальмується виконання ключового пункту концепції цифровізації агросектору.

Крім згаданого в основній Концепції, цифровізація землеробства передбачається серед пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного та галузевого рівнів. Зокрема, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу із 7 напрямками віднесено до середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня до 2021 рр. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1056. Уточнюються ці напрями у переліку середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня, де серед розроблення та впровадження технологій виробництва, збереження і переробки високоякісної рослинної продукції передбачено створення енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій вирощування

сільськогосподарських культур з елементами точного землеробства згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 980. Загалом усі ці напрями можуть формувати технологічну основу розвитку цифрового землеробства.

Для формування порад стосовно подальшого державного, у тому числі нормативно-правового, регулювання упровадження цифрового землеробства в Україні необхідно враховувати сучасні практичні реалії. На сьогодні розроблення та впровадження різноманітних технологій, перелічених як пріоритетні напрями інноваційної діяльності, та навіть замовлення комплексних аналізів ґрунтів земельних ділянок фермерських господарств, цифрових карт із урахуванням просторової неоднорідності поля, установка та підтримання на належному технологічному рівні роботи систем спостереження смарт-устаткуванням залишаються доволі дорогими. Це реальна перепона справді масштабному впровадженню цифрового землеробства в Україні, оскільки це залишається під силу лише для великих суб'єктів господарювання, тобто аграрних холдингів.

Для справді ефективного розповсюдження точного землеробства держава повинна сприяти і досягненню його більшої доступності для середнього та навіть малого підприємництва (МСП). Наприклад, для спрощення впровадження хоча б деяких технологій цифрового землеробства можна запровадити програми державної підтримки МСП, які довгостроково орендують земельні ділянки сільськогосподарського призначення. В ідеалі було б доцільно проаналізувати, у тому числі й за допомогою цифрової інфраструктури, яку вже планується розбудовувати, якість ґрунтів усього земельного фонду сільськогосподарського призначення та фіксувати у відповідному реєстрі. По-перше, такі масштабні заходи дозволили б оцінити реальну вартість оренди більш родючих земель, що набуває особливої актуальності у зв'язку з земельною реформою в Україні. А по-друге, це допоможе контролювати збереження якості ґрунтів. При державній реєстрації фермерського господарства та/або договору оренди земельної ділянки МСП потрібно видавати карти відповідних ділянок з їх характеристикою, описом неоднорідних частин полів тощо та головне – перелік мінімум типових порад стосовно підтримання належної якості

ґрунтів, рекомендацій щодо сортів рослин, які доцільно висаджувати на відповідних ґрунтах з урахуванням кліматичних умов, а також внесення хімічних меліорантів, засобів захисту рослин (ЗЗР), добрив тощо. Особливу увагу, на нашу думку, слід приділити МСП, які бажають виробувати ЕКО-продукцію на спеціальних земельних ділянках, у чому варто допомагати усіма доступними Україні технологіями точного землеробства.

А після закінчення строку оренди земельної ділянки, у тому числі великими суб'єктами підприємницької діяльності, необхідно перевіряти її стан, та у разі виявлення наслідків сумнінного ставлення аграрія до землі пропонувати йому повторне підписання договору оренди на пільгових умовах, а при виявленні негативних для ґрунтів наслідків господарювання з вини аграрія – накладати фінансові стягнення, здатні покрити збитки та відновити норму родючості ґрунтового покриву на відповідній земельній ділянці. Такі заходи державної аграрної політики здатні відобразити далекоглядність державної стратегії збереження та покращення якості українських чорноземів та інших ґрунтів, забезпечення населення високоякісною сільськогосподарською продукцією та підвищення експортного потенціалу України на цьому ринку.

Зараз аграрна політика України переживає гострий період – прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 р. з метою остаточно відкрити ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні. Майже два десятиліття тому, коли приймався Земельний кодекс України, було встановлено мораторій – заборону прямої купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Проте діє Закон України «Про оренду землі», за допомогою норм якого підприємці – аграрії та великі агрохолдинги пристосувалися до таких законодавчих обмежень довгостроковою орендою земельних ділянок у власників – громадян України. Коли 2019 р. до парламенту було подано законопроекти, якими передбачалося відкрити ринок землі, суспільство сприйняло ці пропозиції неоднозначно, тому що з'явилося багато критики та політичних спекуляцій, особливо щодо заниженої

оцінки землі чорноземів та недостатнього матеріального забезпечення селян – фермерів, які не зможуть купити достатньо землі або через скрутне фінансове становище будуть вимушені продавати свої земельні ділянки. Також суспільство висловило хвилювання щодо стану земель сільськогосподарського призначення в Україні та потенційного впливу продажу землі безвідповідальним власникам, які через жорстку експлуатацію цінних ґрунтів можуть значно погіршити якість землі.

Застосування технологій цифрового землеробства перед фактичним відкриттям ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні здатне дозволити зняти більшість спекулятивних питань. Так, проведення комплексних аналізів ґрунтів земельних ділянок, складення цифрових карт із внесенням даних про якісний склад земель у Єдиний державний реєстр із використанням технології blockchain, аналіз даних цього реєстру за допомогою Big Data Analytics припинили б будь-які спекуляції, корупцію при визначенні меж земельних ділянок, дозволили б об'єктивно оцінити стан ґрунтів та з урахуванням географічного розташування – ринкову вартість кожної земельної ділянки. При цьому важливо таку інформацію із земельного реєстру зробити відкритою, що дозволило б прозоро і справедливо відкрити ринок землі та провести усі торги з онлайн супроводом і громадським контролем (а можливо і з використанням смарт контрактів), коли вартість кожної земельної ділянки на торгах починалася б із ринкової вартості кожної ділянки. Дані з цифрових карт або інших показників, які можуть надати технології цифрового землеробства, можуть допомагати займатися аграрним бізнесом більш точно та ефективно, використовуючи максимально корисно властивості певних ґрунтів. Більше того, у перспективі дані цифрових карт земельних ділянок повинні оновлюватися, наприклад, кожні 5 років, щоб оцінювати за допомогою Big Data analytics [1] належним чином як вплив природних факторів, у тому числі глобального потепління, так і антропогенних факторів. Тоді безвідповідальне ставлення власників земельних ділянок буде помітно всім і об'єктивно оцінка ринкової вартості землі буде знижуватися, що не вигідно самому власнику, а значить, стримуватиме фермерів від

шкідливого впливу на землю та сприятиме встановленню здорових ринкових економічних відносин.

Отже, зараз набуває особливої актуальності використання цифрового землеробства з метою якомога ефективнішого, цивілізованого проведення земельної реформи без спекуляцій та вироблення науково обґрунтованих засад, які б відображалися у відповідних стратегіях та концепціях розвитку цифрового землеробства з планом послідовних цілеспрямованих дій їх реалізації, щоб якість таких актів була на належному високому рівні, а впровадження цифрового землеробства стало більш доступним для різних суб'єктів господарювання на аграрному ринку. Для цього треба мінімізувати вплив неавтоматизованих бюрократичних процедур.

ЛІТЕРАТУРА

1. E-agriculture in action: blockchain for agriculture. Opportunities and challenges. Edited by Gerard Sylvester. FAO and ITU, Bangkok, 2019. 72 p.
2. E-agriculture in action: drones for agriculture. Opportunities and challenges. Edited by Gerard Sylvester. FAO and ITU, Bangkok, 2018. 126 p.
3. Цилюрик Р. А. Правове регулювання використання земельних ділянок для органічного землеробства: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 202 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Cilurik/d_Cilurik.pdf;
4. Стріжкова А. В. Тренд цифровізації інноваційної інфраструктури. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 23–25 травня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 207–208.
5. Якушев В. П. и др. Точное земледелие: состояние исследований и задачи агрофизики. *Агрофизические и экологические проблемы сельского хозяйства в 21 веке*. Санкт-Петербург: АФИ, 2002. Т. 3. С. 23–28.
6. Савицький Е. Е. Точне землеробство як результат інформатизації систем управління в агробізнесі. *Економіка та підприємство: зб. наук. пр. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»*. 2017. № 38. С. 174–181.

REFERENCES

1. E-agriculture in action: blockchain for agriculture. Opportunities and challenges (2019). Edited by Gerard Sylvester. FAO and ITU, Bangkok [in English].

2. E-agriculture in action: drones for agriculture. Opportunities and challenges (2018). Edited by Gerard Sylvester. FAO and ITU, Bangkok [in English].
3. Cilurik, R. A. (2019). Pravove rehuliuвання vykorystannia zemelnykh dilianok dlia orhanichnogo zemlerobstva. *Candidate's thesis*. Kharkiv. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Cilurik/d_Cilurik.pdf [in Ukrainian].
4. Strizhkova A. V. (2019). Trend tsyfrovizatsii innovatsiinoi infrastruktury. *Problemy formuvannia ta rozvytku innovatsiinoi infrastruktury: Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Lviv, 23–25 travnia 2019 r. – Problems of formation and development of innovation infrastructure: Proceedings of the V International scientific-practical conference, Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki* [in Ukrainian].
5. Yakushev V. P. i dr. (2002). Tochnoye zemledeliye: sostoyaniye issledovaniy i zadachi agrofiziki. *Agrofizicheskiye i ekologicheskiye problemy selskogo khozyaystva v 21 veke - Agrophysical and environmental problems of agriculture in the 21st century*. Sankt-Peterburg: AFI [in Russian].
6. Savytskyi E. E. (2017). Tochne zemlerobstvo yak rezultat informatyzatsii system upravlinnia v ahrobiznesi. *Ekonomika ta pidpriemstvo: zb. nauk. pr. - Economics and enterprise: a collection of scientific papers*. M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ “Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana”, 38 [in Ukrainian].

Токарева Катерина Олегівна

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України,
доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Харківського національного університету внутрішніх справ*

«ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5-7-9 %» ЯК ВИД ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Акцентовано увагу на особливостях надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання. Розкрито правовий механізм надання «доступних кредитів 5-7-9 %» як виду фінансової підтримки суб'єктів підприємництва, на підставі аналізу цього механізму зроблено висновок про необхідність удосконалення правового регулювання Програми 5-7-9%.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, державна підтримка, фінансова підтримка, кредит.

Tokarieva Kateryna

*PhD, Senior researcher of the Scientific and Research Institute of
Providing Legal Framework for the Innovative Development
of NALS of Ukraine,*

*Associate Professor of Law Enforcement and Police of
Kharkiv National University of Internal Affairs*

«AVAILABLE LOANS 5-7-9%» AS A TYPE OF FINANCIAL SUPPORT FOR ENTREPRENEURS

Emphasis is placed on the specifics of providing financial support to businesses. The legal mechanism for providing «affordable loans 5-7-9%» as a type of financial support for businesses is revealed, based on the analysis of this mechanism, a conclusion is made about the need to improve the legal regulation of the Program 5-7-9%.

Keywords: business entities, state support, financial support, credit.

У сучасних умовах кожна країна світу намагається зробити все для розвитку існуючого бізнесу й покращення умов для відкриття нового бізнесу, підвищення привабливості для іноземних інвесторів й залучення додаткових коштів в економіку держави. Як вбачається, для досягнення швидкого та ефективного результату необхідно комплексно підходити до вирішення відповідних питань. Йдеться про те, що слід враховувати низку чинників, що мають важливе значення для діяльності суб'єктів господарювання й впливають на вибір країни, в якій буде створено новий бізнес й вкладені інвестиції. На нашу думку, до кола таких важливих факторів доцільно віднести: відсутність надмірних бюрократичних бар'єрів для підприємців, стабільне законодавство, гнучка система оподаткування, фінансова підтримка (допомога) бізнесу.

Показово, що з моменту впровадження карантину, в Україні було прийнято велику кількість нормативно-правових актів, спрямованих на пом'якшення наслідків кризи. Зокрема, було прийнято низку законодавчих актів щодо внесення змін до податкового законодавства. Також нормотворець не оминув увагою й господарське законодавство

в частині внесення відповідних коригувань до правового механізму надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання. Відповідно до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва від 24 січ. 2020 р. [7] однією з форм підтримки є надання кредитів суб'єктам господарювання. У Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [6] надання кредитів на пільгових умовах, а також обслуговування кредитів за пільговими тарифами закріплено як одну з форм державної допомоги. На наш погляд, правовий механізм надання кредитів як виду державної підтримки та допомоги суб'єктам підприємницької діяльності буде суттєво відрізнятися.

На переконання Г.Л. Знаменського, надійним критерієм розмежування понять «державна допомога» і «державна підтримка», як і в багатьох інших випадках дії правових норм, є цілі держави в разі таких впливів на економічні процеси. Так, мета державної підтримки бізнесу полягає в розвитку тих напрямів економіки, які необхідні державі та суспільству, тобто посилення зацікавленості суб'єктів господарювання в ефективній діяльності, у пріоритетних галузях соціально-економічного розвитку. Державна допомога, навпаки, застосовується у виняткових випадках, коли підприємства опиняються в дуже складних економічних ситуаціях, і метою застосування є компенсація втрат унаслідок господарської діяльності [4, с. 31]. У зв'язку з наведеним постає цілком логічне запитання: чи має право суб'єкт господарювання отримати одночасно кредит як вид держпідтримки та різновид допомоги, або ж вид державної допомоги має відрізнятися від виду підтримки. Наразі чинне законодавство України не містить вказівок щодо цього. Як вбачається, у період кризи, зумовленої пандемією COVID – 19, держава має всіляко сприяти тому, аби підприємництво (особливо мікро- та мале підприємництво, бо саме воно є найбільш розповсюдженим в Україні) продовжувало функціонувати та адаптувалося під нові умови.

Ця програма кредитування бізнесу є державною, вона запроваджена за ініціативи Президента України та Прем'єр-Міністра України з метою спрощення доступу мікро та малого бізнесу до банківського кредитування. Отже, основним завданням програми є

посилення конкурентоспроможності українського мікро та малого бізнесу, створення нових робочих місць, повернення трудових мігрантів [3]. Бізнес отримав змогу оформити відстрочку зі сплати не лише тіла кредиту, але й відсотків на обслуговування позики. Така відстрочка може сягати 9 місяців і залежить від мети надання державної підтримки. З вищевикладеного ми бачимо, що наразі законодавець намагається зробити сприятливі умови для суб'єктів господарювання. У той же час проаналізована Програма для підприємців є доволі складною у практичному застосуванні. На переконання О. Матюшенка, серед недоліків та перепон у застосуванні Програми 5-7-9% для бізнес середовища можна виділити такі:

- програма стосується тільки мікробізнесу й невеликих клієнтів, які рішення приймають швидко, а звітність готують повільно;

- вимоги програми до позичальників істотно обмежують потенційний пул підприємців, яких могли б кредитувати банки;

- складність участі банків в питаннях управління кредитним ризиком та низька дохідність таких кредитів;

- широке коло підстав для відмови у наданні кредиту суб'єкту господарювання, серед яких: ділова репутація позичальника (60 % відмов), необґрунтованість бізнес-плану (11 %) і невідповідність мети кредитування (12 %);

- відсутність вчасного надання коштів з Фонду розвитку підприємництва банкам для забезпечення пільгових ставок. У разі, якщо фінансування з Фонду затримується, то різницю між пільговою та ринковою ставками фінансова установа забезпечує власними силами;

- слабкий рівень обізнаності підприємців про умови й особливості застосування Програми [1]. Дійсно, наведені чинники певною мірою ускладнюють отримання суб'єктами господарювання такої державної підтримки. Як вбачається, існує потреба у перегляді підходів до регламентації правового механізму надання доступних кредитів 5-7-9%.

Однак є й інше бачення розвитку вищевказаної ситуації. Так, у квітні 2020 р. до Верховної Ради України було подано проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 17 Бюджетного кодексу

України» № 3420 [5], яким передбачено запровадження механізму надання державних гарантій на портфельній основі замість Програми 5-7-9 %. Законопроект спрямовано на забезпечення доступу до кредитування суб'єктам господарювання, які зазнали значних фінансових втрат внаслідок запровадження заходів із запобігання розповсюдженню коронавірусної інфекції. Зокрема, запропоновано ч. 1 ст. 17 Бюджетного кодексу України після абзацу третього доповнити новим абзацом такого змісту: «Державні гарантії на портфельній основі можуть надаватися для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань пулу (портфеля) суб'єктів господарювання малого та/або середнього підприємництва — резидентів України перед кредитором. Умови відбору банків-кредиторів, порядок надання таких гарантій встановлюються Кабінетом Міністрів України з урахуванням того, що максимальний рівень державної гарантії на портфельній основі не може перевищувати 80 відсотків загальної суми боргових зобов'язань пулу (портфеля) суб'єктів господарювання — резидентів України перед кредитором.» [5] Також за текстом законопроекту вказується, що надання державної гарантії на портфельній основі здійснюється на підставі укладеного договору між Борговим агентством та кредитором пулу суб'єктів господарювання — резидентів України про часткове погашення портфельної заборгованості таких суб'єктів господарювання перед державою на умовах, встановлених таким договором, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. При цьому обов'язковою умовою надання державних гарантій на портфельній основі є надання суб'єктом господарювання майнового або іншого забезпечення виконання зобов'язань банку-кредитора, за пулом якого надаються такі гарантії [5].

З приводу викладеного зазначимо такі міркування. У ст. 4 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» закріплені форми такої допомоги, однією з яких є надання гарантій. Незважаючи на те, що у вказаній статті використовується термін «гарантії», з урахуванням того, що така допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів, констатуємо, що в даному випадку йдеться про надання державних і місце-

вих гарантій, передбачених ст. 17 Бюджетного кодексу України [2, с. 60]. У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва» [7] йдеться про надання Фондом розвитку підприємництва гарантій уповноваженим банкам на забезпечення виконання зобов'язань за кредитами, наданими суб'єктам підприємництва. На нашу думку, в цій ситуації закріплено різні правові явища (вони різняться за суб'єктним складом, умовами та процедурою надання тощо).

На підставі викладеного робимо висновок про необхідність удосконалення правового регулювання Програми 5-7-9%. Стосовно впровадження державних гарантій на портфельній основі як форми державної підтримки суб'єктів господарювання насамперед необхідно чітко з'ясувати, що саме передбачає така портфельна основа (пул), чим вона відрізняється від встановленої наразі процедури надання державних та місцевих гарантій, оскільки відповідно до ст. 17 Бюджетного кодексу України державні гарантії можуть надаватися виключно у межах і за напрямками, що визначені законом про Державний бюджет України, на підставі: (а) рішення Кабінету Міністрів України – для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України; (б) міжнародних договорів України – для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. 5, 7, 9 перешкод для кредитування бізнесу. Що потрібно зробити, щоб урядові програми кредитування запрацювали. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/06/18/661911/>
2. Дмитрик О. О., Токарева К. О. Державні та місцеві гарантії як форми державної підтримки суб'єктів господарювання. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 1 (12). С. 60 – 68.
3. Доступні кредити 5-7-9%. Державна програма. URL: <https://5-7-9.gov.ua/>
4. Правовые основы государственной поддержки бизнеса : монография / отв. ред. Г. Л. Знаменский; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк : Юго-Восток, 2011. 170 с.

5. Про внесення змін до статті 17 Бюджетного кодексу України: проект Закону від 30 квіт. 2020 р. № 3420. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68726

6. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

7. Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва: постанова Кабінету Міністрів України від 24 січ. 2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>

REFERENCES

1. 5, 7, 9 pereshkod dlia kredytuvannia biznesu. Shcho potribno zrobyty, shchob uriadovi prohramy kredytuvannia zapratsiuvaly. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/06/18/661911/> [in Ukrainian].

2. Dmytryk, O. O., Tokarieva, K. O. (2019). Derzhavni ta mistsevi harantii yak formy derzhavnoi pidtrymky subiektiv hospodariuvannia. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo - Law and innovation society*, 1 (12), 60 – 68 [in Ukrainian].

3. Dostupni kredyty 5-7-9%. Derzhavna prohrama. URL: <https://5-7-9.gov.ua/> [in Ukrainian].

4. Pravovyie osnovy gosudarstvennoy podderzhki biznesa. G. L. Znamenskiy (Ed.). (2011). Donetsk : Yugo-Vostok [in Russian].

5. Pro vnesennia zmin do statti 17 Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy: proekt Zakonu vid 30 kvit. 2020 r. № 3420. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68726 [in Ukrainian].

6. Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia: Zakon Ukrainy vid 1 lyp. 2014 r. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky subiektam mikropidpriemnytstva ta maloho pidpriemnytstva: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 sich. 2020 r. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

Туєва Оксана Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного
та аграрного права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-0474-4034

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ ОРГАНІЧНОЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
РОСЛИННИЦТВА**

У науковій роботі здійснено аналіз правового регулювання відносин у сфері забезпечення безпечності та якості органічної сільськогосподарської продукції рослинництва. Обґрунтовано необхідність вдосконалення чинного законодавства щодо правил та методів виробництва органічної продукції. Зроблено висновок про те, що показники якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції мають бути відмінними від показників звичайної, традиційної продукції і носити чітко визначений нормативний зміст.

Ключові слова: органічна сільськогосподарська продукція, безпечність органічної сільськогосподарської продукції, якість органічної сільськогосподарської продукції, органічне сільськогосподарське виробництво.

Tuieva Oksana
PhD, Associate Professor of the Land and Agrarian
Law Department of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0003-0474-4034

**THE CERTAIN ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION
OF THE QUALITY AND SAFETY OF ORGANIC
AGRICULTURAL PRODUCTS**

In scientific work is dedicated analysis performed legal regulation of relations in the field of ensuring the safety and quality of organic agricultural

products. It is also justified the necessity of improvement of the current legislation concerning rules and methods of production of organic products is substantiated. It is concluded that the indicators of quality and safety of organic agricultural products should be different from the indicators of conventional, traditional products and have a clearly defined normative content.

Keywords: organic agricultural products, safety of organic agricultural products, quality of organic agricultural products, organic agricultural production.

Сучасне правове регулювання якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції перебуває на стадії формування і являє собою трьохрівневу систему.

Законодавство першого рівня представлено нормативно-правовими актами, що визначають основні засади правового регулювання якості та безпечності будь-якої харчової продукції. Провідна роль у цій сфері належить насамперед Закону України від 23 грудня 1997 р. «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Відповідно до положень ст.1 Закону, небезпечним харчовим продуктом визнається такий, що є шкідливим для здоров'я та/або непридатним для споживання. Окремими показниками якості харчового продукту Закон визнає показники та/або властивості харчового продукту, що застосовуються для виконання одного або кількох завдань: відокремлення традиційного харчового продукту від інших харчових продуктів; інформування споживачів про властивості харчового продукту, в тому числі шляхом його маркування. Таке визначення дозволяє зробити висновок про те, що показники якості органічної сільськогосподарської продукції мають бути відмінними від показників звичайної, традиційної продукції.

Втім, чіткого поняття категорії “якість харчової продукції”, визначення показників, що її характеризують в Законі немає.

Одним із дієвих засобів вдосконалення правового регулювання суспільних відносин може виступати їх деталізація, адже підвищення рівня законодавства відбувається за рахунок врегулювання специфічних відносин спеціальними нормами, які створені саме для їх регламентації. Це твердження справедливе й щодо якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції. Адже, терміни «якість та безпечність органічної сільськогосподарської продукції»

повинні мати чітко визначений нормативний зміст і відображати специфіку даної продукції, відокремлюючи її від традиційної.

Другий рівень правового регулювання якості та безпечності органічної продукції становить законодавство, що визначає підстави, порядок і умови ведення органічного сільськогосподарського виробництва. Насамперед, це Закон України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.» Втім, прогалиною цього Закону також є відсутність визначення таких дефініцій, як «якість» та «безпечність органічної продукції». Не містить він і вимог, що ставляться до цих показників, а закріплює лише способи та умови її виробництва та обігу.

Як відомо, сільське господарство складається із двох основних галузей матеріального виробництва – рослинництва і тваринництва.

Рослинництво – галузь сільського господарства, результатом якої є вирощування культурних рослин з метою одержання продуктів харчування, кормів для тварин і сировини для промислового виробництва. Це свідчить про важливе стратегічне значення рослинництва у вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням стабільності таких сфер, як тваринництво, окремих галузей промисловості, а також для гарантування продовольчої безпеки держави. Вирощування органічної сільськогосподарської продукції рослинного походження окрім вищезазначеного має ще й низку екологічних, соціальних та економічних переваг, адже забезпечує споживання найбільш якісної та безпечної сільськогосподарської продукції, при економії енергетичних ресурсів та мінімальному впливі господарської діяльності аграрних товаровиробників на навколишнє середовище.

Нормативне визначення «сільськогосподарських рослин» міститься в Законі України від 26 грудня 2002 р. «Про насіння і садивний матеріал», відповідно до якого, це культурні рослини, представлені сортами (гібридами), що використовуються для виробництва сільськогосподарської сировини і продуктів харчування. У словнику з аграрного права сільськогосподарські рослини визначаються як: «зернові, кормові, олійні, ефіроолійні, технічні, прядивні, овочеві, лікарські, квіткові, плодові, ягідні рослини, виноград, картопля, які

використовуються в с/г виробництві тощо».[1; с. 143] Крім того, в сільськогосподарському виробництві використовуються також лісові ресурси, гриби, дикорослі рослини. Закон України “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів” до продуктів рослинного походження відносить гриби, ягоди, овочі, фрукти та інші харчові продукти рослинного походження, призначені для споживання людиною.

Отже, галузь рослинництва зокрема представлена такими основними підгалуззями як: зернове господарство, цукробуряківництво, овочівництво, картоплярство, садівництво, виноградарство, агролісівництво та ін..

Правове регулювання рослинництва здійснюється з урахуванням цих основних складників галузі. Таких підхід видається доцільним, оскільки вирощування кожного виду сільськогосподарських культур має свої особливості, з огляду на природні та інші особливості вирощування сільськогосподарської продукції рослинництва, й тому потребує окремої правової регламентації. Дане твердження цілком справедливе й до правової регламентації відносин з якості та безпечності окремих видів сільськогосподарської продукції рослинного походження. Так, відповідно до Закону України від 4 липня 2002 р. «Про зерно та ринок зерна в Україні» якість зерна та продуктів його переробки це сукупність споживчих властивостей зерна та продуктів його переробки, які відповідають вимогам державних стандартів, технічних умов, фітосанітарних і ветеринарно-санітарних норм та інших нормативних документів.

Законом України від 16 червня 2005 р. «Про виноград та виноградне вино» якість вина визначається як ступінь відповідності вина органолептичному сприйняттю і фізико-хімічним показникам, які характеризують конкретний тип (марку) вина.

Закон «Про насіння та садивний матеріал» розрізняє: сортові якості насіння і садивного матеріалу – сукупність морфологічних ознак, за якими визначається належність рослини до відповідного сорту; посівні якості насіння – сукупність показників, що характеризують придатність насіння до сівби; товарні якості садивного матеріалу – сукупність біометричних показників садивного матеріалу,

у тому числі санітарного стану, згідно з якими ведеться сортування і визначення господарської придатності садивного матеріалу.

Отже, очевидно, що вирішення проблем правової регламентації якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції рослинного походження має комплексний характер, потребує врахування особливостей кожної підгалузі рослинництва, здійснення контролю за безпечністю та окремими показниками якості на всіх етапах виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації такої продукції.

Формування якості органічної продукції відбувається під впливом технологічних заходів, умов і вимог що ставляться до процесів її вирощування. Сільськогосподарська продукція рослинного походження набуває властивостей органічної лише внаслідок дотримання правил виробництва такого виду продукції. Разом із тим, вирішення проблеми якості сільськогосподарської продукції лише через виключно організаційно-технологічний напрям не забезпечить необхідного результату. Головним засобом впливу має виступати правове регулювання та відповідне законодавче забезпечення вказаної сфери суспільних відносин, що враховує їх особливості.

До нормативно-правових актів, що становлять третій рівень правового регулювання якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції належать такі, що містять спеціальні правила органічного виробництва окремих її видів, з урахуванням специфіки конкретної галузі, зокрема постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. “Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції”.

Особливості правового регулювання відносин у сфері якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції зумовлені наявністю суттєвих обмежень при її виробництві, необхідністю дотримання більш високих показників якості та безпеки, розширеного переліку їх показників.

Якщо в загальному розумінні сільськогосподарська продукція не повинна становити жодних або може становити прийнятні ризики для споживача за умов використання такої продукції за призначенням, то органічна, з урахуванням більш суворих вимог до її безпеч-

ності під час виробництва та обігу, не повинна становити жодних ризиків для споживача і характеризуватися відсутністю шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Очевидно, що максимально допустима концентрація шкідливих або неорганічних речовин в органічній продукції не може перевищувати рівня, що відповідає природному вмісту. Тобто врахування впливу цих об'єктів одне на одного має суттєве значення при встановленні відносин якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції.

Статтею 23 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» передбачена можливість застосування при виробництві органічної продукції неорганічних речовин за такими позиціями: засоби захисту рослин; добрива і речовини для покращення ґрунту; неорганічні кормові матеріали рослинного походження, кормові матеріали тваринного і мінерального походження та деякі речовини, які застосовуються у годуванні тварин; кормові та технологічні добавки; продукти для очищення і дезінфекції ставків, кліток, будівель і споруд, що використовуються у тваринництві; продукти для очищення і дезінфекції будівель і споруд, що використовуються у рослинництві; інші речовини (інгредієнти, компоненти). Така норма дозволяє відійти від передбачених цим же Законом методів і принципів органічного виробництва, що звичайно може вплинути на її якість та безпечність. При цьому, слід зауважити, що отримана у такий спосіб продукція буде визнана органічною.

Втім, згідно із Додатком 3 до «Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції» нормативно визначено лише перелік засобів захисту без зазначення їх гранично допустимих кількостей. Отже, перелік інших речовин дозволених і заборонених до застосування при виробництві органічної продукції потребує нормативної регламентації.

Окрім того, ст. 24 Закону передбачає випадки застосування винятків з вимог до органічного виробництва, «які мають зводитися до мінімуму, обмежуватися у часі». Вважаємо, що таке формулювання носить невизначений, оціночний характер і потребує конкретизації,

а також дана стаття має бути доповнена вимогою про можливість застосування винятків лише за умови відображення таких дій у маркуванні.

Враховуючи викладене, маємо констатувати, що правове регулювання якості та безпечності органічної продукції рослинного походження знаходиться у стадії формування та розвитку. Цілком очевидно, що з урахуванням значущості таких категорій, як якість та безпечність органічної сільськогосподарської продукції, вони повинні мати чітко визначений нормативний зміст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник з аграрного права. За ред. В. П. Жушмана. Х арків : «Право», 2010.

REFERENCES

1. Slovnyk z agrarnogo prava. V. P. Zhushman (Ed.). (2010). Kharkov: Pravo [in Ukrainian].

Хоминець Світлана Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного
та аграрного права*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВопорушення

Наукова робота присвячена дослідженню питань, що виникають при застосуванні різних видів юридичної відповідальності у сфері використання та охорони земель. Авторкою проаналізовано чинне законодавство та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: земельне правопорушення, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільна відповідальність, дисциплінарна відповідальність.

Khominets Svitlana

*PhD, Associate Professor of the Land and Agrarian Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University*

FEATURES OF THE APPLICATION OF LEGAL LIABILITY FOR LAND OFFENSES

The scientific researcher is devoted to the study of issues that arise when applying various types of legal responsibility in the use and protection of land. The author analyzed the current legislation and relevant conclusions are drawn.

Keywords: land offense, criminal liability, administrative responsibility, civil responsibility, disciplinary liability.

Відомо, що юридична відповідальність у сфері використання та охорони земель може наставати за умови порушення норм земельного законодавства, тобто за наявності факту земельного правопорушення. Чинним Земельним кодексом України у ст. 211 передбачено можливість настання цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання та охорони земель. Підставами для настання такої відповідальності в земельній сфері є 2 обов'язкові фактори: 1) вчинення протиправного діяння; 2) наявність у галузевому законодавстві прямої вказівки про застосування відповідних примусових заходів впливу на особу правопорушника. Тобто, умовою настання юридичної відповідальності є не лише факт скоєння правопорушення. Таке діяння попередньо має бути кваліфіковано відповідними правовими приписами як земельне правопорушення з передбаченими видами і мірою негативних наслідків за його вчинення для особи правопорушника. Вид і міра цих наслідків мають бути передбачені відповідними санкціями правових норм. Наприклад, Кримінальний кодекс України (ст. ст. 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 та ін.), Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. ст. 52, 53, 53-1, 54, 55, 56 та ін.) містять визначені склади земельних правопорушень і порядки притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності. Цивільно-правова відповідальність за порушення норм земельного

законодавства може наставати в порядку, передбаченому відповідними положеннями Цивільного кодексу України (ст. ст. 210, 216, 228 та ін.). Підстави і порядок відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення земельного законодавства визначені у ст. ст. 156 та 157 Земельного кодексу України. Розміри таких збитків обчислюються за спеціальними методиками, затвердженими на рівні підзаконних нормативних актів (Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 р.; Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного заняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, знаття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р.; методика визначення розміру збитків, завданих унаслідок не проведення робіт з рекультивациі порушених земель, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. та ін.).

Що стосується притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення земельного законодавства, то спеціальних норм щодо цього законодавством не передбачено. Це наводить на думку, що можливість застосування дисциплінарної відповідальності за порушення норм земельного законодавства є сумнівною.

Схожу наукову позицію висловила і Т. К. Оверковська, зазначивши, що дисциплінарна відповідальність за порушення норм земельного законодавства не має такого вагомого значення, порівняно з іншими видами юридичної відповідальності. Авторка слушно зазначає, що для притягнення винної особи до дисциплінарної відповідальності за порушення земельного законодавства необхідний збіг дисциплінарного проступку і земельного правопорушення. Проте ідеальна сукупність дисциплінарного проступку і земельного правопорушення можлива вкрай рідко [1, с. 151].

Вважаємо, що викладена вище точка зору Т. К. Оверковської уявляється абсолютно логічною.

Крім того, говорячи про склад земельного правопорушення, варто окремо зупинитися на такому його елементі, як об'єкт. Об'єктом земельного правопорушення є особливий об'єкт посягання – комплекс суспільних земельних правовідносин, врегульованих та охоронюваних нормами земельного законодавства. У складі цього комплексного об'єкта виокремлюють спеціальні об'єкти земельних правопорушень – суспільні відносини у сфері використання та охорони земель, права та законні інтереси власників і користувачів земельних ділянок.

Об'єктом же дисциплінарного проступку є внутрішній трудовий розпорядок, тобто трудові та безпосередньо з ними пов'язані суспільні відносини, що врегульовані правилами внутрішнього трудового розпорядку, посадовими інструкціями, інструкціями з охорони праці, технологічними інструкціями.

Тобто, вчиняючи дисциплінарний проступок, особа не виконує, або неналежно виконує трудові обов'язки, покладені на неї, тим самим порушуючи саме норми трудового законодавства, зокрема, локальних трудових нормативних актів. Таким чином, до дисциплінарної відповідальності особу може бути притягнуто за порушення законодавства про працю, а не за порушення земельного законодавства.

У разі, якщо при вчиненні дисциплінарного проступку завдається шкода земельним ресурсам, або настають інші негативні наслідки земельно-правового характеру, то щодо такої особи може наставати цивільно-правова, адміністративна або кримінальна відповідальність, що прямо передбачено галузевим законодавством.

Отже, для притягнення винної особи до дисциплінарної відповідальності за порушення земельного законодавства необхідний збіг дисциплінарного поступку і земельного правопорушення. Проте ідеальна сукупність дисциплінарного проступку і земельного правопорушення практично неможлива, оскільки об'єкт дисциплінарного проступку не співпадає з об'єктом земельного правопорушення. Саме тому у ст. 211 Земельного кодексу України не випадково не згадується такий вид юридичної відповідальності, як дисциплінарна відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оверковська Т. К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 210 с.

REFERENCES

1. Overkovska, T. K. (2008). *Pravovi zasady okhorony zemel vid zabrudnennia ta psuvannia v Ukraini. Candidates thesis*. K. [in Ukrainian].

Цилюрик Римма Анатоліївна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-3555-3775

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Роботу присвячено дослідженню керівних засад, які скеровують напрями та обсяг впливу на відповідні суспільні відносини. Авторкою проаналізовано доктринальні підходи щодо принципів раціонального використання природних ресурсів, у тому числі земельних. Для досягнення мети дослідження використовувалися загальнонаукові й спеціальні методи пізнання, зокрема, діалектичний, формально-логічний, формально-юридичний, системно-структурний.

Ключові слова: органічне землеробство, органічні землі, органічне сільське господарство, органічне рослинництво.

Tsyliuryk Rimma

*PhD in Law, Assistant of the Department of Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*
ORCID: 0000-0003-3555-3775

CURRENT LEGAL PROBLEMS IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ORGANIC AGRICULTURE

The work is devoted to the study of guiding principles that guide the direction and extent of influence on relevant public relations. The author analyzes doctrinal approaches to the principles of rational use of natural resources, including land. To achieve the goal of the study, general scientific and special methods of cognition were used, in particular, dialectical, formal-logical, formal-legal, system-structural.

Keywords: organic farming, organic land, organic agriculture, organic plant growing.

Системний аналіз досвіду взаємовідносин людини і навколишнього природного середовища дозволив представникам еколого-правової науки виділити наступні концептуальні основи використання людиною природних ресурсів (і в тому числі землі): суспільство і природа є системами взаємодії, де природні зв'язки людини і довкілля органічно переплітаються з її соціальними, органічними зв'язками; соціум сьогодні не може розглядатися як сукупність громадянських суспільств у рамках національних держав, а є глобальним – громадянським суспільством, відносини якого з довкіллям та з приводу природних ресурсів забезпечують розвиток; нова система господарювання повинна характеризуватися чіткими принципами екологізації не тільки виробничої діяльності, але й політичної, правотворчої, соціальної та інших сфер життєдіяльності людей; необхідною стає реалізація морально-етичного екологічного імперативу як критерію розвитку, основи взаємодії суспільства і природи [1, с. 209, 210]. Все наведене вище має безпосереднє відношення і до земельних ресурсів, оскільки саме вони виступають домінуючою ланкою в системі довкілля. Від стану земельних ресурсів залежить і стан навколишнього природного середовища.

Відомо, що сьогодні в юридичній літературі словосполучення «раціональне використання земельних ресурсів» або «раціональне землекористування» розглядається як невід'ємна складова діяльності суспільства не тільки в економічній, а і в екологічній сферах. Отже, якщо йдеться про екологічний або охоронний (природоохоронний)

аспект органічного землеробства, то на перший план виступають два напрями. Перший реалізується у процесі ведення органічного землеробства шляхом збереження та підвищення родючості ґрунтів, попередження процесів деградації відповідних земельних ділянок. Другий напрям пов'язаний із результатами виробництва екологічно чистої органічної продукції та сировини, яка сертифікована та відповідає вимогам, встановленим законом. Це означає, що вона є безпечною для життя та здоров'я людей. В цьому випадку кожен член суспільства може реалізувати право на сприятливе довкілля.

Представники економічної науки, аналізуючи розвиток органічного землеробства в Україні, дійшли висновку, що основними екологічними ефектами від ведення органічного землеробства виступають: а) захист і забезпечення відтворення ґрунтів; б) збереження екології навколишнього середовища через відсутність шкідливих викидів та випаровувань; в) відтворення біорізноманіття за рахунок оптимізації галузевої структури виробництва; г) виробництва високоякісних, екологічно чистих продуктів харчування; ґ) гармонізація виробничих процесів між рослинництвом і тваринництвом та ін.

Водночас серед важливих соціоекономічних ефектів економісти виокремлюють: а) збільшення обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції, що зумовлює зростання кількості робочих місць, попиту на матеріально-технічні засоби, опосередкований розвиток сільських територій; б) поява у споживача вибору між звичайною та екологічно чистою продукцією сільськогосподарського виробництва; в) поліпшення якості продуктів харчування й екології навколишнього середовища сприятимуть збереженню життя і здоров'я населення; г) додатковий розвиток переробної сфери щодо виробленої органічної продукції; ґ) розширення обсягів розвитку сільського зеленого туризму на екологічно чистих територіях; д) підвищення рейтингу України серед європейських країн, що сприятиме інвестиційному зростанню [2, с. 30, 31]. Отже до основних принципів правового регулювання використання земель у процесі органічного землеробства слід віднести: 1) пріоритет використання сертифікованих сільськогосподарських угідь та забезпечення збереження їх для органічного землеробства; 2) екологічна безпека

як основа при виборі способів, методів та технологій використання земель для органічного землеробства; 3) обов'язковість вжиття заходів із запобігання погіршення якісного стану угідь та заходів з їх відновлення; 4) збереження і відтворення родючості угідь методами, які оптимізують їхню біологічну активність; 5) використання в органічному землеробстві процесів та технологій, що не завдають шкоди довкіллю та здоров'ю людей; 6) відмова від використання хімічно синтезованих зовнішніх ресурсів.

У проєкті Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку земельних відносин в Україні на період до 2025 року» декларувалося про надання пріоритету у доступі до земельних ресурсів суб'єктам аграрного господарювання, що практикують застосування екологічнобезпечних технологій ведення сільського господарства, у тому числі органічного виробництва. Тобто законодавець планує та підтримує реалізацію принципу використання еколого безпечних методів і технологій сільськогосподарського виробництва, а також принципу пріоритету вимог екологічної безпеки у земельному законодавстві, що є одним із найважливіших. Втім, на жаль, даний законопроект так і не був прийнятий, а така норма все ж потребує закріплення в чинному земельному законодавстві. Абсолютно позитивним уявляється безпосереднє закріплення принципу додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції в чинному Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (ст. 6). Так, серед основних принципів у сфері органічного виробництва самостійне місце займає принцип додержання вимог екологічної безпеки у зазначеній сфері. Окрім того цим Законом у складі напрямів державної політики у сфері органічного виробництва виокремлюється самостійний напрям – забезпечення екологічної безпеки під час органічного виробництва та забезпечення генетичної безпеки, біологічного різноманіття й раціонального використання природних ресурсів та їх відтворення.

Впровадження механізму реалізації вказаних принципів стає можливим завдяки здійсненню сертифікації діяльності суб'єктів аграрного виробництва як органічної, а також завдяки дотриманню

вказаними суб'єктами Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. № 970.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костицький В. В. Про необхідність третьої революційної зміни змісту доктрини екологічного права. *Від правової охорони Української РСР до екологічного права України*: зб. тез Всеукр. конф. (м. Київ, 26 травня 2017 р.). Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. С. 209–213.
2. Якубів В. М. Розвиток органічного землеробства в Україні: екологічний та соціоекономічний аспект. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 27–32.

REFERENCES

1. Kostytskyi V. V. (2017). Pro neobkhdnist tretoi revoliutsiinoi zminy zmistu doktryny ekolohichnoho prava. *Vid pravovoi okhorony Ukrainiskoi RSR do ekolohichnoho prava Ukrainy: zb. tez Vseukr. konf. (m. Kyiv, 26 travnia 2017 r.) – From the legal protection of the Ukrainian SSR to the environmental law of Ukraine: a collection of abstracts of the All-Ukrainian Conference*, Chervnivtsi: Kondratiev A. V., 209–213 [in Ukrainian].
2. Yakubiv, V. M. (2013). Rozvitok orhanichnoho zemlerobstva v Ukraini: ekolohichni ta sotsioekonomichni aspekty *Ekonomika APK – APK economy*, 11, 27–32 [in Ukrainian].

Чирик Альона Олегівна

кандидат юридичних наук, лаборант кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку охоплює припинення суб'єктивного права власності на спільну ділянку кожного співвласника та припинення самого режиму спільної часткової

власності. За наявності конкретних юридичних фактів у сфері припинення відносин даного права можливі наслідки, пов'язані з припиненням лише суб'єктивного права співвласника, або з одночасним припиненням такого права та припиненням відповідного правового режиму спільної земельної ділянки. Виділення частки в праві спільної часткової власності в натурі (на місцевості) безумовно припиняє тільки суб'єктивні права співвласника, що виділяється. Правовий режим спільної часткової власності тут продовжує існувати. У випадку ж, наприклад, поділу земельної ділянки одночасно припиняються суб'єктивні права та існування правового режиму спільної часткової власності на земельну ділянку.

Ключові слова: припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку, спільна власність на земельну ділянку, спільна часткова власність на земельну ділянку, множинність суб'єктів, єдність земельної ділянки.

Chyryk Alona

*PhD, laboratory assistant of the Department Land and Agrarian Law
of Yaroslav Mudryi National Law University*

SOME ISSUES OF TERMINATION OF THE RIGHT OF PARTIAL COMMON PROPERTY OF LAND PLOT

Termination of the right of partial common property of land plot covers termination of the subjective right of ownership of partial common property of land plot of each co-owner and termination of the regime of joint partial ownership. In the presence of specific legal facts in the field of termination of relations of this right, the consequences associated with the termination of only the subjective right of the co-owner, or with the simultaneous termination of such right and termination of the relevant legal regime of common land. Allocation of a share in the right of partial common property of land plot in kind (on the ground) certainly terminates only the subjective rights of the allocated co-owner. The legal regime of joint partial ownership continues to exist here. In the case, for example, the division of land simultaneously ceases to be subjective rights and the existence of a legal regime of joint partial ownership of land.

Keywords: termination of common property of land plot, common property of land plot, partial common property of land plot, united land plot, plurality of subjects, unity of land plot.

Припинення прав на землю (права власності на земельну ділянку та права користування нею) здійснюється за наявності закріплених законом підстав, умов та з дотриманням відповідної процедури. Загальні підстави та порядок припинення права власності на земельну ділянку встановлені нормами глави 22 Земельного кодексу України [4].

Специфіка спільної часткової власності на земельну ділянку зумовлена передовсім ознаками спільної часткової власності на земельну ділянку: єдністю об'єкта та множинністю суб'єктного складу. За відсутністю однієї з названих ознак питання щодо існування спільної часткової власності на земельну ділянку втрачає сенс. Так, коли суб'єктний склад даного різновиду права власності скорочується до однієї особи, у якій концентрується «спільна земельна ділянка», або втрачається єдність земельної ділянки як об'єкта цього права, правовий режим спільної часткової власності на земельну ділянку припиняється, перестає існувати [2].

Існує ситуація, коли суб'єктний склад спільної часткової власності на земельну ділянку скорочується до двох осіб. В цьому випадку правовий режим спільної часткової власності на земельну ділянку зберігається, але відбуваються зміни в даному праві, які вимагають зміни кадастрового номера спільної земельної ділянки (змінюються розміри часток співвласників, може змінюватись площа спільної земельної ділянки та її конфігурація). Отже треба розрізняти повне припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку і зміну цього права.

Безумовна підстава припинення права спільної часткової власності на земельну ділянку – поділ спільної земельної ділянки в натурі (на місцевості) між співвласниками –. Такий поділ здійснюється лише за домовленістю між усіма співвласниками за умови, що спільна земельна ділянка є подільною. У результаті поділу земельної ділянки право спільної власності на цю ділянку припиняється. Кожен із співвласників стає одноосібним власником окремої земельної ділянки, розмір якої залежить від його частки в праві спільної власності [3]. Поділ земельної ділянки здійснюється на договірних засадах між усіма співвласниками. Цей договір має укладатися у письмовій

формі та підлягає нотаріальному посвідченню. За відсутності згоди усіх співвласників щодо порядку та умов поділу спільної земельної ділянки такий поділ може бути здійснений за рішенням суду та має враховувати інтереси кожного із співвласників.

Право кожного співвласника на спільну земельну ділянку може бути припинене за його власним бажанням шляхом виділення належної йому частки із складу спільної ділянки. Кожний співвласник згідно з ч. 3 ст. 88 Земельного кодексу України має право вимагати в інших учасників спільної часткової власності на земельну ділянку виділення йому частки як окремого (тобто індивідуально), так і разом з іншими учасниками які вимагають виділення. Особливість даного юридичного механізму виходу учасника спільної часткової власності на земельну ділянку полягає в тому, що припинення суб'єктивного права учасника відносин спільної часткової власності здійснюється за його волевиявленням при збереженні права спільної часткової власності на земельну ділянку інших учасників за умови, що кількісний склад співвласників скорочується мінімум до двох осіб.

У разі неможливості виділення частки особа, яка бажає виділення може вимагати відповідної компенсації. На жаль, земельно-правові норми не визначають, у яких випадках матиме місце неможливість виділення частки і що означає формула «вимагати відповідної компенсації».

Право на виділення частки належить кожному із співвласників в однаковій мірі незалежно від підстави виникнення права спільної власності, розміру самої частки, реакції та відновлення до виділення інших співвласників тощо. Отже право на виділення частки кореспондує обов'язок інших співвласників не чинити перешкод, не обмежувати виділення, не заважати виділенню частки [1].

Виділення частки у спільній частковій власності на земельну ділянку необхідно відрізнити від поділу спільної земельної ділянки. Розмежувати названі поняття слід з урахуванням правових наслідків здійснення виділу чи поділу. У випадку поділу спільної земельної ділянки між співвласниками право спільної часткової власності на земельну ділянку припиняється. Кожний із співвласників набуває

статус суб'єкта права власності на окрему земельну ділянку, розмір (площа) якої визначалася залежно від частки в праві спільної власності.

Водночас здійснення виділення частки одного або декількох співвласників тягне за собою те, що решта земельної ділянки продовжує належати на праві спільної часткової власності як мінімум двом особам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 21 с.
2. Мірошніченко А. М., Марусенко Р. І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України, 5-те видання, змінене і доповнене. Київ.: Алерта, 2013. 544 с.
3. Земельне право: підручник / за ред. М. В. Шульги. Харків: Право, 2014. 259 с.
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

REFERENCES

1. Dzera I. O. (2001). *Tsyvilno-pravovi zasoby zakhystu prava vlasnosti v Ukraini. Extended abstract of candidates thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Miroshnychenko, A. M., Marusenko, R. I. (2013). *Naukovo-praktychnyi komentar Zemelnoho kodeksu Ukrainy*. Kyiv.: Alerta [in Ukrainian].
3. *Zemelne pravo*. M. V. Shulha (Ed.). (2014). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. *Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III*. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3–4, art. 27 [in Ukrainian].

Шарапова Світлана Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного
та аграрного права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6731-7772

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Наукова робота присвячена дослідженню проблем сучасного стану правового забезпечення сталого землекористування в Україні. В роботі розглянуті основні визначення поняття сталого землекористування. Автором запропоновані та зазначені основні вимоги та умови для досягнення та забезпечення сталого землекористування.

Ключові слова: землекористування, земельні ресурси, сталий розвиток.

Sharapova Svitlana
*PhD in Law, associate professor of the Department of Land and
Agrarian Law Yaroslav Mudryi National Law University*
ORCID: 0000-0001-6731-7772

CERTAIN ASPECTS OF ENSURING AND ACHIEVING SUSTAINABLE LAND USE

The scientific work is devoted to the study of the problems of the current state of legal provision of sustainable land use in Ukraine. The main definitions of the concept of sustainable land use are considered in the work. The author proposes and indicates the basic requirements and conditions for achieving and ensuring sustainable land use.

Keywords: land use, land resources, sustainable development.

Завданням щодо забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України, в тому числі і земельного, є забезпечення сталого використання та охорони земель, покращення стану

уражених екосистем та сприяння досягненню нейтрального рівня деградації земель, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель тощо [1].

На сьогодні, в процесі землекористування головним виступає економічний аспект, час від часу повністю ігноруючи екологічний та соціальний. З метою забезпечення національної продовольчої безпеки, з ціллю як більше отримати сільськогосподарської продукції, лісової тощо, при використанні земель та інших природних ресурсів, не дотримуються вимоги щодо раціонального використання земель, невиснажливого використання як земель так і пов'язаних з ними природних ресурсів, вимог щодо охорони та збереження якісних ознак та продуктивності земель.

Не втішні данні щодо стану природних ресурсів країни містяться у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [1]. Відповідно до Закону сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України близький до критичного. Одними із причин виникнення такої ситуації, яка має комплексний характер та історичні передумови, Закон визначає порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, зменшення території унікальних степових ділянок, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.

Відповідно до Закону України «Про землеустрій» [2] стале землекористування розглядається як використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення, погіршення її якісних характеристик та забезпечує оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій.

Проте, в літературі визначення сталого землекористування, закріплене зазначеним Законом, підлягає критиці. Так, В.М. Третяк з цього приводу зауважує, що стале землекористування не можна трактувати як використання земель, що визначається тривалим користуванням земельною ділянкою без зміни її цільового призначення. Адже, тривалий час вже сільськогосподарське землекористування в Україні є не збалансованим, а часто і не ефективним. Таким чином, цільове призначення земель є змінним в просторі і часі залежно від ефективності їх використання» [3, с. 26].

У широкому сенсі сталий розвиток трактується як процес, що означає новий тип функціонування цивілізації, заснований на радикальних змінах її історично сформованих параметрів (економічних, соціальних, екологічних). Економічний аспект сталого розвитку полягає в тому, що виробничого господарська діяльність цивілізації повинна бути орієнтована не на підвищення споживання природоресурсного потенціалу біосфери, в тому числі земельного, а на його раціоналізацію. Соціальний аспект передбачає перехід суспільства на демократичні принципи управління, поєднання ринкової економіки і соціальних функцій держави. Екологічний аспект враховує, насамперед, вплив людини на природу, оскільки і прогрес людства пов'язаний з використанням природи для своїх потреб, а не навпаки. В умовах ринкової економіки найчастіше спостерігається споживче відношення землекористувачів до землі, тому недооцінка екологічних факторів при її використанні неприпустима, особливо в умовах становлення земельного ринку [3, с. 26].

О. В. Лазарева з цього приводу зазначає, сталий розвиток - це такий розвиток, який забезпечує отримання суспільно-необхідної кількості продукції високих стандартів якості без порушення екосистеми. І необхідною передумовою розвитку сталого землекористування країни є саме екологічний підхід, оскільки він формує екологічну свідомість землевласників та землекористувачів, стимулює розвиток і впровадження в сферу землекористування ресурсоощадливих, екологічнобезпечних технологій [4].

Як підкреслюється у літературі, при сталому землекористуванні важливим є не тільки поєднання та взаємозв'язок екологічної, со-

ціальної та економічної функцій землі, а й адекватний баланс зазначених функцій між собою. Тобто баланс між потенціалом земельних та інших ресурсів, можливістю їх відновлення і відтворення та потребою людини в цих ресурсах. Дотримання всіх необхідних вимог під час комплексного та невиснажливого використання земель (збереження та відновлення тощо), а таким чином й попередження негативного впливу на земельні та інші природні ресурси під час комплексного використання, є однією із можливостей для досягнення та забезпечення сталого землекористування [5, с. 316].

Крім цього, для досягнення сталого землекористування важливим є й ефективне використання земель, яке повинно приводити до економічного, соціального, екологічного або іншого корисного результату.

Отже, для забезпечення та досягнення сталого землекористування необхідно дотримуватися всіх необхідних умов щодо збереження земель, їх ефективного та раціонального використання, відновлення їх якісного стану тощо. Тільки при дотриманні всіх зазначених умов належного використання земель можливо добитися головної мети – досягнення сталого розвитку землекористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 16. Ст.70.
2. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 282.
3. Третяк В. М., Свентух В. Ю. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. № 4. С. 24-31.
4. Лазарева О. В. Особливості сталого розвитку сільськогосподарського землекористування. *Науковий огляд*. 2015. № 14. Том 4. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/index>
5. Шарапова С. В. Комплексне та невиснажливе використання земель у процесі забезпечення та досягнення сталого землекористування. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах*

сучасної земельної реформи : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 22 травня 2020 року). Харків: Юрайт, 2020. С. 314-316.

REFERENCES

1. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 16, art. 70.

2. Pro zemleustrii: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 r. № 858-IV. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36, art. 282.

3. Tretiak V. M., Sventukh V. Yu. (2015). Stale (zbalansovane) zemlekorystuvannia yak faktor pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia silskohospodarskykh zemel. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel - Land management, cadastre and land monitoring*, 4, 24-31 [in Ukrainian].

4. Lazarieva O. V. (2015). Osoblyvosti staloho rozvytku silskohospodarskoho zemlekorystuvannia. *Naukovyi ohliad - Scientific review*, 14, Vol. 4. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/index> [in Ukrainian].

5. Sharapova S. V. (2020). Kompleksne ta nevysnazhlyve vykorystannia zemel u protsesi zabezpechennia ta dosiahnennia staloho zemlekorystuvannia. *Aktualni pravovi problemy zemelnykh, ahrarnykh ta ekolohichnykh vidnosyn v umovakh suchasnoi zemelnoi reformy : zbirnyk materialiv nauково-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 22 travnia 2020 roku) - Actual legal problems of land, agrarian and ecological relations in the conditions of modern land reform: collection of materials of scientific-practical conference*, Kharkiv: Yurait, 314-316. [in Ukrainian].

Шульга Михайло Васильович

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-6449-284X

ОСОБЛИВОСТІ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Наукова робота присвячена дослідженню проблем, які виникають у процесі використання земель сільськогосподарського призначення. Авто-

ром проаналізовано чинне національне та міжнародне законодавство, зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, право оренди земельної ділянки, відновлення земель, агробізнес.

Shulha Mykhailo

*Doctor of law, Professor, Head of Department of Land and Agrarian
Law of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0001-6449-284X*

PECULIARITIES OF BUSINESS ENVIRONMENT IN THE SPHERE LAND LAW RELATIONS

Scientific work is devoted to the study of problems that arise in the process of agricultural land use. The author analyzes the current national and international legislation, draws relevant conclusions.

Keywords: agricultural lands, land lease right, land restoration, agribusiness.

Згідно з чинним вітчизняним земельним законодавством земельні ділянки можуть використовуватися фізичним та юридичними особами на титулі власності або титулі користування. Одним із різновидів останнього виступає використання земельних ділянок на умовах оренди.

Земельний кодекс України (ст. 93) визначає право оренди земельної ділянки як засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності. Як бачимо, законодавець акцентує увагу на тому, що орендована земельна ділянка має використовуватися зацікавленою особою (орендарем) передовсім для провадження саме підприємницької діяльності, тобто здійснення підприємництва, бізнесу.

Такий бізнес найбільшого поширення набув у процесі використання земель, перш за все, сільськогосподарського призначення. Ці землі, як основу національного багатства України, може орендувати широке коло суб'єктів, включаючи іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, міжнародні об'єднання і організації, а також іноземні держави.

Сучасна правова регламентація відносин оренди земель сільськогосподарського призначення нормами Земельного кодексу України, спеціального Закону України «Про оренду землі» та підзаконними нормативно-правовими актами характеризується певними особливостями. Так, згідно зі ст. 93 Земельного кодексу України строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства не може бути меншим як 7 років. Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація, не може бути меншим як 10 років. Ти самим законодавець орієнтує на більш тривалі строки відносин оренди даних земель.

Останнім часом актуалізувалося питання щодо поновлення договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Практичне значення його належного вирішення, по-перше, має забезпечувати стабільність орендних відносин, а, по-друге, слід враховувати, що згідно з ч. 2 ст. 134 Земельного кодексу України не підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них, у тому числі, у разі поновлення договорів оренди землі. Це означає, що орендар звільняється від обов'язкового набуття права оренди на конкурентних засадах щодо земельної ділянки, строк користування якою завершується.

Процедура поновлення договорів оренди землі сьогодні унормована положеннями ст. 33 Закону України «Про оренду землі». Зазначимо, що зміст наведеної норми неодноразово змінювався. Кожного разу законодавець прагнув забезпечити переважне право орендаря за наявності певних умов на подальше використання орендарем земельної ділянки. Чергові зміни до ст. 33 Закону України «Про оренду землі» внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» від 5 грудня 2019 р. Проте, як слушно підкреслюється в юридичній літературі,

якісного змістовного вдосконалення положення ст. 33 не отримали. Законодавець, виключивши ч. 6 цієї статті, змінив її назву. Тепер вона звучить як «Переважне право орендаря на укладення договору оренди землі на новий строк». Окрім того, Земельний кодекс України доповнено статтею 126-1, яка матиме назву «Поновлення договору оренди землі, договору про встановлення земельного сервітуту, договорів про надання права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб або для забудови» та набуде чинності у липні поточного року.

З аналізу змісту наведених змін випливає, що переважне право орендаря на укладення договору оренди землі на новий строк обмежується умовою досягнення домовленості з орендодавцем щодо істотних умов договору, які мають бути передбачені в проєкті додаткової угоди, що додається до листа-повідомлення. За відсутності волевиявлення обох сторін, тобто досягнення домовленості, переважне право орендаря на укладення договору оренди на новий строк припиняється, тобто перетворюється в фікцію. Саме від поведінки орендодавця, який не має бажання поновлювати договір оренди, залежить реалізація переважного права орендаря на укладення договору оренди землі на новий строк.

Відомо, що особливості агробізнесу, наприклад, при вирощуванні сільськогосподарських культур, полягають у тому, що його результати значною мірою залежать від погодних умов (відсутність снігового покриву зимою на полях, заморозки весною, постійні дощі та бурі влітку і т.п.). Не випадково сільськогосподарське виробництво відносять до ризикової сфери.

Нові виклики у сфері використання земель сільськогосподарського призначення зумовлені суттєвими змінами клімату, який являє собою достатньо складну систему компонентів, серед яких чільне місце займають сонце, Світовий океан, атмосфера, поверхня нашої планети, її флора та фауна.

Останнім часом серед глобальних проблем, які є актуальними для людства, виокремлюється питання взаємовпливу погоди і клімату на економіко-екологічний розвиток як на регіональному, так і на національному та міжнародному рівні.

Швидкі темпи зміни клімату зумовлюють підвищення середньорічних температур, повторюваність та інтенсивність екстремальних погодних явищ, у тому числі посух та опустелювання. Не випадково Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 22 жовтня 2014 р. схвалив Концепцію боротьби з деградацією земель та опустелюванням.

Зазначимо, що протягом останніх десятиліть спостерігається стійке істотне погіршення якісного стану особливо земель сільськогосподарського призначення. Насамперед значних темпів набувають негативні процеси, які викликають поширення деградації та опустелювання сільськогосподарських земель. Ця проблема залишається актуальною не тільки для України. Вона має міжнародне значення. В 1994 році в Парижі була прийнята Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці. До цієї Конвенції Україна приєдналась у 2002 році.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. було затверджено Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, у складі якого передбачено розроблення відповідних проєктів закону та постанов Кабінету Міністрів України, а також низки інших підзаконних нормативних актів. Реалізацію названого плану дій передбачалось здійснити протягом 2016-2020 років. Проти поки що заходи, які входять до плану дій, залишаються нереалізованими.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 20 створено Координаційну раду з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням, яка має статус тимчасового (створеного до 2021 року) консультативного органу Кабінету Міністрів України.

Серед основних завдань Координаційної ради виокремлюються наступні: а) координація дій органів виконавчої влади; б) підготовка пропозицій та рекомендацій щодо підвищення ефективності формування і реалізації державної політики та забезпечення наукового супроводження; в) залучення та використання відповідних ресурсів, міжнародної технічної допомоги, підготовка пропозицій і рекомен-

дацій щодо співробітництва з міжнародними організаціями, програмами і фондами.

На жаль, наведені положення залишаються поки що лише на папері.

Зазначимо, що землі сільськогосподарського призначення – це фактично одна з основних умов життєздатності і збереження генофонду Українського народу. Саме вони мають забезпечувати насамперед загальнонародні та загальнодержавні інтереси, зокрема в умовах наростаючої планетарної продовольчої кризи.

Як слушно підкреслюється в юридичній літературі, безсистемне, нераціональне, виснажливе і «хижацьке» використання земель сільськогосподарського призначення як за радянських часів, так і в період незалежності України спричинило настання масштабної і нечуваної деградації ґрунтового покриву. При цьому названа проблема є не лише результатом виснажливих і незбалансованих технологій ведення агробізнесу, але й недоцільного правового регулювання відносин у сфері його екологізації.

Сьогодні відновлення якісного стану сільськогосподарських земель повинно набувати системного характеру. Цілком очевидною видається необхідність забезпечення дієвої реалізації положень чинного законодавства щодо відновлення земель шляхом внесення до нього відповідних змін та прийняття нових нормативно-правових актів.

Ведення вітчизняного агробізнесу в сучасних умовах має здійснюватися з огляду на те, що він повинен гарантувати продовольчу безпеку в державі, створювати основу для забезпечення не тільки приватних, а й публічних інтересів. Його ведення пов'язане з використанням стратегічного ресурсу – головної складової основного національного багатства держави, що перебуває під особливою охороною держави – земель сільськогосподарського призначення. При цьому експлуатація названих земель повинна здійснюватися таким чином, щоб їхній якісний стан постійно поліпшувався, тобто йдеться про поєднання охорони та відновлення даного об'єкта природи.

Єфремова Катерина Вікторівна

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу правового забезпечення
ринкової економіки НДІ Приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
ORCID: 0000-0002-1917-9691*

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

У роботі досліджено важливу науково-практичну проблему правового регулювання штучного інтелекту, що застосовується суб'єктами ринку фінансових послуг. Розглянуто правові ризики, пов'язані з використанням заснованих на штучному інтелекті програм у визначеній галузі. Автор стверджує, що найкращий спосіб заохотити стійке майбутнє в галузі інновацій щодо впровадження штучного інтелекту у фінансовому секторі – це підтримка проактивного регуляторного підходу до виникнення будь-якої фінансової шкоди.

Ключові слова: цифрова економіка, штучний інтелект, ринок фінансових послуг, FinTech, персональні дані.

Yefremova Kateryna

*Ph.D, Senior Researcher of the Department of Legal Support
of the Market Economy Academician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy
of Legal Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-1917-9691*

ON THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FIELD OF FINANCIAL SERVICES

The paper investigates an important scientific and practical problem of legal regulation of artificial intelligence used by financial services market participants. The legal risks associated with the use of artificial intelligence programs in a particular area are considered. This article argues that the best way to encourage a

sustainable future in AI innovation in the financial sector is to support a proactive regulatory approach prior to any financial harm occurring.

Keywords: digital economy, artificial intelligence, financial services market, FinTech, personal data.

Штучний інтелект є значущим елементом цифровізації економіки. При цьому тенденції цифровізації ставлять чимало завдань перед державою і компаніями, спрямованими на пошук галузей і способів застосування інновацій, в яких алгоритми, а не люди, можуть стати більш ефективними для вирішення частини завдань бізнесу.

Технології штучного інтелекту дають змогу суб'єктам ринку фінансових послуг знижувати витрати та отримувати віддалений доступ до споживачів, що веде до більшої фінансової інклюзії. Цифрові технології також відчиняють двері у фінансову сферу для нових гравців: мобільних операторів, платформ електронної комерції, месенджерів, соціальних мереж та інших технологічних гігантів з великою клієнтською базою.

Масштаби використання штучного інтелекту в фінансовому секторі і в сфері FinTech розширюються, починаючи від послуг, орієнтованих на клієнта (таких, як чат-боти, персоналізований маркетинг), до внутрішніх процесів управління ризиками (наприклад, автоматизація операцій, аналіз контрактів, автоматичне управління ризиками).

Загальна назва FinTech означає фінансові послуги на цифровому ринку, цифрові інфраструктури, які дозволяють впроваджувати нові типи угод та процедур у класичних сферах банківської діяльності, таких як кредитування, інвестиційні стратегії та платежі. Впровадження інноваційних фінансових технологій стимулює появу і розвиток нових ніш на фінансовому ринку, таких як альтернативні фінанси, краудфандінг і P2P-кредити, а також кредити, роботизовані консультації та автоматизоване управління інвестиціями.

Незважаючи на сформований міжнародний консенсус щодо принципів управління штучним інтелектом, законодавці поки не в змозі перетворити ці принципи на правове регулювання у фінансовому секторі. Проте, традиційні форми фінансової діяльності зміню-

ються, цифрові технології віщують важливий перехід для фінансових установ від послуг, орієнтованих на людину до послуг, в яких увага зміщена на комп'ютер чи смартфон.

У фінансовій сфері алгоритмам штучного інтелекту, вже довіряють облік операцій, виявлення шахрайських схем, оцінку кредитоспроможності клієнтів, планування ресурсів та формування звітності. Але впровадження таких технологій тягне за собою нові ризики. Деяким з них, на нашу думку, необхідно приділити більше уваги та звернутися до досвіду ЄС у цій сфері.

Регулювання більшості ризиків, які пов'язані з розвитком FinTech послуг у європейських країнах відносяться до компетенції різних наглядових органів, що вимагає міжсекторального співробітництва між державними інституціями. Як правило нагляд за FinTech сферою покладено на автономні підрозділи з виділеними ресурсами і лініями звітності для розробки регулятивної бази та дослідження FinTech сфери.

Так, аналітика великих даних (Big Data) на основі штучного інтелекту надає постачальникам фінансових послуг небачені раніше можливості реагувати на вимоги споживачів та враховувати економічні тенденції в режимі реального часу. Системи автоматизації комплаєнса на основі штучного інтелекту різко скорочують витрати на велику кількість працівників юридичних департаментів і відділів ризику, а також зменшують відсоток людських помилок.

Щодо європейського досвіду, який стосується великих даних, то у своєму бізнес-плані на 2018/19 роки Фінансовий орган з питань фінансової поведінки (FCA) заявив, що перегляне використання даних фірмами фінансових послуг, включаючи аналіз машинного навчання великих пулів даних, а також торгівлю та більш широкий штучний інтелект [1].

Наступний притаманний для штучного інтелекту ризик, залежить від упереджених наборів даних та може створювати необ'єктивні результати, що може призвести до несправедливого чи дискримінаційного прийняття рішень. Так, у липні 2018 року Фінансовий орган з питань фінансової поведінки (FCA) та регулятор платіжних систем (PSR), висвітлили декілька прикладів ви-

користання штучного інтелекту у фінансових послугах, що ризикують посилити соціальне відчуження, наприклад, компанії, що займаються кредитними картками, скорочують кредитні ліміти, у разі коли з'являється оплата за консультування щодо розірвання шлюбу, що сильно корелює з дефолтом боргу [1]. Фінансові установи повинні стежити за таким використанням особистої інформації, що є порушенням Принципу FCA 6 та може призвести до позовів про дискримінацію.

Крім того, при введенні нових інструментів фінансові компанії стикаються з ризиками, які раніше в їх практиці не зустрічалися та можуть призвести до фінансових і репутаційних витрат. Логічним постає правове питання про відповідальність у разі помилки: хто саме буде нести відповідальність – фінансовий спеціаліст, розробник ШІ чи колегіальний орган, який використовував технологію для прийняття рішення.

Розглянувши практичний приклад, вбачається, що навчений алгоритм не завжди може уникнути упередженості. Так, згідно з історичної вибіркою, в останні десятиліття жінкам рідше схвалювали кредити. Ґрунтуючись на представлених даних, алгоритм зробить висновок, що жінки з дітьми є неблагонадійними позичальниками, і буде відмовляти навіть кредитоспроможним. [2, 3].

З приводу можливої антиконкурентної поведінки скарги можуть бути подані, коли фінансові установи впроваджують алгоритми, які можуть сприяти досягненню загальних результатів клієнтів у всій галузі (наприклад, коли певна група клієнтів загрожує викупом цілої низки товарів чи послуг). Так, орган з питань конкуренції та ринків Великобританії (СМА) вже використав свої повноваження для стримування технології з антиконкурентною метою. У серпні 2016 року він оштрафував Trod, онлайн-продавця плакатів та кадрів, за те, що він використовував програмне забезпечення для реалізації домовленості з конкурентом, щоб не занижувати ціни один одного. Інтерес до таких питань відображає Європейський комісар з питань конкуренції Маргрет Вестагер, який визначив неправильне використання алгоритмів для встановлення цін та підкреслив, що регулювання ЄС для вирішення цих питань буде змінено [1].

Звертаючись до європейського досвіду управління FinTech, слід звернути увагу на дії органу пруденційного регулювання (PRA) та FCA, які виявили свою готовність застосовувати існуючі принципи регулювання щодо штучного інтелекту і нагадали, що фінансовим установам недопустимість надмірної залежності від автоматизації та про досі недостатній рівень нагляду. У контексті розгляду автоматизованих інвестиційних послуг та робо-консультацій, використовуючи чат-ботів, слід зазначити, що суб'єкти фінансового ринку повинні забезпечити чіткий контроль за пропозицією щодо таких консультацій, а також чіткий розподіл обов'язків та відповідальності. Звертаючи увагу на нагляд за алгоритмічною торгівлею на оптових ринках європейський орган пруденційного регулювання, нагадав, що має право вимагати від її учасників скласти опис своїх стратегій торгівлі Algo щодо детального опису алгоритмів, встановлюючи протоколи кодування, протягом всього 14 днів. Цей європейський досвід вимагає від суб'єктів ринку фінансових послуг не лише правильного використання технологій штучного інтелекту, а й розуміння принципів його роботи та виконуваних функцій.

Підсумовуючи можна виділити такі ризики, що можуть виникати на ринку фінансових послуг у разі використання технологій штучного інтелекту: а) неправильне використання даних; б) дискримінація та упередженість; в) антиконкурентна поведінка; г) система управління у контексті розгляду автоматизованих інвестиційних послуг та щодо нагляду за алгоритмічною торгівлею на оптових ринках; г) відповідальність (за делікти та за якість продукції, коли товаром є технологія ШІ).

Таким чином, для ефективного врегулювання питань, пов'язаних із застосуванням саме штучного інтелекту суб'єктами ринку фінансових послуг, необхідно, використовуючи досвід зарубіжних країн, спочатку сформулювати правову доктрину «випереджального» типу замість широко застосовуваної у нашій країні концепції «наздоганяючого» нормативно-правового регулювання вже існуючих відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jon Truby, Rafael Brown, Andrew Dahdal. Banking on AI: mandating a proactive approach to AI regulation in the financial sector. *Law and Financial*

Markets Review. 2020. Volume 14. Issue 2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17521440.2020.1760454>.

2. Опитування українських банків та фінтехкомпаній - 2019. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору», листопад 2019 р. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/12/FinTech-Survey-Report_UKR_12-12-2019.pdf.

3. Овсянко Ю. О. Використання штучного інтелекту в банківській сфері. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24445/77-79.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

REFERENCES

1. Jon Truby, Rafael Brown, Andrew Dahdal (2020). Banking on AI: mandating a proactive approach to AI regulation in the financial sector. *Law and Financial Markets Review*, Vol. 14, Issue 2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17521440.2020.1760454> [in English].

2. Опитування українських банків та фінтехкомпаній. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». (2019). URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/12/FinTech-Survey-Report_UKR_12-12-2019.pdf [in Ukrainian].

3. Овсянко Ю. О. (2010). Використання штучного інтелекту в банківській сфері. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24445/77-79.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

Водорезова Сусанна Робертівна

молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення

інноваційного розвитку НАПрН України

ORCID: 0000-0001-5044-7167

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Наукова робота присвячена дослідженню питання щодо застосування заходів впливу за правопорушення в інформаційній сфері. визначено види відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері.

Ключові слова: інформаційні правовідносини, інформація, заходи впливу, інформаційні правопорушення.

Vodoriezova Susanna

*Junior Researcher of the Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovate Development of NALS of Ukraine
ORCID: 0000-0001-5044-7167*

APPLICATION OF MEASURES OF INFLUENCE FOR OFFENSES IN THE INFORMATION SPHERE

The scientific work is devoted to the research of the issue of application of measures of influence for offenses in the information sphere. identified types of liability for offenses in the information sphere.

Keywords: information legal relations, information, information offenses.

Бурхливий розвиток інформаційних потоків в усіх сферах суспільного життя зумовлює актуальність проблематики юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. Розбудова Україною інформаційного суспільства актуалізує потребу створення ефективної системи забезпечення прав і свобод особи на вільне одержання, поширення і використання інформації як важливої умови демократичного розвитку. Складність побудови та реалізації цієї системи полягає у відсутності ефективного механізму захисту інформаційних правовідносин [1, с. 72].

Порядок організації та здійснення заходів впливу, як правило, визначається на рівні закону і деталізується в підзаконних нормативно-правових актах.

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про інформацію» [2] порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України. Наведений нормативно-правовий акт є одним з вихідних у регулюванні інформаційних відносин й передбачає різногалузеву відповідальність за правопорушення у вказаній сфері. Зазначимо, що такий підхід закріплено не лише в Україні, а й в нормативно-правових актах Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та деяких інших держав.

Перш ніж перейти до аналізу заходів впливу за інформаційні правопорушення, зупинимося на з'ясуванні змістовного наповнення

категорії «заходи впливу». В правовій науці сформувалося декілька основних підходів щодо цього, зокрема, заходи впливу:

1) становлять собою як відповідальність (покарання правопорушника), так і застосування позитивних заходів впливу на поведінку учасників правовідносин, застосування певних заохочень або стимулів;

2) ототожнюються з юридичною відповідальністю за вчинення правопорушень (проступків) та злочинів у певній сфері [3 та ін.]. Розглянемо їх більш докладно.

Згідно з першим підходом заходи впливу розглядаються як сукупність стимулів, заохочень, заходів відповідальності, що застосовуються до учасників правовідносин для врегулювання їх поведінки у таких відносинах.

Другий підхід до характеристики заходів впливу передбачає ототожнення з юридичною відповідальністю за вчинення правопорушень (проступків) та злочинів у певній сфері. Зазначений підхід є найбільш розповсюдженим й використовується в актах чинного законодавства саме в контексті відповідальності за порушення встановлених правил поведінки, які закріплені у правових нормах.

У правовій доктрині існує чимало підходів до класифікації заходів впливу. Так, Т. О. Коломєць пропонує поділяти заходи адміністративного впливу за декількома критеріями в декілька етапів. Зокрема, залежно від підстав застосування виділяють дві базові підсистеми: а) заходи, пов'язані із протиправними діями; б) заходи, застосування яких не пов'язане із вчиненням протиправних діянь. До другої групи вчена відносить запобіжні заходи [4, с. 20].

Запобіжні заходи або як їх ще інколи називають – превентивні [3], як раз і спрямовані на недопущення вчинення правопорушень (наприклад, контрольні заходи). Вони застосовуються для того, аби не допустити порушення правових норм відповідним суб'єктом. У цьому контексті доречно навести міркування О. Ткалі, яка зазначає, що за допомогою запобіжних (превентивних, попереджувальних) заходів впливу створюються необхідні умови для своєчасного і належного дотримання норм чинного законодавства й відвертаються можливі у майбутньому несприятливі наслідки, якщо б такі заходи не були проведені [5].

Вбачається доцільним поділяти заходи впливу залежно від мети їх застосування на правоприпиняючі, правовідновлювальні (забезпечувальні) та каральні заходи впливу.

А. М. Тимченко вказує, що припиняючі заходи застосовуються певним способом до порушника правових норм з метою оперативного припинення протиправної поведінки особи і примушують його не робити того, що заборонено правовою нормою [6, с. 107]. Інакше розмірковує С. Н. Кожевніков, вказуючи основною особливістю правоприпиняючих заходів відсутність покарання при їх застосуванні [7, с. 124]. З одного боку, такий підхід є цілком логічним з огляду на те, що правоприпиняючі заходи застосовуються саме з метою оперативного припинення правопорушення. З іншого – така характеристика притаманна не лише заходам припинення, а й заходам забезпечення (правовідновлення), а отже не може вважатися виключною ознакою правоприпиняючих заходів впливу.

На наше переконання, правоприпиняючі заходи впливу спрямовані на усунення протиправних діянь (дій чи бездіяльності) суб'єктів відповідних, у тому числі й інформаційних, правовідносин, за їх допомогою неправомірна поведінка учасників цих відносин узгоджується із вимогами, що закріплені в приписах відповідного галузевого законодавства.

Пояснимо це на прикладі заходів адміністративно-правового впливу за інформаційні правопорушення. На наш погляд, система таких заходів є достатньо розгалуженою. Так, з усієї системи адміністративних стягнень, закріплених ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення [8], за здійснення інформаційних правопорушень встановлені такі заходи адміністративного впливу, як: (1) попередження; (2) штраф; (3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення; (4) конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення; (5) відшкодування збитків; (6) виправні роботи тощо. При цьому за деякі правопорушення в інформаційній сфері вказані заходи впливу передбачаються як основні та безальтернативні, в деяких випадках законодавець закріплює основні та додаткові заходи впливу, а іноді передбачає варіативність.

Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що вищевказані заходи впливу різняться за характером їх застосування. Йдеться, зокрема, про впровадження деяких заходів в судовому порядку, а деяких – в позасудовому (попередження, штраф тощо).

На підставі аналізу заходів адміністративно-правового впливу констатуємо, що до групи правоприпиняючих заходів доцільно віднести оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення; позбавлення права обіймати певні посади; позбавлення права займатися певним видом діяльності. До каральних заходів адміністративно-правового впливу в інформаційній сфері, на нашу думку, слід віднести такі, як-от: штраф, конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення. Показово, що саме каральні заходи впливу передбачаються найчастіше за інформаційні правопорушення.

З метою забезпечення інформаційної безпеки людини, держави та суспільства, з урахуванням міжгалузевого характеру чинного інформаційного законодавства України, виникає необхідність у проведенні подальшого поглибленого аналізу заходів впливу за правопорушення в інформаційній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова А. О. Особливості юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. *Правова інформатика*. 2014. № 1 (41). С. 72-80.
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n181>
3. Продаєвич В. О. Місце адміністративної відповідальності в системі заходів адміністративного примусу: автореф. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 19 с.
4. Коломоець Т. О. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу. *Право України*. 2003. № 2. С. 20– 32.
5. Ткаля О. Адміністративно-правовий вплив на неправомірну поведінку: теоретичний аспект. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6680/Tkalya%20Administrativne.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Тимченко А. М. Види примусових заходів у податковому праві: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2011. 210 с.

7. Кудрявцев В. Н. Закон, поступок, ответственность. Москва: Наука, 1986. 286 с.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n60>

REFERENCES

1. Volkova, A. O. (2014). Osoblyvosti yurydychnoi vidpovidalnosti za pravoporushennia v informatsiini sferi. *Pravova informatyka – Legal informatics. I (41)*, 72–80 [in Ukrainian].
2. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 zhovt. 1992 r. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#n181> [in Ukrainian].
3. Prodaievych V. O. (2007). Mistse administratyvnoi vidpovidalnosti v systemi zakhodiv administratyvnoho prymusu. *Extended abstract of candidates thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kolomoiets, T. O. (2003). Klasyfikatsiia zakhodiv administratyvno-pravovoho prymusu. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, 2*, 20–32 [in Ukrainian].
5. Tkalia O. Administratyvno-pravovyi vplyv na nepravomirnu povedinku: teoretychnyi aspekt. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6680/Tkalya%20Administrativne.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
6. Tymchenko A. M. (2011). Vydy prymusovykh zakhodiv u podatkovomu pravi. *Candidates thesis*. Irpin [in Ukrainian].
7. Kudryavtsev, V. N. (1986). Zakon. postupok. otvetstvennost. Moskva: Nauka [in Russian].
8. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia (art. 1–212-24) vid 07.12.1984 r. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n60> [in Ukrainian].

Кобильнік Дмитро Анатолійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НОВІ ПРАВИЛА ОПОДАТКУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОДАТКОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОНТРОЛЬОВАНИХ ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ

У публікації розглянуто особливості оподаткування контрольованих іноземних компаній. Підкреслено, що основною ідеєю впровадження правил КІК є прирівняння прибутку іноземної офшорної компанії до особистого доходу її акціонера. Наголошено, що законодавець закріпив доволі суворі санкції за порушення правил звітування про КІК. Обґрунтовано, що якісно регламентований процес міжнародного обміну податковою інформацією сприятиме суттєвому зменшенню випадків ухилення від оподаткування, а також стимулюватиме учасників податкових правовідносин дотримуватися вимог національного та міжнародного права. У підсумку такий підхід призведе як до наповнення дохідних частин бюджетів, так і для захисту державних інтересів.

Ключові слова: оподаткування, контрольовані іноземні компанії, правовий статус контрольованих іноземних компаній.

Dmytro Kobylnik
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Financial Law
of Yaroslav Mudryi National Law University

NEW RULES OF TAXATION OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF ESTABLISHING THE TAX AND LEGAL STATUS OF CONTROLLED FOREIGN COMPANIES

The publication considers the peculiarities of taxation of controlled foreign companies. It is emphasized that the main idea of implementing the CFC rules is to equate the profit of a foreign offshore company to the personal income of its shareholder. It is emphasized that the legislator has imposed rather severe sanctions for violating the rules of reporting on the CFC. It is substantiated that a well-regulated process of international exchange of tax information will significantly reduce the incidence of tax evasion, as well as encourage participants in tax relations to comply with the requirements of national and international law. As a result, such an approach will lead to the filling of revenue parts of budgets, as well as to the protection of state interests.

Keywords: taxation, controlled foreign companies, legal status of controlled foreign companies.

Сьогодні Україна активно реформує свою податкову систему, звертаючись до кращих міжнародних надбань, використовуючи останні міжнародні практики. Це, звичайно, відбивається на здійсненні господарської діяльності резидентами України як на території нашої держави, так і за її межами. Зокрема, на виконання настанов ОЕСР Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16 січ. 2020 р. запроваджено новітні положення стосовно контрольованих іноземних компаній (далі – КІК) [1].

По-перше, запропоновано таке визначення КІК: це будь-яка юридична особа, зареєстрована в іноземній державі або території, яка визнається такою, що знаходиться під контролем фізичної особи - резидента України або юридичної особи – резидента України відповідно до правил, визначених цим Кодексом. Юридичною особою може визнаватися корпоративне утворення (об'єднання) або організація, наділена правом володіти активами, мати права та обов'язки та здійснювати діяльність від власного імені та незалежно від засновників, учасників або форми власності. Наявність у КІК статусу юридичної особи визнається відповідно до законодавства її реєстрації.

Показово, що у певних випадках до контрольованої іноземної компанії може прирівнюватися іноземне утворення без статусу юридичної особи. При цьому утворенням без статусу юридичної особи визнається утворення, створене на підставі правочину або зареє-

строване відповідно до законодавства іноземної держави (території) без створення юридичної особи, яке відповідно до законодавства та/або документів, що регулюють її діяльність (особистого закону), має право здійснювати діяльність, спрямовану на отримання доходу (прибутку) в інтересах своїх учасників, партнерів, засновників, довірительів або інших вигодоотримувачів.

Утворення без статусу юридичної особи можуть включати, зокрема, але не виключно, партнерства, трасти, фонди, інші установи та організації, створені на підставі правочину або закону іноземної держави (території). До утворень без статусу юридичної особи прирівнюються особи – нерезиденти, організаційно-правова форма яких включена до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України відповідно до п.п.«гг» п.п. 39.2.1.1 п.п. 39.2.1 п. 39.2 ст. 39 цього Кодексу, які відповідно до особистого закону не є юридичними особами.

До контролюючих осіб КІК віднесено фізичних або юридичних осіб - резидентів України, які є прямими або опосередкованими власниками (контролерами) КІК. Зокрема, іноземна компанія визнається КІК, якщо фізична особа – резидент України або юридична особа – резидент України (далі – контролююча особа): а) володіє часткою в іноземній юридичній особі у розмірі більше ніж 50 відсотків, або б) володіє часткою в іноземній юридичній особі у розмірі більше ніж 10 відсотків, за умови що декілька фізичних осіб – резидентів України та/або юридичних осіб – резидентів України володіють частками в іноземній юридичній особі, розмір яких у сукупності становить 50 і більше відсотків, або в) окремо або разом з іншими резидентами України – пов'язаними особами здійснює фактичний контроль над іноземною юридичною особою.

Зазначимо, що вказаним Законом доволі детально регламентовано й інші положення щодо КІК. Можна констатувати, що основною ідеєю впровадження правил КІК є прирівняння прибутку іноземної офшорної компанії до особистого доходу її акціонера. З цією метою пропонується з 2021 р. запровадити спеціальну КІК-звітність та оподаткування резидентів України (фізичної особи або юридичної особи), які прямо або опосередковано володіють хоча б на 25% або

контролюють КІК – іноземну юридичну особу або іноземне утворення без статусу юридичної особи.

Позначимо, що пропонувані новації мають як позитивні аспекти, так і проблемні. Вважаємо, що серед останніх спровокують спори питання фактичного контролю контролюючих осіб над КІК. Це пов'язано із запровадженням положення, відповідно до якого вважається, що особа здійснює фактичний контроль над юридичною особою, у разі, якщо вона має можливість здійснювати суттєвий або вирішальний вплив на рішення такої юридичної особи щодо укладання угод, розпорядження активами та прибутком, припинення діяльності незалежно від юридичного оформлення такого впливу та встановлюється на підставі, зокрема, але не виключно, хоча б однієї з таких обставин: 1) надання зобов'язуючих вказівок органам управління юридичної особи; 2) ведення перемовин щодо укладання правочинів та узгодження суттєвих умов таких правочинів, які в подальшому лише формально затверджуються органами управління або виконуються органами управління без подальшого додаткового затвердження; 3) наявність довіреності на здійснення суттєвих правочинів від імені юридичної особи, що видана на термін більш ніж один рік, та не передбачає попереднього погодження таких правочинів органами управління юридичної особи; 4) здійснення особою операцій за банківськими рахунками юридичної особи або наявність можливості блокувати операції за такими рахунками; 5) зазначення особи в якості засновника (бенефіціара, фактичного вигодонабувача) юридичної особи під час відкриття рахунків такою юридичною особою, за винятком випадків, якщо активи такої юридичної особи є частиною активів трасту, фонду, установи, іншого утворення без статусу юридичної особи, засновником (бенефіціаром, фактичним вигодонабувачем) якого є така особа [1].

Здійсненням фактичного контролю над трастом, фондом, партнерством визнається здійснення або можливість здійснення вирішального впливу на рішення осіб, які здійснюють управління активами такого утворення, прийняття рішень або можливість прийняття рішень про заміну осіб, які здійснюють управління активами такого утворення. Ознаки фактичного контролю не застосовуються до

директорів (інших посадових осіб) КІК та фахівців в області права, аудиту, бухгалтерського обліку, довірного управління, які діють в інтересах юридичної особи з дотриманням професійних стандартів. У разі, якщо ці особи діють на користь та в інтересах іншої фізичної особи (бенефіціарний власник або тіньовий директор), вважається, що ця особа здійснює фактичний контроль на 100% над юридичною особою. Показово, що обов'язок доказування факту фактичного контролю покладається на контролюючий орган.

Позначимо також, що контролюючі особи будуть зобов'язані подавати до Державної податкової служби України повідомлення щодо отримання або зміни контролю над КІК, Звіт про КІК та фінансову звітність КІК. Неконсолідована фінансова звітність підготовлюється відповідно до стандартів бухгалтерського обліку IFRS або національного стандарту юрисдикції та строків для підготовки такої звітності у відповідній іноземній юрисдикції.

У разі наявності у контролюючого органу сумнівів щодо достовірності поданої неконсолідованої фінансової звітності КІК, контролюючий орган зможе вимагати надання письмового висновку аудиторської компанії, що підтверджує фінансову звітність КІК, але не раніше ніж через 12 місяців після завершення звітного періоду, стосовно якого розраховується скоригований прибуток КІК. Висновок має надаватись аудиторською компанією, що має право на проведення аудиту фінансової звітності у цій іноземній юрисдикції, та не може містити негативний висновок або відмову від надання висновку. Також контролюючі органи зможуть запросити первинну документацію по операціях КІК і документацію про трансферному ціноутворенню в разі здійснення контрольованих операцій.

На наш погляд, законодавець закріпив доволі суворі санкції за порушення правил звітування про КІК. Попри це вважаємо, що якісно регламентований процес міжнародного обміну податковою інформацією сприятиме суттєвому зменшенню випадків ухилення від оподаткування, а також стимулюватиме учасників податкових правовідносин дотримуватися вимог національного та міжнародного права. У підсумку такий підхід призведе як до наповнення дохідних частин бюджетів, так і для захисту державних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 р. № 466-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD#w1_1

REFERENCES

1. Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrayiny shhodo vdoskonalennya administruvannya podatkov, usunennya texnichnykh ta logichnykh neuzgodzhenostej u podatkovomu zakonodavstvi: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2020 r. 466-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD#w1_1 [in Ukrainian]

Наукове видання

**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ
РОЗВИТКУ ТА СПРИЯННЯ
ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Збірник наукових праць
за матеріалами III круглого столу
м. Харків, 25 червня 2020 р.

**ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ
И СОДЕЙСТВИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Сборник научных трудов
по материалам III круглого стола
г. Харьков, 25 июня 2020 г.

Відповідальність за зміст тез несуть автори

Комп'ютерна верстка *А. Г. Якшиної*

Підписано до друку з оригінал-макета 19.09.2020.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 15,75. Ум. друк. арк. 18,14. Вид. № ____.
Тираж 40 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Леонов
Тел. (057) 717-28-80